ASC L-39

Manual Digest

20

— Any 17 48 —

ASC L-39

Manual Digeſt

De las Varias maneras de Ar-

quitectura

Que ſe practicaron en las Antiguas Edades, y Religion de los Pueblos Gentiles, y Peregrinas.

Eſtrenada la pericia del Comun general Acellamiento D'Eſcudieros Antiguos Fi-
ſicos, y Reflexi del Pobre Oficio pe-
lo mullor govern, y regimen de sos
Patricios.

Accipite diſciplinam meam, et non pecuniam, doctrinam magis, quam aurum eligite. Prov. Cap. 8. V. 10.

Las leyes Reales, y Fueros del acſor
Reynos, y Provincias mandan, si fuere
este Oficio

Arq. 24.

Manual Digest.

De las Valls neutras de Andorra.

En lo qual se tracta de sa Antiquitat, Govern, y Religio, de sos Privilegis, Vsos, Prehemminencias, y Prerrogativas.

Escrit â peticio del Comu general / dellas per lo Dr. en drets Anton Fiter; y Rossell, del Poble de Orclino per lo millor govern, y regimen de sos Patricios.

Accipite disciplinam meam, et non pecuniam, doctrinam magis, quam aurum eligite. *Prov. Cap. 8. V. 10.*

Invidus aut taceat, nostri detractor honoris, aut aliud melius, si sapit, edat Opus.

Any 1748.

Manual Diocesano

De las Varias Reglas de Andorra.

Para lo qual se vsada de sa Autoridad, Govern, y Religio, de sos Privilegis, Vsos, Prehemminencias, y Prerrogativas.

Fahit à pedido del Comun General, de ellas per lo Dit en dies Alton Peters, y Rolleli del Poble Ordino per lo millor Govern, y regimen de sos Patricios.

Accipite disciplinam meam, et non pecuniam, doctrinam magis quam auruum eligite. Prov. Cap. 8. Vs. 10.

Impressa ant tacent, multis detractionis, aut detractionis, et Lapidi. estat Opus.

Any 1748.

1

Advertencia Preludial pera Servirse he dela present obra, delsigne, y protesta del Autor:

Sempre Enla Esfera delas Ulletras ha Estat una de las Cosas mes difecils, y strevallosas lo arreiguar y Escriurer Historias antiguas, inseguint la Mas Exacta Cronologia del Temps, Mayorment si de Ellas no se Atova format Ulbre algun, nota ò Memorial de noticias; de Manera, que Es Casi mozalment Impossible, desvar de Cauzer En Molts Errors, Equivocacions, y anacronismes. De Tots los Regnes Republicas, y Encara delas Ciutats Civils dela Europa, per, no dir del Mon, hi haagut en tots los Siglis homens Curiosos, y Celebres historiadors, que han Escrit, y donat à llum sos mes Illustres Successos, las Historias de Princeps, ò Senors, y lo govern, y Regimen de Sa Patria, dahis, Regne ò Republica, tals los ha tingut la Alemania, Italia, Franca, Espana, Polonia, Suecia, Dinamarca, y demes Regnes, y Republicas de Europa; Tals los han Merescut las principals Ciutats de Estos Regnes Com En las famosas Ulbrerias es de Veurer; de Alemanya, que Si En lo Temps present desitja algun Politich, ò Historiador Escriurer historia, ò antich Succes de Sa Patria, Regne, ò Republica, la trobarà ben digerida en diferents autors; y perconseguent li Es molt facil, ab las noticias ben Disposidas que trova En aquells, Escriurer ab lo Ornato, y Estil, que Requeriss la politica de nostre Sigle; Sens Estar Obligat, y necessitat de buscar aquellas Esparzidas, y desconcertadas En las Ulbrerias, y assius, En las Inscripcions de Pedras, y Epitafis de Sepulturas Sub-

Cipaons de Antiguas Monedas; en Libru de Varias Diccio-
des Idiomas ó Llenguas; y per fi esta Dispensat del Im-
ponderable Travall de Buscarlas Entre Pergamins
y papers, Titols, Instruments de Varios, diver-
sos, y antich Caractheres; y en Varios Idiomas;
de desusadis abreviaturas (perço dificultosas de
llegir) plens de Pols, arna, y tiña y de Malvi-
ma Vetza.

Pero (ó cosa digna de Llastima!) esta
bona Sort no han lograt las Valls de Andorra, en
tants Sigles, en que han Mesclat, Ser per Molts Princips,
y Senors, Monarcas, y Nacions, Considerades ab Especialitat, Sas
Incomparable Llivertats, Exempcions, Preheminencias y prerro-
gattivas; pues en ningun de Ells hi ha hagut persona Es-
trangera, ni Lattricio algun, que aja Volgut perdre la pe-
na de aplicarse, en Buscar y posar en limpio lo antich
Estat, govern, y Origen de Sas Preheminencias Exemp-
cions, y prerrogattivas, per millor Entendre la Compa-
ginacio, politica, y Civil de aquesta Republica; ni que
aja Volgut, formar un Memorial ó nota de noticias al
menos dels noms dels Princips antichs anys de Son
govern y dels principals Succesos, de Ells y Sas Valls, de
aquí Es, que lo pais de Andorra, à diferencia dels demes,
esta destituit, no Solament del gran Socorro delas historias, y
regladas noticias, dels Libres, S'Atamb delas Manuscrittas me-
morias, que se trobam dels Succesos en Casi tots los Civils
Pobles de Europa; y per Conseguent, lo Escruzer de Ellas, qua-
nt en la Nota Censura dels homens de Judici, no incor-
rira la nota de Empresa temeraria, se judicara, ab molta
Raho de Ardua, penible, travallosa, y la mes dificultosa; Ca-
pas de donar per Terra ab las forsas mes Robustas, y alenta-

das.

Esta Consideració, y la de Conexer yo mateyx millor que ningú la Insuficiencia de ma Capacittat me havia mes de Una Vegada fet desistir de tan ardua Empresa; peró per fi Reflectint Seriament ála paraula que tenia donada á molts de mos Estimats Pattricios, que mi avian Incessantment demanat, Escriguès alguna Cosa de nostras Valls, quant no fos mes, que una Serie de sos privilegis; y lo gran desitg, que tinch de fer aquest petit Obsequi, y Exercir un acte heroich de Caritat envers ma amada Pattria, y Pattricios presents, y Esdevenidors, me fa Vencer, y Superar totas las dificultats, que podian atturdirme, y Espantarme; Infundintme Valor, y audacia, para Emprendrer esta Obra tota nova, aquest trevall, y Cuidado lo mes Arduo, y trevallos; pero lo que afi de lograr mon designe, y donar alguna Claredat dela Veritat de las Cosas (la Qual fins ara ha Estat Cuberta de negras, y Espesas tenebras, y en una Obscurissima nit) me Estat precis, y necessari buscar la llum en los actes dels arxius, y Escrivania publica (quals tots estavan sens ningun Orde, ni Concert) delas matexas Valls, archivant aquells, y arreglant, son deplorable desorde, de tanttas Centturias; axí mateix he agut de Recorrer molts actes del bisbat, y Iglesia de Urgell, del Archiu Real dela Ciutat de Barcelona, del Archiu dela Vila de Castelbo; y Estudiar un gran numero de Crescuts Volumens, enlas grans Selectas, y numerosas llibrerias del Combent de Santta Catarina Martir Orde de Predicadores, del Colegi de Betlem

dels S.P.P. Jesuitas, y del Combent de S.t Iph de Carmelitas descalzos, tots dela Ciutat de Barcelona, y molts altres, en Varios Idiomas; àfi de Veurer dotacions de Iglesias, y altras noticias, que pogueren servirme.

No obstant tot aquest treball, y pena he estat privat de noticias genuinas, de Cosas Esdevingudas en España, Cathaluña, y molt menos en nostras Valls antes dela Vinguda, y Entrada dels Moros en España, pues en Caza que hi ha molts autors tant Cathalans, Com Estrangers que tractan de España, antes de la Entrada dels Moros, Com Son: Castillo, Luxitta, Mariana, &. y dels Cathalans: Bosq, Diago, Bazellas, Corbera, lo Gerundense, Beuther, Carbonell, Feliu, Tarafa, Thomich, y altres; pero es tanta la Varietat de Sas Opinions en Esta Materia, y portan las Cosas tan distituidas de Probalitat, y tan Liberment ditas, y Contreotadas, que donan motiu de Risa als Escriptors Estrangers, y per consequent seria Indiscrecio lo fer peu, y fondo en semblants noticias; De aquí es, que tant solament hipo- gui formar esta Obra, en la Mayor part de Ella, ab las noticias, qui he pogut trobar, y memorias, que me han donat Varios actes ò Instruments autentichs, y alguns autors, los mes Clarichs, y de mayor probabilitat, que tractan delas Cosas de España, desde la Espulcio dels Moros de Esta Monarquia; averme Casi estat Impossible, de trobarme alguna de Cosas Esdevingudas, antes de la Entrada de aquella Canalla en Estas Regiones; per aver Cremat, y atzunat tot los archius, y Sos titols, Segons Comu y Universal opinio, de tots

los Illustres en Atants anys, que per Castrich del S.r las habitaron.

Lo fi. y designe particulars que he tingut en la formacio de esta Obra, ha estat donar alguna noticia, per formar la mes clara Idea de nostras Valls, y ab ella dispar, y destruir las Errones, Confusas, y perturbadas, que de ellas tenian formadas molts de mos patricios; per que sapian ab Claredat, sens Confusio de Especies, lo modo, Com y quant tinguessen aquellas, al Domini, y Senorio dels Illustrissimos Senors Bisbes d'Vrgell, y dels Serenissimos Comptes de Foix, Sos Senors naturals, y Princeps per Indivis; per que sapian lo Com, y en quin any Comensaren à ser governadas per los Senors de la Serenissima Casa, de Beatn, y R.l de Navarra, y en quin any arribaren ala gloria de ser governadas pr. los Invictos Christianissims Reys de franca, y Com lograren esta dicha; Quants Reys de Franca han estat Sos Senors per Indivis ablos Srs Bisbes de Vrgell; quants Reys de Navarra, Princeps de Beatn; y quants Comptes de foix antes de unirse sa Casa ablas predictas Reals Coronas; y finalment quants Bisbes de Vrgell han Conegut per Sos Srs y Princeps las Valls, y aquals dels Princeps de una y altra qualitat Eclesiastica, y Secular estan mes Obligadas per los privilegis, Exempcions, y prerrogativas, se dignaren, Concedirlos; dont foren Concedits, y en quin any; Sent de tots los privilegis, franquesas, Exemcions, y prerrogativas,

que gosan los Morados delas Valls, tant dins de
de Ellas, com fora Entas Terras de Ena y altra
Corona de Fransa, y de España, una Recopilació ò
Indice, perque pugan mes payfans presents y esdeve-
nidors, en qualsevol Vrgencia, necessitat, y causa, ja sia
dins delas Valls, ja fora de Ellas trobar, aquells, y
Sexvirsen ab facilitat; perque pugan aclarir, Soltar, y
dar eixida als graves dificultats que tenen moltas
Persones, y de estas, moltas de Elevadas intelligencia,
tant naturals, Com Estrangeras, acerca la naturalesa,
Señorio, Gobern, y Constitutius de Ellas, que no Saben
Compondrer ab los principis de Historia Eclesiastica,
y profana, de Geografia, Cronologia dels temps, y al-
tres dimanats de Concordias pasadas Entre las Corò-
nas de Fransa, y de España, y de sos tractats de Patt.
Aixi matex perque los Morados delas Valls sapian
lo principi, y progres de son peculiar govern y facul
tats; lo Ceremonial, y Ritual dessa funcions, asi deque
pugan Millor prosehir Vitè et Rete en tots sos actes,
sens perturbacio, ni Confusió alguna de Jurisdicci-
ons, que Regularment no ne Resulta sinos disgustos,
y quimeras y sol Embarasar lo Curs de la Justicia
En gran Manera; y al Contrari de prosehir quis dels
dins los limits de sa Esfera, y facultats, Retament,
y Ritualment, Resulta la mes Segura Pau, y Repos
dela Terra, y la mes Exacta y acertada adminis-
tracio de Justicia. Finalment lo fi que seme ha
Objetat en lo Treballos de Esta Obra, ha Estat,
lo dexar à mos Patricios una Serie de breus Ma-
ximas, y Reglas, per nostres antecessors ideadas, y Observa-
das segons las Ocurrencias, las mes Christianas, y delas mes

Verdadera Política, y Solida Prudencia, per la Millor Conservació de dites Valls, y nostra Comu Patria.

He procurat escriure ab un Metodo, y Estil, lo mes Clar, y humil, evitant hyperboles, Sentencias Concisas, tota pompositat, de figures frases, y termes Rimbombants, donantsem poch dela delicada Crítica dels Escrupulosos; de que no sia Escrita esta Obra ab aquella Eloquencia, y termes elegants y reputits, ab aquella igualtat, justesa y rigor Critich (sens referir una cosa dos vegadas) que requeix la Magestat de una historia, Majorment en lo present Sigle; pues yo Escrich tansolament per los naturals delas Valls mos patricios, y per son profit, Cujo gerò es per lo general Enemich de menudencies Semblants; à mes que esta Obra deu quedar manuescrita, en una dos ò tres Copias en sos archius, fent la Copia be, y Comprovar Exactament ab lo Original, quant per los Influxos del Temps, y Vellesa, Comensia à Consumirse, y borrarse sos Caracters Sens donarla àla Imprenta, encaraque mereseguès aso (que no ho mereix); per que no Obstant, que tot lo que en Ella Esta Expresat, es la maciza Verdat; y perconseguent, poria posarse als ulls de Tot lo mon; pero ab tot, no es bo, que la Ciencia del govern, politica, Economia, y Regimen deles Valls, se faria Comuna, y Vulgar als forasters. Negadas es necesari, usar alguna Expresio Vulgar, pera Explicar las Matterias sens Embaras; Confio, que se me dissimularan Estos, y Semblants defectes, Considerant que lo Vici dela llenga del Pais natiu impedeix, que mos petits pensaments, no poden ser Expresas ab

aquella Exornacio que demana la Curiositat de aquest Temps, y que un Andorra, deu Sempre deixar algun Senal, y Pastis dela Llengua de Sa nacio.

Pera lograr la Claredat, y âfi de que los queno podran, ô no Voldran, Entretenirse en llegir, pugan formar una general Idea de las Valls ab poc Treball, he format molts Capuols, per proposicions, ô asercions, mayorment ~~tras~~ Vistas En la primera part, ô Llibre; per que llegint Solament Estos, Sapian lo que han Estat, y son actualment aquellas. A molias persones parexera tal Vegada a primera Vista de dutas proposicions, que Estan Son hiperbolicas, afectadas (parlant del Sr Bisbe de Vgell, y Veguers) y molt Librement Exprusadas; previnch la Censura, Suplicantlos, que antes de Llansar Vullan pendre la pena de llegir tot lo Capuol, y despues professen la Sentiencia, que Sufrire de bona gana, y al la mayor Resignacio.

Protesto

que no he Sabut altra Verdat, quela que Exposo en lo discurs dela present Obra, Sens ostentacio, Sens altra gala, que Sa natural modestia, propietat inseparable dela macisa Verdat, en Sentir del gran Sabio Quintiliano: Hujus proprium est (parla dela Modestia) Vera sine Ostentacione scribere. Y que Cosa alguna â Dixit de ma pluma, Contra ma Ciencia, y Conciencia; asseguran ha-ver Vist, llegit, y Estudiat tot lo Tocant â Historias, y Jovens, en lo Substancial, que en ella Escrich, en Actols publichs, y autentichs, y tambe en molts autors, de la mayor autoritat, Citant aquells Enlo marge, y de Estos la mayor part; Com tambe aver Vist, y Observat en

Faber Quintil. lib. 1o. Instit.

Molta part la Practica delas Cosas, per las quals dono alguna direccio, per lo millor goverm, acert, y armonia delas Jurisdiccions entre Ellas; y delas pocas que no aure vist, per judicar Sertament en ma Conciencia, que Tal deu ser la practica de Ellas, E Com la Prescribech, y aconsello, atesa Sa naturaleza, y Circunstancias.

De altres: Que me persuadesch, que lo treball, que yo aure pres en esta Obra, sera ben Rebut de mos Superiors, y que benignament, si no logro lo fi de mos desigs, Expresat en lo Titol, y Cnlo present proemi de Ella, me perdonaran las faltas, y asso me basta: Si Encorro la negra Censura de algun Embidios y detractor, no tinc, ni Vull altra defensa, ni Resposta, que la que Exposa lo Seguent distich fassia lo que aquest diu, que lin Referire mes Rectas gracias.

Invidus, aut taceat, nostre detractor honoris,
aut aliud melius, si Sapit edat opus.

Si Empero logro lo fi, que me he proposat, y que me prometo, donanse las gracias de tot à Deu Nostre S.r al qual Serveca, a major honra, y Gloria, dela Purissima Concepcio de Maria SS.ma sa dulcissima Mare ma Especial Tutelar, atrocatla, y Segura Esperanza, y profit del Proxim Amen.

Omnia Libenter Subjicio Censure, et Correctioni S. R. Eccles, Cuyus est vera à falsis discernere.

Autors, que he llegit, y que me han donat algunas noticias, per la present del quals alguns van citats en ella.

Biblia sacra.
Biblioteca ff. PP.
Notitia Conciliorum.
Acta ff.mi ab Antuerpiensibus Jesuitis transcripta vulgò Papebriochios.
Lexicon Geographicum.
Varro de lingua latina.
Jubileum seculare in terris, triumphantis, et militantis Ecclesiæ.
Volfangus Lacius, de migracionibus gentium.
Gerardus Mercator; en son atlas menor; Hispania illustrata.
Lucius Marineus siculus in arbore genealogica Regum Aragoniæ.
Annonius Reginius Abbas Prumiensis.
Camillus Borellus Regis Catholici prestancia.
Petrus Pictus in Analibus.
Enxii Karolus, Cancellarius Caroli Magni.
Aymoinius, de Vita et gestis Caroli Magni.
Hyeronimus Paulus J.C. ad Paulum Pompilium.
Tarafa manuscriptus de Civit. Villis, Opid. Flumin. et mon. Cathaloniæ.
Marquilles in opere Vaticorum.
Tarafa manusc. de Origine et gestis Reg. Hispaniæ.
Laurentius Valla.
Pedro Medina Grandezas de España.

Gaspar Escolano, historia de Valencia.
Juan de Brú, histo. de San Juan de la Peña.
Martín Carrillo, Anales de Aragon y príncipios delos Condes de ~~Aragon~~ Barcelona.
Zurita Anales de Aragon.
Petrus Marcà, Marca Hispan.
Beutheu Chronica general de España.
Jaume Bleda, historia de los Moros y Restauracion de España.
Mariana, Annal. Hispan.
Corbera, Cathaluña Ilustrada; y Vida de D.na Maria de Cervellon.
Thomich, Historia de Cathaluña.
Gaubonell, Historia de Cathaluña.
Joannes Geaunden. in Paralypomenon.
Jcart en sa Cathaluña.
Salva, y Tuxell Manuscrits, noticias de Cathaluña.
Manescat, Sermo del Rey D.n Jaume.
Fray Estevan Barellas, Centuria de Catha.
Histoire de Beaarn. Marcà.
La Peyrere, Ann. de Foix.
Histoire de France.
Cartas Geograficas de Mon.r Nolin de Mon.r de Fer; de Apazici, del Compte Darnius, y molts altres.

Orde, y distribucio de la present Obra.

I ..... En la Primera part, ò Llibre esta Escrita la Geografhia, y Historia delas Valls, ab lo tocant à Dominis, y Jurisdiccions Eclesiasticas, Seculars, Dezimas, Inquisicio, y Butlla de la Santa Cruzada desde fol. à fol

2 .... En lo Segon Llibre tot lo Concernent à Negueis, Jutge, Batlles, Notari Escrivania, Capitans, y demes oficials de Justicia, y lo Respectiu à la Administracio de Justicial Civil y Criminal, desde fol. à fol.

3 .... En lo tercer Llibre tot lo Concernent al Consell general y terra de Andorra, sos Usos Costums, Llibertats, Privilegis, franquesas, Exemptions y prerrogativas tant En general Com en particular desde fol à fol y se deixan fulls en blanch per la Continuacio del Indice de Privilegis. y sas Confirmacions, que de nou adquirescan

4 ..... En lo quart Llibre se Escriu un Ceremonial de totas las funcions dels Veguers, del Consell y demes poden esdevenir en las Valls, desde fol à fol.

5 .... En lo Llibre Quint se dona una Serie, Catalogo ò Llista Genealogica de Tots los Srs Bisbes de Urgell, y Comptes de Foix, desde Caus la Erreccio dela Ciutat de Urgell En Sede Episcopal, fins al Temps present, y desde la Erreccio del Bahus, y terra de Foix En Comptat, fins à sa Reunio ab la Casa de Bearn, y Navarra, y ab la Corona de franca,

finí al Temps present, des fol à fol duxant fulls en blanch en Ina, y altra Sezie, per Continuar als que Vindran.

6 .... En lo Srie y ultim Llibre se Exposa una Sezie de Maximas delas Cristiana, Politica y Elevada Pruden-cia per la Millor Conservacio delas Valls, desde fol à fol. y se Conclou ab una Idea General de Ellas.

Orde dels Capitols del Primer Llibre.

Llibre 1. dela Naturaleza, Situacio, Dominij y Goverm. delas Valls de Andorra, y dela Religio que en ellas se Observa.

Cap. 1.

Orde dels Capitols del Primer Libre.

Capitol. 1.

16

20

Libro I.

Llibre I.

De la Naturaleſa, Situacio, Domini, Govern, y Religio de las Valls de Andorra.

No es mon Animo tractar en lo present llibre de la primera antiquitat, ó fundacio delas Valls de Andorra; pus de antes de la Entrada dels Moros de Africa en Espana (que Segons alguns Autors fou lo any de Christo de 711) poca o ninguna Cosa se troba Escrita, que donia alguna probalitat, bi es nobstant Cert, quelas ditas Valls se trobaban ja poblades antes dela Vinguda daquella Canalla; pus que Ocupaxen aquellas destruintlas, y azzuinantlas, y esent de Ellas Expellas, Com Veuxem en lo Cap. V. Es no menos Verosimil y probable, que las Nefandas Valls se trobar bon ya bon poblades, Com tot lo demes dela Peninsula de Espana, en Temps dels Reys Godos, y que Estaban á Estos Subjectas, Com tot lo demes de Esta Peninsula, y que los tocava la Matexa sort de Ser governadas per Varias Nacions, que governaxen ala Regio de Espana antes dels Moros, y Godos, aza uns, aza altres, Com foxen Cartaginesos, Romanos, Vandalos, Suevos, Alans, y Silingos, totas Nacions Barbaras, las Quals Segons Opinio de Tots los Autors Espanols, y de alguns Estrangers, governaxen Succesivament á Tota la Espanas y despues foxen Superadas per los Godos. Ni menos es mon intent en lo General Excogitar, questions, y decidir tas; per que á mes que aso demana y Requereix una mes alta indagacio, pateix Regularment la nota depoca Solidítat, y incorre en lo judici dels Cutchs, y Savis la Censura, de Insuficiencia: De aqui es que abstinch de questions, y

Corbera en la Catta Illustrada lib. 1. Cap. 20 y Molts altres.

Paulus Orosius lib. 7. Cap. 40.

S. Isidorus pag. 111. 185. 187. 188. et alii ab ip. 10 citat.

decisions, tot lo que puch, avent delibcrat, Cenirme, Contes-
tadas Relacions delo que he llegit en Varios, y diferents
Autors, y principalment en alguns Catols, y instruments
publichs y autentichs, Custodits, y guardats en los Archius
delas ditas Valls, y en altres, tant Eclesiastichs com Seculars.

Cap. 1

Etimologia, y Significacio del nom Andorra derivada del lloch, ò Vall de Andor de la terra Santa, dita antes. terra de Promissio, ò Palestina.

Antes de Entrar ala disquisicio, y investigacio dela naturaleza Substancia, y Entitat de Una Cosa, es molt Conforme atot Orde de Naturaleza, y doctrina, indagar, y Saber, de aont devalla Son nom ò denominacio, y qual sia Sa Exposicio y Significacio. La propia Etimologia, Exposicio, y Significacio de aquesta diccio, ò nom Andorra. Confesso ingenuament, que no la he trobada, Vista ni llegida, ni Solament insinuada, entitol, nota, ni Autor algun, y perconseguent me ha Estat mes Treballos, y aventatge de Buscar Sa aluso, ò Verosimil Significacio ò aparitat de Valor Congruent.

No fas peu ni fondo

Ant. Nebric. in lexico: Andron sive Andronitis, locus vbi Vestantur Viri.

En lo que dix Varron en lo libre 12 de Lingua latina, ni es de Algun modo attendible, per a probar mon intent, y es que; Andron, es un lloch Estret, y Vaixh havitacio de Molts homens, ibi: Andron locus domicilii apellatur in quo Viri pluximi morabantur. y mes avall, dix que: Androne est locus durus. Ni menos me Servixo lo que dix lo lexicon Con geografficum, Verbo Andorra y lo Dr. Joan Rouzi

En son diccionari Historich, Verbo Andorre; pues un, y altre no fan altra Cosa, que descriurer las Valls de Andorra, y sa Situacio, Com veurem en lo Capitol. Ni aprofita, que Andorra Significa un lloch dur, aspre, y fragos, segons frase Castellana, y Cattalana: pues aquells solen dir: Fui â essos Andurriales: Ani â aquells, ô Vinch de aquells Andurrials. Q tots pera Significar un lloch aspre, y fragos. Pasant per alt, y en silenci totas aquestas Cosas, pero no servir â mon intent; per demonstrar ma proposicio, y lograr aquell, no avent trobat instrument algun autentich, ni privat, nota, ni autor, algun, que me portia dita Etimologia, ô Significacio, nobstant un gran numero de Instruments que he llegit, Varios, y diferents diccionaris, y autors que he fullejat tant antichs, Com Moderns; Recorrent per fi, al gran Erari delas Sagradas Escripturas, pareix quese me aquieto mon animo, y anxietat; pues me donaren llum, pera trobar lo que ab tanta Solicitut buscava, Veyhent, que de ellas podia traurer un gran Socorro, y fonament pera dixir ab mon designe.

Pera proseguir pus ab mes Claredat, he de assentar, y suposar alguns principis tots Certs, y indubitats; uns per ser de fe Divina, y altres de fe humana. Suposo primerament, que En la Sagrada Escriptura, En Varios Endrets de ella en quese llegeix aquesta diccio, ô nom Endor y aquest nom Andor ab, A, Diptongo, Com en lo primer llibre dels Reys, y En lo Salm. 82 tant lo un, Com lo altre nom escrit ab E, ô escrit ab Æ Significan un mateix lloc, ô Vall, ô endret dela Terra Santa, En la provincia de Judea, Situat al peu dela Montaña de Hermon. prop dela petita Montaña del Tabor, pertanent en la repartició delas Regions dela Terra de promissio, terra Santa, ô Palestina (que tot es una Cosa) âla tribu de Isacar; axi ho asseveran molts autors, y SS. PP. dela mayor autoritat, y Calificacio; Singa per tots S.t Geron: Est hodie grandis Vicus Ændor juxta Montem Tabor; Et.

I Reg. Cap. 28
Phal 82. V. 11.

I Reg. Cap 28
Phalm. 82 V. 11

Theatrum terra Sancte ab Andrie. Delfo.

Euseb. Cæsariens. S. Hier. in locis Hebreor.
P.P. Bonfraire, et Subin Jesuitæ. relati â du Hamel in Indice geografico locorum insignium occurrencium in sacra pagina.

Prosegueix dient: Hujus (id est Ændor) mencio fit in Phal. 82. Disperieun in Endor facti ut stercus terra.

Ita relat. AA. locis citat.

2° Se deu Suposar de Opinió dels Matexos SS. PP. y Doctors, que lo mencionat lloch, o Vall de Andor Situada entre la Montaña de Hermon, y la del Tabor, es lo Endret ont los fidels, y fills de Israel tenian part de sos Exercits, y tropas, al temps, que estaban preparant y disposant la guerra, contra dels Infidels, que havian Ocupat tota sa pattria, axi ho diu St. Geroni. Andor locus juxta montem tabor, ubi filij Israel ad bellum praeparantes Castra posuerunt. Cons tambe, que lo predit lloch ó Vall de Ændor es lo Endret, ont aventu retirat, com á ultima guarda, y refugi los Infidels en lo decurs dela guerra, que en lo demes dela terra dela Provincia los feyan los fidels, foren del tot destruits, y exterminats, enteramente axi lo refereix del Salm p. 82. Disperierunt in Ændor, facti ut stercus terra. Quedant alli, com á fems dela terra, pisats, y Conculcats, segons la frase, hebrea: Conculcati fuerunt.

Ex notis du Hamel in Phalm. 82 V. 11. Calmet Diccionar. Bibl. V. Ændor.

Supposats, y asentats estos principis delas Sagradas lletras de autoritat dels SS. PP. y Doctors sobre Citats; se deuen axi matex suposar altres, resultants delas historias humanas, de autoritat y Opinió de varios, y diferents autors, tant Españols com estrangers. Se deu Suposar, y assentar: 1° Que venint lo Emperador Carlo Magno á peticio, y humils pregarias dels Cathalans á Socorrerlos y assistirlos contra dels moros, que havian Ocupat tota la Cathaluña ab sos Ilustres Capitans (Cuyos noms se declararan en altre Capitol) acompañat de un formidable Exercit, comensa á Marchar en vers los Pirineus, per las Riveras del Riu Garona, arriva á St. Beat, lloch dela frontera entra en España per la Vall de Aran, y de Aneu, passant per lo pont de Pedro Blanques guaña als moros los Castells de Valencia, y de Esterri, Continua, en seguir los Pirineus expellint de ells als Moros, y apoderantse De-

E. Estevan Barellas cap. Cent. ó hist. de los Condes de Barna. Diego Manrical, fermo del Rey Dn. Jaume Corbera. Vida de Da. Maria de Cervellon Cap. pag. 7 Idem in principio dela Cataluña Ilustrada. Thornich relat. á P. Mariana pag. 329. n. 40. Eginhardus et Aimoinus de Vita et gestis Caroli Magni et Ludovici Pij Imperatorum. et plures alij.

gifer de Moncada un dels principals de Carlo Magno, y sos Companys de totas las avingudas dels Pirineus, que donan en la Cerdaña, Pallas, y Vagell, y de totas las Valls desde la Vall de Andorra, fins àla Vall de Aran, natturaliantse enaquellas Valls com en terra propia adquirida ab sa Sanch, no deixan son Amparo antes be fortificantse ensas malesas, fins atenirmes asegurats los Camins per aont avian de proseguir sa jornada y la guerra. Son totas paraulas de Corbera.

Corb. Vida de Da María de Cervellon Cap. 4.
Idem Cap. 7 pag. 12.

2.° se deu suposar y assentiar, que lo mencionat Carlo Magno Emperador y lo Illustres Barons, y Capitans al temps, que estavan disposant, y preparant la guerra, que se havia de fer contra dels Moros ò Infidels, tenian entretan las tropas fidels, armadas, y tripulacio di Ella en los llochs, y Valls dels Pirineus. així lo afirman, Esteve de Barellas, Diago Manescal, Engerkard, Aymonio, Thomich, y Mariana, y es molt natural, y Verisimil, que tinguiesen, molta part, y porcio de tropas en las nostres Valls, com à paratges delas mayors malesas, los mes frago-gos, y enrricats dels Pirineus, y per conseguent los mes proporcionats, y posats en bella defensa delas envestidas, y insidias del Moros que Ocupaban tota la Cathaluña, ò la mayor part de dit principat; Inferintse tambe esta Verosimilitut, de que molta porcio, de tropas de Almugavers, fieres, y Valerosas totes les guerres, y que per moltes Centurias foren lo terror delas Campañas (com Verera) que arribaren ab son Capità D. March Almugaver, als Camps de Cerdaña, o Livia, consistent en 5000 homens eran de nostras Valls, com lo afirma Esteve de Barellas, y Venian preparados di ellas pera la guerra, lo que pareix insinua dit autor.

Barellas Diago Manescal, Enginkard Aymoyno Thomich. Mariana, locis relat.

Barellas Centuria, historia delos Condes de Barna Cap.

Marquil in opera usat. super usatico: Cum domino. 3 not 4. fol. 11. Thomich Cap 11 Salvà, y Turell manuscip Hieron. Paulus, in sua Barcinona, ad Paulum Pompilium. Tarafa, de Orig. et rebus gestis. Regum hisp. tit Pelagius Franco Calça, en sa Cataluña lib. I. Cap. I fol. 2. Cap. 7. 10. 11. 12. Manescal, Sermo del Rey Dn Jaume P. Mariana pag. 323 num. 40.

3.° se deu suposar, y assentar de opinio dels Citats autors y de molts altres Citats ala marge, que lo Referit Emperador Carlo magno, y sos refe-rits Cavallers, Barons, y Capitans, tots ò Casi tots, que eran Versadissims en las Sagradas lletras, y divinas Escripturas com lo afirman los mestres de dit Carlo Magno, y de Ludovico Pio, son fill, Engerkard, y Aymonio

dles terres que ilvaivan, y conquistavan del poder, y tirania dels Moros, los donavan nom de nou, segons la aluno, succesos, y azañas, que en ells es de veurian; y aixi a Cataluña, la qual terra ó Szincipat solament antes dela entrada dels Moros, y en temps dels Reys Godos era conegudo baix del nom de Marca de Espanya, ó Confins y limit de la Aquitania: Marca Hispanica, sive limes Aquitanicus. (segons opinio de gravissims autors;) despues que fou restaurada del poder dels Moros la nomenaren Cathaluña dvallant aquest nom, ó denominacio de D. Oxto Gorlanes Cathalan Capitta general insigne del Emperador Carlo Magno, qui conquistà dit Szincipat. lo insigne y celebre historiador D. Mariana Jesuita dui de opinio de molts graves autors; que lo principat de Cataluña tingue lo principi de aquest nom dela Pinguda de Carlo Magno y que si li donà en lo any 801: de nostra Salut, Vbi: Cathalonia habuit initium nominis ab adventu Caroli Magni, anno 801.

D. Mariana, dicto loco

Supossadas estas noticias, y assentats estos principis, que avem Jesuit Mathants delas Historias Sagradas, y Profanas y no sera impertinent, sinos bastantament semsimil, y Conguent, que als nostres Valls los donasen lo nom de Ændor; ó Endor: de Andorra ó de Endorre añadintli una Silaba mes, o be lo Emperador Carlo Magno, ó sos RR Jesuits Capitans Xefes de son Exercit, tots Versadissims en las Sagradas Letras, Com avem dit, moguts de tant semblants Successos, Com esdevinguessen en ells, als del Citat Loch ó Vall de Andor dela Palestina, ó Terra de promissio,

Enguikard Aÿmoinius loco cit.

En temps del Ilustre Macabeu y principalment en temps del Rey Josaphat; Conciderant, que aixi Com lo Rey Josaphat, y los Mes Macabeus, despues de haver Compellit als infidels del Loch, ó Vall de Andor dela Palestina, tinguessen allí sas tropas fidels, Entretant, que estavan disposant, y preparant la guerra, que solian continuar en la Terra baixa de dita Provincia Contra dels Infidels, aixi mateix lo dit Emperador ó sos Xefes despues

Ex epigraphe Phal. 82. in facro Biblia. authore relato du Hamuel

de Conquistada nostra Vall del poder dels Moros, ô Infidels, avians en ells tingut sas tropas, o part de Ellas, entretant, que estavan disposant y preparant la guerra Contra del Infidels en la terra baixa de Cathaluña; podentse molt be âplicar, sens violencia â nostra Vall: Andor locus, Vbi Fideles ad bellum preparantes Contra infidelis Castra posuerunt.

D. Hyero. dic. loco.

Deixo en silenci, es a dir; no fas pur en que Andorra ô nostra Vall la podian nomenar aixi los sobrecitats, â mes dela analogia, y Semblansa de Succesos en ella esdevinguts, y que havem refferit, per altra Circunstancia tal vegada ben semblant, y analogia, y semblansa de Ellas al lo lloch ô Vall de Andor de Palestina, En lo llibre primer dels Reys Cap. 28, se llegeix, que Estant lo Real Saul Espantadissim y affligidissim, per veurer la gran Multitut de Filisteus, ô son Exercit, molt mes numeros, que lo seu, lo qual venia â donarli batalla, Cerca dela Montañas de Gelboes y tambe per haver mort lo Profeta Samuel poch antes, lo qual En totas las Ocasions li solia pronosticar los eventos, y Succesos dela Guerra, di manà â sos Soldats, y Criats, que li buscassen per alli una dona adivina, Hariola, o que fos posehida de Esperit Phitonicu, ô divinatori: (que tot es una Cosa) Querite mihi Mulierem Phitonem et Vadam, et sciscitabor per illam. A esta demanda, responentli sos Criats que En lo lloch de Andor, hi avia una dona de semblant, qualitat, havilitat: Est Mulier Phitonem havens in Ændor, la feu venir promptament, li demanà, que resucitas al Profeta Samuel, ho Executa esta despues de Moltas escusas, fent aparexer al dit Propheta en sa propia figura, en sentir de Molts autors, ô un Espectro ô fantastica figura del Mateix Propheta, En sentir de altres.

1. Reg. Cap. 28.

1. Reg. 28. V. 9. 10 et 11

He oït varias vegadas â molts homens vells, y ancians de nostras Valls una tradicio, que Ells havian Oit referir â sos Pares, y avis, y Es: Que En lo temps dela 1.ª antiguitat de Esta terra, hi avia En ella una famosa, y Celebre adivina, âla qual se Consultavan moltas, y varias Cosas; asso no seria molt esdevingues en lo temps En que la España fou governada per Moltas Centurias, per varias Nacions gentilicas, y supersticiosas (Com se ha dit en lo principi de aquest llibre) Començant los Cartaginesos, Romanos, Vandalos, Suebos, Alans, y Silingos, totas Nacions Idolatras, que acostumaban Consultar los Succesos de las Guerras, y altres ab semblants donas Phitonicas,

Citat A.A. Locis laudatis

ò adivinas, Com Aet es de veure en los Libres que tractan de semblants Idolatrias. No seria Estrany, que los Xefes ò Sobeyna-dors dels Reys, ò Señors de Diuas Nacions que governavan la Ciutat de Urgell, y sas Comarcas, tinguessen en las montas Valls una dona de semblants Qualitats, y algun Temple dedicat à alguna falsa divinitat, per ser Estas las mes proporcionadas per aquest fi, pues sabem de Moltes autors, Virgili ò Ovidi, Homero, y altres que aquestos Temples, y Semblants, Aruspices, ò Adivinos, Solian edificarlos, y Estas habitar en Uochs y paratges Sragosos, horrorosos, Escaborosos, Retirats de Espessos boscos, y apartats de la Comuna Comunicació delas gents, y que ab Semblant adivino pujassen a Consultar los dits Governadors los Events dulas Guerras.

Sens fer pus, Com he dit en esta Area tradició, Vull no obstant aplicar la Especu. No seria totasso Suposat inveros Simil quel Emperador Carlo Magno, ò Sos principals Capitans à Atenent à esta Tradicio, y Circunstancia en son Temps tingut en nostas Valls, y la de haver tingut en Ellas Sas tropas, Expellits los Moros, y tripulació de la Guerra, enlo Temps que la Estavan disposant, y preparant Contra de aquellas, donaron à la Vila, que vuy te Nomena Andorra, ya nostas Valls lo nom de Andor, per la Casi Identica Analogia, y Semblansa de Succesos que Atenan à la Vall de Andor dula Palestina; tant Rspecte à la Adivina ò Pitonisa, Com enlo de haver tingut en ella las tropas; y per altas Circunstancias tal Negada ser Analogicas, enla disposicio, y Semblansa delas montanas de Pina, y altra Vall, Jonts, y Boscos, mogut de la paritat de Clahe, y Simultut de Successos; pus à molts Uochs, que de nou poblaban, despues de haverlos Conquistat, los Solian donar nom de nou Segons las doctrinas dels Autors Rferits.

Ita AA Sup. cit.

La Disposicio, y Situacio de nostra Vall es tant Semblant à la disposicio, y Circunstancias del Uoch, ò Vall de Andor de Palestina, que pareix una matexa Cosa. Aquest es un Uoch ò Vall Situada Entre la gran Montana de Hermon, y la del Tabor, La Val de Andorra Singularment la porcio de Ella de dependencias de la Vila de Andorra (dela qual pren lo nom) Esta Situada, Com tambe Esta Vila Entre la gran, y Aspera Montana de Mondaz, y de la Sita. Las Montanas entre las quals se Veya Situada la Vall de Andor de Palestina, y Singularment, la Montana de Hermon, Estaban plen

Ita Andricomius Delfius, in Theatro terræ sanctæ pag. 86. et 86.

Idem.

tadas de Molts Arbres, y de Pellissims abets; Las Montanas de nostra Valls, y la de Monclar, Singularment per la part, que mira al Nort, ó part Obaga, estaba, y Esta Huy en dia, plantada dixó mateix de Arbres, Com son Pins, Besurts, y Pellissims Abets; Alli se Veuen admirzan, y Celebran admirzables fonts; aquí Sens admirzarlas, ni Celebrarlas la Experimentan bonas, y geladissimas, y en la part Obaga dela Montanya de Monclar, se veu una, En qui fins enlo Temps mes Figuros de Carniculars se hi Atroba abundancia de gel, y molt fort, y dur, lo que yo mateix Experimenti en lo dia 25 de Juriol. Alli habitaban Leons, Lleopardos; aquí se veuen Llops, Osos, y Cabras Monteras. Alli se Veya lo Poble de Andor Situat En un Rumor, ó vall delagran Montanya de Hermon, aqui se veu, y Esta Situa la Vila de Andorra (Cap delas Valls, y dela qual pixenen Estas lo nom) en un Vall, ó Rumor dela gran Montanya de Monclar, aquella es delas mes altas montanyas de Tota aquella Region, y pahisos, y Solament Superada per la Montanya de Galad; esta es delas mes altas Montanas de Esta Terra, y de pocas ó ninguna Superada. Alli se veu Correr un Riu Cerca del Vlach de Andor; Segons St Gerony; aqui mixan nostra Celebrada Balitza, que Coixe Cerca dela Vila de Andorra, y demes parroquias delas Valls, passan per lo mitg de Ellas. Finalment á Excepcio del Temperament del Clima del Andor de Palestina, se Concretaban la Circunstancias, que de All Rezeixen, los Autors, tots ó Casi tots, lo trobarian analogicas ab las nostras Valls.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem St Hier. de locis Hebreor.

Encara es-devingue un Succes en nostra Vall, que Sí no agues ya tingut, lo nom, Com Memoria y Consta de un Instrument autentich, se li gradia attribuir lo nom de Andorra, per ser Casi del Mot Semblant al Succes esdevingut en lo Vlach, y Vall de Andor de Palestina. En aquesta Vall se Mata molta porcio de Infidels, En lo discurs, y Si dela guerra, quels feryan los fidels En la Terra de Palestina, Como á Vlachs, y Rfuts lo mes Segur, Com á mes es-

cabros, y Enziscat de Natas aquells Regions, dont
anantlos Seguint, los Fidels, y gerseguint à Goch, yâ
Satach (Com Solem diz) foren del Tot destruits, y Co-
terminats, Entenense segons los Autors Sobrecitats,
de aquest Succes lo Verset 11. del Salmp. 82. Dispersierunt
Phal. 82. V. 11 in Andor, facti, ut Stercus terre.

Continuant, y Conclo-
ent lo Emperador, y Rey de Hziansâ Ludovico Pio
ab Ses Hoges de Fidels Cristians la guerra, que Contra
dels Moros, y Infidels, avia Comensat son Pare lo
Emperador Carlo Magno, prosseguint â aquells ab tot
Vigor, se Refugiaren molt en nostras Valls Como â
ultim Refugi, y guarida, de Sa defensa, ales que avent
azubat lo mencionat Emperador Ludovico, acabà
en Ella de destruirlos, y Exterminarlos, posant
fi, y terme à Sas gloriosas Conquistas, y la Corona à
Sa gloriosa Exspedicio, Com veurem, y consta de Instru-
ment autentich) pedem molt aplicar à Est Succes, lode:
Dispersierunt in Andor, facti ut Stercus terre, pisats y
Conculcats En lo Frase Hebrea, Sobrecitada.

Demonstrada

ma Proposicio ab les Rahons de Conzuencia, y pari-
tat, ò Verisimilitut de Raho, allegadas en lo discurs del present
Capitol, se Confirma tot lo antecedentment enunciat ab les Reflexi-
ons, y Concideracions Seguents. Los incolas, y pobladors de
las Valls, que dissa Ludovico Pio, Com veurem mes
Vargament, mes avant eran de Nacio Alemanys, y
mes Cert Francesos dela Galia Narbonense, y pobles
Scrutanos: Estas nacions, y totas las del nort, ò Estran-
geras (Com Solem diz) Com Son Alemanys, Flamen
chs Francesos, Anglesos, Sussos, y altres, pronuncian la
E posada antes de S, R, y Supremsen Regularment la
ultima Silaba delas diccions, ò Sterme, y aixi per Andorra,
y Endorra, pronuncian Andor, sent muda ò, femina,
la A ò E, que Stermina dita diccio. Al Contrari los Catalans,
los quals acostuman, a E posada antes de S. una R, donant
molta Forsa, ala letra ò Silaba, que Stermina las diccions, y
aixis la diccio ò Sterme Endor ò Andor la pronuncian

Andorre, o Endorre añadint una Especie de a, ò, è muda à femenina en sa Terminacio, Com ho observare qui tinga Curiositat, mayorment entre gent Rustica, Illetzata, è Idiota; de dont es, que ab lo trate, y Succeio dels temps, no es inverosimil, que se aja Mancat per los Catalans, y naturs delas Valls la pronunciacio de sos primers progenitors de la R per L, o D, Escrivint segon la pronunciacio (estil Comu dels Catalans, y demes Españols) y Corrompent lo terme en sa Terminacio, tant en lo parlar, Com en lo Escriurer, doblant la R, y acabant la dicci per una R. pronunciant Andorra y Endorra, per Andor, y Endor.

No es nou, antes be es Cosa molt antiga, corrent, y vsada (ò abusada) lo Corrompre los termes, y diccions, ò noms propis delas Ciutats Vilas, pobles, Rius, y Montañas (Cosa deplorable; pues ha Causat sempre, y Causara infinits plets, Questions, y debats) lo que sens dubte veurem de nostras Valls hoveurem Clarament. Antigament la Vila de San Julia de Loria, aixi nomenada vuy en dia, se nomenaba Lauredia; La Vila ò poble vuy nomenat Mauara, se nomenaba Matzana; lo poble vuy nomenat Encamp, se nomenaba Encap. Lo poble de Ordino, se nomenava Ordinavi, y Ordinen; Lo poble vuy nomenat Canillo, se nomenava antigament Canillaus; La Montaña vuy nomenada Anclax, antigament Monclar, y En fin Observara Esta Corrupcio de termes, y diccions en altres pobles, y montañas, de nostras Valls, que tinga la Curiositat, de llegir las antigas Escripturas.

Vidend. actus consacrat. Eccla. Vrgellens ex Chart. dicta Eccle.

No Sols ha esdevingut en ells lo Corrompre los termes y noms propis, s'Estenc à altres pahiros, Terras, y pobles del mon los mes nobles. Si donam una Vista alas Sagradas Escripturas, y Historias veurem à Cada pas aquest Cambiament de noms propis, de Vilas, Llochs montañas, y Ciutats. Lo nom propi, y Significatiu del Loch, y Vall aont los Israelitas, prepararen la guerra Contra dels Infidels, y aont foren Estos defects, y acabats Cambia la E Simple en Al diftongo, ò al Contrari. En la Cabal Libre dels Reys, y en lo Salm 82 se Escriu Endor

Vidend quam plurima instra in archivijs parroquia rum Vallium Andorre in Archivio generali, et Scavania publica

Andrico Delfus Theat. terre sancte

S.t Geroni, Eusebio Cesariense, y demes Autors Citats antichs y moderns escriuen Andor. La Ciutat dela tribu de Levi, nomenada Cesion, se veu escrita en altres llochs dela Escriptura Cesen, y Cisen. La Ciutat de Dabret dela mateixa tribu y Ciutat de Refugi, situada en los Confins dela tribu de Zabulon, y de Isacar, se escriu en altres Endrets Dabrath, y per Josefo Dabarita. La Ciutat de Suna dela qual se fa mencio en lo llibre de Josue se escriu en altres endrets dela Escriptura Sunam, Sulem, y Sula. Si llegim las historias profanas, veurem que Barcelona se nomenaba antigament Barcheona, y antes Favencia; la de Vich, ausona, la de Urgell antigament Orgia y segons Ant.o de Nebrisa Berpidum y aixi de moltras altras.

De tot lo enarrat, se Conclou evidentment, quant facilment se Corrompen los noms propis de Regions, Ciutats, Vilas, llochs, y Montañas; y Consequentment, quant verosimil es, averse aixi mateix Corromput, y mudat (retenint la propietat de significacio) lo nom, terme, ò dicciò Endor ò Andor en Andorra Com escriuen los españols, y Andorre, Com escriuen los francesos. De mi puch asegurar assertivament, que En alguns Instruments autentichs, antiquissims, he vist, y llegit estos termes, Andor, Endor, Andorre, y Andorr, per expresar la Vila, y Valle, vuy nomenadas Andorra

Vide dicta archivia et scrivanias publicas.

Ensuma: No aventse pogut encontrar altra Etimologia, alusiò, y significaciò del terme de Andorra; que la que avem fins aquí ponderat, tinch per mi esta, per la mes genuina, y verosimil, y Enrasiò estare, fins aque, semindonia altra de mes probable, per mes ben fundada, y que aquest nom lo donà à nostra Vall, lo Emperador Carlo Magno, ò sos referits Capitans à semblansa dels succesos en ella esdevinguts, ab dos dela Val de Andor dela terra Santa dela Palestina ò Promisiò, y que despues ab la succesiò de gent de altra llengua y naciò, y del temps se ha mudat en Endore, Endorra, Andorr, Andorre, Andorra, Endorre, y Andorre, y ab asso bastara de Etimologia.

Cap. II.

Terme, districte, y Limits, de las Valls, de Andorra son los mateixos que en lo temps de la Antiquitat, com tambe sas Parroquias; se adverteix algunas cosas, y se descriveixen, y tambe sos moradors.

Estan, y se troban Constituidas las Valls de Andorra entre la Corona de França, y de España, enclavadas dins los mes alts Pirineus de Cataluña; tenint à son llevant part del Comptat de Foix, Vall de Carol, y part de la terra de Cerdaña; à mig dia las limita lo palais nomenat lo Bazida, Comarca dela Ciutat de Urgell, y part del Vescomptat de Castellbò; à ponent las termina part del dit Vescomptat, la Vall de Sn. Joan, la Vall ferrera, y Coma de Burch, los llochs de Os, y de Tor, mediants, à tramontana las termina lo Comptat de Foix, essent las ditas Valls limits de França com es de veurer en totas las Cartas geographicas del principat de Cathaluña.

Estos mateixos termes, limits y districte los

dona ja en los príncipis Son Restaurador Conquista-
dor, y glorioxim Señor, y Son primer legislador Lu-
dovico Pio # sibe que en general, Encara que no tant
En particular Com fuxim En lo Capitol. 6.
los qual han Conservat per lo temps, y Espay de
Cenca deu Sigles (que tants Corren dexde los príncipis
del Sigle 8 En que foxen perdit Señor Conquistats, Res-
taurades, y limitades, fins al present any 1748 En que escrivim
esta Obra.) Estos Matexos En general, los don lo autor
del Lexi Con Geografficum Verbo Andorra, y lo Doctor Joan
Morerí, en Son Diccionari, Verbo Andorre; aquell per estas
paraulas: Andorra (Andorre) Vallis fextilissima Pirineorum
in diœcesi Vgellensi, Vicina Cesetanis; et Fuxensibus, juxta Ba-
lizam fluvium, qui cadit in Scoxim, Cuya Descripció va en
tot be, menos en lo de fextilissima Morerí usa dela Matexa
descripció traduxida de Vlati en Françes. Lexi tambe limi-
ta En part las dites Valls, al lo Comptat de Foix, la
Sentencia Arbitral pasada enta la ley de Navarra,
y lo ley de Mallorca, En 16 de Abril de 1641.
Hb los matexos límits las limita Zuzita; y no en
particular, al estos se deuen limitadas en lo dels
dela Rodalia de Cada una delas Sis Parroquias,
o Comuns, que Componen las dites Valls, als quals
aconsellam per millor, y mes Exactament Conservar
los límits; y terme de sas Parroquias, y per Conse-
guent lo districte dels Valls, y Son Principat de
Andorra; pues tots se hi interexan igualment, que
de deu, en deu Anys Cada Comu o Parroquia
fes Visita dela Rodalia de Son Terme, ab los depu
tats del Comuns, o Terme Confinants, Mayorment
Jora dels Valls, y duxen acte dela Visura, o Visi
ta, Confirmant las antigas Rodalias, o Component
las diferencias.

Lexi con Geogra. Verbo Andorra

Morerí: Dic-cionaire histo-rique.

Vide sentā. in lib. pri. vit. fol

Zuzita ana-les de Aragon lib. Io. Cap. 63. año 1513.

Nota.

en lo any 80 de nostra Redempció.

Axi Com los Limits terme, y districte delas Valls de Andorra Son Suy en dia los mateixos, que en la prime za antiquitat, dela Matexa manera Son las Matexas las Parroquias, y Comuns que les Componen. En lo Temps que las Conquistò lo Emperador Ludovico Pio dela Tiranía dels Moros, quatre ò Sinch anys despues, en que per lo Mateix, foren donadas als Srs Bisbes de Vgell ab orde per aquest fi donat à Senio Fredo Compte de Vgell, en lo acte dela Consagracio de la Sta Iglesia de Vgell, se llegeix la Expresio de las Parroquias de dites Valls, que foren donades ab Totas las Sufraganeas, Capis, y Mayo. de Ellas dependents, tals quals Son, y se nomena Suy en dia, à Excepcio dela petita Corrupcio de alguns Termes; Ellas Son en la donacio Expresadas Srs; à Saber es. Andorra, Llauredia, Matiana Encap, Ordinavi, y Canillaus. Sols se ha del tot mudat lo nom de Llauredia, En St Julia de Loria.

Sis Son Suy En dia las Parroquias, y Comuns, que Componen las Valls de Andorra es à Savez; Andorra, St Julia de Loria, Massana, Encamp, Ordino, y Canillo, dels Quals en particular dependexen Varios Pobles, ò Sufraganeas, Masos Casserias, Santuaris, Hermitas, y Capellas, En la forma Seguent.

Andorra Villa principal, y Centre delas Valls, dela qual Segons la mes Probada Opinio prenen Estas lo nom, axi Com dela Ciutat de Mallorca, y de Valencia, Este Regne, y aque Isla. En esta Vila Se Juntan Regularment los Ministres de Justicia, Se Tenen las Corts, Se Administra la Justicia, Civil, y Criminal, Se Executan las Sentencias de Esta,

Se Sol Juntar lo Concell general dit Vulgarment, Concell dela terra. y tambe los Eclesiastichs de Totas las Valls en Sas asãbleas (podense no Obstant, Si Volen uns, altres juntarse, y tenir Sas Juncions en qualsevol altra Parroquia, per ser totas las Valls Latria Comu) y Regularment en ella se Solent tenir totes les Juncions Comunes Stota la Terra, per ser la principal Vila, y ser mes Comode auns y altres.

Se Atroba Composta dita Vila, y dependexen de Ella los Pobles, y Masos Seguents: Escaldas, Angordany, mas den Noguera, mas. den Duemenge mas del Fenes. Sta Coloma, Puy, Pujal. mas dela Marginada, y lo Vila.

Sant Julià Vila Bastament Cuscudo se Compon, ò dependexen de Son Comu, Parroquia los Pobles ò Sufraganias Seguents, masos, ò Caseras: Bixesarri, Aixovall, Certès, Nagual, Llumeneu, Xixovall, Fontaneda. (dont tenio una habitacio St Ermengol Bisbe de Vrgell, dela qual feu donacio ala Sta Iglesia, Com en son acte es de Seuzer, transcribit perlo autor de Marca Hispanica) mas de Alins, mas de Tolse, y lo Vloch de Jubezzi, *lo qual Encaraque enlo Espiritual dependeix dela Parroquia de Arcavell; pero entota Sa Situacio, naturaleSa, y sos Costums, Civil Politich, Enconomich, y en fin en tot lo Temporal, es part, y membre del Comu de St Julià, y dependeix de aquest.

* Luy de Olivos, La Acera Ruvinya

Fincamp se Compon dels Pobles Seguents. Vlo esturmza Mosquera, Tuemat, y Lasbons.

Massana, dels Seguents: Anias, Aldosa, Puy, Ezts, Pujol, mas de Ribaseta, Azensal, Pal, Escas y Sepony,

Ordino se Compon dels Pobles y Masos Seguents: Segudet Sornas, Arsalonga, Cortinada, mas den Solez, Axans, Llors, y dels Caseras ò granjas del Sazzal.

Canillo dels Seguents: Meritchell, mas de Caselles, Prats, Vilar, Aldosa, Plans Lacosta, Lasbordas, Pradamodo, y Saldeu.

En las ditas Valls se Contan tres Rius principals, tots anomenats Balira, un que be dela Riuera de Ordino, altre dela dela Massana, los quals se Juntan Cosa de Mitg quart mes avall de St Pobles, y altre

que se dela Riuera de Canillo, passa pez devant de aquest Poble, del de Encamp, dilas Escaldas, y se junta ala Baliza formada dilas ayguas que bayxan dela Part de Ordino, y dela Massana, mas aball de dit Poble de las Escaldas, y de las tres Balizas se forma una, que Corre pez devant dila Vila de Andorra y St Julia de Aruezall, de Castelleuitat, y passa, y pezt Son nom en lo Riu Segre mes aball dila Ciutat de Vrgell. Son sas ayguas admirables pez lo fresca, Cristallinas, y de bona Qualitat; de Ellas se Serueixen pez Veurer molts pobles delas Valls, y tambe la Ciutat de Vrgell pez son pasto y Regadiu de hortes, y hortas. Est aquest riu Baliza bastantament Conegut pez los Autors.

Las Montanas dels Valls son altissimas; produeixen bellissims bosos de Pins, Abets, besurts, Abellanes, Avells, y molta altra llena, o fusta, pez Obrar, y pez Foch; produeixen aixi mateix abundancia de herbas, bonas a tot bestiar gros, y menut, de Ellas las mes Celebradas pez altas Son las Seguents: La Montana dels meners, o mineras, de Ferro, la Montana de Casamana, la de Setuzzua, la de Mondaz, la de St Julia, y la de Juglan Se Contan en Ellas quatze Gorges o Ports principals, pera passar de ditas Valls o de Catalunia a Franca, es a Saber: Lo Port de Fra Miguel, lo de Saldeu, lo de Portangent, y lo de Siguer.

La Cullita mes principal de ditas Valls, es de herba pera mantenir los bestiars, y pez asso las Celebres praderias de Ellas, Son Molt Estimadas. Se Cull Segual, la que basta anys ab altres pez la Manutencio del Pais, y algun poch de llegum, Se Cebalia en ellas bonissim Ferro, en Ferras, que abasta de Sima la Montana dels Meners, y de Carbo fos boscos; totes las ayguas, amus delas dels Rius Sobrecitats, Especulativament parlant, Son bonas Claras transparentas, pez lo general fortas, y molt fredas, aventhi en algunas de Ellas gel fort, Com Vidu en tot loany, Encaraqui sia en lo mes Calors dels Caniculars, lo que aseuero haver Esperimentat en la Font del gel, del Atame de Sespony, En la part Obaga dela Montana

de Mondaz, la qual Cazant, Cazant anó a Seuzez lo diá de S.t Jaume, ó lo diá 24 de Juziol de 1728. y traguí de sas áiguas molt gel. La Caza Regulax Consisteix en Perdius Comunas, ó de Camas Rojas, Perdius Griseles, ó, Xerres, de Colox pardo, ó gris perdius blancas ó Murtolas, las quals en lo Estiú, y tardor, son Son de Colox pardoxos, y en lo hivern, y primaverza, blancas, Como la Materixa neu, las quals tenen las Cames, y pars fins alas Ungles Vestidas de pel. Perme hi ha abundancia de Cabrits Salbatges, Vulgo Isards, algunas galls, y Gallinas, Salbatges, y altres Ocells de bosch, Uetres y algunx Ossos; demaneza, que son las Valls bastantament abundants de Caza sino que es molt perjudicable, á Causa dela Aspereza delas Montañas.

Son los Principals Santuaris S. es ásaber: Nostra S.ra de Meritchell, Sufraganea deba pa. de Canillo, S.t Antoni Abat, Vulgo dela Grella, Sufraganea dela pa dela Massana, y N.a S.ra de Canolich, Sufraganea dela pa de S.t Julia. Ahnx de estos Santuaris Regexits se Atroban dins delas Valls Varias y diferents altras Capellas, y Santuaris; pero no son de Santa fama, ni Concurs general de totas las Valls, Com los tres de munt dits. Totas las Parroquias, ó Comuns estan Comunament Repartidas en Quarts, Vulgo Quarts, tenint quiscu, sas erbas, y boscos peculiars, ame dels Comunals, o que son Comunas, á Tota la Parroquia. Tenen son particular Concill, Vulgo, nomenat de Quart, Concernent alls Coses de Son particular Comu, Com son los dits, boscos, erbas, Fonts, ponts, y algunx Camins, y Sendas de Son Quart, Jent acerca, y álo que te mira á estes Coses Son particulars arrestos, y Castigant als transgressors, é inobedients ab Son Cot de Quart. Son oficials de Justicia Delas

Perias se pot apellar, Com veuxem, en la B llibre. Uazgament. Finalment te Comunament parlant que- cun Juart son Oficial de Justicia Vulgo Denes per las Vigencias pugan es de veriz, al qual nomina lo Conseil dela Parroquia, ya proban los Ministres de Justicia, Vbentli son acostumat juzament, Com se diza en son Uoch mes Uazgament.

Los naturals dellas Valls, son Comunament, y Speculatwament parlant (y sens adula- ció alguna) pacifichs, quets, Vposats, alegres de geni, fer- ms en la Religio, y Constancia dela pacaula, devocio- sos, Caritatius, no malicios, torpes, Uadres, ni san- guinolents; son Amants, y temerosos de la Justicia, y Obedients á Ella; de bona Estatura, Fisionomia, Com- pasiu, y misericordiosos; no Fanitosos, ni Fanagloso sos; son tacaurnos, Callats, y prudents; de maneza, que per Tota Cataluña, per Significar, que algu fa del desentes, quant se li demana alguna Cosa, de Cuya Res- posta se lin pot seguir algun dany, o en sa persona, ó per travarse de paraulas, ó en son Interes, per dir ó Significar, torno á dir, que dissimula, es proverbi Co- mu, y antiguissim le diz: Que aquell fa lo Andorrá. En to Concepte de Rosehir las Estimables Qualitats, que he Vfezit. Estan tinguts, y Vputats los Andorrans en lo general, per Tota la Cataluña, y molt part de Fran- sa; y lo mes admirable es; que estas bonas qualitats; pareix que lo Clima del patris, ó lo Aemor dela Jus- ticia las apeiga dins breus dias ála major part de- aquells, que de altres patrsos han tinguit á habitar En nostras Valls, Com ho fa veurer la Esperiencia Cotidiana.

Advertencia Demostrada ma proposicio, y discurridas en general las Valls, y lo geni, y Costums de sos Moradors, me pa- reix fer una advertencia digna de molta Concideracio,

y és: Que los Ministres de Justicia, y los Pahes de Repu-
blica, Com son Rots los Proms sian Exactament Vigi-
lants, En que no se Vulpia ni un palm dels límits
delas Valls, Encaraque la Parroquia Cuyo Sexia lotze-
me se adormís; pues ab aixó se Confondrian los an-
tichs límits de Ellas; y poria en lo esdevenidor Sem-
blant Omisió, Causar algunes Confusions y disgustos
ala Terra, ni que ningu se Entrometia, á Exercir
acte ningun de Justicia dins de Elles, que no sia
Ministre de Justicia geculiar de dites Valls, ó Ofi-
cial fixat en la Cort.

En Practica: gueten lo Comu
de Arcavell que son Terme se Coten mes dins
la Terra, y pahis de Andorra, que no es en la Peali-
tat, y aixo de Molts Sigles á esta part; de manera
que los disoldis, que ocasiona dits Valls semblant gue-
tenáo, Obliga al Veguer del Señor Compte de Foix -
nomenat Joan de Sezs á Venir ab un troso degent
desde Franca ála Terra de Andorra, Jexse acompa-
nar per mes de 80. homens armats de dita terra,
Dia 7 del mes y anar á fer una Visura en lo límit del districte de
de mai any 1580 Joan de Godoffre la Vall ab la Terra de Cataluña Subjeta al Rey de
rebe acerca dels Espana, ó ab lo Terme de Arcavell, Jormar sa in-
nazzat informe
cio, ab instrum. Jormacio, (Cuyos Fragmentos se Caban en nostra Es-
rebut p.r lo Not. cribania publica) y Voldzer; que cerca lo Cridzet, dont
Ribot, dia y any
dit. eran las Forcas dels S.rs de Andorra, en Señal del
Señorio fins allí, se Jes un Pilar, ó Oratori (que es lo
que Vuy se anomena la Creu de Arcavell) Qual Co-
truí lo Comu dela Vall, y que no se Tornasen las For
cas, perque los de Arcavell de nits las Capatllaban, y Ser
portaren dos ó tres penjats de Ellas. Desde Entonces
se Comensá ab Exactitut á Jer deixar la Vara del
Batlle dela Ciutat de Urgell (qui Regularment era

Veguer de Andorra) Quant al pauer lo dit de Ar-
cavell, antes de Entrar en lo districte delas Valls.

Lo Batlle
de Anserall, y Son S.r lo Rector del Seminari de Urgell
han pretes en Josia dalgun Atol fantastich, y de
ninguna Subsistencia, y En Josia de un juzament
de fidelitat, que presta Coactivament un Hereu de
Casa de Solsie, trobantse en lo Loch de Anserall, propi
dela jurisdicció del dit Seminari del Rector de aquest,
teni del Mas de Solsie la Senoria Jurisdiccional, axi
com ne te la Decima. Los Guardas ò Ministres, Julgar-
ment dits En Espana de Rentas Reales. han abusat
alguna Vegada Rgoneuxer, y Exercir. Son ofici, en lo
terme media entre la Creu de Arcavell, y la Collita Cerca
la Porta dita de Andreu Sal, que va dude el Cami Real
la Baliza, fundats en qui, quant aquix terme no sia
terme de Arcavell, basta que sia Emprin de dit Loch
per poder Els usar de Son ofici, y los de Arcavell per
Son interes los Sufragan en asso.

Assi mateix han abusat
algunas Vegadas, algun Batlle dela Obediencia de Espana
de Lloch Fronteros ab las Valls Seus armats Ocultament,
de nits ò armadament, abusats, y portarsen à Lurs pobles
algun gos ò patrici Seu, dels las Valls En Temps de
Quintas, ò Lleva de Soldats. totas estas Cosas se deuen Evi-
tar ab tota Exactitut y altus Semblants, à fi de Conser
var àla Terra Sas inagreciables, Rgalias, neutralitat, So-
beriania, y Llibertat, Sens tolerar gravitat de Materia;
perque Com diu lo Sperit Sant: Quis spernit modica paula-
tim decidet. Sota la Terra delas Valls es patria Comu, y
Comuna Mare, à tots toca interesarse; y assi lo Ministre,
y Oficial de Justicia, Sindich, Conseller, Consol, ò Lloc
que se Encontrara Vent tal lesio, ò usurpacio de Rga-
lia, que Capturse, y Entregua ala Justicia dela Vall el de-
linquent, y quant no puga Capturarse, qui ho sapia, ho

denuncie, a algun dels Batlles; per que aquest rebia la Informacio, fortifique la Enquesta, fasse mostra, y ho reporte dla Cort en la forma citada, à fi de que se li fasia Causa en la deguda forma.

Cap. III.

Valls de Andorra son propia y Verdadera Cataluña, com à part de aquet Principat; Andorrans son propiament Catalans en tot rigor; y gosan com à tals Varias prerrogativas en ell.

Voler fer Evidencia de que es de dia, quant lo Sol esta en Punto de Son Zenit, Verdaderament pareix la Cosa mes Ridicula, y Superflua; pretendre demonstrar, lo que Enseña la Experiencia, que publica la naturaleza, que Concebexen las potencias internas, que pregonan tots los Sentits humans, y que Califican los homens mes graus, y los mes Savis Autors, de Cert pareix intent, no solament Ridicol y Superflue, sino tambe loco è impertinent. Tot aso pareixera à qualsevol, que llegesca la proposicio del Capitol à primera vista; pero mudara Sens dupte de Concepte, si esta informat, que viu en dia hi ha un gran numero de Sectaris de Pirron; qui inseguint ab tot Corato en lo principal Sistema de Son Mestre; Que es dupter de tot y negarho tot; duptar; que sia dia, quant lo sol ha arribat al mitg de sa Carrera; que un home Visca y existesca, quant minga, beu, Salta, y respira; y negar qui hi aja hagut homens, arbres, bruts, Montanas, &c y que hi aja naturalesa Vegetable, Sinsitiva, y Racional, altres Cosas de aquest tenor. Totas las Referidas Cosas Ensenan, publican, pregonan, y Califican alas Valls de Andorra, per Verdadera, y propia Cataluña, Com apar, y porcio de Ella; y asos naturals per Verdaders, propijs y legitims Catalans, y aixi los testifican totas las potencias internas, y Externas;

y ab Tot hi ha agut, y no han faltat alguns homens
que han Revocat en dupte, y han pertinament negat
Verität tant Solida, y Contestada per Evidencias don-
chs ma proposició als genis mes flexibles ala Verität, y
per donar á mos patricis una idea dela naturaleza de
Sas Valls, y Subministrarlas armas per Sa defensa, quant-
ho Exigesca la necesitat, y urgencia he Volgut fer Es-
pecial Capitol de Ella, Establir la Citada proposició.
Vobrada ab las proves, que Sols apuntare per Evitar
prolissitat.

La Naturalesa, y Son Autor ha Enclavat las
Valls de Andorra, y ha fundat los Limits desas Mon-
tanas dins del Principat de Cataluña, Contiguas á
Ell, y unidas, sens haver de passar, port, ó Coll,
per anar dela Ciutat de Urgell, y terra baixa
de Cataluña á Ellas; aixi ho demostra la Ex-
perientia. Las historias mes antigas, nos Ensenan, Marca lib.1. Cap.3 n.1
que Julio Cesar Emperador de Roma Continua Strabon lib.3 pag. 137.
do divide España de la Fransa, mediant los Piri- Plinio lib.3. cap.3.
neus, y declarant ser Regio de España tota aquella aixi se entenen los
part de Nezzuno, y montanas, que miran á mitg Seguents Versos de
dia de dits Pirineus, y Cuyas aiguas Corregussen á Silbio Itali. que ex-
mitg dia, y ponent de Ells; y al Contrari, que los phicant dita divi-
Franses, ó dela Regio dels Galias totes las monta- sio.
nas, que miratsen, y Cuyos aguavessants Corregussen Rume celsi nimbosa
En Vers lo nort; y per Consequent Segons Esta divi- Verticis arce divisos
sio, y disposicio, las Montanas de Andorra, Gran part, Celtis longe prospec-
y porcio dela Regio de Cataluña (dita en aquells temps tat Iberos, atque
Marca Hispanica seu limes aquitanicus) per mirar Sas Cares al Arcana, tenet mag-
mitg dia, y per Correr Sas aigues al mar de Esta Regio. nis divortia terris.

En la Opinio de Tots aquells autors, que Volen Sia de Morales, Vilada
la Regio, y Peninsula de España, totas aquellas mor Beuter, y
Montanas, ó Pirineus En que se Troban Enclava- Calca Vilalta
das unas grans argollas, ó anellas de Ferro (que ells Pujades, Cronica
de Catháluña -
Cap. 66 fol. 119.

duen. Trofeos de Pompeyo.) son Nostres Valls pertañen ts â Esta Regio; pues enella hi hagut una olo menos una que la refereixen los dits autors, Cuyos Vestigis se veuen encara vuy en dia en una de las Montañas del Port de Fontargent; aixi Com se veuen tambe los vestigis de altra enclavada en la roca del Puig de Altavaca, part dela Montaña dita de Boet de Vall ferrera, en lo port vell de dita Montaña; essent unas, y altras anellas tant delas Valls de Andorra, Com del puig de Altavaca Molts Celebradas per Molts Autors.

Pujades et alij

En lo temps dels Reys Godos, y singularment en la hera del Ultim Rey de Esta Casta, Nomenat Dn. Rodrigo, eran las Valls de Andorra subditas â Estos Reys de España; pues los Moros las Ocuparen, aixi Com tot lo demes de Esta Regio, en Castich, y venjansa de la Maldad Comete lo dit Rey Dn. Rodrigo, y de ellas foren expellits per lo Emperador Carlo Magno. Com â tals Catalans Concorregueren los Andorrans ala Conquista de Cataluña, y Consecució de Llivertat Catalana, fent part de aquell ferosisim trosso de gent, que junta Capitanejaba En. March Almugaver, que absa desusada fieresa, y vestidura admirasen als imperials, foren lo terror dels Moros, y de las Campañas, y estengueren lo nom, y fama de Cataluña per tota España, Italia, y Sicilia, pasant despues ala Grecia, y Turquia; que dona lo nom de Almugavers per molts sigles en España (y Encara en lo temps del Rey Dn. Fernando, que los deyxa un llegat en son testament, Com en elles de veurer) â tota la tropa veterana, ben disci-

Actu Consecrat. Eccla. Urgellens. Anno 819 in lib. I priv. fol.

Vide qui supra dixi Cap. I.

plinada, y aguerrida. Estos Valerosissims, y Feroxissims Soldats dits, Almugavers, (tenent lo nom de son dit insigne Capita Dr. March Almugaver) eran molta part, y porcio de nostras Valls, y no serian molts, que ho fos son Capita; y que a Contemplacio de las admirables hazañas, que en Senas de Tots los demtos obraren los dits Almugavers, en la Espedicio Contra dels Moros, per ser la major part, Comtambe son Capita de Nostras Valls, les deixas y Concedoras en lo fi de la Espedicio, lo Emperador Ludovico Pio, ab les franquises, libertats, y privilegis, seus Coemplar, que veuem nu abant, y deque gosan Cnoara. Lue eran part de nostras Valls ho afirma F. Esteve Barella en la Placio, que ja de Tuart arribà esta Tropa, ab son dit Capita, als Camps dela Cerdanya, y dila Vila Flavia, aont se anaban juntant los gefes Catalans, y Imperials, a fi de Comensar la jornada dels Moros, lo qual duyent sas armas, y traje diuat, que aturdi, y pasma à Tots los Soldats Alemanys, Francesos, y demes Catalans, Contra ab Andorrans, que Componian esta Tropa de Almugavers, Ca L. Uoch per estas paraulas: Llegio a este medio (parla dela plana de Cerdanya) vn Cavallero llamado Dr. Marcos Almugaver Con cinco mil soldados, todos de aquellos Montes Vigellenses, Andorranos, Bagarinos, Confluentes, y Carolanos. &c. Con traje hazto diferente delos Imperiales.

Esteve Barell.e Cent. 3 hist. dels Comtes de Barce. Cap. 7 pag. 8 Taraf. loco. cit.

Per ser las Valls de Andorra ja de sos principis, part de Cathaluña, y los Andorrans Verdaderament Catalans donà lo Emperador Carlo Magno les decimes, y tres part del Vectigal del mercat, de ditas Valls, y

Marca Hispan. lib. 1 Cap. 15. num. 54 et 15. Chart. Eccle. Vigil. anno 819. in lib. I. priv. Vallis Andorra. fol.

1.8

y altres dretz als Srs Bisbes de Vigell, despues de
Restaurada Sa Santa Sede, dela Ruina que li ha-
vian Ocasionat los Moros, y les Fue Sufraganeas
dela dita Metra; pues no Es Verosimil les agues
donat, Si Aguesen Estat, part de Franca, Com no
se Sap, ni se Llegeix, adjudiçs decimas de Esta Te-
gio, a Bisbe algun dela de Espanya, o Cataluña,
y aquells Conservan Encara dits Srs Bisbes.

Desde
Dixos temps, y desde Dixo principio Son Contin-
gudes y Reputades las Valls de Andorra, per
part de Cataluña, Essent per tots los instruments
autentichs, y autors que tractan de Ella, Con-
stituidas en lo pago Vigellense, o territori dela Ciu-
tat de Vigell, Com a tant Pertinen a Ella; aixi ho
afirma lo Doctissim, y Illustrissim Pere de Marca,
no Obstants de Ser de nacio Frances. Aixi lo Com-
pruan los actes delas dotacions dela Sta Iglesia
de Vigell. aixi ho Confirman les Butlles de
Confirmacio dels Valls de Andorra ala Sta Igle
sia de Vigell, las quals Constituexen o Estas, y
Suposan Constituidas En lo pago o Territori de
Vigell. Aixi finalment les Constituix Son Sr Supre
mo lo Emperador Carlos Calvo, en la donacio fue
del Senorio, e Imperi Supremo al Compte de
Vigell, Com Veurem despues, ibi. In pago Vigellensi Vi-
la, que Vocatur Vallis Andorra. & Consta del acte de dita
donacio passat en lo Monastir de St Pedrito de Arras
dela Provincia de Artois, Any 3 del Regne de
Carlos, Indicio 6. ani 843. de nostra Salut, lo qual
transcuirem mes Llargament en altre Capitol.

Son Tant Conformes los autors en que las Valls
de Andorra, Sian propia, y Verdadera Cathaluna,

Marca hisp. loco supra citat. Vide citat. chart. et actum consecrat. Eccle Vigellen. anno 819.
Bulla confirmat. Eccle Vigellens. ab Agapito 2. a Silvestro 2. a Benedicto 8. ab Vrbano 2.
Exarchi. Capitulari Vigellens. anno 951.
Marcha hisp. pag. 87. 95. 357 et alijs.
Exchart. de Eccta. refert.
Petrus Marca in Apendice pag. 858. 903. 911. et alijs.
Exchart. d. Eccta anno 1013.
Marca hyspanica pag. 347. 403. 423. et alijs.

Y sos naturals, propis, y Verdaders, y llegitims Catalans en lo rigor, que no hi ha autor alguno que incidentemente tracta de Ellas, que dígalo Contrari; à mes dels Autors Sobre Citats, ho asseveran tots los autors geografichs, en los Mapas de España, y de Cataluña Constituint dlas Valls dens de est Principat, Com apart, y porcio de ell; Vejanse las Cartas de Ortelio, de Mon.t Nolin, de Mon.t de Fer, de Mon.t Louwell, academichs dela Real academia de Ciencias de Paris; Vejanse aixi mateix las Cartas geograficas, dels Geografos Catalans lo Compte Dazmuis, y de Joh Apazici, en sos mapas de Cataluña, y en totes elles se Veura manifesta esta Veritat.

Exchart Eccta Vigellen. 1099
Marca in apend. pag. 1107.
Ex inst. anno 843. donationis An.do Vallium facta Comiti Vigellen. à Carolo Calvo Francorum Rege.
Ex instro. in lib. 1. privil. transumpto fol.
Cartes Geografiques de Ortelio, de Nolin, de Fer, de Compte Dazmuis, y de Apazici, y moltes altres de Cataluña.

No menos Comforman los Historiadors, en esta innegable Veritat: dos / ports delas Valls, o gorjas delas montañas per passar de España, a Fransa, ò al Contrari son, y han estat Sempre Contats per ports dels Pirineus de Cataluña, y aixi ho afirma Bosch, lo Dr Onofre Manucal, Calça, Beuter, Carbonell, Thomich, y molts altres, Com tambe les Citades Cartes geograficas. Dela Mateixa manera, han Sempre de Tots temps tinguts los Llochs, les Montanes, Rius, boscos, y minerals delas Valls de Andorra, per Cosas de Cataluña; Vejanse los Autors, y totes les ditas Valls dins la Bodalia de Cathaluña. Andreu Fujadas.

Bosch. lib. 1. cap. 21 titols, y honors de Catt. Manucal Sr mo del Rey.
Dr. Jaume. Carvonell. Calça et plures alij
Andreu Fujadas en sa Cataluña lib. 1. Cap. 5. fol. 4.

Les Argolles, ò anelles de Ferro (que havem dit) que se troban Clavades en les Montañes de las Valls de Andorra, y enlo Duig de Altavaca de Boet, encaraque los autors, que tractan de Ellas, no Combenen en qui las mana Clavar, y per qual Ocasio, ò Causa se Clavaren, no obstant Convenen tots, que Foren clavades En Montañes Anyes Cazes mirabas à Cataluña

y en Aezzeno de Cataluña. Pujadas autor aguditum due acerca dites argolles, estes parcules; Pezo (Vol Deu) y que de Coses se dúen delas anellas de Andorra, y de Alta Paca. Beutez, y Icart son de Opinio, que avent los Alemanis destruit dla Ciutat de Aarragona, tornaitsen à Fransa, passaren per les Valls de Andorra, fixant en una de las Montañas una de ditas anellas en Señal delo que havian executat en aquelles Regions de Cataluña, y per que Ates memoria, que havian passat per allí.

En la Cronica de Catal. lib. 4 Cap. 69 fol. 119 Colum. D.

Pta Pujades de Opinio de alguns Autors, lib. 1 Cap. 5

Beuther dui: Que Galieno Empezador despues de Conquistada la Cathaluña, posà una anella en les Montañes dela Aezza de Andorra, y los Alans un altra en lo Psezit Puig de Altavaca. Ambros Morales, Viladamor, y Calça afirman, que les anelles de Jezzo, que se Atroban Clavades en les Montañes de Andorra, de Altavaca (cuyos Vestigis se Veuen Encara Huy en dia) son Atrofeos de Pompeyo. Altres aseveran, que las ditas anellas son Clavades per Señalar lo pas, o portz de España, per anar afiansa; pero uns, y altres autors se Enganan, en lo motiu perque seposaren, y on qui las posà, Com Veurem mes abant; Convenen Empero tots, en que seposaren en Montaña, Aezzno, y Regio de Cataluña. Çurita ab termes formals afirma ser les Valls del Principat de Cathaluña lo qual en sos anals de Aragò escrue lo Capitol 63 de la Centuria 1513 ab estas formals paraulas: Que el Viscondado de Castelbo, y la Val de Andorra, patrimonio antiguo delos Condes de Fox, enel Principado de Cataluña se reduxeron ala Obediencia del Rey de Aragon. comensa lo Capitol en esta forma: Tuvieron los Conde de Fox mucho tiempo enel Principado de Cataluña el Viscondado de Castellbo, y la

Beuther en sa cath.ª Pesat Puja des lib. 5 Cap. 32. fol 250 Colum. C.

Morales, Viladamor, y Calça.

Llibre 10.

Çurita. lib. 10 Cap 63. anno 1513.

Val de Andorra, dividiendose estos estados de Francia por las Cumbres delos Pirineos; confinan por la parte de poniente con el Condado de Palles, por el Oriente, y medio dia, se estiende hasta las riveras de Bolvia, y Segre, y enel Vizcondado se incluyen las Valls, de Assua, y Fenissa. &. Fins aqui son paraulas de Curita.

Vistas las Valls de Andorra Ser Verdadera Cataluña, y Sos naturals Verdaders, propis, y llegitims Catalans, atesa la naturaleza de Ellas, Sa Constitucio antiquissima, dels temps dels Romans, Van dalos, Suevos, Alans, Godos, y Thozos, Com tambe Ser Ocupadas tots, per diplomes de Carlo Magno Emperador, y Son nat Carlos Calvo Emperador, y Rey de Franca, y la Conformitat dels autors En Esta Verdat, no Se Veuran menos Claras, Sa Substancia, y qualitats Catalanas Si Se atent lo Idioma put Catala, lo modo, y moda de Vestir, los Costums de Sos moradors, Si Se Considera, qui desde el temps dela antiguitat tots lo Espiritual y Eclesiastich de Ellas ha Estat del Bisbe de Vrgell, unidas à Son Oficialat major, Com atant Vehinas ala Ciutat de Vrgell; pagant las decimas a aquest Bisbe, y ason Capitols; Celebrant tots les festas de aquest Bisbat, y Sent las pregarias, y Jaculatorias Se Manan en Ell, Seruant lo Litrual de Vrgell en tot; gosan los Andorrans, Com a Catalans del privilegi dela Butlla dela S.ta Cruzada promulgada En Ellas las Votuladas: de Butla para el Principado de Cataluña. Obtenint en dit Principat Canonicats, Beneficis Curats, y altres, En Varias Iglesias; y Empleos Seculars, tot Sens haver menester Especial naturalisacio; Tenint enellas la llega, y quintant lo hospital general de Cataluña, dit De S.ta Creu. lo Gen.l de Misericordia, lo Combent de Menors, de la Regular Observancia de S.t Francesch de Ceuera, O de Capuchins de Solsona, lo Santuari de Montserrat

Los Redemptors del Sr Christo de Balaguer, la Redempcio de Cautius Christians dela Comanda de Catll. y molts altres; Esent Subdits dela provincia Eclesiastica Tarraconense, y alas Sinodos provincials de dit Principat; gosant delas Indulgencias Concedidas, y dels privilegis Eclesiastichs atorgats, à dit Principat, Celebrant las festas generalment de precepte entot Ell, y finalment esent Subdits al Sr Ofici dela Inquisicio de Catalunya, asos edictes, y decrets, Corrent en ellas la Moneda de España, y de Catalunya, ab los altres dona à ella lo Rey Catolich, y diminucions, no Corrent la moneda de España, que aquest Rey abolis, y mil altres Concidizacions, que deixo En Estas linias, per no ser demasiada ment llarch.

Actus Consecrat. Eccle. Vigellens. anno 819 Vide marca. in appendice pag. Vide in lib. 1. inf. instrumentum q.d incipit. Jussione Omnipotentis Deib

La Publican finalment Valls Catalanas, part y por- cio del principat de Catalunya, y à sos moradors ter- daders, propis, y legitims Catalans en tot Rigor; los Conti- nuats diplomas Reals, declaratius de tot lo Sobredit, los privilegis, que Com atals han merescut dels munificen- tisims Reys de Aragó, y detota España; las Repetidas Sen- tencias de los Tribunals Superiors dela diputacio, dela Batllia general, dela Real Audiencia dela Capitania general, y dela Real Intendencia di Catalunya; pro- feridas En Orde ala Eficacia, y Observancia di aquells diplomas, y privilegis, Com se Evidencia tot en la forma Seguent.

Vide infr

Son Sr Supreem Libertador, y Legisla- dor Ludovico Pio Emperador, y Señor de tota la Cathalunya (Com à son Conquistador y Succesor de Son pare lo Emperador Carlo Magno) Las Constitucios en lo acte dela Consagracio dela Sta Iglesia de Vigell en lo pago, o Territori dela Ciutat de Vigell, ibi: Tradimus, atque Confotamus Parroquias Vigellens pagus, y prosequeixo dit acte dalas Parroquias del dit terreno, ibi: Tradimus namque ipsas Parroquias de Valle

4

53

Andorrensi: id est de ipsa Lauredia atque Andorra, y las referidas totas, dona no solament permis als homens, que deixa per poblar las Valls, antes be los Ordena; anasen ala Ciutat de Bar.na liburement cada any a prestarli lo degut fragment, y homenatge, devant la porta de son Compte de Bar.na (qui en eixos primers temps era solo governador de Cataluña per lo dit Emperador, segons tots los autors) y que li aportasen lo Cens, o tribut de un, ò dos peixos. Son fill Carlos Calvo, ja avent vist, las Constitucions en lo Arxiu de la Ciutat de Urgell, en lo acte sobrecitat, lo qual fou aixi mateix Señor, y Princep de Cataluña.

Vide instrumenti supra relatum in lib. priv. 1. fol.

Lo Rey Dn. Pere 3. de Aragò, à contemplacio de ser las Valls de Andorra part de Cataluña, y en forsa de sos privilegis, confirmacions, y declaracions de ells, declara no deurer los S.rs Bisbes de Urgell pagar cosa alguna, respecte à las Valls de Andorra, per raho de monedatge, bovatge, ni per qualsevol altra ocasio, dret, ò necesitat, respecte al Domini, qui de ellas tenen dits S.rs Bisbes, y posesio; Fou otorgat dit privilegi en la Ciutat de Lleyda en 2 dels idus de Juny de 1313.

Privilegium Petri 3. Aragonum Regis anno 1313. in lib. 1. pribileg. fol.

Lo Rey Dn. Alonso 4 de Aragò declara, y confirmà lo mateix ab son Real diploma otorgat en tres de las Calendas de Juriol de 1328. Lo Rey Dn. Juan de Aragò 1. de aquest nom, declara, y confirma lo mateix ab son Real diploma otorgat en 20 de Settembre de 1387. Jaume Calbeti Jutge de la Cort del Rey Alonso 4 de Aragò, confirmà, y declarà, lo mateix, ab sentencia proferida en 4 de las Calendas de Juriol 1328. Lo Rey de Aragon Dn. Joan 1. sobre dit declara, y confirmà lo mateix, ab son Real diploma, otorgat en Zaragoza en 20 de Octubre de 1388. Lo Rey Dn. Marti 1 de Aragò declara, y confirmà, lo mateix ab sa Real sentencia dada contra del Fisch

Privileg. Alphon. 4 Aragonu Regis in lib. 1 privileg. fol

Privilegium Joannis 1. Aragonum Regis in lib. 1. privileg. fol

Sentencia Alsonsi 4. Arag. Regis in lib. 1. priv. fol.

Privil. seu confirm. Regis Joannis 1. Aragonum in lib. 1 priv. fol.

Sentencia Martini 1. Arag. Regis in lib. 1 priv. fol.

En 6 del mes de Maig del 1406. la qual es Comprehensiva, y Enclou tots los demunt dits privilegis, Confirmacions, y Reals Sentencias.

Confirmacio, et declaracio Infantis Aragonum Petri, in qua asserit Andorre Vall. esse intra limites Regni Aragonum. Vide in lib. priv. 1. fol. 11. retro.

Lo Infant Dn Pere de Aragò Confirma tots los Privilegis âls Andorrans Concedits per los Egregis, Comptes de Foix; declarant ser las Valls de Andorra, dins dels limits de la Corona de Aragò, y intitulanse, tenir la jurisdiccio, alta, y baixa, y la posesio, que en ellas tenian los Comptes de Foix (y aixi era; pues que las havia Confiscadas als dits Comptes per la Causa, y Ocasio, que llargament se dixa en altre Capitol) Dada en las Calendas de Juni de 1334.

Lo.

Declarat. Regis Jannis. 1. Arag. Vide in lib. 1. priv. fol.

Sobrecitat Rey Dn Joan 1. de Aragò declara ser las Valls de Andorra dins del Principat de Cataluña (ab termes formals, y expresos) y per Consequent robstant de pertanexer ditas Valls, y per tocar als Comptes de Foix, declarà, y Confirmà la facultat tenian los Moradors de ditas Valls, de portar de Andorra dins del dit principat, y de aquest principat, dins de ditas Valls tota Sort, y Especie de mercaderias, y altres generos, Sens haver de pagar dret de generalitat, ni altre. Dada en 17 de Febr de 1390.

Vide sententiam lib. I. priv. fol. 12. retro.

Sentencia proferida per Bernat Arseguel Seguer de Puigcerda en que en Judici Contradictori declarà, ser las Valls de Andorra dins del principat de Cataluña, y per aixo no deuer ser los Andorrans, pagar dret de Marca en Cerdaña acostumat pagar dada en 17 de Mayg de 1369.

Dalmau de Bxer Donsell, Procurador Real, y Feudal del Rey de Aragò en los Comptat de Rosello, y Cerdaña, declarà, a instancia dels Sindichs delas Valls de Andorra, Contra del Pr. Phusch, esser las dittas Valls Situadas dins los limits y Confins de Cataluña, y per Consequent, ser los Andorrans

Vide declarat. in lib. 1. Privil fol.

Ubres, y Exempts de pagar Cosa alguna al Mestre de Ports, per Pahe de qualsevol Especie de Generos y mercaderias aportan de dit Principat à Ellas, ni per qualsevol altre Vedadas passar Foza Regne, Encaraque Sian las dites Valls Foza del Domini, y dita del Rey de Aragò. Dada Esta declaracio, y Sentencia En 7 de Mars de 1403.

Antoni de Pinos, Conseller del Rey de Aragò, Son Procurador Real, y Mestre de Ports, en los Comptats de Rosselò, y Cerdanya, y Joan Barba Dr en Decrets, y Jutge del Patrimoni R. fundats en la matexa Pahe, de Ser los Andorrans propis Catalans, declaran, tenir Estos Facultat de portar qualsevol genero de Mercaderias, de la Terra de Cerdanya, y de Rosselò alas dites Valls Sens haver de pagar Veuda, ni altres drets al Mestre de ports. Dada la Sentencia, y declaracio Sobredita, en la Casa dela Procuracio Dt. dela Ciutat de Perpinya, En 13. de Agost, de 1504.

Vide Sententias, et declarat. in lib. 1 privil. fol.

Jaume Clement Comanador del Ordi de St. Iago de Spata Gentil Home dela Camara del Rey de Aragò, y de Saguardia de Corps, Procurador, y Comissionat dela Reyna de Aragò Da. Germana, muller de dit Rey de Aragò Dr. Fernando 2. Confirma als Andorrans Sos privilegis, en nom de dita Reyna Sa Principal, declarant Ser las Valls, dins dels Limits dela Corona de Aragò; avent passat este acte de Confirmacio, y declaracio, en la Ocasio, que en dita qualitat de Procurador de dita Reyna anna à prendre possessio delas Valls de Andorra, y altres Estats, que per averlos Confiscat lo dit Rey Dr. Fernando als Comptes de Foix (per las Pahons, y Causas, que Sedazan En altre Capitol) Fue donacio de Ells dla dita Reyna Sa Esposa. Dat. en la Vila de Castelbo en 26 de Mars de 1513.

Vide declarat. et predict. in lib. 1. privil. fol.

La Reyna=

Vide declarat. et confir. in lib. 1. privil. fol.

Ona Germana propcitada, y Son Espos lo Rey On Fernando en la mateixa Consideracio, Confirmaxen als Andorxans Sos privilegis. Dat en lo Uoch de Mayo-xeti En 20 de Maxi de 1514. Lo Citat Rey On Joan 1. de Aragò declarant lo mateix fiamà als Andorxans, à peticio de Son Cosi lo Compte de Foix Matheu, y declara Estar los Andorxans Exempt de pagar drots ni Cosa alguna dels genexos, y mercaderias que de ellos aportan al Dominí de Espanya, fent mencio de Semblant Concessio als dits Andorxans, feta per Son Pare lo Rey On Pere, y declarant que las ditas Valls pertanyan a dit Comte de Foix. Dat En 26 de 9bre de 1391.

Vide declarat.ª et Confirmat.ª in lib.1 privil. fol.

Lo Empera-dor Carlos 5. y Rey delas Espanyas, Confirma, y declara als Andorxans, Com a Catalans neutxals la facultat de poder Comexciar ab Hansa, y portar de allí tots genexos, y mercaderias à sas Valls, Encara que sia en Temps de Guexa ab Espanya. Dat en Bar.na en 6 de Abril de 1538.

Vide in lib.1 priv. fol.

Vide in lib.1 priv. fol.6. retro.

Lo Rey Felipe 2 atesa dita Concideracio, Confirma als Andorxans Sos privilegis, En Aranjuez en 13 9bre de 1588

Vide in lib.priv. 1. fol. 8. retro.

Lo matex, per lo mateix Respecte Executa lo Rey delas Espanyas Felipe 3. ab Cedula Real. Dada en Bar.na En 30 Juny 1599.

No menos las publican alas Citadas Valls, per part, y porcio, del Principat de Cataluña las Reals Sentencias, que han lograt los Sindichs de ditas Valls, declaratorias dels Privilegis, Franquesas, Exempcions, y prerrogativas, que En dit principat gosan los Andorxans; profesidas en Observancia, y Execucio, de aquells, moltas de Ellas en Judici Contradictori Contra del Rl. Fisch Conformealo que tinch pondexat el la Rl. Sentencia dels 3. Estaments de

Cathaluña en las Corts de Bar.ª de 1599. La del Ex- Vide lib. 1. priv. fol
mo, y Capita G.l de Catt.a Or. Benet Cardenes, en Vide lib. 1 priv. fol.
Bar.ª als 22 Nob.e de 1593. La dels 3. Estaments de Vide lib. 1. priv. fol.
las Corts, profezida en Bar.ª en 16 de X.bre de 1603. Vide lib. 1. priv. fol.
La dels 3 Estaments en Corts de Monso pro-
fezida en 4 de X.bre de 1585. Lo Mandato dels Ex
tchs Deputats de Catt.a a favor dellas Valls, Contra Vide lib 1. priv. fol
los Deputats locals dela Ciutat de Urgell, Ruygur- Vide
da, Iserm, Dallas, y altres. dat en Bar.ª en 14 de Vide lib. 1 priv. fol.
Juriol de 1606. Lo Orde y Consell del Virrey y Ca-
pita Gen.l de Catt.a Duch de Medina Sidonia,
a favor dels Andorrans; Dat en Bar.ª en 15 Ju-
riol 1630. La de Dr. Fran.d de Marimon, Consor, Vide lib. privil. fol
vador dels drets de marca. Dada en Bar.ª en 28 de Vide lib. privil. fol
Juriol de 1603. Lo Certificat del Deputat Dr. Jaume Mar
ca Arcidiaca de Berga, dignitat dela S.ta Iglia de Urgell, Vide lib. privil. fol.
en 19 Febrer de 1620. Lo Certificat de Estave Porcuell
nov Rgint la Escrivania del General de Leyda, dat Vide lib. privil. fol.
En 26 de febrer. 1629 La provisio, y decret dels deputats
de Cathaluña, a favor dels Andorrans, dada en Bar.ª;
En 23 Janer 1651. Lo Orde del S.r Or. Fran.co de Sa- Vide lib. priv. fol
La Orde del Virrey, y Vide lib. priv. fol.
y Capita G.l de Catt.a Compte de Montu- En 22 X.bre de 1678. # Lo Orde del Virrey, y Capita Vide lib. priv. fol.
rey a favor del Sobre- dits dat en Bar.ª en 18 de Mars 1678. Gen.l de Catt.a Or. Hector Pignatelli Duch de Mon-
teleon, a favor dels Sobredits dada en Bar.ª en 5 de
Novembre de 1607 La Sentencia del Virrey, y Capi- Vide lib. privil. fol.
ta General de Catt.a a favor dels Reals, dada en
Bar.ª en 17 de Abril de 1676. Lo Orde del Virrey, y Vide lib privil. fol
Capita Gen.l de Catt.a Dr. Juan Clavos, Perez, de Gurman,
a favor dels Cruciats Andorrans, dat en Bar.ª en
en 18 de Abril de 1692. finalment la Sentencia, y/
declaracio formal, en Judici Contradictori del Sindich Vide lib. privil. fol.
dellas Valls de Andorra Contra del R.l Fisch, Com- Vide processum et
prensiva de tots los dems privilegis, Cedulas y Sentencias, Or- Sententiam in ar-
des, y mandatos, Sobre Expresats, en qui declara formal- chivio Scrinii

ment, esser las Valls de Andorra part, y porció del Princápat de Cataluña, y per esta raho, esser los Andorrans, Moradors, y habitadors enellas franchs de pagar algun dret per las Cosas Originarias de dit Pais, que introdu cixen en España, y per tots los generos, que de Estos Regnes introducixen alas Valls per Son propus, y abast. dat en Bar.no en 28 de Maig de 1731 Per lo Sr. Intendent Gen.l y moltas altras, que seria may acabar, si se referi an al Varch.

En Suma las Valls de Andorra enlo Espiritual, y enlo temporal, en lo Eglesiastich, y enlo Secular, en lo Philich, y natural, y en lo Moral, en lo Idioma, aduch Ciutal, enlo modo, y moda de Vestir, en los Costums, y geni, Son propia, Verdadera, y llegitima Cataluña, Com â part, y porció de dit Princapat, y per Conseguent Son Sos naturals, propis, Verdaders, y llegitims Catatalans en tot Rigor; Essent esta Veritat tan Visible, y evident, que Sols per deixa de Veurela, y Conexer, qui Vulla afectadament, y pertinament se fexse Cego, y Obstinadament Vertirse, y no despullarse may de un hacmor, y Esperit Razonable. Una Cosa Sola hi ha tant Solament, que no participan, del princapat de Cataluña los Andorrans, y Sas Valls, que en lo Respectu al Govern, al Civil y Criminal, al Politich, y Economich de dit Princapat, ni han participat may, desde Sa Restauracio del poder dels Moros; aventse governat de Dits temps per lo Espay de Cerca de 10 Siglos fins al temps present ab Son peculiar Govern, ab las disposicions del dret Comu, y patrias peculiars, Consuetuts, y finalment ab sa particular, y peculiar politica, y Economia Com Veurem En lo Capitol Seguent.

Cap. IV.

Valls de Andorra no obstant de ser part de Cataluña, may han dependit desde la expulcio dels Moros de ellas, del Govern, de las Lleys, tant Civils, que Criminals, de la Politica, Economia, Viatges, ni altra disposio Secular de dit Principat, si de las Canonicas, Eglesiasticas, Provincials, y Diocessanas, respectivament, lleys, y Costums de ell.

Llarga es la proposicio del Capitol, y parels imposa Contradiccio ella ab ella, ò almenos Contrarietat; pero pero Seza breu, si sa demostracio, tenint presents las Especies, y Rahons Referidas, en lo antecedent Capitol, y altres Respectius, que se Escauzan dispues de aquest, las quals se Stingan aqui per Repetidas afi de Evitar prolixitat, y lo Repetir las Cosas moltas Vegadas.

Seza profehir ab ma Claredat, y brevedat, oposarè las Rahons, y Concideracions Contrarias a nostra proposicio, afi deque ab sa eixida, y Solucio millor se Establesca la Veritat de ma proposicio, en la forma Seguent: Olas Valls de Andorra Son Cataluña, y per Conseguent estan Subjectas al govern, lleis, y Carrechs de aquest Principat; ò no Son Cataluña, y per Conseguent no podan gosar delas Exempcions Concedidas, y delas Libertats Otorgadas als Morados de ell? O Son Cataluña, ò part de Ella infavorabilis. y no Son Cataluña, ò part in Odiosis, que Seria un gran abuzdo lo dise? me: Lo Infant On Pere, y lo Rey Ofernando los dos Reys de Arago Conquistaren las Valls als Comptes de Foix, Segons las doctrinas

asentadas enlo Capitol antecedent; aquell en 1334.
aquest en 1513. Se intitularen Señors de Ells declarant
las dits Sos dominis, Com tābe lo Rey Philip. 2 y lo Rey
Philipk 3: Luego es fals, que may ajan dependit des
de la Conquista dels moros de Ells, del Govern,
Ueys, Usatges & de Cataluña. Mes: Los Reys de Ara-
gò antes, y ara los Reys de España san Señors
delas Valls als Bisbes de Vigell, y per Conseguent
Son Señors de ellas; Perque ninguna lo que note.
Son Señors? Luego ho Son Com a Comptes de Bar.na y
per Conseguent las Valls estan Subjectas alas Ueys de
aquest Comptat. Ella Vaho en primer Uoch, o posada,
o al argument, que los Dialectichs anomenan Cor-
nut; al absurdo oposat en Segon Uoch (que alguna fe-
gada he llegit ab Enfado è impaciencia en alguna
deducca jurida del advocat Contrari alas Valls en
Contestacio de lite); al Oposat en 3. Uoch, en Orde ala
Confiscacio delas Valls als Comptes de Foix per los
dos Citats Reys de Aragò; se Espon; Que las Valls
de Andorra Son, y han estadas Sempre Catalu-
ña, y part de aquest principat Si; pero Son, y han
estat part de Cataluña, privilegiada, libre neu-
tral, y Soberana, è independent, desde sa Constitucio,
ò Restauracio dela Aurania dels Moros; Regladas ab
Son peculiar Gobern, Justicia, Ueys, usatges, Politica,
y Economia, y ab aquesta Solucio, que demostraren
ab la Mayor brevedat, se dona Exida alas 3 Sobre-
citadas dificultats, Aduchin adiosis. Comuns atot lo
Principat, Com es, la Expulcio dels Moros, la defen-
sa de que no Entraren los Albigenses, y despues los Hu-
guenots de Aurania En Cathaluña y altres Semblants,
Encara que no Estigan atinguts in Odiosis. de que
Son libres y Exempts per Sos Antigus privilegis

Son Restaurador Ludovico Pio, y Legislador, Succe
sor en totas las Terras Regnes, y Dominis de Son

Pare to Empezador Carlo Magno, les dexa Libres,
neutras, y Soberanas, è independents de tot Comptat,
Regne, y provincia, ab son peculiar Gobern y los
atorga la Llivertat de Reunitar per tot lo princi-
pat de Catalunà, qual Cia Señor, y Princep, go-
sant de tota Exempcio; y las dona Libres, neutras,
y Soberanas als Srs Bisbes de Vigell, enlo any 813
de Nostra Redempcio, Sens averli de prestar feudo al-
gun, ni a Persona alguna lorgament, ni homenat-
ge, ni Regonexement; De cont es; que las Valls de
Andorra molts anys antes, que los Comptes de Cata
luña, y Singularment lo de Bar.no no fos Señor
del Principat, ja gosaban delas Llivertats, franque-
zas, y Exemptions Sobredetas en Cataluña; pues
que al Compte de Bar.no no se Consedi dit Com-
ptat Sens feudo, ni Regonexement algun, fins al
any 843, Com tambe Siffredo Compte de Vigell
aquest Comptat, Segons opinio dels Autors tots, que
Reconeixen de esta antiquitat; la qual gracia
Sels feu per lo Rey Carlos Calbo, fill, y Succesor en
la Corona de Franca, y En Cataluña Conquistada,
del dit Carlos Calbo, en gratificacio dela ajuda, y Ser-
veis feren al dit Carlos Calbo, en la guerra Contra
dels Normans, que se havian Rebellat Contra dit
Rey, y En Cataluña, destruhien, molias Ciutats,
Com eran en Rosello, Empurias, en Ampurdà,
y altras. Al Compte de Bar.no y Siffredo lo deyxà
Señor del Comptat de Bar.no (essent antes guar-
dias, Costodis, y Governadors los Comptes dels limi-
ts d'Espana, en nom de dits Srs Empezadors)
Jenli donacio absoluta del domini, y Imperi de
dit Comptat, Sens Reservarli Regonexement algun,
Ce Veritat, y aixi ho duen los autors; pero aquest

en sas terras y dominí devia Conservar las lli-
vertats, franquesas, y Exempcions, que lo Empera-
dor Ludovico Pio, Carlos Magno, y Carlos Calbo,
avian Concedit, y atorgat alas Valls de Andorra,
sos Srs Soberans, y als Srs Bisbes de Vgell Cuyas
Eran ja ditas Valls, donarlos tota protecció, ajuda,
y socos; Com efectivamentho Executaren en totas
las Ocasions, que se Ofereixen, y alas Valls, y homens
de Ellas no Solament Conservaren sos privilegis,
llivertats, franquesas, y Exempcions que gosaban
per tota la Cataluña, fundats no Salament enlo
Expresada Paho, Sino que les ne Concedixen de nous
fundats, en que los Andorrans avian Concorregut
En tota la guerra, Contra dits Moros, y ala Consecu-
ció dita Libertat Catalana, Com avem dit, y en los
Serveis, que tots los dias Rebian, als beneficis, que li Resul-
taban en Son Comptat delas Citadas Valls.

Citat

Sicfrido (Si fouè esta Compte de Vgell) que es la mes se-
gura opinio) al qual donà lo Rey Carlos Calvo, per lo
motiu, y Paho Expresada, la Vall de Andorra, trobant-
se lo Rey en la Vila, o Ciutat de Arras, provincia de
Artois, en lo Monastori de St Vedasto; o be fou ineficas
esta Especial donació de dita Vall, no podent dit Rey
ja disposar de Ella en la Ocasio, y temps se feu, que
fou lo any 843 de nostra Salut, y ser las Citadas Valls
donadas als Bisbes de Vgell en lo any 819. Com se
ha dit En lo Capitol antecedent, ò be li transferí lo do
miní, e Imperi que dabo a dit Rey, en dita Vall,
que en tot Cas era lo Supremo Sol, y aixà pareix,
que ho indica lo acte de Ella: ibi: In pago Vigellensi
Villa, que Vocat. Vallis Andorra, Cum omnibus Suis appen-
diciis, Sicut nos haveis Carebamus &. y dixi pareix que ho
indica la donacio del Castell de St Vicens del peu dela Mon-

tana de Mondaz, que los Comptes de Vrgell feuen a Rinaldo de Castelbo, Vescompte de Cerdaña, y aixi tambe ho indican las guerras, que als Bisbes de Vrgell feren los Comptes de Vrgell, Vespecte alas ditas Valls, y las Veyteradas donacions en part; y entot, que despues feren de ditas Valls als Vesexits Bisbes, y las Renunciacions absolutas, sens Vesenva de Cosa, ni duet algun en ditas Valls, Com feuzen mes Vargament, y per Conseguent Enadiaque Conviediam, y donem pe asentat, que los Comptes de Vrgell tenian en Josa dela predita donacio, lo Imperi Supremo delas Balls, pero tenian aquell Vestringit, Vespecte alas libertats, privilegis, Exemcions, y franquesas, que ya gosaban las Valls, Vespecte a feudo algun que deguesen per ellas fezli los Bisbes sos Senyor, y Vespecte avnirlas a Son Comptat de Vrgell; pues ya Subristian antes las Valls per si Solas, independents de dit Comptat, y tot altre, esentli donadas del modo, y Conformitat, que dit Carlos las possehia: sicut nos haveu Cognubamur: antes be duvian Conservarlos, y defensarlos sas Exemptions, prerrogativas, y franquesas, Otorgadas en Son Comptat, y demes terra de Cataluña per los Citats Emperadors, y als S.rs Bisbes Son Senyorio, y Emoluments, que de Ellas los provenian. Esta Concideracio de ser las Valls de Andorra, ja desde principi de Sa Vestauracio part de Cata luña libre, Exempta, y privilegiada en dit principat, mogue als Comptes de Bar.na y altres de Cataluña a Conservarlos sas Exempcions, libertats, franquesas, y prerrogativas ensos Vespectius dominis, y Conciderlo ne de nou per los motius sobre apuntats; Esta materia Concideracio, y motius de haver Concorregut las Valls ala Consecucio dela libertat de Cataluña, Contra dels Moros, y las Conveniencias, profit, y be que de Ellas Vesulta ala Corona, y la Concideracio dela pobresa, y Esterilitat de dit patis de Andorra, ha no Solament mogut als Monarcas de Aragò, y de tota la Espanya

Succesors al Comptat, y Señorio Supzimo de Cataluña, en Cosewar alas Citadas, dins de Sas terras, y Señorios Sas antiguissimas Ubertats, franquesas, y prezrogativas, Si que tambe hà inclinat la piadosa, y generosa munificencia de Sant grans Monarcas, a Consedirlos ne de novas; Com es de seurer en las Concesions, diplomas Reals, y Confirmacions de Semblants prezrogativas Citadas en lo antigle antecident; interesant se per Rahons de Estat, que nosaltres no penetram, y Solament Comprenen los dits Monarcas, y Sas primeras inteligencias, de Sas Corts, enque las Citadas Valls Conseruen Sa antiquissima neutralitat, Soberania, entre las dos Sastas Monarquias de Franssa, y Espana; Sas franquesas, Exempcions, y prezrogativas en Cataluña, y demes de Son dominij y los Srs Bubes de Urgell Sas Criaturas, la Sobetat Sobeyana, y Señorio de Ella ab los Serenissims Comptes de Foix en pariatge, ò per Indivis.

Estas materias Conciderations moguren als dos Citats Reys de Aragò Infant Dn Pere, y Rey Dn Fernando en Conservarlos las dites franquesas, Exempcions, y prezrogativas en Cataluña, ysa antiquissima neutralitat, y Soberania entot lo temps que foren Señors de Ella, per averlas Confiscadas als Comptes de Foix, y en aumentarlas aquellas, Com seha dit En lo Capitol antecident. Es Veritat, que dits Reys en lo dit temps Sian, y sepodian intular Srs de Ella; pues tenian lo domini, que de Ella ans dela Conquista, tenian los Comptes de Foix. peroper Esta materia Raho, Justicia, y Equitat Com efectivament las Conseruaren, sens, que En Contrari puga ferse Contar, de Ordinacio, pragmatica, ni titol algun, ni de historia Corrent) en Sa neutralitat, Soberania, lleys, vsatges, Costums, govern, Politica,

y Economia, peculiars, independents, dels usatges, Lleÿs, y Govern de Cataluña, als Srs Bisbes en lo gose de Feudo, y homenatge tenian en ditas Valls; y no Solament los Conservaren dela manera dita, Sino, que Expresament amés dels altres privilegis, y Exempcions, libertats, prehemunencias, y prerrogativas nomenadament, y en Termes formals los Confirmaren aquells, y aquellas, que los havian Consedit, y atorgat los Serenissims Comptes de Fois, Com tot es de veurer en las Citadas Cedulas Confirmatorias de privilegis. Los Reys delas Españas Phelip 2. y Phelip 3. se intitulan Señors de ditas Valls, y enuncian á Estas dins Sos dominis, en las Cedulas Confirmatorias de privilegis y Sentencias, que avem Referit en lo antecedent Capitol; no per lo que actualment Cran, Sino per lo que avian Estat Sos antessesors Reys de Aragò, y per lo que avian Estat en Temps dels Referits Reys de Aragò las Citadas Valls; no Essent novas Estas, y Semblants Enunciativas en los Reys, Srs; pues que se intitulan Reys, Srs de Molts Regnes, y provincias, y Enuncian a Estos dins Sos dominis, no per lo qui Son actualment, Sino per lo que han Estat en algun Temps; Com es Rey de Sicilia, Gerusalem, Corsega, Cerdeña, Napoles, Duch de Borgoña Compte de Flandes. & En lo Rey de España, y en lo de Franca la Enunciativa de Rey de Navarra, aixi Com en lo Sexto Cap.l. se dona lo nom de Varas alas Serpents que actualment Cran avera Moyses Convertit en Serpent la vara de Aaron y los Magos de Faraho las Suas en Serpents tambe, y las nomena la Escritura Varas, no per lo que actualment Cran; pues Cran Serpents, Sino per lo que avian Estat antes; Sed Devoravit Aaron Virgas Eorum. Exodi 7. V. 8. 9. 10. 11. 12.

No importa Contradicho, Contrarietat, ni implicancia alguna, lo dixe, ni Ser las Valls de Andorra part de Cataluña, los Andorrans Verdaders Catalans, y los Reys de Aragò, y España Soberans, Señors de Cataluña, y de nomina-

se Srs de detas Valls, y no dependir aquellas del govern,
lles Vatges, &. de aquest Principat, perque arnes, que en
tzaren aprochizlas tenint ja las Valls Separat del de
Cataluña Son Especial govern, y lleys, Com se ha dit,
podian Conservarlas, (Com ho feren) part de dit Prin-
cipat, Sens dependir de ell en lo governatiu, muni-
cipal, Policia, y Economia, Silo Rey, y Monarca delas
Españas, atenent á algunes Especials Serveys notables,
ó de Sa absoluta gracia feya Ubre, y Exempta al-
gun Patus, o Terreno de Cataluña, P.G. La Sagarra,
ó altre Comunto de Tributs, pechos, y Pectigals,
y delas lleys, y govern, Comu del Principat de
Cataluña, Establentli Sas lleis, y gobern peculiar,
Se dizia be, que aquell terreno, no es Cataluña, ni
part de aquest principat, perque gosa de Sem-
blant Exempcio, y Libertat. En practica; Si lo
Rey de España ha indultat algunas Ciutats de
Cataluña, Vilas, y pobles, atent aos Serveis Comun-
los de molts Cazzechs, que se portari en lo Resto
del Principat, Se dira ab Patio; luego Enca-
raque las Valls de Andorra, Sian Exemptas &c
dezso, que Atenua la Consequencia, a Simili la Dra
letich, y juruta, millor que ya
Ala ultima dalio,
o argument, Reponch per ara, per tocar mes llarga-
ment Esta materia en altre Capitol; que los Reys de
Aragó ante, y ara los Reys de Roda la España, no fan
Srs delas Valls de Andorra, ni donan Estas, Srs Bisbe
de Vigell presentan Si, y nomenan persona habil pe
za governar al dit Bisbat ara Santedat; la qual
potestat de nomenar, y presentar Bisbes, Creara-
que antigament pertocas per molts Sigles al Sol
Papa, y despues als Canonges de Moltas Iglesias
y Singularment als Canonges del Capitol de Vigell

Vidend. tit. de Postulat. Prelat. Pichler. n. 13. et alij. Canonistæ

Vidend. tot. tract. decret. de: Elections de Jure patronat. Ibi Pichler n. 3 et alijs. et fere omnes AA. Canonistæ Vide epistolam Adutini Pape 3. Capitulo

Clos quals Cnoza En lo Sigle 12 tenian esta facultat, Com es de veurer, En una Carta del Pontifice Celestino 3. escrita als dits Canonges perque Elegisen Bisbe de sa Iglesia, en loch del Señor Bisbe Dn Bernat de Vilamur, qui havia renunciat son bisbat en poder del Papa, quals efectivament nomenaren, à Dn Bernardo de Castelló); perxa desde molts Sigles, que esta nominacio, y presentacio de Bisbes es permesa per lo Sumo Pontifice, a Varios Reys, y Supremos Princeps, en atencio de sos insignes merits, en vers la Iglesia, o Santa Sede Apostolica, ò per altras Causas; y aixi ja desde Molts Sigles, que los Reys de España, y Urgensa nomenan Bisbes en sas terras, quedant Confirmats per lo Sumo pontifice: De dont es; que qui dona las Valls de Andorra al nominat Bisbe de Urgell per lo Rey de España, no es aquest, sino lo Papa En la Confirmacio, o Collacio del Bisbat, en force dita donacio ditas Valls feta als Bisbes de Urgell per lo Emperador Ludovico Pio, y Comptes de Urgell: Sa Santedat es qui li dona lo domini, o imperi Supremo de ditas Valls, anexo ala Mitra, o Bisbat de Urgell; Sa Santedat es, qui deixa la possessio del dit domini, ò Imperi Supremo, que tenia, o avia pres de ditas Valls en temps dela Vacant, per medi del Subcolector dita molt Rda Camara, qui restituex al Confirmat las decimas, quistra, y demes Emoluments de ellas pertanents als Srs Bisbes de Urgell; à Sa Santedat per a Sa molt Rda Camara, es a qui se paga la expedicio de las Bullas que especialment, y Separadas se Otorgan als Bisbes de Urgell Vitra ditas del Bisbat per lo domini, y potestat Suprema dels Bisbes de Urgell en las

Vigellen. pro eligendo Episcop. transcrip.

A Marc. hispan. pag. 516. et 518.

Vide Catalog. Episcop. in S. lib. Verbo Bernardus Villamurius, et Bernardus de Castellione.

Vide infra Catalog. Comissum Furens lib 5. Cap. I. §. 6. n. 6.

Vide actum dedicat. Eccl. Vigell. in lib. 1. priv. fol

Vide actus quam plurimos huyus modi possessionis in libris Concil. gen.

ditas Valls. Y finalment, es lo Concell general, o Cumu delas Valls de Andorra lo que de Ellas ha donat de tot temps la posesio als dits Srs Bisbes; y En las vacants, als Srs Colectors dela molt Rda Cambra Apostolica, Com en los actes delas Citadas posessions Es de veurer.

Vide actus possessionis quam pluzimos in lib. Concilij generalis.

Los Reys de Arago antes, y los Reys de tota la Spaña En los Sigles Ultims, y en los temps presents, no tenen mes en la nominacio del Bisbe de Urgell, Respecte al Senyorio, e Imperi Supremo de Ellas en nostras Valls, que lo que te un patro de Benefici, de patronat laycal, lo qual presentant, y nomenant, persona que Obtinga dit benefici, lo es nomena, y presenta en Consequencia, para Obtenir, y posehir totas las preheminencias, dignitats, prerrogativas, fruits y Emoluments a dit benefici unitdas, y Conexas. No es Senor lo tal Patro, ni pot disposar delas tals preheminencias, prerrogativas, decimas, fruits, y Emoluments, al tal beneficio Conexas; es Empero Patro, y protector de ellas; de dont es; lo tal dret de Patronat, encaraque de una part sia honorifich, y util al Patro, pero de altra si es Oneros, Segons los Sulgats Textos, que aportan los autors Canonistas en esta materia:

Vide Pichler. in lib. decretal. tit de jure Patronat.

Patrono devetur honos, Onus, emolumentum:
Presentet, prosit, defendat, alatur egenus.

Mayorment en nostre Cas Concret; pues Encaraque à la Mitra de Urgell, o al Bisbat, lo dotassen los Comptes de Barna de molts pobles en Cataluña, y per Consequent, sepuga diz que los Reys de España la dotaren de propis bens, per haver succehit aquell Comptat; pero set pot de manera alguna diz Respecte ala dotacio dela Sgta de Urgell, delas Valls de Andorra, sas decimas fruits Emoluments, y Senyorio, la qual dotà de Estas, y son Senyorio, Com de propis bens, lo Catat

Emperador Ludovico Pio Com ja avem vist;
Ni se
Encontrarà en llibre algun, antich, ni modern,
o aranzel tant dela antiga diputacio de Catalu-
ña, Como dela antiga all.dea Capitania Genezal,
Batllia, dela Modezna all.dea y Inten.dea de Cataluña,
en que sían denombrats per lo Pespectiu algovern
de Estos Magistrats, los pobles de dit Principat, ya
sia per Veguezias, Sots-veguezias, Corregiments, ó
altres departiments, en que se Ulegesca lo denombra
ment dels pobles delas Valls de Andorra. He obser-
vat Vatias Vegadas, y he Ulegit un llibre fet per la
Diputacio, en que per Son govezn, estan denom-
brats per Veguezias, y Sotsveguezias tots los pobles de Ca-
taluña Subdits á Son govezn, y Sas lleys, tant de Rey,
Com, de Baro, Com tambe los antichs azarcels dels
dits pobles Subdits al govezn de la antiga, y moder-
no all.dea Batlia genezal, y modezna Intendencia,
y may he vist denombrats, ni Espresats los po-
bles de nostras Valls; Lezo Si que Observat en taulas,
llibres, y Azarcels del govezn Eclesiastich, y Santa
Inquisicio, per Ser los pobles de Ellas, Subdits a
aquest govezn, y lleys Eclesiasticas de Cataluña,
Com se ha vist, (y es Constant per la Esperien
cia) en lo Capitol antecedent, y de manera alguna
dependents del govezn, y lleys Seculars.

Cap. V.

Las Valls de Andorra foren ocupa-
das per los Moros en la gen.l devastacio de Esp.a
y conquistadas a estos per lo Emp.r Carlo Mag.no
subjetas en tot, a son supremo domini, de las
quals donà las decimas, y altres drets als S.rs
Bisbes de Vrgell.

General fou la Ruina, Calamitat, y devastació dela Espana, que meresques esta dilatada Monarquia, en Castich de Sos molts pecats, y nefandas Continuadas maldats; en lo Sigle 7. de nostra Redempcio Segons tots los autors; y per Consequent esta desgraciada Sort tocà à nostras Valls, Com a membre ò part de aquest Pastrum Cos, esentho dela que hara se nomena Catalunya, y dels hoxos, Marca de Espana, nostras Valls menos Complices, o Culpadas en Semdes de Bar.na Vide Marca loco plants pecats, y maldats, permete lo altissim, que cit. Mariana, et alios quam plures. fossen dels patrios, que ultimament Ocupazen los Moros, y que per menos temps posehixen, avent estat Casi lo primer patis que se Conquistà de la tirania de Semblant Canalla.

Carvonell Beuther Bazellas en lo principi de Sa o Confins, y limit dela Aquitania; pero quisa, per Ser historia delos Con

Havia estada la Espana governada floridament per lo espay de 300 anys, ò Casi per Sos Ills.mos Monarcas los Reys godos, des de Ataulpho 1. Rey de Ella (que als principis del Sigle 4. asentà la Cort en la Noble Bar.na) fins al Rey Flavio Egica molt Catholich; quant pareix que lo Infern envejos delas glorias, y felicitats de tan Noble Monarquia, tomba de Sos abismes lo mes horrendo monstruo de maldat, lo Malvat Rey Y. Vitiza, Escandol dela naturaleza humana, y de tot lo mon, per la brutalidat de Son genè, y Complexio, qui en ello feu degenerar la puresa dela mayor part de Sos Vasalls.

Pujades corònica de Cataluña lib.6 per tot. et omnes. a.a

Castillo, Mariana, et Zurita.

Abolì aquest immundo Rey lo Celibat, feu Comunas las donas de tots los Estats, y Condicions, lo Sagrat delas Religiosas, y permete moltes mullegs; que se Casasen los Sacerdots, y anega la Obe.da al Papa; y altras Cosas à est tenor, manà destruir totas las fortalesas, y Murallas delas Ciutats, Vilas,

Pujadas Corònica de Cataluña, lib6 Cap. 136.

Dobles desa Monarquia, y en fin permete una general disoluciò, y depravaciò de Costums en tots sos Vassalls de tots Estats, Sexo, y Condiciò. Reynant en España un depravat universal Libertinisme, sens fe, ni lley; ja se veu qual aniria la España, O fera, y Infame vici dela Impuresa, que ningun altre ha irritat tant la bondat del Señor, y Causat los mayors Estragos en las familias, destruit innumerables Casas, afrontat grans noms, asolat provincias, y Regnes! de manera, que no hi ha Raco en lo mon en que no se vejan las Ruinas, que ha Causat, y actualment Ocasiona ala humana naturalesa. Qui sino aquest asquerós vici Sepulta tot lo mon en las Vengadoras aiguas del diluvi? Qui sino aquest Asmodeo Infernal plogue foch de sofre sobre la Ciutat de Sodoma, y Gomorra, y altras Vehinas dela Provincia de Pentapolis, reduint tot lo Pahis, y moradors en funestas Cendras? Qui, sino aquest Brutal fera ab la maldat Comesa per los dela Ciutat de Gabaa en la muller del Levita dela Montaña Ephrain, Ocasionà mortaldat de mes de 40 mil personas de las nobles tribus de Israel, y destruí Casi del tot, la Ill.e tribu de Benjamin, y los havitants tots dela Ciutat de Jabes? pero perque Cansarnos, si tot lo mon esta ple de Irrefragables testimonis, delas Ruynas, y Estragos, que ha Causat en lo mon esta Infernal bestia de set Caps? bon testimoni, Encara que deplorable, ab llagrimas de viva sanch, es la historia que bas tocant

Succehi al Malvat Vitisa lo Rey D.n Rodrigo ultim dels godos, y qui perdè ala España tota. Aquest Rey Escandalos, acava de irritar la paciencia, y bondat del S.r Castigant sa formidable Justicia ab lo asot dela Vinguda dels Moros de frica, las Continuas

Vide Andreas Pujades enla Catt.a Cap. 136.

aa. Velati.

Genesis 6.

Genesis 13.

Judicum Cap. 20.

generals abominacions, y escandalosos pecats de la Monarquia de Espanà; Lo Cas fore como se segeix.

Ita AA. supra relati, et plures alij

Gobernant à esta Monarquia lo Citat Rey Dn. Lodrigo, en ria Cquisa ab Segona, y depravada intenció al Compte Dn. Julian de Castilla à Affrica, per tractar Cosas, y negocis de la Monarquia de Esperia. Entretant, que estava aquest Ocupat en la Espedició de Sa Comissió desonrrà afrentosament lo Referit Rey Dn. Rodrigo ala Hermosissima Doncella Floxinda, Nomenada per altre nom la hermosa Cava, filla del Espressat Compte Dn. Julian. Save aquest la desonrra de Sa filla, y de Sa Casa, muntà en Rabia, y Coleza implacable, y per millor Venjar son agravi, junt ab Oppas, Germa del Referit Rey Vitiza intrus Cerbubes de Toledo, y ab dos fills de dit Vitiza nominats Eba y Siffebuto, tracta ab los Moros y Singulazment ab Muzamarolin Vlid Señor supremo dels Marabus en Asia, y affrica, de Satisfer, Venjar son agravi, Encaraqui se aventuras tot, y de Entregarlià tota Espana, y Serle Señor de Tota ella. Dn. Escelerat Iuadas Escariot de Espana, que Entregas tantas inocencias ala Caulitat, y furia Affricana, per saciar tan maligne infernal afecte de Venganza!

Entretent que los Moros ablo medi quels dona lo mencionat Compte, dins de Espana, per lo Estret de Gibraltar en Sentir de molts Autors, en lo Any 711 de nostra Redempció; Ensenoresme dins dos anys de tota Esta Dalta Peninsula; Executant en ella las majors fieras, y Crueltats, devastantla, y destruintla totas de Manera que fugint los Cristians als mes alts, y Fragosos Pirineus, aportaven las imatges, y Reliquies dels Sants Que Ocultaban en las Montanas, y despues

Corbera en sa Catt.a Illustrada Lib. I. Cap. 23

se han algunas anat trobant ab lo temps) nos oian mes, queplos, gemechs, y Suspirs, plorant amargament sos pecats, y la miseria en que se Veyan.

Pero poch los valgue lo Escabros, y Inxuicat delas mes altas, y asperas montanas pus fins à ells arribaren los Moros, Ocupant fins ala Ciutat de Vrgell, y terras Veinas, Como son las Valls de Andorra, Bisbomptat de Castelbò, Pallas Bazida, Vall de Querol, y Cerdaña. Ocupadas dela manera que se ha dit nostras Valls per aquells infams Canalla, despues de haverlas porchidas per lo temps de 12 anns, y sis mesos. (Segons un antich Episcopologi de Vrgell Vescrit per Corbera) Vinguè à peticio dels Catalans, que se avian Refugiat en Franca, lo Glorios è Imbicto Emperador Carlo Magno, acompanat de In numeros, y formidable Exercit de nou Barons que donaren lo nom las Ittes Casas de Catalunya nominats. Dapifex de Moncada, Galceran de Pinos, Vgo de Mataplana, Oton de Cervera, Guerau de Cervellon, Pere Aleman, Ramon de Anglesola, Gisbert de Rivellas, y Bringuer de Erill. Ams. de aquestos nous Cavallers anaba Alambe En Compania de dit Emperador, un Cavaller molt principal Alemany de nacio, y lo mes acostat al Emperador nomenat Don Orger Gotlantes Catalon. Lo qual morì en la Jornada Contra dels Moros; y aixi no deixà Casa de Son nom en Catalunya; pero Son de Opinio Varios Autors, que de dll prengue lo nom de Catalonia, aquest Principat dit antes, Marca Hispanica, aixi Com la Ciutat de Barcelona de Son primer Còpte Dn Bernat Bazano de Arrià, En Sentir de alguns Autors, y En Sentir de altres Son Segon Compte. Vinguè torno à dir de Transa à Catalunya

Corbera loco superius Citato.

Dapifex historia delos Condes de Barcelona. Diago Mansscal Sexmo del Rey Dn Jaume Anginat. et Aymoi Enu, de Vita, et gestis Caroli Magni, et Ludovici Pij Imperat.

Corbera Vida de Dna Maria de Cervellon pag. 7. Cap. 3. Thomich Relat. a. P. Mariana pag. 329. n. 4o

Corbera en so Catl. ilustrada in principio Barcellas Cap. 7.

Corbera Vida de Dna Maria de Cervellon Cap. 7.

Idem Cap. pag. 12
Barellas, Diago, Manescal, Marriana, Tornich, locis relatis.

lo referit Emperador, passant per la Vila de St. Beat, per la Vall de Aran, y entrant aquest Principat per lo pont de pedres blanques. Entrat que aque, se enseñorí dela Vall de Aneu, y delas Fortalesas, que en ella tenian los Moros; Continuá

Vide Cap. I huyus lib.

a enseñorirse de totas las avingudes dels Pirineus fins ala Cerdaña, Pallas, y territori dela Ciutat de Urgell, sentse dueños, expellint los Moros de aquetas Montañas, Dapifer de Moncada, y sos Companys (Com diu Corbera) y desde la Vall de Andorra, fins ala Vall de Aran naturalisantse en estas Valls, Com en terra adquirida ab sa propia Sanch; no dexant son amparo, antes be fortificantse en las malesas, fins a tenir mes asegurats los Camins, per aont, devian proseguir sa jornada.

Vide Cap. I. del prnt llibre.

Conquistadas als Moros nostras Valls, y demes terras, y Valls en lo numero antecedent referidas, tingue en ellas nostre Emperador sas tropas, entretant que anaba disposant, y preparant la Guerra, que avia de Continuar Contra dels Moros en la terra baixa, y restant de Cataluña, anant replegant gent, tresors, y diners, que los oferian de bona gana, y formant tropas, pera Continuar la mes gloriosa Expedició; y es Verosimil (Com u ha dit en lo Capitol I.) que aquell Valentissim, y ferossissim Cos de tropa de 5000 homens nomenats Almugavers, Capitanejats, y nomenats axí, de son Capita Dn. March Almugaver, que foren lo pasmo dels Imperials, lo terror dels Moros delas Campañas, y del Univers en molts segles, se formás en aquest temps en nostras Valls; pues molta porcio de dits

Vide Cap. I huyus lib.

Soldats eran naturals de ellas (Com diu Barellas) tambe es probable ho fos son insigne Capita.

Restaurà

Actus Consecrat. Eccla Vigellens manuscrip. in Mozarca Hispan. fol.

lo dit Emperador la Santa Iglesia de Vigell des truida per los Moros, Cuent de Cerd, Esta Santa sede, la primera que se Restaurà en Cataluña, y pot ser en Tota España; pues dabot lo demes, de aquest Principat, y de esta Monarquia, tots los Bisbats, ó Casi tots, y Sas Iglesias los Ocupaban los Moros en dit tot temps, Com en los Autors es de veurer; Prerogativa Verdaderament Excelent de Nostra Iglesia, ser en Son Segonhaserment la primera dela Cristiandat de España; de aont (pot ser) ve á Esta Iglesia lagran fama, y honra Singular, quese ha merescut ento lo mon Custia. Tou aquesta Santa Sede, aquest bisbat, y nostras Valls (Com he dit en lo principi) la Ultima que Ocupaven los Moros, en la general devastacio de España, y la primera, y las primeras, qui se Restablizen en la fe, Culto, y Religio Catolica, por ser Com à menos Culpadas, en las aborminables maldats de tota la Monarquia; avent en ellas Cessat per lo poch Espay de 12. anys, y 6 mesos, lo Culto dela dita Religio, quanten molts Provincias dela Monarquia Cessà, y no se Restablí per Entes en moltas Centurias, Com es de veurer en los Autors.

Restaurada, y Restituda dila manera Sobredita nostra Santa Iglesia de Vigell, Unica, y Sola En estos temps en lo pais de Cathaluña; Conquistats los Pirineus, Valls, y Dobles, de Sa Cordillera (Com se ha dit) Restorna à dita Iglesia lo Citat Emperador, y no se si li aumentà Sa antiga gloria, y Potencia, pot ser Sens igual en España; Concedint, y asenalant los terrenos Conquistats, quals estaban Sens Pastor- al de esta Iglesia nominat Possidonio. los terrenos, y pagos, asaber es: Vigellenses, ò del terreno dela Ciutat de Vigell, Cerdanienses, ò del terreno de Cerdanya, Palatienses ò del terreno de Pallas, Anabienses, ò del terreno dela Vall de Anes, Cardonenses, ò del terreno dela Vall de Cardos, Tirbienses o del terre-

Vide Chart Eccla Vigellens anno 819, Marc. Hisp. lib. 1. Cap. 15. num. 14. et 15.

no de Stàvia, o Coma de Burgh vulgarment dita, Begitanenses ò del Terreno dela Vila de Vego, Ripacurcenses, ò del Terreno dela Ribagorsa en Ara-
go, y Gestabienses ò del Terreno dela Val de Gistao
dins Aragò; las Iglesias, ò Sufraganeas de Alaone
que esta en Ribagorsa, la de Stt Pere de Taverna
que esta enla Vall de Benasq, y la de Gistao
Sobreduta; De aquí se Veu Clarament la grandesa,
y Estensio de nostra Santa Iglesia de Vrgell, en los
Primers temps de Sa Restitucio, o Segon naverment;
de Manera, de Manera q̃ la major part dels Terrenos,
o Sufraganias, que huy en dia Componen alas Ills Iglesias
de Leyda, de Barbastre, (no se Si diga de Huesca) y de
Solsona, eran units, y Subdits. En lo Espiritual de nos-
tra Iglesia.

Vide Zurita Annales de Aragon. lib. 1. pag. 8. et plures alios Autores

Marca Hispa. lib. Cap. 15. n. 14. et 15 Actus Consecrat Eccla Vigellens. Anno 819. in lib. 1. Privil. fol.

Vide Cart. Supra, et Merc. Supra.

Axi Com lo Cuat Emperador dieñalà a nostras
Valls Constituidas En la pago, o Terreno Vigilitano, ala
Sta Iglesia de Vrgell, Consedi enlo mateix temps riomu-
nadament de Ellas las dicimas la 3. part de Aclonio, y
drets de Mercat al Bisbe Vrgellitano, y a Sos Suc-
cesors (que tant antigas son las decimas, y 3. part dela Iui-
tia Fulgo, dita, o de Aclonio que es Cosa de Pectigal de
nostras Valls dels Stts Bisbes de Vrgell) Com Semble licon-
sedi los drets de Mercat, 3 part. de Aclonio; tot lo que fou
Confirmat, per Ludovico Pio Emperador Com Pauzem
enlo Capitol Segueut.

Jta AA Sup. re-lati.

Disposadas las Cosas per nostre Empe-
rador dela manera se ha dit; disposado, y preparadas
las Tropas, y gent de Guerra, y Sa Capitulacio, Vesolgue
proseguir Sa progectada jornada enla baixa Cataluña.
Molts foren los assalts de Ciutats, Vilas, y Llochs, y molts
foren los perigrosos Encontres, Escaramusas, Choques, y ba-
tallas, que aqui de tenir ab los moros, quals se poden
Veure enlos Citats Autors, y yo Omitesch per no ser de
mon intent. Ciu mes se Senala enlas Escaladas de Cas-
tells, y de Murallas, Com tambe enlas peleas y Campals

Jta AA Sup relati.

batallas foren nostres Almugavers valerosos; essent tant lleugers, y velocos en escalar los mes encastellats Castells, Rocas, y altras Muzallas com impenetrables en son format Cos, Guarnint de llansas, tant arriscats en acometrer als Moros, com fieros en los colps que los donaban de manera, que a molts partian en dos trosos de un colp de dall, y altres de un colp de destral obrian desde la espatlla fins ala cintura; Cosa que als Moros ocasionà un temor, y terror panich, als Imperials, y demes tropa de fidels la major atmiracio, y aturdiment. Ita AA. sup. relat.

Per fi arribà Nostre Emperador ala Ciutat de Barno. la qual avent conquistat de la tirania dels Moros en lo any 802 de Nostra Redempcio, deixant asos Ates. Capitans en Cataluña para que prosequisen la jornada, baix del Mando de Dn. Otger Gotlantes Catalan, y segons alguns Autors, baix del Mando de Dn. Dapifer de Moncada, sen retornà à Fransa; Pero com los Moros tornasen per varias vegadas à recobrar à Barneo. y altras terras, que sels avian llevat, resolgue enviar à Cataluña à son fill, y succesor enlo Imperi, y en la Corona de Fransa, lo Imbencible, Clementisim, y entot admirable Ludovico Pio nomenat en frances vulgarment Luis Ledevonaire. Mori Carlo Magno, segons la mes comuna Opinio enlo any 814

Diago Corbera, Barellas, Carbonell, Thomich, Pujadas, Feliu y altres.
Morezi Diccio. historique Barcelone.

Cap. VI

Ludovico Pio Emperador venint de la Expedicio de la baixa Cataluña, arriba a las Valls de Andorra del tot destruidas.

per los Moros, y limita aquellas com a son Señor Sobirà, y llegislador Supremo.

Dichosas verdaderament foren las Valls de Andorra en aver merescut per son Libertador primer de la Opresio, y Tirania dels Moros al gran y Imbencible Emperador y Rey de Franca Carlo Magno; pero arribaren al mes alt de sa Gloria per haver lograt per son Libertador, poblador y llegislador al Emperador Inclito, y Clementissim Rey de Franca Ludovico Pio, fill, y Successor en tots los Regnes, dominijs, y Estats de son Pare Com en Cataluña, tota la Cordillera dels Pirineus los Comptats de Rosello, y Cerdania, fin ala Vall, o Serra de Gistau en Arago, que esta alle junt aont naix lo Riu Cinca, en Cuios limits se comprenian Cerdanya, lo Vigell, o Pago Vigelitano ab la Vall de Andorra (son paraula de Cuzita, traduida de Castella en Catala) lo Comptat de Pallas, y tota la Ribagorsa, terra la primera Conquistada dels Moros. Cuzita anales de Aragon lib. pag. 8.

Aventse lo Emperador Carlo Magno tornat a Franca, per Cosas convenients asa Corona, deixan en Cataluña a son Exercit, y ase nobles Capitans envia a son fill lo Citat Ludovico Pio, a proseguir la Gloriosa Conquista contra dels Moros, lo que aquest Executà ab tant felisos Successos, que merescue veurer a tota la Cataluña Libertada per son Zel y invencible valor. Dota varias Iglesias en dit Principat, que e glorian de haver merescut sa Restauracio de son piadosissim, y poderosissim cor, Com es de veurer en actes, y jo Ometech per no creix de mon principal de-

sígne Pezsegue, y devallà ala Imforma Montanna
fent gran Mortaldat de Ella Varias Vegadas, en
la Tezza Vaixa de Cataluña; demanera que
amedrants los Moros, fugizen molts de Ells alas
alas montanyas, duxan Libre atot lo demes del
Principat buscant son asilo, y Refugi Enlos Fragos
dels Pizineus. La Mayor part feu Cap a nostras
Valls, Com a molt aspres, y fragosas, y proporciona-
das a vna llarga, y Vigorosa defensa; Seguals, y pro-
seguals lo Emperador à foch y Sanch sens deixar
los Moros; y avent arribant a nostra Tezza, pa-
sant per la Ciutat de Vrgell (Segons Consta fet per
lo mateix Emperador) destruí y Exterminà del
tot en Ells a tant Infame Canalla; podentse aplicar
a Est Succes, lo que de altre Semblant, Canta David
en lo Salmo 821 es dixnguen (Com ya tinch dit en lo
primer Capitol, en la Vall de Andorra de Pales-
tina Dispericunt in Andor, factus ut stercus terra

Possà

En nostras Valls lo Citat Emperador, fi y Corona
alas gloriosas Conquistas, passantse desde Ellas à Sa
Cort, las quals trobà del tot arruinadas per los Mo-
ros; dixà en ellas homens, que las poblasen (Com se
dixa mes avall,) y Com a Son Senyor Supremo los
dona afrontacions, y limits en la forma Seguent
a Savier Es de Orient ollevant. Vsque ad stagnum Lan-
guentum, et ad fontem argenteam (que dix lo Citat acte)
de migdia ab lo Riu Negre, Vel Vsque ad fontem Regis Iu-
di. de Axmortana, Vsque ad arces Sebastetas prope Tolo-
sam, y de Ponent, Vsque ad Montem, qui vocatur Sella
aurea, vsque ad montem Caminam.

Es de Notar, que Notas
Estas limitacions Comprenen Vuy En dia las Valls de

Ex autentico Instrumento in Archivio Vallis Andorre Superscripto De Fundatione Valis Andorre, et incipit, Jussione Omnipotentis Dey, et Caroli Patris nostri &c.

Vide Citat. Instru in lib. I. privil. fol. Lo qual instrument fou fet en lo any 24. del Regnat de dit Emp. Ludov. Pio, y com sa Coronacio fou feta en Romaen lo any 781 de nostra Salut per lo Summo Pontifice Hadriano, Segons se llegeix en Marca Hispan. Columna 275 resulte q lo any 24 de son Regnat fou lo ani 8c3.

Andorra, sino quelos noms delas Montanyas se han mudat y Corrumput, a Excepció de Tentargen, y del Riu negre, y que aquella designació de Tremontana: Prope Tolosam, no Significa que las arces Sabarteras fossen Cerca a prop dela Ciutat de Tolosa, Sino qui va a Tolosa o al Territori de Tolosa, que se anomenava alos Foxos tot lo que avuy dia se anomena Pais de Foix, En Sentir de molts autors; de Sa on es, que esta afrontació ha de Ser en les Montanyas de Andorra, ab las dit dit Pahis; dixi Com ta del Riu Negre, ab la Riu de Arcavell nomenat Vulgarment vui en dia, y ab la font principi y Origen de dit Riu dita En aquel Temps Regis Judi Com tambe la deponent ab la Montanya de Canolich Vulgarment vuy en dia anomenada, y en aquell Temps Sella Aurea fins a alguna montanya Contigua al Vach de Argolell, Arduix o OS en aquell Temps nomenada Caminam.

Cap. VII

Deixa en las Valls de Andorra lo Emperador homens que las Cultivassen, y poblassen, franchs de tots drets, y tributs, a la excepcio de un, o dos Peixos; iguals en la Condicio, sens distincio entre ells atorgantlos Varias, y los Obliga, a una so la Cosa.

Limitadas, y Terminadas las Valls en la forma que se ha dit, En lo Capitol antecedent, paza Repazar las destruccions, y Ruinas, que en ellas avia Causat y

Ocasionat los Moros, y per que de nou se poblas-
sen, dixa Varios hornens per este fi, per a Culti-
.var Camps, y plantar de Vinas, y arbres fruytes;
De quina nació Empleo, Ofici, o Exercici fossen
dits hornens, no se Colegeix facilment del Atit acte,
ne troba enlos Libres molts que he fullejat la
Significació dels termes de ell; per esta Rahó trans-
cuvize los noms dels Pobladors, y los que apellan so-
bre ells; donare ma inteligencia, Significació, o alu-
sions; perque puscu prenga la que mes li agradia.

To Citat acte ab esta Cristiana, y bellissima Entrada
ó Exordi: Jussione Omnipotentis Dey, et Salvatoris nos-
tri Jesuchristi, Caroli Regis, Seu prolisque sue Ludovici
Imperator. Para Enell lo Emperador, y Referens com
arribaren ala Ciutat de Urgell, y de aquí nostra Vall,
qual Trobaren arruinada, per los perfidos Sarrace-
nos ó Moros, que En ella los distruí, y Extermina,
que limita aquella; y que deixa hornens, que Edifi-
casen Casas, Cultivian los Camps, y plantian Vinas,
y horts Esperants los noms de moles que actualment
quedaren per los fins Esperats en ella, y per seguien en
la forma Seguent: Modo ibi sunt Commanentes, Licin
dus Laurencius. Obazonius, Antimirius, Guirineus,
Suessonius, Bazula, Rustici Sentani, Fexecinti et plures
alij, qui ibi sunt. & Que Traducida dita Clausula en
nostra Vulgar Catalana, Vol dir: Los hornens que actu-
alment quedan en dita Vall de Andorra Sper poblarla,
y Cultivarla, Son los Seguents. Licindo, Laurencio, Oba-
zonio, Antimirio, Guirinio, Suessonio, Bazula, Rustichs,
o pagessos Sentanos Fexecintos y molts altres que per lo
expressar si quedan alli.

Vide in lib. 1. priu. fol.

De Cert desigaria, que algun Versat,
y Curios en las Coras dela antiquitat me donas la pro-
pia Significació de Estos dos Termes. Sentani y Fexe-
onti? Jo la he preguntado a molts hornens Creditissems,

y Versadissims, en la Escripturas antiquissimas, y Cosas dela mes anciana antiquitat, y ningu me ha sabut dona Raho de Ella. He llegit, y Estudiat Varios Libres, y diccionaris Geografichs de noms de Nacions, Regnes, y provincias, y Oficis y ab tot no he quedat quiet en mon animo.

Donare no obstant las Significacions, qu me pareixen millors, no aventme trobat altras, y de aquellas la que Atrich per mes adequada. Rústici. ja se veu vol dí gent del Camp (Com solem diz) ò Pagesos. Lo terme ò diccio Sentani pot tenir dos Significacions; pot ser nom de Orígen ò Patria ò nom de Ofici; ó Si devalla de aquest nom Sentes. Sentium, vol diz y Significa ofici que es: Arrenca espinas, Abrols, o matas, propiament anomenats En Catala Buigai .les; perque Sentes Sentium. Voldiz Espinas Segons Antoni de Nebrisa: Si es nom de Orígen, ò patria, vol diz, ò Significa lo terme Sentani; que aquells homens, que quedaren per poblar, y Cultivar, a nostras Valls eran Eran Oriundos dela Gallia Narbonense, ò dels pobles, que En Sentis del Mateos autor, se diuhen, Sentanos, del districte dela Gallia Narbonense, y Esta Significacio es la que mes me agrada. Aixi mateix lo terme, ò diccio, Fezecinti aquest terme, tiet sens dupte, del terme Fezentarij, ó equivocat per aquest, perlo escrivi escrigue diu acte, te tres Significacions: 1.° Significar Soldats, que peleaban ab armas, que traian de Vuntj o Arrojadissas En Vulgar Castella, (Segons lo mateix autor) Com eran en aquells temps, las ballestas, y dards, tiradisos, Fezentarii. Milites dicebantur, qui missilibus armis pugnabant. 2.° Significa, a aquells, que armats de Armas Ligeras, ò Llugeras ajudavan en la pelea als, que estavan Cansats. 3.° Significa, a aquells. que portaban lo munjar, y beure als que peleaban, y Esta es la Significacio, que mes me quadra en nos-

Diccionar. Artt.° Nebrissensis pag. 153 Verbo Sentes Sentium

Ita citat Autor pag. 553 Verbo Sentani populi; Poblu dela Gallia Narbonense

Ita citat Autor pag. 347 Verbo Fezentarii.

te Cas, y per Conseguent, Rustici Sentani Fexecinti,
de nostre acte, termes apellatius, Sobre dels noms de
las Persones, que quedaren per poblar alas Valls, di-
xia Significan; Que aquells nomenats expresats hom-
ens, que quedaren en nostras Valls per lo si expres-
sat, y los demes, que no se expressan en lo acte cian
naturals dels pobles Vulgarment nomenats Sentanos
dela Gallia Narbonense, pagesos, ò gent del Camp,
que estavan destinats en lo exercit per a apellar,
y portar lo menjar; y beurer, y demes recapte als Sol-
dats, que peleaban, o estaban Sobre las armas; Com
si diguessen Vivanders, ò Comboyers dela Armada,
o exercit. Sa he dit, que no estava quiet en mon
animo, Respecte ala Significacio del Sentani, Fexecinti,
pero la Copxuada es, la que mes me agrada en nos-
tre Cas. Qui sen prenga lo que be li aparega; pues to-
tas son aplicables. Los Otorgà als mencionats homens
Copxuats en dit acte, y no Copxuats, als que actu-
alment quedaban en nostras Valls, y als que en lo
esdevenidor habitarian Enellas, la facultat de Conexer
Vicessim mutuament, y Recprocament entre ells (cons-
tituintlos iguals en la Condicio, sens majoria, ni di-
stincio de Persones) de totas las Causas sens Excep-
cio de Homicidi, Violencio, y Incendi. Que habitas-
ven en ditas Valls, Segurs, y quiets en tot temps,
baix la Obediencia, Jusio, o mandato de dit Empe-
zador donantlos facultat de Elegirse Compte, que
los defensas, o amparas, al que fulgesen de jusio,
o mandato de dit Empezador, al qual no pagasen,
ni Pegoneguessen, sino un Peix, ò peixos per tota
jusio o Cens; Que no poguessen Expellir delas Valls
a home algun, que en Ellas volguesse habitar, sino
es per lley, y Justicia; Que degueren enviar Deputat,
o Deputats ala Ciutat de Barcelona, y guardasen

lo manamen de Son Govexnador, ò Compte, acexca homicidi, Violencia, y Incendi; I finalment, que no se atrevis ningu, a Eligir altre Señor Contra dit Emperador, ò Son Govexnador, o Compte. Esta es la Substancia del predit acte, lo qual fou firmat per lo dit Emperador, per algun Señor Bisbe, per algun Archiacas, Levitas, Comptes, y altres Magnates Com en Elles de Feuxen en lo ani 24 de Son Regnat que Corresponal any 805

Vide citat Instrumen. in lib. 1. pri vil. fol.

De aquí se pot inferir Sens Violencia quant antigas Son en la Vall de Andorra las Uevertats, franquesas, y Exempcions de pagar Tributs, Pechos drets, alcavalas, y Vectigals, a Excepcio de la 3. part del Vectigal, o Telonio se paga al Sr. Bisbe de Vrgell ell Concedit per lo Emperador Carlo Magno, Com se ha dit en lo Cap. 6 y las dos parts als Comptes de Foix en aco Successors als Citats Emperadors Com veuxem mes avall, vulgarment nomenat dit Telonio ò Vectigal, Justicia Censos de Señoria, Uuimes, Forniscapis, Amortisassions, ni altres drets Dominicals; aixi mateix se pot inferir, de quant Uuiij los ve alas Valls, y asos Consells la prexxo gativa de sa Policia, y Economia, y alas facultats de Conexer de Totas las Causas de Vehi à Vehi, en predets Rustichs, y Vrbans Sens majoria, ni distincio de Persones; Quant antiga sia esta prexxogativa enlas Valls, dela igualtat dilas Persones, que las Componen Sens la minia majoria, ni distincio, gosan totas del mateix for en igualtat, dilas Persones, que las Componen y altras prexxogatives, que de la Citada Consemio a Ellas Otorgada per lo Emperador, se poden ab bastant Evidencia

infezir del Cotat acte, quals totas per la mi-
sericordia de Deu han sabut Conservar las
Valls, y sos Consells, fins al Temps present, per
lo Temps, y Espay de Casi mil anys (Cosa ver-
daderament digna dila mayor admiracio, y Reper-
tizne tots los dias las degudas gracias al Senor);
pues Semblant, y Gracias, y prerrogativas, no Conéver
altres principis, que la Segona fundacio, y Establiment
de ditas Valls, ni tener Menor author, que ason
glorios Restaurador, y Ubertador, lo gracios[issim]o, So
derosissim, y Munificentissim Empezador Ludo-
vico Pio Rey de Transa, Son Senor Soberà Supre-
mo, y Sumo Legislador.

Disposadas, y Ordenadas las
Valls en la forma se ha dit, Encarregade a defensa,
proteccio, y Custodia, al Compte de Barcelona
(Cuyo titol en dits temps era Titol de Ofici, y dego-
vezin, Com tambe en sos principis lo titol de Marc-
ques, no Perpetuo, sino que se mudaba molt, sobre it
Com diu Surita Beutet, Tomich, Marca, Engiba
ze, y altres) prescrivida le Regonerensa, y Vasallatge,
duran prestar al Empezador, y Ubertador los
Pobladors, y Habitants dilas Valls, presens, y esdeve
nidors en poder de Son Compte ò Gobernador
de Barcelona; Y en fin despues que agueposat
lo Citat Empezador fi, terme, y la mes Illustre
Corona, asas glorioses Conquistas del Principat de
Cataluña, sin passa de ditas Valls a sa Cort, y
Regne de Transa; mariant forsar al passar per lo port
de Portargent en una dilas Espadadas Rocas, y monta
nas, una gran anella ò argolla de ferro (Cuyos Vestigis
se Esperimentan vuy en dia, en la asada de 14, ò 16
palms de una Roca de dit port) en Senal de haver passat
per allì despues de Conquistadas nostras Valls, y tota la
Cataluña, y dels limits de aquellas per aquella part; y per
que servis de Combincent argument Contra aquells

Surita Anales de Aragon lib. I. pag. 8.
Beutet, lib. 5. Cap. 15.
Thomich. March. Hisp. 253. 254.
Enginhart.

que Opinan, y Volen, que Semblants anellas, que
foren, y se Veyan Clavadas en las Montañas
delas Valls de Andorra, las Clavaren los Reys,
lo Emperador Gallieno, o por sos Trofeos Pompe-
yo, o que designaren lo pas de España, ad Fran-
sa; pues per ningu de Ells Referits, ni per los mo-
tius ultims Citats foren Clavadas sino per dit Em-
perador, per los fins dich Espresats Com en son
acte Es de Veurer.

Vide citat. instrum in lib. 1. privil. fol.

Cap. VIII

Valls de Andorra ab-

tots sos Pobles homens, y tot lo-
demes dependent, foren donadas
Perpetuament als Señors Bisbes
de Vrgell, per lo Compte de Vr-
gell de positiu Orde, y mandato
del Emperador, y Rey de Fransa
Ludovico Pio, son Señor absolut
y Sobera en lo any del Sr. 819.

Gran dicha, y felicitat fou dilas Valls de An-
dorra lo ser Tan pochs anys Com foren Ocupa-
das per los Moros Restituirse en Ellas tan prest
Com se Restituy lo Culto, y Exercici de Nostra
Catolica Religio; de manera que poria dubtarse, y
no sens fundament, si en Ellas se apigà y Cessa del
tot. Honra y Gloria la Major de Ellas fou lo haver
merescut per los Libertadors, Señors Supremos, y los
Sumos Vigisladors als dos Reyes mus grans dela

fama, als dos Monarcas mes Cristians, piadosos y ma-
yors del Mon los augustos Emperadors Carl Magne,
y Ludovico Pio, al Mateix temps Reys de Fransa,
que las dixaren ab las llevertats, prerrogatives, y
Exempcions que havem vist en lo Capitol antece-
dent; pero la Gloria fore la mes Sublime, y de sa-
mayor Conveniencia lo averlas pochs anys des-
pues de Restauradas donat a un Princep Eccles-
astich, a un Successor dels Apostols a un Pare de
la Iglesia, de aqui es inseparable, Com a Connatu-
ral, la Caritat, la dulsura, la benignitat, y Cle
mencia. Cian, y havian las Valls de ser Pobles f.
lo Esteril, y Riguros de sa Situacio, y la divina pro-
videncia, que tot ho Ordena ab pes numero, y
mesura, Ordena, que Pecaugues son ampare Espe
cial, y proteccio a un Pare de pobres, y Consola
dor de Miserables, que Suplis, y Repares la falta
dela naturalesa; de tal forma, que son govern, y
ampare ab Soberania lo Anguen Sempre de Ellas.

Pontifices dela Iglesia, lo S.r Bisbe de Urgell Ponti-
fice de Sa Iglesia, y Princep Sobera delas Valls, y
En las Vacants del Bisbat, lo Princep Sobera de
Roma Sumo Pontifice dela Universal Iglesia, o
sa molt Llevezenda Camara Apostolica.

Restaurada de la Opressio, y tirania dels Moros la S.ta Iglesia de Ur-
gell, por lo Emperador Carlo Magno, Com avem
vist, y aventli asenyalat per Sufraganeos lo Vas-
tos, y dilatats Terrenos, que se trovan dins los
Pirineus, des dels Comptats de Rosello, y Cerdania,
fins alas Valls de Benasch, y Gistau en Arago

Marca Hisp. in apend pag 772.

Idem pag 761

Actus dedicat. Eccl. anno 819. Vide in lib. 1. fol.

inclusive; Consagrantse, o dedicantse la Iglesia Cate
dral, per Son Bisbe, y Prelat Sissebuto, en lo dia
de Nobiembre, festa de tots los Sants del any. 819
de Nostra Redempcio assistint a dit acte de Su-
pra Orde, y mandato del Emperador, y Rey a Fran-
Ludovico Pio, Seniofredo, al qual poch antes havia
Creat Compte de Vrgell, lo dit Emperador assis-
tint, a dita funcio Solemne gran Concurs de
Princeps Religiosos, molts del Orde Clerical; y axi
mateix molts Senors, y molta gent plebeya dels
terrenos, y pagos de Vrgell, Cerdania, Berga, Pallas,
y Ruagorsa, manats assistir per esta funcio, per
lo Citat Compte de Vrgell, y sa Consorte la Comp-
tesa, molts Cavallers, Nobles Varons, y homens de-
la primera distincio y graduacio, feu lo referit Sr.
Bisbe Sissebuto, y fecita una arenga o peroracio
en la qual demostra, insegunt las disposicions
Pontificias, y Canonicas, que no podia dedicarse Igle-
sia alguna Sens, que previament se le Constituesca
dot. P
er lo que lo predit Bisbe y lo mencionat Seniofredo
Compte de Vrgell ab la potestat, jurio, y mandato qui
tenia per aquest fi del Citat Emperador Carro Expre-
sa lo acte de dita Consegracio, ibi: Vna cum Predicta-
rum Virum Pontifice Sissebuto atque Domno Simio-
fredo Illustrissimo Comite, qui apud Supradictum
Imperium accepta potestate qualiter hodie Videtur
havere. & Pasaren a dotar ala dita Iglesia de Vrgell,
de Tots los Pobles dels pagos, terrenos, * y drets, que
tenia dita Iglesia, y sos Bisbes, axi Com eran po-
sehidas en lo Temps del Emperador Carlo Magno,
per lo Sr. Bisbe Losredonio antecessor de dit Sisebu-
to, y Expresament las Perimas de ferro, pega, y Sa

Pio prima restauratio ne Eccle Vrgellensis, et ejus dotatione, Videndus Marca, in sua Marca Hispanica Columna 87. n. 14. et 15.

Marca pag. 346 lib. 4. Barcellas hist. delos Condes de Bar. Cap. 92 pag. 103

Marca Hisp. in Apendd. pag. 761. 763. 764. 765.

* dela Ciutat de Vrgell Cerdanya, Berga, Pallas, y Ruagorsa, Con firmantli tots los Pobles terrenos

part de Telonio, Pectigal, de dret de Mercaturia.

Pe-
sezint dit acte los pobles primers de que fou dota-
da dita Iglesia, Situats en lo terzeno, o pago Vigeli
tano diu; que fou dotada nominadament, y expre
sament de totas las Parroquias dela Vall de An-
dorra, ab Estas sas Iglesias, Vilas, Viletas, o petits
Pobles, y demes de ella dependent ibi: Tradimus nã
que ipsas Parroquias de Vallí Andorrensi id est ipsa
Parrochia de Lauredia (es Snt. Julià vuy anomena-
da) atque Andorra, Sta Columba sive ipsa Mariana,
adque Ordinari, Sive, En Cap. Sive Canillaus, Cum om-
nibus ecclesiis, Villis, et Vilarum eius earum. Ejunt ab
las Decimas, primicies, drets, y Emoluments, &, Com
dalt se ha dit; Subjetant als dits Pobles, y sos habitadors
Vilas, Viletas, y Casarias, y demes a dita Iglesia donat
al domini, Jurisdiccio, è disposicio plenaria de dita
Iglesia, de dit Bisbe Sisebutto, y de sos Successors; de
tal manera que pugan disposar, y plenament Or-
denar delas Coras donadas; donant a dit Sr. Bisbe
Sisebuto, y de sos Successors; de tal manera que puguan
disposar plena potestat de detenirlas en son Domini,
y posessio ibi; Denique Successoribus nostris (para lo
dit Señor Bisbe Sisebuto) in Sepe jam dicta Sedis
Sancta Marie Matris Ecclesie dejentes, juris eorum.
atque dominio Subjunximus, et perpetuo mancipa-
mus; ut pleniter Ordinent, atque disponant, et Cum
Dey adjutorio illis sit detinendum, et possidendum,
et Dey Cum tenore dispensandum, atque regendum, si-
ne Cujuspiam inquietatione, seu Contradictione.

De tal
manera, que ningun Princep, Compte, ni Baro, ni

altra persona alguna de qualsevol Estat, grau, o Condicio, se atrevesca fer violencia alguna, ni for. sa, ni invasio en las Cosas donadas a dit Senor Bis be, y asus Succesors en dit Bisbat de Vgell; y si algu dels sobredits Princeps, Comptes, y Marquesos, fes violencia Contra de aquesta adot, o tenta en alguna Cosa infrangir la predita donacio, Usurpa- la Usurparla, alienarla, o invadirla, o efectivament executas alguna dels predits Coras, Sapia, que sino se arrepentex, y tinga à donar la divida satisfaccio, y. Comenar lo que aura fet, sia per autoritat de Deu, de St. Pere, y demes Apostols, y de autoritat de Arcents, y devuit Pares dela Iglesia Escomunicat, y alienat dels limets, y gremi dela Sta Iglesia de Deu, y de son Regne del Cel, y Sepultat enlos abismes del Infern, ibi: Vt(ita) nullus Princeps, Marchio, Sive ullus Comes, Magna parva-que persona &. Si quis autem ullus Comes, Princeps vllus, sive Marchio, vel Judex, neque ulla magna parvaque persona, aliquam vim aut invassionem facere audeat, aut unquam in eodem Episcopio facere presumat, Si quis autem ullus Comes, aut ullus Princeps, Sive ullus Marchio & Contra hanc dotem Surrexerit, aut in aliquibus frangere tentaverit, aut tollere, Sive usurpare, Vel alienare, Seu imbassionem facere Voluerit, aut fecerit, sciatse; nisi resipuerit, aut ad Satisfaccionem, Vel emmendationem Vexerit, auctoritati Dey, et Santi Petri Apostoli, Vel allorum Apostolorum, Sive ad trecentum decem, et octo Patrum Sit excomunicatus, et a hominibus Sancta Dei Ecta, atque a Regno Dey alienatus, et in Infernum Demersus. I fixma dit acte lo predit S.r Bisbe Sisebuto, Senyorfredo Compte de Vgell, molts S.rs de distinccio, y lo Referenda

Vide Marca loco citat.
Vide Zurita lib 1 pag. 8. Anales de Aragon.

lo Escriva de ell, o Notari enlo dia, mes, y any Sobre-
presats enlo Sise any del Imperi y Reynat del Citat
Emperador Ludovico Pio.

Vidi citat actum in lib. I. privil. fol. in chart Eccl. Vigell. anno 819.

En Virtud de aquesta do-
nacio feta als Srs Bisbes de Vigell per lo Emperador
Ludovico Pio, se Transferi lo domini Supremo deles
Valls de Andorra als Expresats Bisbes de Vigell,
lo que Clarament se Manifesta, la donacio, que feu
Ludovico Pio als havitants dela Vall de Andorra, ab
la present que fa la Iglesia de Vgell; pus que enlo
primera Concedeix als dits havitants dela Vall de
Andorra, tota la Iurisdicio fruits, Emoluments
delas ditas Valls, Reservantse Solament para si, lo
Coneixement de Incendi, Violencia, y Homicidi, y lo tri-
but de un Peix, ô Peixos que deuen los Andorrans pa-
gar cada un any en Regoneixement del Supremo
domini, Com llargament enlo Capitol 6. y 7. del pre-
sent libre tenim Reset, y Conste de Instrument
firmat per dit Emperador Ludovico en lo any 24.
de son Regnat, que Correspon al any 815 de nostra
Salut, y Com lo mateix Emperador Ludovico Pio
dona ala Sta Iglesia, y Bisbes de Vgell la Vall de
Andorra enlo ani 6 de son Imperi, que Correspon al
any 819. enlo Sobre Expresat acte dela Consegracio de
la Sta Iglesia de Vgell, Resulte que transferi als Srs
Bisbes de dita Iglesia lo Domini Supremo en las
Referidas Valls, que es lo que se havia Reservat.

Consta de dit instrument en lo libre, y copia authentica del Proces, y Causa se declara en lo Tribunal dela Intendencia de Bat.na en 1730 à fol. 13 Vsque ad 18.

Dels que
aqui se ha dit Resulte una grave dificultat en la Crono-
logia, y es: Que havent Ludovico Pio, feta la donacio
als havitants dela Vall de Andorra enlo any 24.
de son Regne, y ala Sta Iglesia de Vgell enlo any 6.

de Son Imperi, Com se podra Entendre, que la donació feta als havitants de Sa Vall de Andorra Corresponge al any 805. de nostra Salut, y la feta ala Iglesia de Vrgell el any 819.

Esta dificultat quedara Enteramen Soltada Si Se fa Reflexio, a que Ludovico Pio fou Coronat Rey de Aquitania, Vasconia, Septimania, y demes Pobles dela Marca Hispanica, en Roma per lo Papa Adriano En lo any 781. de nostra Salut, Com Se llegeix en Marca Hispanica En lo Cap. 14. del 3. Libre Pag. 273. esent Solament de Tres anys de Edat, y aixis lo any 24 de Son Regne Cozzespont al any 805. de Nostra Redempcio. La Sise any del Imperi de Ludovico Pio deu Contarse desde la mort de Carlo Magno la qual Succehi en Aquisgrani, a 5 dela Calendas de Febrer del any 814 de Nostra Salut; pues que 30 dies despues de Siguida la mort de Carlo Magno, prengue la Administracio de Tot lo Imperi Roma ab Consentiment del Consell Reliech Com Se llegeix en Marca Hispanica Lib. 3 Cap. 12. fol 231. y fou Coronat Emperador de Romans per lo Papa Esteve 4. en Reyns dhont Expressament Vingue de Roma pe aquesta funcio en lo any 816 de Nostra Redempcio Com Se llegeix en Marca Hispanica, Libre 3. Cap. 21. pag. 305. de ahont es, que Computantse Lo Imperi de Ludovico Pio, desde El any que prengue la Administracio de ell, que fou lo any Referit 814 lo any Sise de Son Imperi Cozzespon al any 819. En que fou la donacio, ala dita Iglesia de Vrgell, y per Consequent la donacio feta als havitants dela Vall de Andorra fou feta 3A antes, que la donacio feta ala Iglesia de Vrgell.

La qual donacio feta per Ludovico Pio ala S.ta Iglesia de Vrgell fezen autorizar, y Corroborar, los S.rs Bisbes Successors de aquella Iglesia per nous decrets de Ludovico Pio, y de Son Successors, y de molts Successors, y de molts Pontifices dela S.ta Romana Iglesia, Com se Veura en lo Capitol Seguent.

Cap.ix

Confirman la donacio de las Valls de Andorra feta als Señors Bisbes de Vrgell los Emperadors, y Reys de Fransa Ludovico Pio, y Carlos Calvo, y aixi mateix la Confirman quatre Papas.

Essent los SS. Bisbes de Vrgell S.rs delas Vall de Andorra, per la donacio a Ells feta per Senio fredo Compte de Vrgell de Cerdanes mandato, jussio, y poder per aquest fi Otorgat per Ludovico Pio, enlo acte, y Solemnitat que avem dit en lo Capitol antecedent; tenint aixi mateix las decimas dit dela S. part de Telonio, y mercatua a Ells Otorgat, per lo Emperador Carlo Magno Com se ha dit no Solament estiguesen Satisfets di ditas donacions, Sino que procuraren ab totas sas bezas y Encara, que los Costas penosos fatigas, fexas Roborar, autorisar, y Confirmar per Sos Señors Soberans y per los Vicaris de Crist Cap.s Visibles dela Iglesia militant Sas Santedats los Papas.

Per esta Causa y Vaho, trobantse en la Ciutat Vironville, situada

Ita lexicon Geograficum pag. 237

En la Riuera del Riu nomenat la Mossela, Ciutat de la Gallia Belgica, o de Flandes (que tot es una Cosa) del Ducat de Lucemburch, y llegues destant de la Ciutat de Truveris, frequent, y Comuna habitacio (del Emperador Carlo Magno) lo Emperador Ludovico Pio, ana a visitarlo nostre Bisbe de Vrgell, y Señor que era delas Valls de Andorra Sisse-

Marca Hispanica lib. 4. pag. 347.

buto, lo qual despues de haver Cumplementat, y demostrat, sos deguts Respectes al Ciutat Emperador li demanà sos Servit Ordenar se li tornassen las Parrochias vmbalidas, y que no sos perturbat en sa jurisdiccio, y disciplina; lo que li fou Concedit per dit Emperador Com ho afirma Marca Hispanica per Estas paraulas: Ludovicus Pius Theodoni degens Confirmavit Vigellensi Episcopo Siffebuto donationis sue Ecclesia facta actum anno 1o. sui Imperii. Que era lo any 824. pues entra à Imperar Segons tots los autors lo any 814.) Induccione 3ª.

Per esta materia

Vide lib. 1. privil. fol. Exchartulario Ecclæ Vigellen. anno 836. Mabillonius, de Re diplomatica cap. 3. §. 13

Raho trobanse en Lion lo Ciutat Emperador en lo any 836 lo ana à visitar lo S.r Bisbe de Vrgell Posidonio 2. Successor mediat del Referit Sissebuto en lo Real Palacio de Lion, don despues de demostrarli sos deguts agrahiments, y donat sas afectuosas gracias, se queixa de alguns Rhals se le feiyan, y de moltas Parroquias, y Senorias de sa mitra, que se li ocupaban, demanant a dit Señor lo Rey, y sa Imperial y Real proteccio, Condicendi sa Magestat, Confirmantli las donacions fetas a sa Iglesia, prohivint a

Marc Hisp. pag. 774. 347 et Sequent.

tot, y Qualsevol Princep, Compte, Marques, y atotas, Senglas persones lo inquietar, ni perturbar al dit Posidonio, ni a sos Successors en lo Bisbat en lo domini, y quieta possesio de sas Parroquias, y delas Coras, Dezimes

y demes dits asa Iglesia de Vigell, asos Bisbes donadas & aixa ho Expressa la Cedula, ò diploma de dit Emperador per Estas Paraulas: In nomine Sãcte, et individue Trinitatis, Ludovicus Divina repropitiante Clementia Imperator Augustus. fa la narracio, de la demanda, y peticio del dit S.r Bisbe, y prosiguis en esta forma: Qua propter ejus petitionibus ob Divinũ amorem annuentes han nostram authoritatis preceptionem, dazi que decrevimus: Per quam precipimus, atque jubemus, ut nullus Comes, aut Judex publicus, vel quislivet ex potestate judiciaria, Presbiteros, aut Omnia quæ ad eum pertinere noscuntur, Suis Ofibus Vsurpare, vel Dezimas ab eis, seu quaslibet alias funcciones, aut distrahere nullatenus presumat: neque

temporibus Domini et genitoris nostri, ac nostro, ase suisque decessoribus havitas, id est: Vigellitanenses, Bergitanenses, Cerdanienses, Pallarienses, Anabienses, Cardocienses, Tirisienses Ripacusenses, quoque atque Gestavienses, vel quid quid ad predictas Parrochias pertinent, vel pertinere debebunt, omne sit donitum atque Concessum donum Sancte Marie Matris Eclesie Vigellensis Suis Rectoribus perpetuo possidendum. De predictis autem Parrochis nullus quilibet audeat auzipere, aut in suos vsus retorquere, vel ajuxe predicte Eccleśe abstrahere, sive ad judicium quodlibet ducere; Sed predicto Episcopo suis que successoribus, sub Canonica institucione Vivere, et suos Presbiteros, et suas Parrochias disponere, et decimas eis, et Sue Eclesie deditas absque Cujuslibet Contradicczione, aut vsurpatione, vel minoratione accipere, aut quieto Ordine in Dey nostroque Servicio incessabilita permanere. Precipimus etiam, ut nullus memorati loci Comes. & Et ut hec authoritas nostris Futurisque temporibus imbiolabilem, et inconvulsam obtineat firmitatem de annulo nostro Subtes eam jussimus Sigilare. Signum Ludovicus Imperator, Jesuchinus

Notarius ad inviam Domini Vgonis Vmbertí recognovit.
Dat in Regio Palacio Lugduni 12. Kalendas Januarii
22. anno Impeii Ludovici Indictione 15.

Exchart. Eccl.ho Com avem Vist) que a Ells, y asa Iglesia de Vi-
Vigellens. anno gell, los Confirmaren las donacions, que sels avian
951. 1000. 1010. fet per los Reys, y Empezadors sobre Espresats
1039. dela matexa manera Solicitaren, y logaren altres
Vide lib. 1. priv. fol. Señors Bisbes de dita Iglesia, que las Sobreditas Conse
Marca Hisp. in sions los fosen Voloradas y Confirmadas per los Vicaris
Apend. pag. 87. de Crist. los Pontifices dela Universal Iglesia; Perloque
95. 357. et alijs lo Sr. Bisbe V. Vesado. L. tinguè la Confirmació delas
Idem pag. 958. donacions fetas als Srs. Bisbes de Vigell, y asa Iglesia
Idem pag. 992 del Papa Agapito 2. en lo any 951. de nostra Salut
Idem pag. 1207. Lo Sr. Bisbe Phalla ò Sanla, del Papa Silbestre 2. en
to any toto Lo Sr. Bisbe St. Hermengol del Papa Be
nedicto 8. en lo any toto qui en la matexa Butlla
de Confirmació aprova las Referidas Confirmacions,
Otorgadas per los Papas Sos antecessors, Agapito, y Sil
bestre, y nominadament los dominis, y drets, que
los Bisbes de Vigell tenian en las Valls de Andor-
ra. Lo Sr. Bisbe St. Od del Papa Vrbano 2. en lo
any 1099. de la Espresió, y Especial nominació
delas donacions fetas als Bisbes de Vigell de las
Balls de Andorra, ab tots los Confins. De tot
lo que Resulta, quant fermas, y Voloradas sian
las donacions als Señors Bisbes de Vigell fetas.

No Obstant la donació del Supremo Domini, feta
per Ludovico Pio dels Valls de Andorra ala Sta
Iglesia de Vigell, y las Confirmacions de Ludo-

vico Pio, sos Succesors, y dels Pontifics sobredespresats no quedaren los Bisbes de Vrgell en la Pacifica Posessió del Supremo Domini dela Vall de Andorra, pues Esta li turbaren los Comtes de Vrgell ab lo pretest de averlos fet donació dit Supremo Domini Lo Emperador Carlos Calbo, Com se veura en lo Capitol Seguent

Cap. X.

Dona lo domini Supremo de las Vallf de Andorra lo Rey de Franfa Carlos Calvo al Compte de Virgell Sicfrido

Com los Comptes, que en temps del Emperador Carlos Magno, de Ludovico Pio, y de Carlos Calvo eran en Cataluña, los tenian dits Reys en dit Principat, Com a Custodias, y Guardias dels Limits de Espana, esse en aquells temps Estos titols de Comptes, y Marquesos no perpetuos, sino Temporals, y titols mixtes de Ofici, Com dixen los autors, y Com ho tinch dit en altra part; se seguix que tenia lo Imperi Supremo de dit Principat eran los mateixos Reys, y Emperadors Carlo Magno, Ludovico, y Carlos Calvo, y que aquells Comptes eran Vasalls de dits Senors, y axi lo portan las pinturas dela Real Audiencia de Cataluna, fetas fer en temps, que Esta Casa era la de la Deputacio, entre las quals son las figuras dels sobredits 3. Reys, Contats, y rotulades per Senors de Cataluna, axi lo dixen tots los Autors: De aqui es, que lo Compte de Baz.na lo de Vrgell, lo de Ausona, lo de Cerdana, lo de Pallas, lo de Tarragona, y de

Enginard Marca Hisp. 253. 254. et fere omnes Autores Catalan. et alij

Beuther lib. 5. Cap. 15. Thomich Marquilles in Opere Visationum Micus Guillelmus a Valesica in Visa tico: Cum Dñus.

mo, que dixi, Carlo Magno, o Ludovico Pio, En Catalunya eran en los Principis Guardias, y Custodis del dit principat, y ab lo temps vingue a ser Titol de honor, y herencia; lo que era de Ofici, y Temporalis: aixi es devingue al Compte de Bar.na y de Vrgell, per los motius, y Causas Seguents.

Aventse Revoltat, y Sublevat Contra son Rey y Señor Carlos Calvo los Normans (qui en esta Revolucio feren tants mals a Catalunya axiuinant del tot los Pobles de sa frontera, y entre ells las famoras Ciutats de Ampurias, y de Elna, en Sentir de Ill.re Marca, de molts altres) ajudaren enla guerra, que per Subjectar, y aquitar als Normants los ague de fer son S.r Carlos Calvo, Son dos fidels Vasalls, lo Compte de Bar.no nomenat Vvifreda, y lo Compte de Vrgell, nomenat Sicfredo; los quals Serviren al Rey en esta guerra, ab molta particularitat, fidelitat, y valor; de manera, que logra Carlos Calvo aquetar del tot, y posar fre dla revoltada Gent.

En esta Concideracio, dels Serveis, que li avia fet lo Compte de Bar.na Vvifredo lo afiançi en tot dret, Vasallatge, y de tot regoneixement, gent respectat lo S.r Absolut, y Sobera de ell, sens regoneixer Superior algun Co ho duhen los AA. avent le fet esta gracia enlo any 843. de nostre Salut; En esta Concideracio, y agraiiment dels Serveis, que avia lo Rey rebut de Son noble, fidel Vasall Sicfredo Compte de Vrgell, que o era, Co ho diu Estevan Barelas en sa Centuria o Historia dels Comptes de Bar.na Cap. 22 pag. 103. enlo mateix any 843. trobantse lo mencionat Rey Carlos Calvo descansant deles penas, y fatigas, que li avian Ocasionat ab sa Sublevacio los Normants enlo Monastir de S.t Pedasto de la Ciutat de Atzàs, Provincia de Artois

Ex Veteri Codice Carigonens lit. M.S.
Marca Hispan. in app. pag 778
Idem lib. 4 pag. 352 Vide in lib. 1. priv. fol.

Comptat de Barzalona

feu moltas gracias al referit Compte, y entre altres li feu donacio dela Vila de Kanoas en Rosello de la de Prada, de Conflent dela de Montellà en Cerdanya, y altra nomenada Zencuruio y dela Vall de Andorra en lo Terreno dela Ciutat de Vrgell ab tots sus apendices, dominis, Imperis, Jurisdiccions, y tot lo demes; Exceptant que lin Transgessia lo domini, y tot dret, que lo Rey tingues en ella; Consta tot del acte dela referida donacio; fet en lo de las Calendas de febrer indicio 6 any 3. del Regne de Carlos Calvo, que Corresponal de 843 de nostra Salut; ibi: in pago Vigetlensi Villa, que Vallis Andorre, Cum Omnibus suis Appendicibus, Sicut nos habere Cernimur. Datum in Monasterio Sti Vedasti Atrebatensis. 1o. Calendas Februarij, Indiccione 6. Regni nostri anno 30.

Marca Hisp. pag 778.

En Virtut dela predicta donacio, ja se veu, quelo Compte de Vrgell quedava Sr Sobera, y tenia la potestat è Imperii Supremo delas Valls de Andorra y en forsa de aquella Clausula, ibi: Sicut nos habere Cernimur. lo domini, Potestat Suprema, o Imperi maximo. En Virtut dela Sobreduta donacio se Reputaren, y tinguesen los Comptes de Vrgell, Com à Princeps Soberans delas Valls de Andorra, Exercitant actes que provasen la Suprema Jurisdiccio, Com es de Veurer en la Concessio, y pus mes que dona lo Compte de Vrgell nomenat Hermengol, y Aloira Comptesa Sa Consorte enlo any 1140. de nostra Salut, a Arnaldo de Castelbono Bescompte de Cerdania, de Redificar lo Castell de St. Vicens, Situat al Peu dela Montanya de Montaclar (Vui nomenada Anclar)

delas Valls de Andorra, y la Capella dedicada à S.t Vi-
çens Martir, que s'troba vnina a dit Castell, Re-
tenirse la Mitra dels Copletz, y Rdits, que pri-
duia lo dit Castell ab la Obligacio de prestar al
dit Compte de Vrgell Jurament de fidelitat, y
Homenatge per la Concesio de dit Feudo Com se lle-
xeis en Marca Hispanica in Apendice pag. 1382.
y per quant los Bisbes de Vrgell exercitaban acte
de Supremo Dominu en dittas Valls, Ermengol
Compte de Vrgell assistit de molts Senors, Catalans, y
Aragoneses, moguc fortes, y terribles guerras en lo any
1194 Contra Bernat de Castello, y sos aliats Bisbe,
que entonces era de Vrgell; y tenint lo Copruat
Bisbe bastants forces per Resistir las Ostilitats enor-
missimas, y nefandas, y les grans presas, y Robos, que
en aquesa tempestat Cometian en son Bisbat,
Los Aragoneses, y Brabansons (terme, que sepudica /
Significar Catalans ò Barbatzesos) Singularment
enlas Valls de Andorra fronteras de Franca,
y Comptat de Foix Ramon Roger, prometenli, quels
cedizia lo Dominu per indivis, delas Valls de Ando-
rra; y en Effecte lo mencionat Ramon Roger, assistit,
y ajuda al Copruat Senor Bisbe Bernat, Continu-
ant ab la noblesa de Sonpartit una Forta, y terrible
guerra Contra lo Compte de Vrgell Ermengol, y sos
Aliats, de manera, que arruina Saqueja, y arrasa
molts Pobles Subdits al Compte de Vrgell, Entra
a Forsa de Armas en la Ciutat de Vrgell, perque
Esta, y Son Capitol avian pres la defensa a favor
de Son Compte Contra de Son Bisbe fen en Ella molts
mals, y despues de haver pillat, y Saquejat la Ciutat,
pillà, y Saqueja la Iglesia Catedral, y pres los Canon-
ges de Ella a rams, o Contribucio segons lo Testa-
ment de Pere de Balsaxnay en sa Historia dels
Albigenses.

Petrus de Balsaxnay. Hist. Albigen-
cium.

So efecte que tinguxen aquestas guxxas, quant temps duxaxen, y a favor de qui se declarà la Justicia? no he pogut encontrarlo enlas Historias, y actes que he llegit fins axa, y Certament sexe ben emplegat lo tieball de qualsevol persona se dedicas a Encontrarlo, paxa poder Continuar ab tota puntualitat los Sucessos de esta Historia; perxo ja que nos falten los fonaments Certs dixe lo que mon judici alcansa, fundat en fellissimas Conjeturas.

So de parer, que que la Jurisdiccio Suprema delas Valls de Andorra Espectaba de est temps, y de molt antes ala Sta Iglesia de Vrgell, y per Ella a Sos Senyors (Sum.s Bisbes, y als Comptes de Vrgell perque encaraque So Empexador Carlos Calvo dona la Suprema potestat delas Valls de Andorra enlo any 843 de nostra Redempcio, ab aquella Copiosa Clausula Talem Potestatem qualem nos habere Cernevamus, Com queda dit esta donacio se deu tenir per nulla, per aver donat lo Referit Carlos Calvo la Suprema Jurisdicao, que ja no tenia, y ser Constant en Drec. Quod nemo plus juris in alium transfert, quid ipse habet. Puelo Empexado Carlos Calvo, no tenguc may la Jurisdiccio Suprema delas Valls de Andorra, se ha fet patent enlo Capitol 8. del present Libre en lo qual queda Clarament probat, que Ludovico Pio enlo any 805. de nostra Salut, dona als habitants dita Vall de Andorra tot lo Domini Supremo, y Como en lo any 812 dona ala Iglesia de Vrgell tots los drets tenia en la Vall de Andorra Esta donacio no podia verificarse, sino enlo Domini Supremo, que se avia Reservat paxa si, y per Consequent, may Carlos Calvo, tinguc Domini enlas Valls de Andorra.

Les Conjeturas ab que se apoye Este dictamen se trahuen de alguns actes de donacions fetas ala Sta Iglesia de Vrgell les Quals Referirem aqui Primerament Ermengol Compte de Vrgell ab la sua Muller

Adalequís Comptesa enlo any 23 de Regne de Felip Rey
Transa, que Corresponi al any 1203 de nostra Salut
segons se escriu en la Historia de Transa feta per lo
Verdier Historiá Seigneur de Verdier Tomo primer, pagina 353 del
de Fransa tom. 1. Regnat de Felip segon, regoneix, que injustament de-
Pag. 353. tenia los drets Emoluments, Jurisdiccions, Domins,
y utils, dels Valls de Andorra Sent Copresa men-
cio en dit acte dels Pobles, que la Componen, Com son
los de Sorá (que vuy es St. Julia de Sorá) de Andorra,
de Encamp, de Canillau vuy Canillo dels Prats,
y de Ordinau (vuy Ordino, ab totas las Iglesias, Vilas,
y Viletas de aquells per Seguritat de sa Conciencia, y Perdo
sso de sos pecats, ne feuen donacio ala Sta Iglesia de Ur-
gell, sens Reserva alguna, de manera que ni Ells, ni
sos Successors, ho puguen Revocar, per Causa, o pretest
algun ab la pena se imposa de 100 lb de Orcat, y pur
hi Cas de Contravencio, Com mes largament es de
veurer en lo referit acte, que se troue en lo Libre primer
dels Botalies de la Iglesia de Urgell en lo folio 180 n.
504 la qual Copia tenim en lo libre autentich del proces
tingue la Vall enla Intendencia de Cataluña en 1730
á folio 155. ad 157.

Dela declaracio, que fa lo Compte de Ur-
gell, y la Comptesa en lo Sobre dit acte de auer detingut
injustament los Domins, Emoluments, Jurisdiccio
ns dela Vall de Andorra, y de feren donacio ala Sta
Iglesia de Urgell en lo any 1265. En lo qual temps
es molt verosimil durauen las Sobredespresadas Cruels
guerras, que se auian Comensadas enlo any 1194 se re-
ferexo sens violencia que lo Sobredit Compte de Urgell
Ermengol, y sa Consorte, per Ocasio delas Despresadas
Guerras, y dela Caiua de Cetas, que Regularment en-
tre Pirineps se Examine, regoneixen que lo Domi-
ni Supremo dela Vall de Andorra, pertanye ala
Santa Iglesia de Urgell, y aso Bibes, y gupera co hones-

tat la Restitució, que devian fer de aquella, Subrogaren en Son lloch lo acte dela Sobre Expresada Solemne donació.

Mes Clara, y Expresa Confessa tenim de altre acte, que se Trove en lo Libre 2. de les dotalies dela Santa Sglesia de Vrgell, en lo folio 68. en lo qual la Comptesa de Vrgell Ermessinda declara que avent fet moltas peticions al Bisbe Electo de Vrgell, Ponç, Sobre lo Rozo, y mesto imperi, Vicaria, Batllia, Pau, y tuguia, Bobatich, y Monedatich, Valors, y Obsequis, que pretenia dita Comptesa tenir Sobre la Vall de Andorra, feu Examinar esta Causa per moltes Vezons, Militars, Prohomens, y altres doctes, la Justicia, y motius de sa pretencio, y aventat per lo informe de aquells, que encara que alguns de Sos Predecessors Comptes de Vrgell avian pretes lomateix Contra los Srs Bisbes de aquella Sglesia, pero may, ni los dits Predecessors Seus, ni la dita Comptesa avian tengut dret algun per exigir, la dita Sobirania, ni en part, ni en lo tot de ditas Valls, antes be exe propia dela Sgta y Bisbe de Vrgell declare que per los Successors, y mestres sian de Jeniatf en dita Sobirania, los Srs Bisbes de Vrgell, y anayadeix en lo mateix acte, que si Forte la dita Comptesa, o Sos Predecessors los Comptes de Vrgell avian tengut algun dret en las ditas Valls de Andorra, Espontaniament, per Ella, y Sos Successors, lo transferia, y renoya donacio al predit Bisbe Electo, Electo dono, y a Sos Successors Bisbes de dita Sglesia Com mes llargament es de veurer en dit acte Cuya Copia se troba en lo Libre dit del Proces dela Vall a fol 159 ad 162 del qual acte se veu Confessar la Comptesa no tenir dret algun en ditas Valls de Andorra, y que la Iurisdiccio Suprema de aquellas era del Sr Bisbe de Vrgell.

Tot lo Sobredit se veu, y trove Confirmat ab una declaracio, que feu lo Compte de Vrgell Ermengol a favor del Bisbe de Vrgell Pere en lo any 1287 Cas del mateix thenor del antecedent, Com mes llargament es de veurer, en lo

En la Escriptura authentica, que Sobre en lo Libre del dit Proces dela Vall de 1730 a folio 162 usque ad 165

Als documents Sobre Expresats, pareix queda Clar, y manifest, que la Suprema Jurisdiccio delas Valls de Andorra fou donada dla Santa Iglesia, y Bisbe de Vgell per lo Emperador Ludovico Pio En lo any 814, y que queda en pacifica possesio de dita Sobezania en lo any 1287 Superadas totas les pretencions, que los Comptes de Vgell avien Atinguts Contra la Iglesia de Vgell, y Srs Bisbes Com se avisse en las Sobreditas declaracions.

Doc temps dura la quietut dels Srs Bisbes de Vgell en la Sobezania delas Valls de Andorra, perque los Comptes de Foix procuraren pertorbarla ab novas pretencions, lo fonament delas quals veurem en lo Capitol Seguent.

Cap. XI.

Los Comptes d Foix son Senors, y Princeps per indivis ab los Bisbes de Vgell de las Valls de Andorra, y de la Ocasio, y principi que tingue esta Senioria

Essent ayxi que les Valls de Andorra tenen la Gloria de Estar Subjetas, per indivis al Serenissim Compte de Foix, y Duc En dia als Cs mes Reys de Franca y ya desde el Any 1589. Srs y Princeps de Ellas ab los Ills mes Bisbes de Vgell, per millor Saver de tot lo principi, Ocasio, y motiu que tingue esta Senyoria dels Comptes de Foix, Son necesarias dos noticias prolegomenas, delas quals es la primera la que se ha Referit en lo Capitol antecedent, que lo Sr Bisbe Bernat de Castello en lo any 1194 promete al Compte de Foix Ramon Roger Cederle lo Dominj

per tindres dels de Andorra, si lo assista, y ajudava en las Guerras Contra del Compte de Vigell, del Armengol, la qual promesa dueia tenir Son degut efecte per averlo acistit, y ajudat Com queda ya Rferit en lo antecedent Capitol.

La Segona que se deu tenir present que deixantlo per apoyar lo Rferit Compte de Foix Ramon Bernat apoyarse en la Cataluña, per Sustentar aquí lo pes de la Guerra ab mes podez, Casà a Son fill Bernat Roger ab Ermesen dis filla unica d'Arnaldo Bescompte de Castelvo, ô Bes Compte de Cerdanya Com ya ho avem tocat En lo Cap.A En lo Capitols Matrimonials pasats en la Vila de Tarasco to dia 1o de Janer de 1202. Lo Bescompte Arnaldo Constitui en dot a sa filla Ermesindis y a Roger Bernat son gendre tots los seus Maternals, que Con cistan, en la Cantoria de Cabced, y altres Vilas y Castells del patrimoni de Sa Mare, Constui aixi Mateix en dot altre atrigli a dita Sa filla lo Bes Comptat de Cerdana nomenat aliement Bescomptat de Castellbò ab tots Sos feudos, y alous de Ell dependent Reverbantse Imperio para si durant Su Vida natural lo us de frueit, y Son gose de Est lo Bescomptat, Sauf dels Valls de Andorra, y de St. Joan, mes: fou pactat, en altre Capitol, Que los fills masles, o Fermellas, que naixeran de dit Matrimoni Succehi xan en totas Sas terras, dominus, drets, y possessions, y que En Cas de premorir la mencionada Ermesendis Sens linea, que En este Cas, Roger Bernat retin dria lo fondo dotal, fins atant, que fos pagat, y Satisfet di dos mil maravedins de agenciament, y que ho Cobras Sobre lo Rcinguet dels Valls de Andorra.

Mes mateix lo Rferit Arnaldo Bescom pte de Castellbo en Son Testament, que feu lo dia 8 dels Calendas de Nbre de 1226 deixa al Com pte de Foix Roger Bernat, y a Ermesindis Sa filla, y muller de Raquest, Comptesa de Foix, y a Son fill di dit Roger Bernat, y de Ermesindis no-

pez apoyar se en Cat.a lo Compte de Foix Casa, a Son fill y heiau ab la filla unica del Bescompte de Castellbo

Constitui lo Bescompte de Castellbò en dot a sa filla totas las terras Reservantse lo us de frueit de les Valls de Andorra.

Instituir lo Bescompte de Castellbo hereu a Son nut Roger Compte de Foix, Son nut Succehi Roger a tots los drets de Sa mare Ermesinda

Histor. de Bearn. 127. 128. 129. ut Sequent. Zurita relatus a Petro Marca

Marca hist. de Bearn. Vide infra Catalogum Furcensium Vicecomitum Ramon Roger

Marca pag 1380 porta una don.ô del Compte de Vigell, a Arnaldo Vescomte de Castellbò dels Comdos nia Castell, y homens de Cavoed, laqual deu tenir per dit Comte. cis de 8 Call. octobris 1185. apas de Sez esta de Cavoed, y sent aixi, nose entien Com.cza patrimoni dela mare Sino que lo marit lo agues Constituit en Escrits o ab altre titol.

menat Roger de Foix tot son honor, y Patrimoni. Instituí, hezeu a dit son Net Roger de Foix fill del Sobredit Roger Bernat, y de Ermesendis de Castellbò, y net del Reffut Arnalde de Castellbò Succehí a tota la hezetat de Foix, hezetat Paterna, y a tota la hezetat, honors, y drets de Sa Mare Ermesendis, que fou del Sobre Expresat Arnalde, per haverlo aquest ja Ciutat no Sols en lo Testament sino tambe en los Capitols Matrimonials, que adalt avem Citat, y tambe en Forsa del Testament de Ermesendis, en que lo instituí hezeu Universal á son Pare Roger Bernat Succehí en Forsa del Testament per aquest fet, y Ordenat la Feria 5 del mes de Maig de 1241.

Testament de Ermesendis de Castellbò Comptesa de foix fet a 5 de las Calendas de febrer de 1229. Vide.

Supra Cap. 4. n. Vide infra Catalogum Comitum Fuxens Verbo Roger Bernat?

Ex Chart: Palerm. Zurita in annalib. lib 3. Cap. 23. et 76

Histoire de Bearn. pag 761. 762.

En lo Monastir de Cistercienses de Bolbona del Comptat de Foix Ibi. *Ego Rogerius Bernardi Dey gracia Comes fuxi, instituo mihi hezedem Carissimum et dilectum filium meum Rogerium de Fuxo Vicecomitem Castriboni.*

Casi lo Refferit Roger ab Bruniseda de Cardona de Ramon Folch de Cardona, del qual Matrimoni tengue, asavez es; Roger Bernat, que li Succehí en lo Comptat de Foix (lo qual es lo Subjete principal del present Capitol) ya pere, y moltas fillas. Suposadas, y asentadas estas preliminars noticias, ablas quals avem ya dzitat, a Roger Bernat 3. Subte y principal Heroe dela Historia del present Capitol.

Per millor Entendziez, y Enterarse Radicalment delas pretencions de aquest en las Valls de Andorra, y de molts motius en que las fundaba, le deu tenir present la Conseso feu lo Comte de Urgell, se Copreuara su nom en lo Veurer lo dete Arnalde Bescompte de Castellbo, del Castell de St Joan de Ronclar montaña de Andorra, y demes Cores que le Concedí, y promet dit Arnalde Bescompte de Castellbò tenir en Feudo de dit Compte, y prestantli Juzament, Sagrament, y homenatge, tot lo que mes llargament es de Veurer en lo Capitol

Lo Compte Aimon Gol, y la Comptesa Aluira. Marca Hispan. pag. 1382.

Aixi mateix la promes feu la Bisbe

de Vrgell Bernat de Castellò a Ramon Bernat de Foix quant aquest lo ajuda Contra los enemichs de dit Bisbe; y en fin se deu tenir present la Succesio de Bernat Roger 3. al Comptat de Foix, y alas terres, Senyorias, y demes drets del Bescomptat de Castellbò, una, y altra de perie a noticia dela manera, que van narradas, y Referidas en lo present Capitol.

Roger Bernat

Moguts dels Referits Jonaments, y motius (y tambe de altres, que se expresan en lo acte de Compromis, que dizen mes avall) lo mencionat Roger Bernat 3. Compte de Foix de aquest nom, avent governat la Diocesi de Vrgell, y Valls de Andorra los antezios Bisbes; Com a successors en tots los Dominis, jurisdiccions drets, y en la prezenta Supzema, governant aquellas, Com a Son Señor, y Princip Sobera lo Illm. Bisbe Pere de Vrgell, entra en Cataluña lo Referit Roger Bernat ab un formidable Exercit de 20000 Infants, y de 1000 Cavalls ab lo prezest de Conservar sus drets, que li Espectaban enlo Bescomptat de Castellbò, y altres terras, y Singularment en las Valls de Andorra.

Roger Bernat p[ar]tent la ab. solucio del Sagrament, y homenatje avia prestar als Bisbes de Vrgell per Respecte als drets te nia en las Valls Com a Succesor al Bescomptat de Castellbò

Fa terrible Guerra al Bisbe, y Vg.lat de Vrgell

Moguts, y fets fundar en dit pretest terrible, y Cruda guerra al Referit Bisbe Pere, y son Capitol, matant, mutilant, y esclafant als Vassalls de dita Iglesia de Foix las Valls de Andorra. (Quals volgue Conservar illesas, e intactas). Crema, arrasa, y arruina del Tot a molts pobles de dita Iglesia, y en Especial lo Poble anomenat Pla de sentis, demanant per fi, y pretenint al Bisbe de Vrgell, que lo absolgues a Ell, y a Sos Successors, perse, y Sos Successors del Feudo Sagrament, y Homenatge, que devia presentarli per Raho del Referit Castell de Sant Licens dela Montania de Morclar, y Casas que tenia, y posehia en las ditas Valls, en Qualitat de Vezell, y Successor del Bescompte de Castellbo.

Destroza a molts Pobles dela Vg.la de Vrgell

Reusa annuir a estas pretensions lo Espresat Bisbe Pere, y Son Capitol, y no volent Consentir, munta sobre manera en Colera lo referit Roger Bernat, posa Cerco

Reusalo Bisbe y Capitol de Vrgell la absolucio del Sagrament

sitia, y del tot bloquea ala Ciutat de Urgell, feu pen-
jar devant, y avista de sas murallas, a diferents
Vassalls dela Iglesia de Urgell, Cominant asos havi-
tadors de fer, y executar altre tant ab ells, y de En-
trar la dita Ciutat, a foch, y a sanch, y ab tots los
rigors dela Guerra. Per fi tenintla, y aventposat
ala dita Ciutat enlos ultims apretos demanaren
Capitulacio al Referit Compte lo dit Señor Bisbe,
son Capitol de Canonges, y tot lo Noble, y que me-
diant Ella rendirian, y Entregarian la Ciutat.

y hominatge posa Roger Bernat Sitio ala Ciutat de Urgell queagota fins als ultims estrems

Consenti la Capitulacio predita lo dit Compte, de Foix y En ella Convingueren, y acordaren Entre altres Cosas (que no son de nostro intent,) 1.º que lo Referit Señor Bisbe Pere absolviria al Mencionat Roguer Bernat Compte de Foix y sos successors, persi, y sos successors de dit Bisbe del Feudo, jurament, sagrament, y Homenatge, que li prestava Respecte del Castell, Casas, y demes Coses, que dit Compte de Foix, tenia y posehia enlas Valls de Andorra. 2.º que li cediria lo domini, y senyoria per indivis delas mateixa Valls, y altres cosas en Ellas. 3.º Que de tot lo que li cediria, faria venir lo dit Señor Bisbe asas costas, Confirmacio, y aprovacio de Sa Santedat, dins lo termini, y espay de 4 anys. 4.º Que en Cumpliment dela ultimament citada Obligacio, de fer venir la Referida aprobacio, y Confirmacio, de Sa Santedat, se Obligaba lo dit Bisbe enla pena de 50000 Sous milgureri (cuyo Valor equivaldria als dels Sous Catalans, o Barcelonesos) Finalment que per mayor seguritat de esta pena, donaba per Caucio, o fiansa al Rey Dn. Pere de Arago, qui accepta la Expresada fiadura, y firma Obligacio de Ella com tot es de veurer en lo Compromis antecedent als Pariatges, o sentencia Arbitral dela qual luego parlarem.

Capitula y li Vendi lo Bisbe Capitol y Ciutat de Urgell

Pactes del rendiment

Ve Ducange in Glosario mediae et infime Latinitatis V. movete: ubi Computat Valorem mil gorens.

Se Obliga lo Bisbe en cumplir las pactos baix pena de una gran summa de diner.

Dona per fiansa al Rey Dn. Pere de Arago.

Passaren, y Espiraren los anys prefigits al

dit Senor Bisbe, per lo Cumpliment de la Enunciada
Obligacio de Jervenir la Referida Confirmacio de Capitu
Torna lo Compte de Foix ab un numeros exercit sobre les terres del Bisbe de la Iglesia de Vigell ab pretext de la Execucio de les penas
lacio de Sa Santedad. Entonces lo mencionat Roger Ber-
na prument ocasio de asso, torna algros, y formidable es-
cerdit sobre los Pobles, y terras dela Iglesia de Vigell, ab
lo protest, y motiu dela Execucio delas penas que Supo-
sava aver incorregut lo dit Senor Bibe, y Capitol. Ma-
lant, y azurnant aquellas horriblement; de tal for
ma que moguts de Suma llastima, per las desgracias que se
Se Interpos ab lo Compte lo S.r Bisbe de Valencia
Esperimentaban en dites terras lo Ill.me Bisbe, que ales
Ores Sia de Valencia nomenat Salbert, se interposa é
intercedi ab dit Compte ab lo Bisbe, y Capitol de Vigell;
Logrape suadir a las partes enemigas la determinacio de arbitres
persuadint los dexassen lo decisio, de Si havian, ó no
incorregut las Citadas penas de 50000 sous Milgarens,
Com tambe la Determinacio, y Composicio de tots Sos diferents,
questions, y debats, a Conegudo de Arbitres eligidors, y nome
nadors, per quascuna delas partz; que tenint aquest medi
tant ama Cessaran las hostilitats, y no Solgarien, que lo
dio que pretenian ab Rigor delas armas decidissen, y declarassen lo que la
las armas Suavitat del dret, podia decidir, y declarar ab molta
pau, y tranquilitat.

Arribaren al fin, y Consentiren las
partz interesadas alas Santas, y apacibles proposicions del
Citat S.r Bisbe de Valencia, y en effecte jurazen dcte
de Compromis, lo Cosprsat Senor Pere Bisbe de Vgell,
Jurmazen Compromis nominant arbitres
Son Capitol, Roger Bernat Compte de Foix, lo dit S.r
Pere de Arago, Com a Caualle, ó Fiansa, Eligiren en ell
per Arbitres, y arbitrables Compositors, al Rt Sent Senor
Bisbe de Valencia, a Sn. Canonge de la Cathedral de
Narbona Se trobaba Colector dela R.da Camara Apostolica,
Carlos Regres de Castilla, nomenat Bonanat dela Vayna, un
Cavaller nomenat Batre de Tranyan, a altres Cavallers nome
nats Guillaume, Raymond, de Rosa, Raymon de Sirue de
Tarragone, Raymon de Rusildini Arcdiaca.

Juntarents e
Sentencia arbitral declarada
Estos Arbitres en la Ciutat de Vgell, dont declaren, y fir-
maren la Sentencia Arbitral tant decantada en las Salls

de Andorra, que vulgarment se anomena Pariatges, la qual despues Lluis 14. lo Gran Rey de Fransa feu traduir de llati en frances, y feu imprimir en la Ciutat de Paris) en la qual Sentencia arbitral, o Pariatges entre Roger Bernat Compte de Foix, y per Bisbe de Urgell Comensant per las Valls de Andorra, se declara Entre altras Cosas asaver es; 1º Que lo dit Roger Bernat Compte de Foix, y sos Successors, tinga lo Domini, y Senyoria de las Valls de Andorra, per Indivis ab lo Sr. Bisbe de Urgell Pere, y sos Successors; 2º Que lo dit Compte de Foix, y sos Successors pogues fer, percibir, y Cobrar la Questia a son gust alternis annis, sobre los naturals, y moradors de ditas Valls, y que en lo dit any en que se feyan los Citats pariatges, la Cobras lo dit Compte de Foix; y que lo Bisbe de Urgell, y sos Successors, solo la pogues percebir, y Cobrar any per altre en la determinada quantitat, de quatre mil Sous melgurriens. 3º que un, y altre tant lo Bisbe, y sos Successors deguessen tenir quiscun + (+ un Lloch Tinent) a Cuyo Carrech fos, y Expectes lo administrar Justicia tant Civil Com Criminal, ab lo Exercici de la alta, Mediana, y baixa Jurisdiccio, o Justicia, mero, y mixto imperi sobre tots los havitants, y moradors de ditas Valls, pugan tenir, y selebrar sas Corts, Elegint, y nomenant son Jutge; de tal manera; que si es devenia, aque la un dels Lloctinents (vulgarment nomenat Veguers) no pogues entrevenir en las Corts, per malaltia, ausencia, o altra Causa, aquell que Sia present las puga tenir, y Celebrar en ausencia de altre, administrant la Justicia en nom dels dos Senors, per indivis de ditas Valls, Bisbe de Urgell, y Compte de Foix, pero Reservant Sempre lo que toquia dels Emoluments de la administracio de Justicia al ausent, y que Sempre, y quant aquest arribas a las Corts degues ser admes per aquell, que las Celebria, En qualsevol estat, que las Corts se trovian. 4º Que de les quatre parts del Provingut, y Emoluments de la Administracio de Justicia tinga lo Compte de Foix, y sos Successors v las tres. 5º Que lo Compte de Foix, y sos Successors tingan en feudo del dit

en la Ciutat de Urgell vulgo Pariatges.

Pariatges traduits de llati en frances.

Capitols de la Sentencia Arbitral

Firma de la Sentencia Arbitral.

aprova… Confir… de la Sentencia … per … Papa

Señor Bisbe, y de Sos Successors, y que deguan prestarli homenatge a Contemplacio de las Cosa, y drets tenia en las Valls de Andorra. 6º Que los dits Señors tingan tant lo un, Com lo altre en los homens de las dittas Valls, dins de Ellas, y no altrament gent de Armas, Cavalleria, y Infanteria, menos que lo un dits Señors no puga Valerse dela dita gent de armas Cavalleria, y Infanteria Contra de altre. Finalment Se declaren en dits pariatges moltas altres Cosas, quals Ometachi; pues no Son de Substancia a nostras Valls, ni Serveixen a mon intent.

Esta Sentecia arbitral, o pariatges fou pronunciada, y declarada per los Referits arbitres en la Ciutat de Vgell a 7 de Setembre del any del Señor 1278 fou confirmada ratificada, y Emologada per los Referits Bisbes Pere, per quiscun Dignitat, y Canonge de Vgell, per Roger Bernat Compte de Foix, per lo Rey Dn. Pere de Aragó, per lo Abat de St. Cerni de Navarroles, ordo del Monastir de Arnesall, per tots los Sis arbitres, per Boquey, y Bartholomeu de Nurii, testimonis de Ella fou Clora per Notari, y finalment fou aprobada, Confirmada, y autorisada (a thenor dels que declararen los arbitres) per la Santedat de Martino 4to per Bulas diada del mes de Octubre del any del Señor 1288, presentada al Compte de Foix lo dia 3o de 7bre de 1289, Com tot Es llargament de Verser en los Referits pariatges impressos, que Se Troven impressos en lo Archiu dels Valls de Andorra.

Firmas de la Sentencia Arbitral.

Aprovacio, y Confirmacio de dita Sentencia feta per lo Papa.

En virtut, y forsa dela Sitada Sentencia, o Pariatges, que dà lo mencionat Roger Bernat, y Sos Successors Señor alta y potent dels Valls de Andorra; o al menos declarat tal, pues ja pretenia dit Compte de Foix, Espectarli dita Señoria Com a Successor de Arnaldo de Castellbò;

respecte a quell Castell, que li Cedí lo Compte de Vrgell, y respecte alas facultats, que li Concedí, y Otorgà enquant als Pobles, y Casas, que en dites Valls edificaria, delas quals, y dels quals fos Senor; pero tenintlas en feudo del Referit Compte de Vrgell, y de sos Successors, y prestantli a ell, y Successors lo pactat, y Estipulat, juzarent, Sagrament, y homenatge Com se ha dit en lo Capitol 1o, y tambe respecte ala Concessio feta a son avi Roger Bernat de Foix 2. de aquest nom, lo Bisbe de Vrgell, o a son besavi Ramon Roger de Foix, per ocassio del Socos, y ajuda donaren al dit Bisbe Contra las insolencias Comitan en las Terras los Aragonesos, y Catalans, à Brabansons, Com ja se ha dit enlo Capitol antecedent, dona alas Valls molts privilegis lo dit Roger Bernat, entre altres lo delas Franquesas del Bescomptat de Castellbo; fou insig- ni Senor Com mes llargament es de veurer en lo Catalago dels Comptes de Foix del pnt Libre, Verbo Roger Bernat.

Vide Catalogum Epoum. Verbo Bernardus de Castillone.

Vide Catalogum Commitum Fuxen sium Verbo, Ramon Roger, Roger, Bernat Roger.

Bernat Roger donà molts privilegis alas Valls

Fou despues vnida la Cosa, y Comptat de Foix ab la Casa, y Comptat de Bearn ab las Casas de Moncada, y de Castellvell de Rosanes en Cataluña molt Illes Succehint atotas las Sobreditas Casas, Roger Bernat de Foix 4. de aquest nom, y 2. de aquest nom Bescompte de Castellbò. Gobèrnaren alas Valls moltas Centurias los Comptes de Foix, Comptes de Bearn, de Bigorra &a donantlos molts, y insignes privilegis, que son de veurer en lo Index de estos, Escrit en lo libre 3o. Perfi per major gloria, y major proteccio de nostras Valls, fou vnida la Casa de Foix, y aquest Comptat, y totas las demas Casas, y Senyorias, que ab ella se trobaven vnidas, Com la de Bigorra, de Bearn, Gavardan, y moltas altres, ab la Illma Casa de Borbon, y Corona de Franca, y de Navarra, per Succehir a esta Coro-

Vide Catalogum Comitum, Verbo Gasto 1. Gasto 2. Gasto 3. Roger Bernat 1. de Castellbo 4to de Foix, et reliquos usque ad Joana di Albret

Succehi lo Compte de Foix a moltas Casas Illustrissimas

Vide eundem Verbo Henrrich 4. Lluis 13. Lluis 14. et Lluis 15

Succehi lo Compte de Foix ala Corona de Navarra y despues ala Corona de Franca

Vide eundē verbo Henrrich 4.

na lo gran, e imbencible Henrrich 4. Rey de Navarra, Compte de Foix de Bigorra. & en lo any 1589. per mort de Henrrich 3. Rey de Franssa, y ultim, y en qui se acabá la Casa de Valois, que par tants Sigles avia governat aquella Corona.

Per Ocasio que he Observa
Armas gentilicias delas Valls.

Referit en lo numero antecedent de averse unidas ab la Casa, y de Foix la Casa de Bearn, y la Casa de Bigorra, y altres, no me apareix fora del Uoch, ni Cosa impertinent tractar, y explicar las armas gentilicias, o de blaso de nostras Valls, a fi de que millor se entengan ses Significacions. Se Componen las Referidas armas gentilicias, de quatre quartos, o quartelats partits en Creu. En lo Superior de la dreta, y posat en lo dignior Uoch, seu veu una mitra, y Caculo Episcopal dorats en Camp Color de nacar, per denotar, y Significar, que la dignitat Episcopal de Urgell es lo principal, y mes antich Señor de ditas Valls, y lo primer, y pot ser vnich dblaso, que antigament portaban, y tenian ellas. En lo segon Quarto ô quartelat dela dreta se divisan, las Quatre barras Cathalanas, o armas de Catalunya, per denotar, que son las ditas Valls, propia, y Verdadera Cataluña, ya desde los primers temps dela antiquitat, Son estas barras Colorades, o Vermellas, Sobre Camp de Or. En lo quarto, o Superior quartelat de la part esquerra, se divisan las tres barras Vermellas de Foix, Sobre Camp groch, o de Or per denotar lo dominí, y Senyorio que ja desde el Temps antich han tinguts los Ill.mos Comptes de Foix en las Valls d'Andorra. finalment en lo quarto, o quartelat inferior dela part esquerra, se divisan las dos Vacas de Bearn, de gules, o de Color dels Collerades de un Collar de azur o blau penjant de Ell en lo Coll una peti-

Lurmur insignias Episcopals de Urgell

Quartelat a Quatre barras de Cataluña.

B las tres barras de Foix

A las dos Vacas de Bearn.

ta Campaneta, o tuvillet, sobre del peu banas de gules, o de Color ros, posades sobre Camp groch, o de Or per denotar, que per la unio de esta Casa ab la de Foix son los Princeps de ella senors de ditas, com ho son ja moltas Centurias ha desde lo insigne Gaston 4 de Foix y 1. Bescompte de Castellbò, de aquest nom, qui fou lo primer Princep de Bearn senor de ditas Valls.

Explicacio delas inscripcions llatinas delas Armas.

En lo pnt any ha posat, lo honorable Concell general de las Valls, estas mateixas Armas gentilicias distribuidas, y partidas com se ha dit en lo numero antecedent, y esculpidas en una gran pedra sobre la porta principal dela Casa delas Valls entallats en dos petitlemas, o lletras, y dos distichs, o quatre versos llatins. La significacio, o alusio, y significacio delas lletras, y versos llatins. Se veuen sobre la porta de la Casa de la Vall. delas Armas queda ja explicada explicaum ba adicio.

1. Lemma

En la part superior de dita pedra se llegeix aquest lemma: Domus Concilij Justicie Sedes. Voldir que la Casa del Consell, aont havita lo esperit de Consell, es lo asiento, y trono don esta sentada la Justicia. Es aixi; pues en dita Casa administran regularment los Princeps delas Valls, o sos Vicegerents, presehint Consell en totas sas resolucions, la mes solida, y igual Justicia; en ella aixi mateix lo Consell general arregla sos ordinacions, y arrestos los mes justos, y dela major equitat, en las queixas, y ministra justicia en lo tocant a sas facultas, politica, y economia. En lo peu dela Armas, y en lo remate de sos adornos se llegeix la lletra. Virtus vnita forcior.

2. Lemma

Unio de diferents armas delas Valls los asegurant la mes dita Conservacio.

Es aixi; pues una Corda de tres, o mes Cordells dificilment se romp; segons lo dicho, Funiculus triplex dificile rumpitur devnidas en la Valls las proteccions y patrocinis de dignitats eclesiasticas dela major elevacio del Compte de Barcelona, vuy dia y mdes

Ex Evang. secundum Cap. Ver.

Sigles ha Ley de Espanya, protector deba Mitra de Vrgell, y de Sos dependents del Compte de Foix, y Princep de Bearn vuy dia Ley de Franssa desde lany 1589 ha assegurat a las Valls semblant Vnio, y armonia Sa mes dissosa Conservacio Com ho ha acreditat la Esperiencia, y la materna Conservacio los Vacticina, molt glorioso Cabla assistencia del Senor) lo Sobre escrit lemma, Virtus unita Forcior.

Os dos distichs, o Quatre Versos llatins, dos Exametros, y dos Pentametros, Esplican mes difusament lo que Enigma, y Cifra Significa la Letra, o lemma, Virtus unita Forcior. Estos se Vegeixen entallats enlo Peu dela pedza, y Comse Vegeix.

Suspice: sunt Vallis neutris
Stemmata sumque.
Regna quibus gaudent
nobiliora tegi.
Singula si Populos alios,
Andorra bearunt.
Quidni juncta ferent
aurea secla tibi.

Explicacio dels Versos

Volen dir: mira en alt, y veuras las Armas gentilicias, o blasons, que per Sa gloria gosa una Vall neutra veuras uns blasons, ab los quals han gosat protegirse Regnes, terras, y Provincias las mes nobles Com lo Droseri de Sa-

gell, Comptat de Barcelona, Comptat de Rosso, y de Bearn,
si Cada un de estos blasons de per si, o Juscuna delas
dimas gentilicias, que duisa En dixos Quartos, divi-
didas han fet gloriosos, dichosos, y felizes als Pobles, que
han protegit; perque no (y ts molt Consequent) o An-
dorra vnidas en tu te han de acarejar, te han de por-
tar las felicitats dels Sigles de Or? per que no han
de Ser la Causa en tot temps, pasat, present, y ve-
nidor, de ta mayor Riquesa, Quietut, y tranquili-
tat? Finalment, per que no han de Ser En tot tem-
per la Causa, y Jonament de tas mayors honras,
dichas, glorias, En Esta, y en la altra Vida? aquest
Es lo Sentit, y Esplicacio, qui me ha parejut donar
delas Armas gentilicias delas Valls, y pareix que no
Es Vident, Sino genuino, y molt Consequent, y ab-
Ell bastara de Armas gentilicias.

Apendice.

Los Ilmos Senors Bisbes de Vgell Succehi-
xen en fin dela manera, que se ha dit per dona-
cions a Ells, y a Sa Santa Iglesia, fetas per los Ills.
Comptes de Vgell de tots los dominis, druts, pro
ventos, y Emoluments, y tambe ala Supra mo potestat,
que tenian en las Valls de Andorra. Resta ara, Se propo-
a Saver dos Cosas, una Es; Qui Succeheix en temps san dos
de Vacant, del Bisbat o mitra de Vgell dalas dificultats
temporalitats tenen, y poseheixen los Rfezits Bis- dignas de
bes En ellas? altra; Com Es, que Suent lo notar
Rey de Espana patro dela Mitra, per Con
seguent Sent, y donant al Bisbe de Vgell, lo Ser
Senor delas Valls, los Emoluments, y druts, que en ellas
tenen los SS. Bisbes, no si lo Rey de Espana se fal-

sifica en aquest particular lo adagi: Nemo dat, quod non habet? ningu da lo qu no te? Essent aixi, qu aquest proverbi, adagi, o Regla filosofica es verdaderissim fundat en la Raho natural, y Conegut ab la Sola natural llum, Sens mes doctrinas.

Las temporalitats que tenen en las Valls de Andorra los Srs Bisbes de Vgell Succehuen o Sa molt dl. Camara Apostolica; perco en vacar la Mitra, y Bisbat de Vgell, passa luego Son Subcolector a pendre posessio de dites Valls en nom de dita Camara Apostolica en virtut dla qual nomena Ministres de Justicia, Com son Veguer, y Batlle Collecta, o arrenda los Imits, y proventos, qu de Has resultan al Senor Bisbe, y En Fin exercuen tots los actes de Senoria, domini, Suprema potestat, que en Ellas tenen los Refferits Senors Bisbes; aixi ho ensenya la Esperiencia, y aixi sera, qu se ha practicat de tot temps, en los Libres, y actes de posessio, que se llegeixen, Custodets, y guardats en los archius dels Valls.

Per aclarir la Segona dificultat, se deu tenir present: que antigament, qu Elegia, y nombrabo dits Bisbes, era lo Capitol de Canonges dela Iglesia Cathedral Vacant, Com Es de Veurer en molts actes de Eleccions, y Sanccions Canonicas en lo titol de Eleccione, y altres despues ab lo temps se lleva Esta facultat, y prerrogativa dits Canonges, y En Espaa, y Franca, se la apropiaren los Reys ab autoritat apostolica, que tenent per Est fi: Decanten: que Estos Monarcas Son patrons dlas Mitras, y Bisbats, y no Senors de Ellas, ni de Sas Rendas, ni Emoluments, a manera dels patrons, de benefici de patronat laycal, los quals Son patrons, y no Senors de dits beneficis, de Sos Imits, proventos, y Emoluments, y donant Son benefici, donan al provist, tot allo, que ab dit

benefici ha Ilgat, y Conseo. Los Reys de Arago de Castilla, ni menos los Comptes de Baz.na, no dotaren ala mitra de Vrgell dits drets, dominis Emolumentz, ni dale potestat Suprema, que esta te en las Valls de Andorra; pus moltas Centenas antes, que dits Reys nomenassen, y provehissen a dita mitra, se trovaba ja esta dotada, y entre quida dela potestat Suprema dominis, possessions, drets, y Emoluments, que te en les Valls, per las anteditas donacions li feren lo Compte de Vrgell, lo Emperador Ludovico Pio, zoborada ab tantas, y tant les pressas Confirmacions Apostolicas en lo present Capitol Enunciadas. Nse Falisfica en aquest particular lo adagi. Ningu dona lo que not; Pues la Ley de Espana encara que no Ralment, almenos Eminentment, o Virtualment te lo que dona, Con apatto, que es dela mitra, patro, y protector de las Valls de Andorra, y asso basta en Opinio de tots los Filosofos, per Verificarse aquell proverbi o adagi.

la Thutr de Vrg no ha dotada dela M ni per Comptes Baz.na ni per los de Arago ni per Leys d Espanya

es lo Ley de Espan Latro y Protector de las Valls

Nota Motius dela Conservacio delas Valls

Per Corona del prnt Capitol he de diz; que aviu Comto. tenir lo Rey de Franca la Senoria delas Valls es un dels majors motius, que influuixen ala Conservacio de Sas Libertats, Com avem vist en lo fi del Capitol antecedent es també Rlevantissim motiu dela Conservacio lo estar Subdetas aun Princep Eglesiastich Com es lo Senor Bisbe lo qual Com a pare de Pietat, y per Son Caracter, y dignitat Eglesiastica Episcopal y Apostolica ampara, inseparables Connaturals, y inseparable la pietat y Clemencia Sap en tots temps protegir, y amparar aso Almantissim Vasalls lo Succehir Bisbe. a Sas temporalitats la Snt.m Sede Roma y de tota las Cristiandat, es no menor motiu; pus per esta Sede y la general de protegir los drets dels Srs Bisbes, y dela Iglesia podruan esperar los naturals delas Valls qui en Cas de forsa Ocurrencia mereixerian la poderosa Suprema proteccio de Sa Santedat.

Se intitule sovra lo Papa, en la Consevacio de las Valls

Per fi lo Ser la mesa y Visbat de Vrgell de Patronat R.l de Sa Magestat Catholica lo Rey delas Espanas ha igualment influit dela Conservacio, y al logro delas majors felicitats delas Valls; pus en tot temps, Com a protector de Ellas esent ho dela mesa Episcopal de Vrgell y de Sas terras, y drets han ben demonstrat los Reys de Espana en vers las Valls de Andorra Sa Poderosa Piadosa, y benigna proteccio Com es de veurer en los grans, e insignes privilegis, que se han dignat Concederlos, y Confirmarlos.

Felicitat dels Valls lo Ser de ellas Patro, y Protector lo Rey de Espana

Per fi volgue Deu N. S.r per Sa infinita bondat y admirable providencia Constituir las Valls ab lo gobern, y proteccio de Princeps tant excelsos, y admirables, y ab tan Vella armonia, que ano Jesus per nostres pecats indignes podem Esperar de Sa Infinita bondat la Conservacio de Ellas per moltes Sigles.

Vaticini dichas de Valls.

Son las Valls admirables entre totas las provincias dela Europa.

Cosa mes admirable se veu en la Europa, y se sap en tot lo mon, que unes aspres fragosas, y dictas Valls mereixen la gloria de Ser protegidas per Sa Santedat per lo Illm.e S.r Bisbe de Vrgell per dos Monarcas Columnas del Christianisme, y del Catolicisme tant poderosos Com son lo Christianissim Rey de Franca, y lo Catholic Rey de Espana. Verdaderament

que en esta linea, se pot dir de nostra Sally sens hiperbole, se atenem als demes Regnes, terras, y Provincias, que a ninguna a fet Deu N. S. tal gracia Non fecit taliter omni nationi y per consequent estant ab molta major Obligacio de mostrarnos sumament agrahits, y reconeguts los majors Llaors, y gracias Cantantli de Cor tots los dias las Coses admirables de sa divina Providencia.

Cap Xij.

Son las Valls de Andorra neutras, principal prerrogativa de ellas, se exposan Varias Cosas, acerca de sa neutralitat, y independencia.

Avent ja vist en lo precent Libre lo modo y forma ab que los Srs Comptes de Foix los Srs Comptes de Bearn, y sas Magestats los Reys de Navarra y Ultimament, sas Magestats Cristianiss.mas los Reys de Franca han tingut atenir lo Comun y Señoria delas Valls de Andorra; avent dit mateix vist lo modo, y forma ab que los Illms Srs Bisbes de Urgell, y los Comptes de est bisbat los Srs Emperadors, y Reys de Franca alcansaren los dominis Senyorius, y potestat Suprema de dictas Valls, y finalment avent vist sa naturalesa, antiquitat, Situacio y Etimologia, Resta en lo pnt Libre tres Coses, a averiguar; a saber es; la Religio que se observa en dictas Valls, lo Concernent a ella, y en que Consisteix sa neutralitat essent aixi, que estan Sugetas, per indivis a dos Princeps? 1ª dificultat. Y Com es que avent estat las dictas Valls Ocupadas, y Confiscadas per lo Rey de Aragon en temps, que tenia Guerras ab lo Compte de Foix no se les Tudas antes be tornaren al dit Compte? 2ª dificultat. De la Religio, y las Coses a ella Concernents, parlarem: Com a Corona delas Valls, en lo seguent, y ultim Capitol Corona del present Libre, primer. En est Capitol tocarem alguna Cosa dela neutralitat, y donarem Resposta alas dificultats

proparadas.

És aixi que las Valls de Andorra estan Subjectas per Indivís alos Srs Pariaps, Com son le Illm Senor Bisbe de Vgell, y lo Sermo Compte de Foix, que vui ha dia y molts anys ha ho son los Cristianissims Reys de Fransa, y ab tot han Conservat, y Conservan las Citadas Valls Sa inaguerable neutralitat. Esta Concusteo en que nobstant de ser Constituidas las mencionadas Valls, entre dos monarquias Com son la Monarquia de Fransa y la de Espana (essent part, y porcio pessa natural esa de Vlerra dependent de Esta Com es lo Principat de Catalunya) no son Subjetas, ni independents de ellas Com a tals governadas, per un ni altre monarca, ni de Fransa ni de Espana aixi ho ensenya, y de tot temps ho ha ensenyat la experiencia; pues no se sap, vist, ni oit a dir, ni se llegeix en historia alguna, ni en llibre algun de Ordinansas, ni altre que los Reys de Espanya Reys de Arago, ni los Archs Comptes de Barna ajan dit de la expulcio dels Moros governat las Referidas Valls, si que aquells han tingut, y tenen lo Patronat, y proteccio dela Mitra, y Bisbat de Vgell, y per Conseguent dilas ditas Valls Com a principal dret y timbre de dita mitra.

Nolos Monarcas de Fransa, per que en Cap que aquest Sii Sii Senor, y governin las Citadas Valls no las governin, ni es es Senors Com atal, Srios Com a Compte de Foix. Moltes Sigles foren Senors los Comptes de Foix de Ellas, Seni ser Monarcas de Fransa, y molts aixi mateix los Comptes de Bearn, despues que se vni aquest Comptat ablo de Foix Sers tenir la qua litat de Reys de Fransa. En un mot las Valls de Andorra subsistexo no fan part ni porcio del Regne de Fransa del comptat de Foix, de Bearn, ni estan Subjectas alas Lleis generals de Fransa ni alas municipals de ninguna de Sas Provincias, ni alas generals ni municipals de ninguna de las Espanas, ni alas Leys, y pragmaticas de Espana, ni alas municipals, y particulars de Catalunya Arago Valencia ni de altre provincia de Esta Monarquia. No dependeixen de ningun parlament Audiencia, Intendencia, ni altre tribunal de Fransa ni de Espana, ni de part alguna Regne, o Provincia del Mon, y esta no dependencia, o no dependencias Expretadas son lo principal (y pot ser vnich) Constitut dela Sua antiga, y tant decantada neutta-

Vall de Andorra per indivis, Subditas ados Srs ab ciable neutralitat. tot son nuttas.

No depenen del Rey de Espana

Situadas entre dos Coronas y Esta Com a tal

No depenen del Rey de Fransa ni de Espana gene rals ni municipals dels pro vincias.

Valls de Andorra Subsistexo per si Solas Com a Princi pat apart.

No segon vernan per Leys de Fransa

122

litat ja en diplomas Rals, ja en diplomas dels S.res Bisbes de Urgell, y finalment en tants altres titols guardats, y Custodits enlos archius de Ellas.

No depen deixen de Aud.a ni parlament algun del mon.

Subsisteixen las Valls de Andorra per si solas, Component, y Constituint, una provincia, o Principat apart, o particular Soberania, no dependint enlo Domini, y governatiu, ni en la via judicial de ningu altre, que desos amantissims Princeps sos Llochtinents, Vicezents, o Veguers dels Batlles, y Oficials, o bravos dela Justicia, y enlo Politick, y Economich del Consell General, o de Vintiquatre, y dels Concells de Parroquia, y altres Comuns. En ellas se Administra la Justicia tant enlo Criminal Com enlo Civil, en Soberania, y se Executan, y se han tot temps executat las Sentencias encaraque sian de mort sens apellacio, ni Recurs a parlament algun ni altre Tribunal o magistrat de Fransa, ni aud.a ni altre Tribunal de Espana tenint sols lloch la apellacio, o recurs a un o altre dels dos Senors Princeps. Esta me pareix la Entitat, y Constitucio dela neutralitat delas Valls, y no las que per Error judican ser moltas personas delas mateixas Valls; pues distan toto Celo del ser de Constitucio de neutralitat.

Son Principat per si solas.

Depen deixen Sols de Sos S.rs y dels ministres de estos peculiarment nomenats perlo govern de ellas.

Se Administrala Just.a en Suprema.

Delas sentencias del tribunal Supremo se pot solament apellar als Princeps Un, o altre.

Observacio exortatoria

Essent Com es La neutralitat delas Valls de Andorra lo primer be y la major prerrogativa entre las majors que Ellas Constitueixen felises, y dichosas, deu ser defensada per sos naturals ab lo major Vigor, y Conats, sens planer treballs, fatigas, interesos, y diners, per enviar a Paris, Madrit, Roma y en qualsevol Cort del mon, persa defensa, o per instar la Conservacio: aixi lo feyan nostres Antichs Andorrans, quant alguns Ministres de Fransa o de España los volian manar, y pretenian ser Obeits: no Obeian antes be recorrian alas Corts dels Monarcas (y singularment de Fransa) per la Conservacio de sa may bastantment alabada neutralitat, y per Consequent no Consentian, ni toleraban la infraccio, ni vulneracio de Ella enlo mes minim apice, tenint present lo proverbi: Qui spernit modica paulatim decidet. No obeian torno a dir i que promptament recorrian als Monarcas queixantse de las tropelias, violencias, y vexacions usaban ab ells los Generals, Governadors, Comandants, y Intendents de Provincias, Comisarii, y altres, Contra sos Expresos privilegis, y neutralitat Com tot es de veurer en molts, y varios diplomas Reals guardats

Las Ant.s cio delas Valls defensar, y conservar sa neutralitat sens planer fatigas y diners.

Antigs Andorrans molt Vidriosos dela neutralitat delas Valls.

Recorrian luego als Princeps queixantse delas tropelias y manaments de sos Ministres estrangers delas Valls.

En lo Archiu de nostras Valls

Obeir una Vegada a un Ministre que no pot manar es fer exemplar plaer per obe- ir moltes a molts.

Tenian presents aquells bons Pares de la Republica, que de Obeir una Vegada a algun Governador o Comandant sels seguiria averlo de Obeir altres Vegadas, a ell, y altre Ministres, que pretendriàn tenir semblant, o major autoritat, y que per libertat, y voluntariament, obeian, y tolerabàn la Obediencia, volent complaurer al que los manaba ab le Cars del temps serian obligats en Obeir forsosament y necessariament. Previenan molt be, que de semblants Complacencias, y Obediencias, sels podria facilment seguir ab lo Cars del temps la perturbacio de sa peculiar Justicia la perturbacio dels patrias facultats, y Llicencias, y la perdicio de sas prerrogativas, y libertats ab la multiplicitat de Ordes, que tots los dias sels enviarian Com succeheix en las provincias de Italia y Espana, y altres respecte atants Consells, atants Generals, Governadors, Comandants Generals, Intendents, Administradors de Rendas, Directors, Comissaris, Corregidors, Alcaldes majors, y altres. finalment previenan, que de semblants obediencias sels podian seguir tributs, pechos, Dectgals, Estanchs, Aduanas, allotjaments, quintas, o llevas, Obligarlos à Compondrer Camins Reals a fantasia de aquell, que ho manaria y altres mals, que regularment tenen los principis Com a causa Orgenaria de la Adolorancia, y Complacencia en Obeir aquí no deuen, ni en que no deven, y dela Omisio en la defensa de sas libertats, y neutralitat, de aon se; Deuen Pares dela Republica dels Valls, no deuen permetrer, ni tolerar Obediencia alguna le mes minima à altre persona, que aia Ministres, y Oficials de Justicia, o à aquellas persones que especialment son nomenadas, y destinadas per son govern, Justicia politica, y Economia, no permitent, ni tollerant à ningu- tacio de aquells antichs Andorrans, y bons patricios la mes minima infraccio, ni lesio de sa neutralitat, antes be quant sa Conbenient deuen empenar totas sas Valls, per eixar dela sua, y defenjar aquella; pues no admet ella en semblant asumpto parcialitat dema- tenia, si vol conservare entera

Altre pro- vide.

Exorta cio.

No deuen obeir ni to- llerar se obe- hesca a nin- gu mes q. al Ministre, y oficials es- pecialment nomenats per son go- vern.

Es tambe verdat, que

quelas Valls de Andorra foren Ocupadas ô Confiscadas, y posehidas per lo Rey de Aragó D.n Pere 3. que las llevà al Compte de Foix Roger Bernat principal Heroe del antecedent Capitol y ab tot sevia quelas tornaren a posehir, y quelas poseheixen com als S.rs los Comptes de Foix, y Reys Christianissims de Fransa lo motiu, y Ocasió, que hi hague per asso lo refereix brevement.

Valls de Andorra preses al Compte de Foix per lo Rey de Aragó

Vide Historia de Bearn. pag. 771 ex Chart. Palensi idem pag. 776. 777. 778. 779. 780 Vide anciem Inventaire de Foix. ex Chart. Palensi. Vide infra longius Cathalagum, Comitum Fuxensium Verbo Roger Bern. 3. Vide insuper La Perriere, Anales de Foix Ochagaray histo. et Plures alios.

En lo any 1285 se mogue una forta guerra entre lo Papa Martino 2. frances de Nació ab lo qual se alià, y li ajuda lo Rey de fransa Phelip, y lo Compte de Foix Roger Bernat (S.r que era ja de Bearn, y del Comptat de Bigorra, com usufructuari, y llegitim administrador, durante Matrimonio dels bens de sa segona Muller Margarida de Bearn, hereva de aquells estats) contra lo Rey D.n Pere de Aragó; pretenent lo Papa, que lo dit Rey D.n Pere li era feudatari, per respecte al Regne de Cicilia, feudo que pretenia ser dela S.ta Seda Apostolica, y per respecte del reconeixement que al Papa havia fet del referit feudo lo Rey de Aragó Pere 2. pare del citat D.n Pere 3. envestí D.n Pere 3 la Cicilia (en cuyo temps succehí, lo de las Vespras Sicilianas, tant decantadas en las historias per motiu de haver lo Papa declarat ab publica Sentencia al dit Rey D.n Pere sens haverlo citat, caygut de son Regne de Aragó, y de Cicilia, y de totas sas terras y dominis, posant en tots ells, y en totas ellas publich interdicte per via de Tenolia, qual declaració feu publicar en las Valls de Aran, de Andorra, y Bescomptat de Castellbó, tot lo que entonces era del citat Compte de Foix Roger Bernat donant la investitura de tot lo Regne de Aragó y sas dependencias, a Carlos segon fill del Rey de fransa Phelip alsant aquest bandera batent, moneda ab lo signa acostumat en lo Regne de Aragó, fentse dir, y nominar Rey de Aragó per tota la nació francesa.

Ocasió dela Guerra entre lo Rey de Aragó y lo Compte de Foix.

Lo Papa priva al Rey de Aragó de sas Regnes y Señorios

En seguida de asso, volent emprendrer lo dit Rey Phelip la Conquista del Regne de Aragó, armá un numerosissim exercit del qual feu generalissim a nostre Roger Bernat posa citi à la Ciutat de Gerona en lo qual succehí lo celebre prodigi delas moscas de S.nt Narcis, que se llegeix en lo reso de aquest S.t y en varios autors; asistiá a moltas altres plasas, que vendia a

Lo Compte de Foix generalissim dela Armada de Fransa

Guanya moltas plasas al Rey de Arago

benefici del Papa, y del Rey de Franca, pero com son tant mudables, y vazios los Successors dela Guerra tornà ab brevedat lo Rey de Arago a seus bens tot lo que havia perdut y guanyà y prengue tot lo que en Catalu

Rey de Arago recobra lo perdut, y guanya tot lo que tenia en Cataluña lo Compte de Foix.

na tenia y posehia lo Compte de Foix, y entre altras terras, y Dominis de dit Compte prengue y guanyà las Valls de Andorra quals Comuna, y Confiscà al Compte de Foix y feu de ellas donacio ala Reyna de Arago Dna Germana la que pretenia Succehir al

Confisca las Valls de And.a

Compte de Foix per ser filla de Foix, y esta dita donacio las Valls als Comptes de Foix Com tambe lo Bescomptat de Castellbo, y sas Valls tot lo que dominaven, y governaven los dits Comptes sense interrupcio desde dit temps fins a 1513 en que totas eixas terras, y Senyorios foren altre vegada Confiscats per lo Rey de Arago D.n Ferrando, Concedi lo Rey D.no Sine en aquest temps moltes insignes privilegis alas Valls, axi matex son fill lo Rey D.no Joan, no Obstant de declarar al Compte de Foix pertenexer

Prengue Posesio de ellas la Reyna de Arago

Motiu per que lo Rey de Arago, y Reyna las deixaren estar al Compte de Foix.

En fin per evitar que ja may se llegis, ni se tengues memoria de Semblant deformitat, y inconsequencia, no governà, Establi, ni menistra Justicia alguna en dites Valls, Com nos llegeix ni se Acaba en ningun Capitol Ordenansa, Libre, ni altre paper delas Valls, ni en Historia alguna, ni altre Libre de aont es Verosimil, que luego de presa la Sobrecitada posesio, no fes Cas del Dominj de ellas Senos que las deixa Com se Estaban a saber es; Cais del diminut, y Senyorio per indivis dels Srs Bisbes de Urgell, y Comptes de Foix; Cuja Verosimilitat se funda en que per aquestos temps veem moltes privilegis y altres diplomas, y Ordenansas fetas a benefici delas Valls que se llegeixen benguardats enses archius y ab esta narracio, y Historia se dona Clara y genuina exida dela Segona dificultat proporada en lo principi del present apendice y ab asso ha taxa de neutralitat, y no dependencia de Espana pues Cuida mo atenai la Relegio de dites Valls.

Ja may lo Rey de Arago ma na Cosa en las Valls.

Cap. XIIJ.

Corona de las Valls de Andorra es la Religio Catolica Romana que desde Sa Segona fundacio en tota sa puresa ho han professat; se tracta dela decimas, Inquisicio, Butlla dela Crusada, y altres concomitans de sa pura Religio.

A especial reflecio, he volgut dexar, lo tractar dela Religio q.ª se profesa enlas Valls de Andorra per Corona del prnt Libre, essent la Corona de las obras, y felicitats, lo Complement y meylebant motiu de Sa Conservacio, y glorioso progressos. No pot haverhi major Señal, y Judici dela Suma de una Provincia qui veuxer en ella despreciar lo Culto divino diu lo Pare Iph de Acosta. No hi ha Cosa mes eficas, y podirosa pera Conservar los estats, y Republicas, quela Religio, diu Joan Bodino, y per asso se deu tenir gran Cuidado, que una Cosa tant Sacrosanta, Com la Religio, se guarde imbiolablement, y que no sposi en dupte; perque de Ella dependeix la Conservacio dela Republica. fins los mateixos Gentils Conegueren esta Veritat, entanta manera, que nobstant de ser falsa, y falsas sas Religions, plenas de Supersticions, y abominacions, ab tot sempre tingueren la primera mira, y Contaren per primera Pahe de Estat lo Culto, y Conservacio dela Religio aixi ho afirma lo Celebre Jurisconsult Papini ano Humana Tacio est, que pro Religione facit.

Joseph Acosta en Sus discursos Cap 12.

Bodinus lib. 4. Cap. 1o. de Republica.

Papini in 1 ff de Religione

Religio Catolica Romana sola Verdadera las demes son falsas.

Sontantas las excellencias dela sola yunica Religio Verdadera Catholica Romana, que Christo N. S.r autor y fundador, y Espos de Esta Iglesia la anomena Celestial, Regia y Ramat de Sas Bellas, Filla Viña del Senor y altres mil Excellencias. Los Apostols que foren los principals Predicadors de aquest Regne, guardas de aquest Tesor, Treballadors de Esta Viña, la anomenan, gen Santa, poble adquirit y Comprat ab la Sanch del mateix Christo, temple del Espirit Sant, Sa Casa, y Habitacio, Iglesia, y Casa del mateix Deu, Columna, y Fonament dela Veritat, ab altres infinits elogis.

Excellencias dela Religio Catholica Romana.

Se ha sem... su profes... at en las Valls exac... ment

La Religio... Cath.ª Rom... Profesada en las Valls ... dade la Con... uania 800 ... Viuantes.

Qui podra explicar ab llengua no humana, sino Angelica les altras excellencias, y maravellas de nostra Santa Religio? qui la doctrina tant pura, y senzera, sens mescla alguna de error? Qui lo gran qui promet ala Virtut, y Castich, qui amenasa als Vicis? Qui la felicitat qui promet, y dona, pues no Sols fa bons als homens sino tambe Benaventurats? Quila pureza de Vida qui Causa en los qui la professan? Quilas mudansas, qui fa en los Cors; pues muda los llops en Mansas Obellas, los Leons en Cordexs las Serpents en palomas, y los arbres Silbestres, y Esterils, en Hermosos Carregats de fruits de Vida Eterna? Qui podra Contar lo infinit de Sants, qui hi hagut, y ha en la Iglesia entot genero de Estats? Qui dels Munyons Vestits de pureza, y inocencia? Quantas Donsellas mes limpias, que lo Sol adornadas ab la Corona de sa Virginitat? Qui de Martirs, Esercit inbencible, qui liberalment donaren las Vidas en mans dela Tirania, y atrocidat per Conservar la pureza de Esta Santa Religio? y En fin per acabar de una begada, qui podra Contar lo numero sens numero, de Monjos, Anacoretas, Sacerdots, Levitas, Sants autors, y admirables Matronas, qui Euent de naturaleza humana, foren mes, qui homens per la gracia, y qui tant han illustrat nostra Santa Religio?

Pues Esta Santa Religio, Catolica, Apostolica Romana, Sola unica, y Verdadera es la qui se ha professat en nostras Valls ab la major pureza, sens mescla de ningun error desde el primer temps de sa Segona fundacio, que fou quant foren restaurades dela tirania dels moros, y ja en la primera de Son nom de Andorra Segons la Opinio, que Seguesch, y tinc. Mes Sexta, Quant lo Emperador Ludovico Pio o Carlo Magno Son Pare a imitacio dels Israelitas li Volgueren donar aquest nom, a partat de Pahó Com tinc Despres en lo principi del present Libre, per Ser lo Loch aont pregaren las tropas, o part de Ellas per Libertar la patria, y fer guerra als Infidels, qui la tenian ocupada, y oprimida. Esta Santa Religio han professat las Valls torno a dir desde la Espulsio dels Moros, qui fou en los principi dela Centuria de 800 avent esta dotada la Iglesia de Vgell delas Parroquias delas Valls de Andorra enlo any 819, Com avem dit; Euent tambe Casi

Se ha sempre professat en las Valls exactament

La Religio Cath. Rom. Professada en las Valls desde la Centuria 800 Indantes.

axi é indubitable que, y Esta Santa Religio se Observaba en ellas, ya en temps dels Reys Godos, y antes de la entrada dels Moros en España pues ja en aquells temps tingue la la Ciutat de Sagell molts Santos Bisbes, que son de veurer en lo Catalog, que de ells hi foxmat, y entre ells al Gloxios Just Vigelita, y no es Verosimil, que Estos Concentasen Religio Supersticiosa, y Erronea en las Valls, y terras tant Vehinas a Sa Santa Sede Episcopal

Inquisicio Com se introdui en las Valls, potestat de sos Ministres en ellas limitada.

Sempre y en tot temps han estadas las Valls tant Zeloras dela Conservacio dela Pureza de Sa Santa Religio, que aventre Espargit y difundit varias diabolicas personas bruxas, y mitsineras en Ellas (Semilla maligna, que en lo Sigle de 1500 y 1600 Sembraren en Varias partes los perfidos Calbenistas Hereteges, y Hugonots de Fransa) Cundint esta pestifera plaga de tant mala gent, y Fent molt mal a persones, animals, y bens de ditas Valls, no pararen estas, per medi de Sa Justicia fins haver tallat del tot, y arrohinat tals menbres podrits. Per est fi se tingueren Corts varias Vegadas, y ocasio, y ague, que durazen fins a Vuit mesos, Com ensos Libres es de veurer. Estats, y Sa Justicia feren una tant formidable guerra a tant mala Canalla, que no pararen, ni Cesaren fins que fou del tot destruida, ajusticiant a varias persones de Ambos Sexos Com es de veurer en los molts processos, y Sentencias dela Escrivania publica de ditas Valls (dignes monuments, y pezenes memorias del Zelos Zel, ab lo qual han prosehit las Valls, Sa justicia, y Comu, pero pezervar a Sa Santa Religio en Sa major pureza sens mescla de Error.

Los Valls de Andª han estat sempre Zelosas dela Catolica Religio Romana

Se han dissipat en ellas tots Dogmas hereteges, y ajusticiant de mortals hereteges y bruxas.

Vide Processos y Sentencias en la Escrivania Publica de las Valls.

En tanta manera, que no Obstant que las Valls de Andorra, no son Subjectas ni han

Motiu y causa ocasional de haver dui xat introduir en las Valls lo S.t Offici dela Inquisicio de Espaňa lo desitjar conservar la S.ta Religio en sa pureza, y extirpar heretgias y bruxerias.

Estadas may; desde la Expulsio dels moros als dominis, y potestat dels Reys de Espaňa ni de Aragó, y per consegu-ent no podian ser forsadas, ni obligadas ala subjecció del Sant tribunal dela Inquisició de estos Regnes, ab tot atenent lo molt que anaba creixent de dia endia lo numero delas malba-das Bruixerias, y metsinerias, y en gravissim menoscabo del honor de Deu y deplorabelissims danys dela Republica y lo molt que la justicia secular avia de treballar, y ensangren-tarse las mans per extirparlas ocasionant per est fi cre-cidissims gastos als Comuns de ditas Valls ab las continua-das celebracions de Corts, y execucions de sentencias per millor conservar la pureza dela Catolica Apostolica Roma-na Religió en ellas, y evitar tant crescuts gastos, y expen-sas admeteren lo Sant tribunal dela Inquisició de Bar.na y volgueren voluntariament subjectarse a ell, demanant per medi de son Ill.m Seňor Bisbe, y Princep D.n Joan.̃ de Arués (sino me enganyo) al S.t tribunal las admetes baix de sa subjecció, y obediencia.

Varios Ministres de la Inquisició, y sas pretesas exemcions foren ocasio de no gosar de fori excepcio.

Avent se dela manera sobre expresada subjectadas las Valls al S.t Tribunal, nomena en ellas varios Ministres, y Oficials, o familiars del S.t Offici. Estos tenen causas ab diferents particulars de ditas Valls pre-tenian forsarlos en seguir aquellas per devant dela justicia de dit tribunal, o Eclesiastica, de Espaňa no volent subjectarse a la Justicia Ordinaria de ditas Valls, en forsa dels privilegis que concedeix lo dret comu al S.t Tribunal, y als de sa familia. Pretenian per fi, no estar subjectas, ni en civil, ni en criminal, ni altre justicia, que al dit tribunal, y negaban absoluta-ment la subjecció, y obediencia ala Justicia Ordinaria de ellas. Negavan la obediencia al Consell general, pretenent no estar subjectas asas politicas, y canonicas Ordinacions, y arrestos, y per consequent, pretenian, no haver de pagar quistias, tallas, no haver de concorrer, alas menobres de aiguas y camins Reals guardas de Personers, Sometens, y altres carrechs consegils, prenintse moltas llibertats, y llicencia ab la capa del S.t tribunal, y fent, y executant moltas maldats en gra-ve detriment dela Justicia, y son curs, y menoscabo dela publica utilitat, y govern; tot lo que es de veurer en varios

processos en la Cuxia, y altres papers.

Quixarense de asso los Intertsats, y avent arribat a noticia dels Ministres del Rey de Navarra Compte de Foix Senyor, y Princep delas Valls, que ha avie introduhit en ellas lo St. Ofici de la Inquisicio de Espanya, y que sos Ministres, oficials, y familiars perturbaban ala Justicia, volentse eximir de ella en forsa dels privilegis concedits a ells per lo dret Comu, escriguerem Varias Cartas al Consell general delas Valls amenasantlo, que si los Consols, y Concell no ho remediaba, que ells hi posarian Remey, en gran dany dela Terra.

Vide Cartas Conminatorias en lo Archiu

Tement lo Consell y Comu delas Valls y atenent lo mole, que perturbaban lo Curs dela Justicia, y be publich Semblants familiars del St. Ofici; feren Visita delas Valls (estil de aquell Temps) lo Lic.do Fran.co de Arevalo de Zuaso Inquisidor de Barn.na presenta en lo mes de Juriol de 1595 lo Consell general, per medi de sos Sindichs Suplica, y memorial al dit Inquisidor enque demanaba se remedias semblants dany que patia lo Comu ab lo gran numero de familiars, y sas pretesas Exempcions. Annuy lo Inquisidor, y Consenti, en la major part delas cosas, que demanaba lo Consell, Subjetant als familiars dela justicia los arrestos, y Ordinacions delas Valls, alas Lustias, talas, guardas, Sometents, minobrai, y altres Carrechs Consegils.

Amenasan los Ministres de franya alas Valls gran Ruina per haver consentit la introduccion en ellas la Inquisicio, y per ser los oficials causa dela perturbacio de la Justicia.

Tement lo Consell las amenasas fetas per los Ministres del Rey de Navarra repugnia al Visitador Inquisidor; pero reduis moltas Cosas.

Pero Com en altres Cosas no hi Subjetas ala Justicia, y Ordinacions delas Valls antes be los deuxa posar dellas Exempcions, y privilegis dela Inquisicio Contenuant los oficials, y familiars ab sas pretesas Exempcions en perturbar lo Curs dela Justicia, avent tot asso arribat a noticia del St. Princep delas Valls, Rey de Franya Henrrich 4. lo Gran, Expedi una Carta Orde, terrible, y forta dirigida al Consell General dada en la Ciutat à del mes de En que mana

Oficials y familiars dela Inquisicio Subjectes ala justicia Ordinaria, y als actes, y Ordinacions del Pais per son malos Visitador

Henrrich 4. Rey de Navarra Princep de las Valls de Andorra declaran tot Subjetas alaquisticio ord.a delas Valls als oficials y fam.rs dell St.o Ofici

Que ninguna Persona de qualsevol grau, estat, o Condició que sia (y nomenadament los Oficials, y familiars dela Inquisició) de aquí en avant, se atrevesca a pretendrer Eximirse sie en civil sie en qualitat de actor, sie en qualitat de Reo, per durant altra justicia, que dela Ordinaria de ditas Valls baix pena de inobediencia, y rebellió contra dels contra-venints, y altres moltas Cosas. Vide lib. privil. fol.

(Inquisició fora las causas de fe tot sexte potestat tingida limitado en las Valls de Andorra tambe son Oficials no gosan exempcio alguna.)

De aont &: que quant tinga lo Senor Ofici dela Inquisició de España, o Bar.na Potestat, y jurisdicció en las Valls de Andorra, no gosan sos Ministres, Oficials, ni familiars de exempció alguna. ans que se dupta probablement, que desde, que se expedí lo citat orde ja pretes lo dit S.t Ofici semblant jurisdicció; pues desde entonces, no savem, ni avem oit a dir que en las Valls hi aja agut Ministre o Oficial, ni familiar algun, sino que ho haja dexat estar lo dit S.t Ofici, proba de asso es, que en la Centuria de 1600 singularment en 1614 1621. 1630. y altres de dit Sigle han los Ministres dela Cort ordinat varias Cosas tocants al Culto dela Religió y castigat als transgresors; lo que aliunde serie peculiar del S.t Ofici: han axí mateix conegut las Causas de moltas Bruxas, y metsinesas com condemnat y fer executar de mort en las mateixas Valls, y castigat corporalment a altras y altres bandejat delas Valls, lo que es de veurer en molts processos en dits anys substanciats y decretats pro Coronide, se deu notar, que las Concessions otorgadas per lo Pefexit Inquisidor Arbalo, no valen, no son de profit; pues falta la autorisació de tot lo tribunal dela Inquisició de Barna Com al que de ellas se preve, y no hi es semblant decret. Carta de Inquisició. Proba es no menos dela Religió Catholica Romana, que en las Valls se ha professat, las crescudas decimas que se pagan en ellas del blat, y palla, que es de 17 dos las decimas de anells llana, y tot altre bestiar segons lo establement fet.

Vide Llibres y Capitols dela Cort.

Vide processos y sentencias en la Curia.

Nota

(Concessions del Visitador no valen p.t ser decretadas com prevenen lo acte)

(Decimas Prova de la R.na Religio.)

En Cara que es Verdat que entot lo distrcte delas Valls no sepaga decima, ni primicia de Herba, aso naturalment es per especial Conveni a Contemplacio delas Cuculas que en ellas son las decimas en los demes Comunibles, ni es nova esta Exempcio, ni Singular, o Sers Exemple; pues lo mateix es dit en Babiera, y algunas altras Provincias de Germania y altras dont es no sepaga del me de herba, ni altres fruits ni tampoch dels nobals, a terras novament tretas, en Andorra se paga decima delas Corgas, o terras novament tretas se paga decima dels fruits delas terras, que de Sa naturaleza, no estaban Subjetas a decimas Com son prats Vanats Sembrats de blat, o novament Combertits en terras o Camps bladers, se paga decima del Canem, y Sebas per lo general Encaraque hi aja alguna Parrochia, que non paga de Canem, y altra que non paga de Sebas, se paga decima de alguns, Com son per ells Ventillas Essent assi, que en molts parages dela Cristiandat no se paga de llegums delas Sebas, Canem, de fruits de terras, que de Sa naturaleza no estaban Obligadas a prestacio de Decimas, y no es molt que la Decima dell no se pago dela erba, se Compensa ab la decima de generos dels quals en molts terras, y Paisos no Sen Sol pagar; y de aqui Sen un altre Senyal de la gran Religio Catholica, que sempre desde el temps dela antiquitat se ha professat en las Valls.

No se paga en las Valls de erba ni altres generos

Se paga decima de nobals

Exortacio al Consell General.

Permetiasem per ocasio de aso una petita degressio, y exortacio ala Valls; y es, que si es devenia (com ja ha succehit alguna vegada) que aquell o aquells ale quals pertocan, y se deuen las decimas dela Valls com son lo S.r Bisbe, lo Capitol de Urgell o altre decimadors de alguna Parroquia particular, pretenian la decima delas herbas, y hortalisses, que may han pagat, pretenian las decimas personals, qui son aquellas, que de dret se deurian de tots los lucros justament adquirits, com serà de cosas de mercatura, pesca cassa de cosas de art, y industria, o de arte factos com es ferro aram &.a y en una paraula, si pretenian cobrar decima de allo, que may se ha pagat enlas Valls, se deuen estas oposar, y contestar ab la major forsa, y vigor (fins com solem dir a vendrer las criaturas); perque encaraque de dret se degan totas decimas reals, y personals, ô industrials, y ganancials de costum, o consuetut contraria nos deuen en las Valls las decimas personals industrials ganancials ni algunas reals com es herba fruita y alguns llegums, y hortalisas y esta consuetut contraria basta a fer las Valls exemptas, y immunes de semblant solucio de decimas; consta delas disposicions de dret canonich, y civil, y tambe bastaria si tenian privilegi apostolich, o altre habil com basta als religiosos dela Compañia de Jesus, y a altres per fer los immunes, y exemps de solucio de decimas lo privilegi a ells otorgat per la Santedat de Gregori 13, bastaria al comu delas Valls, y qualsevol altre comu la prescripcio de 40 anys ab titol, y la immemorial sens titol son corrents las disposicions de dret y doctrinas de autors.

No obstaria lo dir que las decimas son degudas de

[Left margin notes, partly cut off:] ...se pag... a las Vall... exba... altre... renezon...

Las Valls ...n exem... ...tes de pa... ...pagar deci... decimas de... ...de no ha... molts ge... ...neros

...x Cap. ... de deci... ...y altres ...tots los A.A. ...rioritas ...heolechs ...Civilistas

...x Bulla ...astorali ...fici de ro... ...tatoria del ...ap. 34 de ...decimis

Ex Cap. I de decimis in 6. Pirhinch. Rclez et alij Genesis. 14.28. Gonsalez.

Natural, y Divino; de dret natural per que Abram Jacob &c los Gentils los Hertges, los Grechs los Atenenses, y Lomanos pagaban Decimas; de dret Divino se duen en rezonevement del Supre y universal domini Solucio te Deu entotas las Cosas; per ço foren manadas pagar per Deu en la Ley Thoraica; llego no te lloch ninguna Consuetut, o prescripcio Contraria, y per Conseguent Ley en dia en la Ley nova, o Ley de Christo sont manadas pagar de totas las Cosas baix precepte de dret Divino. Se Respon 6 raument; Que tant los Gentils Lombards, Grechs, y demes, que avem dit, Com tambe Abram Isach &c Voluntariament, o feuzen las decimas Estos En Senyal de agrahument En ves Deu N.S. y aquells Envers los imaginaris Deus, sens tenir uns, ni altres tals precptes. Las Decimas Concideradas materialment, y Decimas acerca sa Substancia, Son manadas pagar per la Ley nova o Ley de Christo baix precpte de dret divino; pero Concideradas formalment, y acerca quota determinada Son manadas pagar baix precpte Eclesiastich; y per Conseguent se dun universalment; que las decimas Son de precpte Eclesiastich, derogable per privilegi, Costum Contraria, y prescripcio de Temps habil.

De aqui es; que poden las Valls molt be ben Solidadas en lo dret, y justicia ab las Parts, que avem intimat adalt, oposarse y Contestar quant se menester totis viribus. la Solicio de decimas de Cosas que no han pagat per qualsevol particular En Cosas que no pagan En la Parroquia, o entotas las Valls Contestar la Causa, y ajudarli En Virtut de la Conservacio de sos privilegis, o Costums; perque lo Exemplar de haver perdut la Causa lo particular, faria mal atot lo Comu de Parroquia en aquellas Cosas, que no han acostumat pagar, y al Comu de las Valls, aixi mateix, en aquellas Cosas que En totas ellas no se ha acostumat pagar. Recorrer llego a Pares ab Sa quissas a fin de trauren lo Conexement del Judge Ecle siastich, o que no se Entrometa en ell, perco dejan lo

En Cas de demanar decima de lo que no recorren Rey de Fra se llegu

avú, Vot, o pauc de Jun Sclebre Atvocat; que dona a las Vall en ocasio, quels Capitol de Vigell, ab tant Vigor, y forsa, per medi de Son Canonge Montaner annuint tacatament lo Sr. Bisbe Guarda Com a interesat, o no Volent tauxer la Cara Com de sas Cartas, Z se Veuxer, y tambe no volent trauxer la Cara altres interesats delas Vall enlas dictas, allé veuran loque degan fer per declinar lo for, y llevar lo Conexement al Jutge Eclesiastich. Lo Cert es: Que en esta Casio aura pres lo Consell general Varias, y bastantment cartadas deliberacions, que oit Referir; Incorregue a Franca no Encontrant proteccio en lo Sr. Bisbe, y Son Clerecat, y En altres naturals delas Vall que podian a no preponderar en Ells Son profit particular albe Comu, y pu blich; y Encara pro Cassis de perdre Semblant Causa, y ser Obligats en pagar dictas de berbo he oit Varias deliberacions, y medidas que lo dit Consell havia pres. Basta de digresio.

Tornant a nostre intent: Que Senyals ni probas mes autenticas de la Religio Catholica Romana que se ha professat enlas Vall ja desde Temps de la antigüitat, quelas fundacions de misas, que se selebran en totas las Stas Iglesias de Ellas? tantas fundacions de Beneficis Eclesiastichs Causas pias, tants adorns delas Iglesias, y Sas dotacions? tanta Celebracio de festas, y Concurs ala Iglesia? tanta frequencia de Sagraments? tantas Capellas, y Oratoris particulars? tanta Caritat, y almoyna als pobres? y en fin tants actes de Pietat, que de tot temps en ellas se ha Experimentat? (que Encara que diga algu, que en moltas Cosas es esta locucio hiperbolica, o demasiadament ponderativa, Respondre jo, que en parratge algun ho he tot lo Sobre dit Experimentat igual Servata debita proporcione) Z en fin tantas Oblatas, y numerament Costos funerals: Que altre Cosa Son totas las Referidas Cosas, que altres tants actes de pietat envers Deu N. S. Irrefragable

Testimonis dela puresa dela Sta Religio, que en las Valls se ha de tot temps professat, y practicat: aixi es, si ha de valer la Pahs.

Invectiva contra lo Zel indiscret de alguns Eclesiastichs, y sa avaricia.

Han los moradors delas Valls voluntariament, y ab la major llivertat estat tant piadosos en molts actes dela Religio, que molts de ells per la Codicia y avaricia de alguns Eclesiastichs casi han passat a ser actes forsosos, y necesaris, volent alguns de estos cubrir sa avaricia ab la Capa del Zel, y de dela Animas, y tenint sas potencias ofuscadas de (ignorancia, y Error) fer los actes forsos, y necesaris, fins a valerse (baix ma) de medi del Superior y Señor Bisbe, y Diocesi; perque sens ne Coneixement de Causa obligas als naturals ales honras funerals, y Oblatas, que ells dien acostumadas, y lo que ni han tot Cosa digne de llastima lo Reparer, y apartar als moradors delas Valls de molts actes de pietat, que exercitan, y los han motibat aprendre en Materia de honras funerals, y Oblatas sas justas y prevenidas medidas; tement que sas Voluntarietats nols passaren a actes forsos, y necesaris; procurant en tot no perjudicar los drets al Parroco ni alas Iglesias Com es molt just, y enlo dimes tostant, y llegant asa Voluntat, Com es tambe aixi just, y aquiso no agradie, que segueca son dret.

Ho asseveto per haver estat consultat en est particular per lo Sr Bisbe.

De aont es; que molts actes de Religio que han exercit nostres antecessors nos han Causat a nosaltres alguns disgustos, y desvallaments, per honestar sa practica ab la Religio, y la Santa, y honesta libertat, y llivertat per la avaricia, Errors, e ignorancias dels Referits Eclesiastichs (que no vull despreciar) pero de tot avem eixit ab la Pahs, y ajuda de Deu, y eixirian aixi matexos los moradors delas Valls si se disposan las Cosas y actes de Religio dela manera que dicta la Solida Equitat y prudencia; o si lo Consell general (quen pot en est particular) arregla las pompas, y impen-

Sas funerals, ab Especials Ordinacions, y arrestos; perote-
nian los Parrocos aquells y los Eclesiastichs als quals
En Son interior mou Sa Codicia, o indiscret Zel, y Son
Causa de Ntrauzer ab Sas nimietats als fidels dels
Exercicis de actes de Religio y Pietat, y Son Ocasio
de perturbacions En las Valls tant pacifica, y
quetas, y piadosas Sapiant que parlant enper
sona de Ch.to lo Contemplatiu, y devot Laurarche
St Llorens Justiniano Sapian torno a diz, que
ells Son los Ministres que posan a Chzisto en la
desnua, y Cruz Cruu, los quals, no tant se limitan
En Son Culto, y Espiritual Servey, quant en los tempo-
rals interessos Scuto Crucifixoes meos in loco Pastores am-
marumque Rectores ac Eclesie Significare Ministros Sua
non mia gucrentes.

St Laurencius Justinianus de triumphali Christi agone.

Conclusio, y apendice del presen Capitol.

Exortacio Christiana las Valls

En fin la glorioza Corona, que felizment ha prospe-
rat alas Valls de Andorra es la antiquissima Religio
Catholica Romana, que de tot temps en ellas se hapro
fesat ab la major pureza; Exercitada, y practicada, ab
tants, y tant notoris actes de pietat que avem vist;
Ella es la que ha assegurat, assegura, y assegurara alas
Valls Sas apreciables, honestas libertats, y prosperitats:
Psalm. 90 Quoniam in me Speravit liberabo eum; protegam eum quo-
niam Cognovit nomen meum. En ella y en la igual justicia
(inseparable virtut de tant Santa Religio) que sempre
ha estat lo blanch delas primeras atencions delas Valls

y Solidament se ha monstrat en ella: aborrent las iniu-
lencias, y iniquitats, han estas asegurat las mizeri-
cordias del S.r pau interior, y algunas molt
mayors, que las Valls Sas Jetunas: Dilexisti Justitiam, et
odisti iniquitatem: propterea Vnxit te Deus tuus oleo letitiæ
pre Consortibus tuis. En ella (y no en Sas forsas, y podez Com
altres provincias, y Regnes, que han Caigut, per Confiar en
ellas) y en la piadosa, y benifica, y podirosa protecció dels
amantissims d'uncaps han fundat las muralles, y balu-
arts de Sa forta defensa: Hi in curribus et hi in equis nos
autem in nomine Domini Ipsi obligati Sunt, et Ceciderunt
nos autem Surreximus et erecti Sumus. En ella mes que
En Son treball, y industria han posat las Valls la Con-
fiansa de Sas Cullitas, y Riquesas, y per Conseguint en ellas
se Verifica t la promesa de Deu per lo profeta
feta als que aman a Deu, y Obseven Sos Sants Mana-
ments: Si Obediatis meis ut diligatis Dominum Deum Vestrum
et Servatis ei, ex toto Corde Vestro, anima, et mente Vestra:
dabo pluviam temporalem, et Serotinam, ut colligatis fructum
Vini et olei, et fenum ex agris. En ella finalment han po
sat la Esperansa de Sa Conservacio los moradors de las
Valls, y en ellas la posan, y posaran los que son, y
Vindran Sens degenerar de Sa heredada pietat, y Religio
en Vers Deu N.S.r y en Sas forsas, podez, y Riquesas cla-
mant ablo Profeta: Diligam te Domine Fortitudo mea
Dominus Firmamentum meum, et Liberator meus, Deus
adiutor meus, et Sperabo in eum. Protector meus et cornu
Salutis mee, et Susceptor meus amen.

Llibre ij.

Dels Ministres, y Oficials de Justi-cia, y demes á ella Concernent en las Valls de Andorra.

Com en lo Superior Llibre se aja tractat las historia, y domunu delas Valls de Andorra; y Consequentment delos Puncps, nu ha paregut tractar en lo Segon Llibre dela administracio de Justicia en ellas; y Com esta tinga son Origen, y Cal en los Puncps, y estos no la administran Regularment per si, sinos per medi de Ministres, y Oficials, es Consequent lo haverse de tractar de estos en aquest Llibre, de aont es: que en ell parlarem dels Seguers, Jutge de las Corts, Batlles, Oficials Subalterns, de Justicia, Notari Escrivania publica delas Valls, y de tot lo Concernent, dela administracio de la Justicia.

Cap. i.

Los Veguers de Andorra son Lloch-tinents, y Vicegerents dels Princeps, sa recepcio, juraments, y Jurisdiccio, ô Autoritat.

Los Veguers vulgarment nomenats delas Vall de Andorra se han Conegut en ellas en lo temps antich per los noms de Bajulus Vicarius, o Veguer. Per lo primer en los Pariatges, en Cuyo temps poch despues, que se troben Batlles delas Valls vulgarment nomenats se duyen aquestos, y se digueren Saigs en Vulgar, y Sagiones en Latí fins al any En que los Comtarás dels Princeps nomenats per esto aci de Aexminar algun diferents, que hi avia en las Valls, los mudaren de Saigs en Batlles Com es de veurer en la declaracio per los dits Comtarás feta lo dia de Per lo Segon ja la que judicó de dit any avant, per no Confondrers ab los Batlles tambe se anomenan los Veguers delas Valls Lochtinents dels Princips, y [illegible], y los Vicegerents, Com es de veurer en molts títols, y Escripturas, tant en lo Archiu, Com en la Escrivania publica de detas Valls de aon es, que los que vuy en dia se Conexen per nom de Veguers se han Conegut per tots los noms sobre dits.

Q tant antiga Sa autoritat enlas Valls d'Andorra, Com en Alas es antich lo goviern y Com en los demes districtes, y governs, tant de Franca Com de Espana, aont los Veguers antigament eran los Soli que tenian la Cort de Justicia, y ministraban esta: aixi era lo Veguer de Aotosa, Magistrat lo mes antich de la Provincia, lo qual encara vui endia Conserva lo nom, encara que, no lo materia autoritat, pero molta part de ella: aixi de Perpina, nomnat encara al lo mateix nom vuy en dia: aixi lo de Bar.na y altres del Principat de Cataluna, que segons la nova planta del Rey de Espana Philep 5 dada enlo any devuran nomenar Corregidors, ad instar dels Regnes de Castella, y Sos Veguerius, Corregiments, y Sos Assesors, o Consultors Alcaldes majors; pero tant en Franca Com en Espana ja may han tingut la autoritat, y jurisdiccio tant ampla, Com en las Valls de Andorra, tenintla aqui Suprema, y general, sens dependencia de ningu mes que dels Princeps, en totas Causas Com Vuuem despues, y en Franca, y Espana, Cirmitada a certas Causas, y ab dependencia dels Capitans Generals, Parlamens Respectius, y audiencias ab Cuya Creacio de Magistrats, o tribunals, singularment ab los Consells dels Respectius Cors de Paris y Madrit, se tallaren los Monarcas de Franca, y de Espana, molta part, o porcio dels Jurisdiccio, que tenian los Veguers, Subrrogantlos als Parlamens y audiencias, sent a estos Magistrats Supremos dels Respectius Provincias, y perfi, donantlos dependencia dels Consells Supremos dels Cort.

La Peruru an aly de Franca

Bosch titols, y honors de Catalu-na, Diago Manascal, Calça, y altres.

Nueva planta a Pheliph. 5. Hisp. Reg. Cap.

Sols enlas Valls de Andorra se Conservan los Veguers

ab son primitiu Supremo govern, sens dependir, tant en lo governatiu, Com en lo de Justicia de l'altre Superior, que dels Prínceps de ellas; antes de la formació dels Pariatges, ja se governavan las Valls per Veguers, o Veguer del Príncep (qui era sol lo Sr Bisbe de Urgell) Com es de veurer en molts títols, e instruments que de ellos fan mencio. En la formació dels Pariatges es acordat que príncipi lo govern, y Justicia per Individu dels dos de Andorra, un nomenat per quascun dels Senyors de ellas; pus en ellas se declara; Que las dites Valls fossen governadas, per Individu, per Veguers; dels quals nomenas, y elegit un lo Senyor Bisbe de Urgell, y altre lo Senyor Compte de Foix lo que encara se observa vui en dia.

Que los Referits Veguers tenguessen sobre los naturals, habitants moradors, y en fin sobre tots los homens dels Valls de Andorra lo mero, y mixto imperi, ab la exercici de la alta, media, y baixa justicia o Jurisdiccio, lo que tambe se observa. Que acarrech de dits fos lo expedir arreglaments, y decrets, per millor Conservar la pau, y quietut dela terra, Castigant als mals homens, y delinquents. Que administrassen tot Cumpliment de Justicia eligint, y nomenant un Jutge. Que un dels Veguers puga en ausencia del altre tenir, y Celebrar las Corts, ministrar la Justicia en nom dels Srs Bisbe, y Compte de Foix; Que sempre assistis lo Veguer ausent, dega ser admes, per aquell, que celebra las Corts, en qualsevol estat, en que estas se trobian, y que en cas de no venir, antes de clourese, y terminarse las Corts se diga guardar al Veguer ausent la part dels Emoluments resultants dela administracio de justicia se deguan fer quatre parts delas quals lo Veguer del Bisbe de Urgell tinga una y lo Veguer del Compte de Foix tres. Vide Cap. lib. 1. n.

Esta es la substancia dels Pariatges en lo respectiu ala eleccio, Ju-

risdicció, o autoritat, y Emoluments dels Veguers dela Valls de Andorra tot lo que esta en plena Observancia a Excepció de Elegir Jutge per las Causas Civils, lo qual Elegeixen alternativament los Srs Prínceps molt temps ha Com Veu zum despues enlo tractat del Jutge, y a Excepció de moltas Cosas dependents dela Baixa jurisdicció, y Economia, que per Especials privilegis han atorgat, y Concedit los Srs Prínceps Respectivament al Consell general delas Valls, y als prohomens, o Concell delas Parroquias, Com tambe Veurem despues, Sols Resta la dificultat, Si En Estas Cosas en que lo Jutge per la Observancia de Molt temps Exerceix, per si Sol Jurisdicció, y lo Consell delas Valls, y tambe delas Parrioquias enlas Cosas Economicas queda Vegues als Veguers, atesas Sas facultats, y disposició de dret Comu? y Estas facultats son Concedidas, Comulativament ab los Veguers, o disjunctivament? abstrach per aza de bona gana de la Resolucio.

En Consequencia, y de Resulto dela autoritat, y facultats Concedidas als Veguers per los Senors delas Valls en Virtut dels Pariatges, y altres declaracions, tenent aquells en las mencionadas Valls lo Imperi mixo, que es jurisdicció de Sanch Vulgarment dita Horca, y Cuchillo, per usar de Ella Contra los Facinorosos, Segons la disposicio de dret, y la qual se diu, y anomena Jurisdicció alta co, Iudicium Sanguinis. Com L. 3 ff de Jurisdic & dicsi matex, lo Imperi mixto, al qual los Autors Modernis, diuen, y nomenan: Jurisdicció Baixa vel Bogteja, que es un imperi unit ab la Simple jurisdicció lo qual Consisteix, en lo manament, o en la Coercicio, o forsa en Orde a admetir, o dirimir las Causas Civils, y que estas se admetian, en lo dit Orde, Los actes del mixo Imperi per alguns Autors son Contats Sis; per altres menos, Vuy Consisteixen en Certas autoritats propias, y peculiars dels Prínceps que Regularment, no li pertan a altres; Com es fer lleys universals, Congregar asambleas, o Corts generals, declarar, y fer guerra, Conexer de Causas, Renoguda tota apellacio, imposar tributs, Erigir Vectigals, batre moneda, y en fin fer aquellas cosas

propias, y nominadas Regalias. Aques grau se anomena enlo dit Imperi maxime y Competeo per si solament als grau-aps Supremo o Sobeiano especulativament parlant.

Los dimes grau del Mero Imperi pertoan y espectant ala justicia Vindicativa, y Concernent, y mixtan sols alas Causas Criminals los quals los Ancions, o Moderneos Juristas los solen Dividir a tres. Lo primer lo posan en la potestat de Castigar llevant la Vida natural. Lo Segon enlapotestat de llevar la Vida Civil, per lo bandeig Imperial, deportacio, relegacio Condemnacio a galeras &. Lo tercer lo posan en la potestat de Castigar, en la fama, en los bens de fortuna, y en lo Cos; pero sens mort.

Esto

Son los grans del mero Imperi, que Observan exercexen los Seguns en las Valls de Andorra, per Individu, en Virtut de las facultats a Ells atorgadas, ells Sols, y a ningu altre. En sa Consequencia ministran la Justicia, En las Valls, y Sos Oficials poden ministrarla, quiscun Segons las formas, que veuran, quant tractaran dells; a Cuyo fi deuen los Seguns, o un de ells, Com dit es Obrir, y Celebrar Sas Corts, en la forma Estilada de que parlaren enlo Cap. dalas Corts; pero se deu advertir, que En lo Respectiu a alguns decrets, edictes, y Ordenansas, Conservenes la via Guvernativa, a fi de millor Conservar la pau quietut Sosiego, y Repos dilas Valls, poden, y deuen Espedirlas provisionalment, interinament per Individu, y nom dels dos Srs, fins alas pumeras Corts quiscun de Ells, quant ho requeresca'l los Casos, y urgencias; Sempre, y quant se introduesca algun abus grave, o disolucio; Sempre, y quant amenasia algun disgust, o mal a ditas Valls, y als Suns caps, tambe per Execucio dalas Ordenansas, y are glamens, actes, o Capitols de Cort, Vulgarment dits. Y finalmunt sempre, y quant ho judiquan

neserau, y Conveneint per lo millor arreglament dels subdits, y per Reprimir la audacia y dissolucio de estos.

Los Efectes del mixto Imperi y Son Exercici o aquell en quant aixo afecta ha paisat Segons immemorial Observancia al Iutge, y per lo tocant ala politica, y Economia del Consells dites Valls, y Singularment al Consell general; Dexitat es: que los Seguers per denotar, que en ells Rudeix la Substancia de Ell, y Consequentment la inspeccio y Zel de que los actes de aquest Sien ben Exercitats Com a Rugezents, y Llochtinents dels Srs han acostumat en tots los actes de Obertura de Corts Esprimir o Esprexar: Que aquellas obrian, à fi de ministrar tot Cumpliment de Justicia, tant en lo Criminal Com en lo Civil, Com en tots los dits actes, que se llegeixenjen los Libres de Corts es deuen, y aixis o Observan Vuy en dia. En molts de dits Libres antichs se llegeixen en dits actes autentichs, Recursos, y apellacions de Sentencias y declaracions en materias Civils Concernents ala politica, y Economia proferidas per lo Consell general, dels Seguers admesos per estos, y terminadas las dites de apellacio per Ells; pero semblants Recursos, y apellacions Estan fora de Observancia de temps immemorial, lo perque no sols; Sols se, que los Zelosos Seguers han sempre detot temps Zelat, y invigilat que la justicia tota, se administra, &c. y digudament, inseguint las disposicions dels Costums, o lleys Patrias, las disposicions del dret Comu, Servant lo Orde Estilat, y practicat enlas Valls, y no se Omita iniquitat, y tropelia enla administracio de Justicia Contra ninguna persona.

Ensuma, y engeneral, a fi de que se tenga alguna noti-
cia, y se sapia, qual sia la autoritat, y jurisdicio dels
Veguers, y no se pertorben jurisdiccions (que dels seyors
pex impedix la cura dela justicia, causant molts dis-
gustos, y enfados com ho han experimentat las
Valls, y es de veurer en molts títols, y papers del
archiu, y dela Escrivania) se deu tenir pruent ab
la major atenio; Que en tot allo en que no se to-
bia limitada, y restringida la autoritat, y potestat
dels Veguers, per lopzes, y especial privilegi limi-
tatiu de ella, conservant esta, esta en son enter,
ab lo mixo, y mixto Imperi, alta, media, y baixa
jurisdiccio, o Justicia, per Regir en ells la qualitat
de vicegerents, Vicaris, o Locumtents dels Srs, y per es-
tar aixi disposat en los Capitols pedra fundamental
sobre que esta fundat o edificat lo principal govern de
las Valls; y per Conseguent no sels deu posar impedi-
ment algun, ni obstagle, antes be donarlos tot favor,
y ajuda, com se mana en los diplomas dels Emapes,
a totas persones en la Eleccio, o nominacio dels Veguers;
pues dlo Contrari podrian resultar alas Valls, o al-
guns particulars deplorables, funestos, y mortals dis-
gustos, y encara en las Coras enque serveu ser limita-
da, y restringida sa autoritat, y potestat en Cas de
Contradiccio dels dits Veguers, volent ser tenir, y Obser-
bar aquella, a consellaria sempre alas Valls, y particu-
lars se oposen Sí; pero esta oposicio (y Contestacio en
son Cas) Sie ab la mayor moderacio, Cautela, modestia,
y Cortesia.

Los Veguers per que sien tals en effecte, y exer
cici deuen ser Nobles per lo Consell general delas Valls,
y deuen aver prestat son Obsewat, y practicat jura-

ment. Dez lo que se deu tenir pruvent dispaso; Que
Segons privilegis otorgats alas Valls per sos Senors de-
uen los Veguers presentar sos títols de nominació al
Consell General de Ellas, que Convoca a Requisició de-
tició, o demanda del Veguer que deu ser Rebut lo Sin-
dich del Citat Consell. En ell se examina la legalitat
del Actol se transumpta en un libre del Consell sezebu
los Veguers, o Veguer, en Consequencia de aus, y prestant
lo acostumat juzament de Conservar alas Valls, tots, y
quscun de sos privilegis, franquesas, Exempcions, y pre
rrogativas, usos, y usatges, y Costums, tant Escrits, Com
no Escrits, a imitació de sos antezesors, y de tot se
lleva acte per lo Secretari del Consell. Lo modo, y
forma de esta Recepció se veurà en lo Ceremonial
Cap. fol. Vezvo Recepció, y Juzament dels Veguers.

Essent tant eminent, y alta la autoritat, Potestat,
y Jurisdicio, dels Veguers delas Valls, y en las Valls de
Andorra, Com a Vicaris Vicigerents, y Lochtinents
dels Princeps, deu ser Conforme a Ella, y a son Carac-
ter lo honor, acato, y Reverencia, que sels deu fer, y
tenir; Contemplant en Ells dos vivas Imatges dels
Princeps en que estos descansan, y han Confiat la Salut,
Pau, y Quietut dels Pobles a Ells Subjectes. Deu aixi
mateix, Conforme a son Caracter, y alta dignitat lo
tractament, tant en peticions, y demandas Judicials,
com en Peticions, y demandas Extrajudicials, Cartas,
y Pahonaments; donantlos entot (y es molt Consequent
y Curial) lo tractament de molt Ille. Sr. y de V.S.a
tractament, y títol, que se ha subrogat entot lo mon,
com, ames Corresponem al Molt Ille. en loch del
de V.R. antich, Com es de Veurer en totas las Cu-
rias, y Magistrats de igual, y encara de menor
Autoritat, y Jurisdicio; aixi Com als Princeps

148

sels donà, y asos Consellers sels dona molt anys ha altres titols, tractaments, y Epitetos per tot lo mon, que no se donaban en lo temps dela antiquitat, per no Coneixer en aquells temps semblants titols y tractaments, que en estos sigles se Coneixen y se han judicat mes Conformes, y Connaturals, a la Substancia, y grandesa dela dignitat.

Asso es molt Conforme, y degut, y ja à las Valls de Andorra, ha mes de quatre cents anys, que degudament, y adequadament han donat per son Consell General per lo Sijch dela Curia, y altres asos Veguers, lo tractament de Molt Ill.e S.r Com es de veurer, en molts antichs actes al qual vui dia es Conseguent lo de V.S.a los S.res Princeps en sos diplomas ha mes de 300 anys que los han donat lo apreciabilissims Epitetos de Venerables com axi mateix es de veurer en moltas Escriptu ras de ells demanadas, y dirigidas als Veguers, o Con tra dels Veguers. De dont es, que qualsevol altre tractament seria Cosa deforme, à semblant titol y à semblant dignitat, y jurisdicciò; a mes, que si Encontraba algun Veguer Zelos, y Vidrios de sos titols, y tractaments se faria tenir, y valer esto, se enujaria delo Contrari, y no admetria las peticions, demandas, y altres actes en que no se li donasen los titols, y tractaments deguts y corres ponents asa dignitat.

Pero Coronomide del pnt Capitol me ha paregut, propasar, y donar evoida aun Escrupol, que varias Vegadas se me ha objetat, y quisa axi mateix se aura objetat a molts, y es; Que dient axi, que enlos Lariatges, fou declar

lat, que lo Compte de Foix, y sos Successors prestassen Sagrament, y homenage, Com á S.rs delas Valls, als Bisbes de Vrgell, y tinguessen ensa S.a en feudo, dela Mitra de Vrgell, Com es, que en los mateixos Lasiatges se declara; Lue los Comptes de Foix pogussen fer la Justia any per altre sobre los homens de Andorra, ara Sentania, y los Bubes en certa, y determinada quantitat, y que lo Veguer del Bube sols percebés una part, de tas quatre dels Emoluments dela Justicia, y lo Veguer del Compte de Foix las tres restants. Lazós asso una inconsequencia, y inconeccio, ates lo Homenatge á dalt dit. Lazeix que en aquest particular se deteriorabà la Condicio del Bube y de son Veguer, quedant lo util dels Valls al Compte de Foix, y a son Veguer y al Señor Bube la dignitat de Señor soberà, y proporcionado a esta la de son Veguer.

La Vaho ó Vahons, y motius, que tindrion los S.rs que feren los Lasiatges, no las he llegidas en part alguna; ni Lase: Dize algunas de Congruencia, y Verosimelitut, y al parexer no Violents. Lo S.r Bisbe de Vrgell ja en eix temps, y molt antes, per civian en la Valls las decimas, y altres drets, quant venian a Ells, que son de Veuzer en molt titols, los Veguers del Senor Bube estaban aixi mateix assalariats ab 100 d. de drets vulgarment dits de 1 munjaria que las Valls los pagaban, quascun any Como aixi mateix el de Veuzer en moltes actes enlos Archius y En la Escrivania. Lo Compte de Foix avia fets molts gastos segunt la

guerra Contra del Bibe, per fer tenir, y Valer
Sas pretencions; de don infereix que aixi Com lo Sr.
Bibe tenia en las Valls lo gran util dlas Decimas,
y drets, que he dit Volguien los Srs dels Paciatges
proporcionarlo util al Compte de Foix ab la Justicia;
aixi Com lo Veguer del Seror Bibe percebia Sala-
ri, y lo del Seror Compte no, Volgueen proporcio-
narli ab los Emoluments provenients dela Admi-
nistracio de Justicia; o judicant, que lo Sr Bibe
podia facilment gratificar aon Veguer ab los grans
Rendits, que tenia enlas Valls; Lus al Veguer del
Compte li Creen Onros, y Costos passar los Dits
neus, y mals ports per Venir dlas Valls a minis-
trar justicia, que no Regularment al Veguer del
Seror Bibe; Y En fin podia mourelli, la Vaho
de Reparament de Gastos, avia ocasionat a Causa
dela guerra agut de fer lo Sr Bibe al Sr Com
pte de Foix Basta de Conjeturas.

Vuont ja vist la
Nominacio, y Eleccio dels Veguers dlas Valls de
Andorra, Sa autoritat, y Jurisdiccio, Sa Recepcio, Jura
ment, y tractament Resta ara a Tractar dlas Obliga
cions dels dits Veguers, Sas facultats en particular,
en que Estan Son Restringidas, o Limitadas, o Quals
Sian las Cosas, que no poden fer los Veguers per Ser
derogadas Sas facultats o limitadas per Especials
privilegis? Com no Sie facil provenir, ni posar en
Clar totas las Obligacions dels Veguers en particular,
ni menos Sas facultats, y derrogacions dlas generals,
que Tenian nos Contentarem Enlo Seguent Capitol
tractar de Salgunas las mes principals, per que ab
Ella Se prenga Llum, per las demes, aparitat de
Raho.

Cap ij.

Obligacions dels Vegueis de las Valls de Andorra, sas facultats en particular; y derogacions delas generals, que tenian en son principi.

Obligacions.

Amedida, y proporcio de la Elevacio dela dignitat dels Veguers de las Valls de Andorra, Son Sos Cazrechs, y Obligacions; Ells tenen Comanat los Pobles, y Sobre de Ells descansan los Princeps, Laventlo donat le prefactura de ditas Valls, y per Conseguent deuen Cuar, aquells, y Conservarlos, En la Verdat, justicia y Celestial doctrina.

Deuen apartarlos de tot mal, y procurarlos tot be a imitacio de un bon Pare, Especte a sos fills, de un bon Mestre Especte a sos deixebles.

Deuen administrarlo tot Cumpliment de Jus
tícia, Castigant als mals, (pero Sempre ab la
major moderació sepuga) y Estimant, y pre
miant als bons Sens excepció de persones.

Per administrar la Justicia deuen Obrir Corts,
intervinent lo Consell General delas Valls, Com tam-
bé ensa Clausura, y en Ellas portarse ab la
mayor modizació sepuga; Sens faltar ala Justicia,
Semblant esta bé; y degudament, mesclada y alter
nada ab la misericordia Com dixo lo Apostol Sant
Chlos proverbis Seminate vobis in Justicia, et mitte
in ore misericordiæ.

Deuen Chlo Ingres del Empleo, presen
tar lo Titol de Sa Nominació al Consell Ge-
neral, prestar lo acostumat Juramen, de Re-
sulta perdra porcio de Son Carrech. Cs
privilegio, et Observancia.

Deuen enla Obertura de Corts, prestar
assi mateix juramen de Conservar alas Valls
tots, y quascun de Sos privilegis & Denba forma
Estilada, Cs privilegio, et Observancia.

Deuen estos Conservarlos no solament per
si sens pretendre sa subrrogacio, o lesio, pero
ni deuen Consentir, que rungu menoscabe, ni
lesca.

Deuen ministrar la justicia per Indivis, a en
nom dels dos Princeps, Correr sempre de bona
armonia, y Conformitat entre Ells, Com tambe
ab lo Comu delas Valls, y aquest ab Ells. y del
Esta Conformitat naxera sempre la mes recta
administracio de Justicia.

Deuen en fin fer, y practicar en benefici, y be
delas Valls tot allo, que en los Casos practicauan
los Princeps, Cuyo loch, gloriosament ocupan y
tenen lo Judici del Supremo Princep, y Senor
dels Senors Comunat per lo Eclesiastich: nam
et duxissimum Iudicium his, qui presunt fuet.

Autoritat y Facultat.

Poden los Seguers Exercir los actes, y graus del
mero, y mixto Imperi, Com es dit, Castigant

Justament ab pena de Mort, mutilació, ab pena de Galeras, deportació, Relegació, en la fama, en los cos, y en los bens de Fortuna.

Poden Compondre los delictes, y Remitir Estos, se los parens just; Com tambe las penas vulgarment nomenades; Penes tencades, y presentar als delinquents, que fallan.

Poden donar guatges, o Salbos Conductos als delinquents de lves delictes, atenent la qualitat de la persona, durados fins alas primeras Corts, en las quals tots los guatges, quedan Abolits no abusant de semblant facultat, Sino usant be, y degudament de ella, ab las personas benemeritas, que per lanatural, flaquesa humana auran faltat, Cuios guatges se donan en las Salls perlo fi, que las persones honestas, no ayan de passar per la ignominia de ser Capturadas per lo Batlle o altres oficials de Justicia Criminal, y de Entrar en las Preisons. Quid quid Sit. de provisio que fes en algun temps la Cort, los Regents, y Jutge Ordinari Estos guatges.

Poden En las Corts Estatuir, Ordinar, arrestar, decretar, y arreglar tot allo, que be los parega per lo millor govern, pau, y quietut de la Terra, Com no Contravinga als privilegis, y Consuetut delas Salls, tant en lo Criminal Com en lo Civil, Caus penas pecuniarias, Caus penas Restitutivas de Cos, y Caus penas de Mort, Co privilegio, et Observant. Conjunctament per Individuus, o en lo nom dels Senors Princeps.

Poden assi mateix Cada u de per si; pero per Individuus sons

Corts obertas, Ordenar, y decretar, provisionalment, fins
alas proximas Corts Segons la Vigencia, y necesitat del
temps, o en Observancia dels decrets, y Capitols Fulgar
ment nomenats de Corts tant ultimament tengudas,
Com antigas

Poden axi mateix decretar, y Ordenar En materia
de armas, mostras & fent las pasar una o moltas
vegadas als Batlles, o passant las per Sa Com han fet fa-
zias vegadas, posar las penas que be los aparega llevant
las aqui be los aparega, y Concedintlas aqui Fallan, Com
Etos actes sien Efectes del mixo Imperi, y altrament
aventse introduidas las armas, y manadas, Com tambe
sas mostras de Orde de D. Juan de Portella Le-
guer del Señor Bisbe de Castellet en lo any
Fidi total armas, y mostras.

Poden finalment los Veguers tant per via gubernativa,
Com per la Judicial Criminal, Civil Estatuir decre-
tar, Ordenar, arrestar, y arreglar en acte de Corts,
de ple, y fora de ellas provisionalment interinament,
per via gubernativa, tot allo que no Contravinga al
Orde Judicial Rebut practicat Estilat, y Observat en las
Fallz, y als privilegis, usos, Costums, y Usanses de Ellas.

Restriccions de las facul-
tats dels Veguers

No Poden los Veguers Exercir las Funccions de Son
Emplec, que no ajan presentat Sos titols de nominacio,
prestat lo juramert acostumat, y pres possesio de Ells.

No Poden arrendar (Com tampoch lo Jutge) Sos Empleos

baix gena de Bullitat, y Sacaca de Bls.

No poden fer Composicions tant de delictes, Com de penas tancadas, Secretas Sino, que estas deuen Ser fetas als ulls del Mon.

No poden fraudarse lo un al altre ensos Drets, y Emmoluments dela Justicia.

No poden prohibir als prohomens dels Balls lo Ser Advocats ni Pahonadors per Pahonar los privilegis, y altres Enquistats, y manllevats.

No Poden fer pagar misions, ni gastos dels Cots ni portaran la 3. part dels que se pladeja, Com feyan antigament, Com tampoch impedir, o Estorsar als parts, duyan a bona Concordia, y transacio.

No poden gravar de pecar, Casar, ni attortar Cosa, acerca de Camins Reals, boscos, aigues, Comunals, arrendaments de Hostals, taverna, Plicas, Carnicerias, pesos mesuras, Conductes, de Metges, Cirurgians, Apotecary, teta degrans, entrada, preu dels grans, quistas, talles, estranys, ports, o passatges, Ueudas, gavells, ni Cosa en Materia de Servituts Urbanas, y Rusticas, locats, y en fin entot lo Concernent ala Clara, y bona politica, y Economia dela Terra; antes be deuen donar tota ajuda, auxili, y socos al Consell general, per mellor fer tenir, y valer sas Ordinacions, Estatuts, y arrestos, en Estas Coas, Com totas sian posades baix la Proteccio dels Princeps, y molt particularment los Camins Reals.

No poden Executar ab Sentencia de Sanch a persona alguna que no tinga 12 anys Cumplerts.

No poden fer Jurmar als Bullers dret per sos Drets.

No poden Confiscar los bens de Delinquent algun, si pagar los gastos y despensas de la Causa, y proces.

458

158

10

259

X34/3

174

177

178

Codex 9.

Cap. IV.

Del Jutge sa nominacio juramen, jurisdiccio, Salaris, y Obligacions.

En las Valls de Andorra hi ha un Jutge Ordinari, lo qual Coneix de las Causas de Apelació, que han Conegut los Batlles de ditas Valls, indistinctament en 1.ª instancia, de manera, que no pot Coneixer de Causa ninguna, que un dels dos Batlles no ajan Conegut en 1.ª instancia; per axo, quant seli presentan las lletras de apell Emanadas del Batlle, Expedeix lo Jutge sas lletras inhibitorias, y Citatorias, o Mandatorias respective En la forma disposada per lo dret Comu, En tot temps En las Vallas de Andorra se ha ministrat la Justicia Tant Civil, Com Criminal admirablement donant Curs, a Moltas, y Varias Causas ab facilitat, deixan de Observar moltas formalitats en los Judicis; y practicant Solament aquellas, que son absolutament necesarias, prosehint tant perfunctoriament, y Sumariament Com se pot, y en fin donant Curs a las Causas ab la major prestesa, inseguint las Reglas prescritas En la Sagrada Escriptura, En tant, que Es posible. La raho, perque los antichs Ministres de Justicia han deixat de Observar moltas formalitats, es: perque ha judicat, y Experimentat, que moltas de Ellas sols serveixen per impedir lo Curs de la Justicia, y per fer perpetuas las Causas, y processos a grans gastos de las parts, y la raho perque han Observat alguna de Ellas es; per no judicar sens Coneixement de Causa. Los Crims se han prosequit sempre de tres maneras en las Valls, a saver Es. per denunciació, per acusació, y per inquisició, o informació rebuda Oficio Judicis. Como se diga prosehir en qualsevol de estas

Deuteronom. 20 Const. Apost. Lib. 2. Deutero. 19 v. 19. Deutero. 1. v. 17.

tes maneras ho tractan llargament los Autors Criminalistas. Molts anys, y molt temps, segons la disposició dels parlatges elegian al Jutge, tant en las Causas Com Criminals, los Vegers als quals se dirigian las Letras de Apell, o Apostols Reverencials, y estos Expedian son Decret de inhibicio, y mandato respectivament, y feyan Comissio per Conexer dela Causa, atribuint esta algun Advocat, Continuantse esta fins ada definitiva, y declarantse en nom dels Vegers, Com es de Rahonez en los antichs Libres, y actes de Cort, y tambe en molts antichs processos.

Pero, o perque los Vergers no Consentian en la nominacio dela Persona, antes be lauria dlia un Jutge, lo altre, un altre, o per altras Causas, y Rahons als Princeps ben vistas, passaren estos a Elegirlo, o nomenarlo alternativament per vida, es a Saber; lo Señor Bisbe de Vgell, y lo S.r Compte de Foix, de manera, que tot lo temps, que viu lo Jutge elegit per lo un Princep, no passa lo altre en Elegir Jutge, fins que sia seguit lo obit de aquest; per Exemple: Elegeix lo Señor Bisbe de Vgell, quan li toca la alternativa a Ticio per Jutge, tot lo temps que viu Ticio, no Elegeix lo Compte de Foix altre Jutge: sino que lo dit Ticio Jutge administra la Justicia ab autoritat, y En nom dels dos Princeps: axi mateix, quant vaca la judicatura per mort de Ticio, o per altra Causa, passa lo Compte de Foix en Elegir (per Exemple) a Cayo, y en tot lo temps, que viu Cayo, o altrament, no deixa la judicatura, o no es removut de Ella, que sols se fa per justas Causas, Conex Cayo de Totas las Causas Civils ab autoritat, y En nom dels dos Princeps, y no passa lo Bisbe de Vgell en nomenar altre Jutge. noto de passo: que En tots sos despatgs, y papers lo Jutge delas Valls se intitula: Authoritate Condominorum Vallium Andorre Judex Ordinarius dictarum Vallium.

Lo Jutge Nomenat, deu presentar sa Nominació a despuig al Conseil Jeneral, qui ademanda del Jutge Convoca lo Síndich, o Síndichs de dit Conseil, Examina aquest la legalitat del despuig, Transumpta aquestes sos Libres, Envia a Nucar al Jutge, per Atransportarse al Conseil, y aquí despues de prestat lo juramant de Conservar las Valls en lo gose de sos privilegis, tant Escrits, Com no Escrits, usos y Costums, y de Administrarlos tot Cumplement de Justicia, en la forma practicada per sos Antecessors, manda lo Conseil llevar de tot acte, y per son Síndich, o altre fa un petit Cumpliment al Jutge, Vejas per-ayo lo Ceremonial Verbo Jutge. Lo matex se practica sempre, y quant lo Jutge delega, o Substituex alguna persona, ja sia per Conexer universalment de totas las Causas, ja per Conexer de una Solament, o algunas determinadas.

En quant ala Jurisdicció, y facultat del Jutge, se deu Observar, que en las Causas Civils, Civils Comus de Rotas fins ara definitivas, y de la Sentencia definitiva del Jutge, se apella al Princeps, Conexent dela Causa aquel Princep, que li previnguet, Jent Comuns, atribuint la Causa lo Princep al Advocat, Jutge, o Magistrat, que be li aparex, lo qual en nom dels Princeps del qual se ha apellat Conex dela Causa en última instancia, y aquí acaban totas las Causas Sens may apellació, Suplicació, ni Recurs.

Enlo principi dela Causa, Com tambe en Son progres, y definició, o Sentencia deu Observar lo Jutge lo modo, forma, y disposició del dit Comu (que Es lo que se Observa en las Valls de Andorra) menos en aquellas Cosas en que es abrogat per algun Uey patria, o Costum Consuetut, las quals se deuen Observar las 1.as per Exemple: Se Acaba de Executació, o se queixa algun fill dela disposició de Son Pare, notelloch Enlas Valls de Andorra Cessen Lobut per Costum en Con

traxe) la, Querella inofisiosi testamenti. y Consequentment, Agxie de recisione, o irritacione testamenti. Sino tant solament agi potest (ob reverencia parentum) ad aumentu legitime.

Las Causas Civils pot substanciallas en qualsevol part, e informar los processos, Sivol en lo loch de sa huvade; Cpue no es necesari, que lo Jutge habita, o Residesca en las Valls de Andorra, menos en temps de Corts, Com veurem despues) Sols despues de denunciat, y publicat lo proces, deu transportarse dins las Valls de Andorra, peza profexir la Sentencia, la qual, Sino se apella, se posa en execucio passat lo termini disposat per lo dret Comu; que Sino me Engano son Sautze dias havils per interporax la apellacio, a Savez es deu de justicia, y tus degracia los que he vistos Observar enlas Valls de Andorra. La execuo de Sentencia, Subast de bens, y demes, se practica se px tambe, Segons la disposicio del dret Comu, dela manera, que ha dalt se ha dit.

En las Causas Criminals procehuxo lo Jutge de Comissio dels Vegueys, o Veguer, o Coma son assessor present enlas Corts. A Estos se dexiguixen la provencia, y demanda fiscals Estos fan Comissio al Jutge; En poder de Estos, parlant, y exortant, lo Jutge prestan lo juxament, los Testimonis, y reos; a Estos se presentan los Memorials, peticions, y Suplicas, y Estos los posan Regulaxment perqui donia Son informe al Jutge, a Estos se dirigeix lo Jutge, Si ha menester alguna Cosa, o Si ha de pendre alguna providencia acerca lo proces delas Corts, o delas Causas, y En fin en nom de Estos, o de aquell, que se troba present Concebeix y forma la Sentencia la qual porta a firmar als Vegueys, o Veguer, y lo Jutge la fa firmar Como assessor o Consulent. Lo mateix se practica Repecte de las Executions de Sentencias, o destino dels reos, providencia de Torturas, aprems, Guardas, y armas. Noto de paso, que Regulaxment las procedexas en las Valls, se acostuman fer, o Concebirlas

en Vatr.ª Vejas lo Capitol delas Corts, dont mes llarga
ment parlarem de Aot lo Sobre dit. En totas les Causas
Cuminals, o dilictes en que no aparexo be als Veguers,
o Veguer pusent en Corts fer proces, que se Acaminar
per Composicio Vulgarment nomenada, feta per los
Veguers, ab intervencio dels dos Adhonadors, o dipu
tats del Consell general delas Valls, despues, que lo Jutge
ha Escrit la Remisio dels Veguers en lo marge del
Libre de Mostras, el Costat dela respectiva mostra,
despues de Expresada la pena pecuniaria, Vergonosa,
o gracia donada per aquells, despues de fermarla
Estos, la firma ablo Vidit lo Jutge.

En Atemps de Corts,
se Estila inconcusament terminar las Causas, ja Sian
Civils, ja Cuminals ab la mayor brebedat, per los molts
gastos, Causan, e importan las Corts; de manera, que
en las Causas Civils, despues de haver Conegut los Batl-
les en primera instancia dilas Causas, donat les Ultes
de apell, o fet Relacia Verbal dela Causa al Jutge, dona,
o Concedeix aquest (introduida la Causa durant la Cort
lo termini de 3. dias als parts, per a probar, y sempre ab
la Espresio de la Causal, Quia Curia a parte fuit, et non
patiuntur dilationem. Espirat aquest, dona altre, o dos
altres termins, o dilacions iguals al primer, y para a
declarar: respecte dilas dilacions En Causas Civils, nos Contar
en los 3 dias, ni lo dia en que se Concedeix la dilacio, ni los
dias Festats; y asso es lo que sempre he vist Observar.

Nopot
lo Jutge (com tampoch ningun Ministre de Justicia, Encarag.
sian los Veguers) Arrendar los Emplehos, y Oficis, baix pena
de perdicio de dits Emplehos, ipso facto, y de nullitat de aquells
dament, per privilegis Espresos, que Otorgaren los Srs.
Princeps mogats dels grans abusos, y tiranias que resul-
taban de Semblants Arrendaments; pues lo arrenda-
tari, a fi de que pogues pagar mes facilment lo preu del
Arrendament, y de que Vltra de aquest li quedas alguna

Cosa tiranisaba alas parts, y extorquia de ellas algunas sumas; pero aso no obsta substituir o delegar sens dzendament, o pacte algun per la substitució, o delegació, y aixi se ha estilat sempre, sempre, que lo Jutge de Andorra es Francès, lo qual acostuma delegar un graduat, ò be delas Valls de Andorra, o be dela Ciutat de Vigell, o altra part, a fi d'equelas Valls, y sos individuos logren ab tot facilitat tot Cumplíment de Justicia, tant en Civil com en Criminal.

Per especials privilegis, que aixi mateix gosan las Valls, ni lo Jutge, Segueis; ni altre poder fer pagar alas parts misions, ni Situadas, vulgarment

Com tampoch fer pagar Cosa que impedesca alas parts de veniz a Concordias, y transaccions; per exemple; No deuen las parts, ni estan obligadas en depositar lo salari dela Sentencia luego enlo principi dela Causa, ni luego al temps de veduir las letras inhibitorias (abus que la avaricia de Cert Jutge anaba deplorablement introduint enlas Valls de Andorra, sens donarsen estas per entesas) ni en lo progres de la Causa; pues tot impediria entot, o en part las Concordias, ò tiaranccions, y Conveni dilas parts, Contra lo thenor de el privilegi; sinos que aquest se deu depositar al voler fer la Sentencia sia interlocutoria, o definitiva En la Quantitat que abaix se diza, o luego de publicat lo proces, antes de la Sentencia, silas parts volen, altrament esta ensa me, lo abandonar lo proces, o deixarlo sens dedaro Com Vullan: aixi es lo deposit fet mol Conforme a Raho, y Justicia, aixi se estila Casi entots los tribunals, Encaraqu sian Supremos de España, y Franca, aixi es molt Conforme al thenor de dit privilegi, y aixi se ha sempre observat, practicat, y estilat en las Valls de Andorra, cuya observancia se deu rigurosament Zelar, ja per los Señors

Vegueus, en Virtut de Sas Obligacions, y Ofici, ja tambe per lo Conell general, y particulars delas Valls, per Son Comu, y particular interes.

Conseu lo Jutge en Son nom propi, com tambe los Batlles en 1.ª instancia de totas la Causas Civils Seculars, Sin distincio de Persones Seculars, o Laicas, de cualsque Sian Oficials, o ministres dela Inquisicio, y en los Criminals Conseu dix mateix en nom dels Vegueus de totas las Causas, que no Sian Exceptuadas, o limitadas com Son bui dia las peculiars de Erexia, hechisseria, o dela Inquisicio, Sens distincio de Persones, laicas, o Seculars; per no averhi en las Valls de Andorra distincio de per Sonas, ni gose de Fur, y aixi Se Estilat, practicat, y Observat sempre; y aixi ab la major vigilancia, y Cuidado Se deu Celar Se Estilia, practique, y Observa; pus de lo Contrari, o admetre Exempcions naixerian indubitablement las Confusions impeditivas dela Justicia, que ploran, y deque Se lamentan en los paratges, o terras, aont hi ha aquesta diferencia, o Exempcio; Vindrian poch, a poch a perdre las Valls, o, a menoscabarse Son Son guvern; pus no hi auria home de medianas Conveniencias, que no Solicitas alguna Exempcio, y ab estas Se Cumplizia la terra de Escandols, y Confusions, Com Succehiu alli aont Estas tenen lloch; ni Son las Valls de Andorra en allo Solas, y Sens Exemplar; pus en los 13 Cantons de Suisa, o dela Helvecia (los quals Son lo pasme, y admiracio de totas las Monarquias del mon, ab Son govern) Se practica aixis, Sens haver hi la mes minima Exempcio. Torno a Encarregar Se Cuide ab tota Solicitut dela Conservacio de Est privilegi, y de Sa mes Exacta, y Estreta Observancia.

Per que lo Jutge de las Valls Ocupa un puesto de molta dignitat, y altra Esfera, poch inferiu dla dignitat, o Esfera dels Vegueus (los quals Ocupan lo mes eminent entre tots) per Ser Correspondent a dit Empleo, y per averse aixi Observat, y practicat en tot temps en las ditas Valls; Se li do-

nare en totas las peticions, demandas, Suplicas, Cartas, y altres papers, ja sian Judicials, ja Extrajudicials lo titol, y tracte de Magnifich Señor, y en lo principi del paper, o de la arenga, Relació, o Conversació, y en lo progres; los de Vostra Magnificencia, o altre o altres proporcionats, Condecents a aquell. Passem ara al Salari, o Salaris que te lo Jutge En las Causas; pus no te ningun de Public.

Aranzel, que se deu observar, y guardar en la precepcio de Salaris, en la Judicatura de las Valls de Andorra, lo qual se copiara, y se posara en una taula publica en la Curia.

Escrivania de ditas Valls

Civil. 1º. lograran ó percebiran 2 diners per lliura los Jutges de Andorra, tant per las Sentencias Civils proferidas en acte de Corts Com fora de Ellas, de la quantitat, que demana lo actor demanant, o Valor de la Cosa, que se disputa, a qualsevol Suma, que Esta puga pujar: axi, se ha Sempre Estilat, y practicat.

2... Per las Provisions de Possessoris, o altercats; Esto es; per los actes interlocutoris, y demes incidents, que se offerescan antes de la Sentencia, percebiran un ters, o 3.a part del Salari, que aquella Correspondria; y En Cas de proferirse la Sentencia Solament se Cobraran per Ella las dos parts, o dos tersos Restants.

3... Per las Sentencias provisionals de provisions de possesoris, o altercats, o altres incidents, En Cas de Suplicarse de Ellas (Vulgarment dit en Andorra apellarse) ja se Confirmen, o ja se revoquen, se percebeixen lo mateix Salari, que se percebi per la provisió de la qual se aura Suplicat; lo qual no se descontara en temps de proferirse la Sentencia definitiva.

4... Per las provisions de liquidació que se donian despues de

profezida la Sentencia, ja Sia ab Contradicio de part, o Sens
Ella se pezaveis y lo mateus se pezaveis en
Cas, que Suplique delas Sentencias Confirmatorias, o Revo-
catorias, de ditas liquidacions, y de altercats, o interlocucions,
que antes de Ellas Ocurrescan, se Cobra una 3ª part delo
que Corresponen a ditas provisions de liquidacio.

5... Per las letras Inhibitorias Cobran los Jutges de Andorra 1ll 1/2 0

6... Per las provisions en proces Civil delas peticions delas
parts, y firmas 5 0 de Quescun

7... Per las provisions de decret de Execucio 5 0

En fin entot lo demes, que Ocurresca en las Causas Civils,
se proporcionara dlas quantitats adalt respectivament
Enunciadas; y En Cas de dificultat, que no puga facilment
Vencerse, se portara ala Mte. Cort que Cinda, y aqui toca
declararla.

Criminal. En lo Criminal totas las penas pecuniarias, aque
Estan Condemnats Reos, ja Sia per Sentencia, ja per Compo-
sicio de delictes, y penas tuncadas, seporan en los Arans, ò
Archius dela Mte. Cort, y de tots los Emoluments dela Jus-
ticia que se Arrobaran en los Arans, o Archius dela Cort,
o que Serian de Esta, Consistint en diners, antes dela de-
traccio del gastos dela Cort, y altres, toca al Jutge, o pre-
beus franchs de gasto, anar, y Venir alas Valls, a fi de
ministrar Justicia, Y per Usura Com se diza en lo Capitol
dels Corts; Y a Contemplacio de asso, Esta Obligat en Subs-
tanciar totas las Causas, informar, y declarar tots los pro-
cessos Criminals, que los Veguers manian, y disposian, cuyos
gastos, y penas se Cobran, deposian en los archius de la
Cort, y dito Cobre, y percebis lo Jutge Com se ha dit dos sous per lliura

Notta 1º Pareis, y pareixera a qualsevol persona, que los Sa
laris y gastos delas Sentencias Civils delas Valls de Andorra,
Son Exorbitants, Extraordinaris, y no usats en ningun

Tribunal; aixi ho pareix, pero si se Considera, que estos los Establexen los Princips, o la Cort, ab Concurrencia dels Jurehomens de las Valls, y que estas sempre se han gabernat ab bellisim acert, se judicara, que hi auria avez motius molt Rlevants, per determinarlo aixis; a mes, que las incomoditats que Causan las Cots als ministres Cen las quals solament se ministraba la Justicia Civil enlo temps antich) y los gastos de ellas son grans. I sobre tot atenent; quelas parts se Contentan Regularment, Com ho ensenya la Esperiencia delas Sentencias dels Batlles (las que sempre se han Esperimentat molt rectas, y acertadas), y que moguts, o espantats dels gastos delas Causas de Apellacio, se aquietan ab las dites Sentencias dels Batlles, sens apellarse de ellas; y per Consequent haverhi pocas Causas enlas Valls, enbrutar poch paper en ellas; tal vegada se estimaran, y judicaran eixos Salaris (que aprimera vista parexen esorbitants) un dels millors medis per la Conservacio del be publich, y que no poch influexen enla felicitat de dites Valls.

Nalla 2... Resta finalment un escrupol, o dificultat aquedonar eixido, y de no poca Consideracio; y es: que Com la Esperiencia aja ensenyat, que en temps de Vacant de Judicatura, no solament una vegada sinos moltas, maiorment, quant la nominacio toca ala Mag.t Cust.a me Com a Compte de Aixo tarda en esta aprovehirse sis, vuit meses, o un any, y que per Consequent se impedeix, y turba lo Curs ala Justicia, quant las parts dolosament, de fivolas, y afectadas apellacions (lo que un, ni altre Princep Vol, ni Consent) que es lo que se deu fer? que provindencia se deu perdrer? dire ingenuament lo que sento en est Cas, y es: Que los S.rs Reguns en virtut delas facultats a ells otorgadas en los Pariatges, en Continuacio dilo que han practicat infinitas Vegadas, Com es de Veurer en molts libres de Cots; de Comu a Cort provehescan de Jutge per interim fins aque aja pres possessio dela Judicatura

lo probehit perlo Princep, al qual toca la nominació, al qual lo interino, o provehit, per los Veguers luego depresa aquella entreguen los processos, o autos Concernents ala Judicatura. Lo matex se entengo dit en Cas de Vacant de Escrivania, o notaria delas Valls, y tardan En probehirse esta, en Forsa, y Virtut delas facultats, que tenen de asumirse Escrivà, o notari, Com Vagas legadas aixis ho han practicat, y es de veure en los libres de Corts

Nota..3 Pero Quid juris, En Cas de no Convenirse los Veguers en la persona, que interinament se deu probeir? Rem difficilem postulasti, Hic labor hoc opus est. En est Cas seria de dictamen se reconegues al Princep, al qual sia mes facil lo Recurs, y demanar probehisse de Jutge, o notari per interim; pero si se poden fer Convenir los Veguers, sempre es millor, lo provehescan estos; pues es feta la provisió, y nominació aixis en nom dels dos Princeps, y per endevis. La Justicia sobre tot, no deu Estar Suspesa, Confusa, ni perturbada en manera alguna.

Cap. V.

De las Corts, sa Obertura, progres, y Clasura

Lo Tribunal delas Corts, perlo qual se Administra la Justicia tant en Civil Com en lo Criminal en las Valls de Andorra es un Tribunal Suprem. Se Compon de Veguers (que son qui lo Obren, Com dixem abaix) y del Jutge, Com a Consulent, o assessor dels Veguers. Sa Antiquitat es tanta, quan es la antiquitat dels Veguers en las Valls, Sa autoritat tan gran, que en Ell se Substancian tots los processos de qualsevol delicte de personas, sens diferencia, ni distancio de Ellas, menos Eclesiasticas; se declaran, o Sentencian, Encara que la Sentencia sia de mort,

y sens altre Recurs mana Executor Esta en las ditas Valls. Du
tot temps ha aquest Tribunal fet Reynar, y Campeax tant
la Sagrada Justicia, que ha merescut lo Elogi, y honrra,
que li fan totas las Nacions, y persones, que lo Conoisen, o
de Ell han oit parlar, de Tribunal, Recto, y justissim. Ben
Coneguts son sos efectes, obrats ja dusel lo temps de la
antiquitat, si se Examinan los molts processos, que se
troban en la Escrivania publica de ditas Valls, los quals
donan inrrefragables testimonis dela justa guerra, que aquest
Tribunal ha fet als malfactors, y dels victorias, y trofeos,
que de Ells en tot temps ha Reportat la incomparable
Vertut dela Justicia, dignes monuments de tan Elevada
Vertut. En fin So de dictamen, que la pau, quietut, y tran-
quilitat de que Segora, ab tanta Libertat, en las Valls ha
Sembrat, y Sembra Este Rectissim, y tremendo Tribunal,
digne dels mayors Elogis, y que de taulados en avall (com
Solem dir) ell es lo que ha Cuat als naturals, y habitants
dels Valls, en aquell degut, y just Respecte, Sumisio ala
Justicia, y atots los mayors, que sels Esperimenta, de que
los fan honor, y fama tots los pobles, y nacions, que Conexen
als Andorrans.

Intervenen tambe en ell dos prohomens,
que anomena lo Concell General, baix lo titol de [redacted],
de Labradors, per Zahonar Sos privilegis, per los Enquestats,
y manllevats, y pobres (com diu lo privilegi) Son ofici de
Estos, es presentar als S.rs Veguers als Enquestats, y man-
llevats, intercedir, y interposarse per ells, defensarlos, quant
sia menester, atendrer no se le-discan, o minoscaben los
privilegis, y dels Valls, y guiarse, quant se Esperimenta,
Cuydar dela Economia del munyar, y Veurer, dels S.rs
dela Cort, Saber las penas trencadas, y multas (vulgar-
ment nomenadas Composicions) que Cobran, a fi de que de
Ellas se done Compte, y Paho, y se paguian los gastos dels
Corts, ensa Clausura Com Veurem, y per aso los Labra-
nadors teren assenalat Salari, que los paga lo Comu de las Valls

6D, quiscun en Quiscun dia, y la Cort acostuma fer lo gasto, Encara que asso no 2 Compreg en lo priuilegi de Jahonadors, donantlos los S.rs Jeguers sa taula, com tambe, al Batlle, o Batlles, y Escriua dels Corts.

Las Corts las poden. Obrir, Continuar, y Clourer los dos Jeguers junts, o be un de Ells junts a Solas, admitent, y rebent al ausent en lo temps que arriba a ells en qualsevol Estat, que Estan Se Trobian, una vegada quiscun any, y no dos, Sinos que hi aja justa, y llegitima Causa de Obrirlas, y Celebrarlas dos Jegadas, Com tampoch las poden Obrir, Sinos, que hi aja justa, y llegitima Causa per Obrirlas desde S.t Miguel de May, a S.t Miguel de Setembre, Segons priuilegi dels Valls, fundat, en quant alprimer enlos molts gasto ocasionauan, y deuen Ocasionar las Corts y per Conseguent se deu Euitar celebrarlas dos vegadas, Sinos, que hi aja urgent Causa; En quant al Segon; per ser lo temps desde S.t Miguel de May, a S.t Miguel de Set.bre lo mes Ocupat, y lo unich temps en que sepot treuallar en las Valls de Andorra, Cultibar Sos Camps, y prats. Lo Regular es; Que los S.rs Jeguers no Solen Obrir, ni Celebrar las Corts, Sinos, quant motiu a Sa Obertura alguna prisonera, o Criminal de delicte major, al qual nos pot Soltar a fiansat, per judicarlo merexedor depena Capital, o depena aflictiua de Cos Segons lo delicte, que Sel imputa.

Lo modo y forma de Obrirlas, ja Sian presentes los dos Jeguers, ja un de Ells a Solas, Se pot Veurer en lo Ceremonial Verbo Corts; auisant, o fent auisar primer al Jutge dela intencio, y resolucio se ha pres de Obrir las Corts, lo qual se deu transportar, y Venir alas Valls, y per asso, Com tambe per Venir lo Veguer, o Veguers, Y tant lo Jutge Com estos ho demanan, los Embian los Batlles Criat, y Cavalcadura de Satisfaccio, y Confiansa, Estilant los Batlles, quiscun a Son Veguer anarlo a rebrer ab dos 3.os A Criats armats

En la Stuncada del Stezme delas Valls, ab Cataluña, o ab Franza respectivament, o pex allí aont Venenza acompañarlo fins allí aont vaja apazar, y sepuga pexlas Corts; pero se den prevenir, que los Vegueus, Com tambe lo Jutge, no den venir alas Corts ab son altre, Com dit lo privilegi; es a dir, que azi di ahorrar tot lo gasto sepuga, no deuen portar Company, ningun de Ells ni mes Criats, Com tampoch Cavalcaduras, mes dels que sian necessaris, pex son actual Servey, que es si volen un Criat pex quiscun, procuran los Pahonadors sentornen las Cavalcaduras, si ells selas mana Enviar a sa Casa, yen fin procuran Evitar tot lo gasto sepuga racionablement, tant en Criats Com en Cavalcaduras Azubats, y

Juntats, en lo Consell Gl. que en agust, y no de altra manera se poden Obrir las Corts, y que de avis dels Vegueus ha Convocat lo Sindich de Ell, feta la proposicio de Obertura de Corts en la forma se espressa en lo Ceremonial, donadas las degudas providencias pex lo Consell pex sa bona Continuacio, y fi, nomenats los Pahonadors, o be dos lo temps durant las Corts, o be dos pex Cada Semana, instruits estos pex lo Consell, se Comunsan las Corts de posarse en Exercici, sens pexder temps. Es pedusen los Vegueus lo edicte, De Apprendis et publicandis Curiis. En forsa de aso se publican pex un dels porters delas Corts, Llegint lo Notari, y acompañant los Battles, ab gent armada en la Plassa publica dela Vila de Andorra, o de allí aont ajan los Vegueus establert sas Corts, se fixa Copia del Edicte, y sa publicacio en los Uochs, aont se solen fixar, se envia un petit Cartell, Contenint relacio de Obertura, y publicacio de Corts a cada una delas Parroquias, lo qual ba a fixar lo Porter, Curzor,

y per tot

Nunci, o Nuncios delas Corts en las dazroquias en los
llochs acostumats; lo qual al matiex temps senporta-
za un Cartell, que faza lo Notari, o Escriva delas Corts,
de tots los Enquistas, manllevats, y sas fransas, y ques
formaza sobre dits mortias, actes de manlleutay, o
informacions que se auzan fet, lo intimaza, a aquells,
Com tambe alas fransas, faza son Exoplet, o zelacio, y lo
tornaza al Escriva, lo qual se enzegistraza en los ac-
tes delas actuals Corts; y en sa Continuacio.

Fet asso, qu-
ant se presentan, manllevats, Enquistats, y inculsos,
en penas tricadas, los introduis presentan los Rahona-
dors als Senor Pegues, o Veguer; Stos Componen lo delicte,
o Comutan la pena en pecuniaria, o multan al delin-
quent (per parlar propiament) si hu ha motiu, y causa, y sino
le Remeten gratis, modifican, y temperan las penas trenca
das (que aixo se deu fer segons expres privilegi delas Valls)
y no barbarament exigixlas totas encaraque fosien 5000 alas fransas
per un delicte petit, y zavedat, Com deplorablement avia in- o altres,
trodut est abus, y corruptela avlls, y a vista dels Rahonadors,
ta Rutana, y negra Codicia dels Ministres de Justicia sen-
clamar ningu). Convinguts dela pena pecuniaria ab los
Rahonadors, se Cobran los diners, y se deportan per los Pegues
y per Estos se firma la Remisio del delicte, que en nom
de Estos Escriu lo Sutge, enlo marge del libre de Mos-
tras al Costat dela Mostra, y tambe firma ablo Vidit.
Si la Remisio es graciosa, o per que no Consta de delicte, o per
altre motiu, tambe se Expresa. Si de pena de Collar, o altre
Vergonosa se fa lo matex, y en fin si de pena Pecuniaria se
Expresa Esta en la Remisio, o Remitimus y lo Notari trenca
las manlleutas, Cobrant lo Salari, Com tambe lo Batlle lo de
posarlo pres, y Soltarlo, y lo Nuncio dotex lo dela intima, la Can-
titat, si dita de quiscun en sos llochs. Si los Rahonadors no
poden Combenirse dela pena pecuniaria ab los Pegers (que
sempre Com a Protectors, e interesors dels pobres ab la major pru
dencia, discrecio, y Santa Sagatitat han de procurar Convenirse
y no permetren se Embruta paper), o ja per que Racionablement

judicar ser la pena notablement esorbitant, y improporcionada, Entonces los Srs Jeguers manan al Jutge fasia Causa en las dezudas formas al delinquent, o al incurs en las penas tuncadas, y aquell se envia al prezis, menos al incurs en penas tuncadas, si es per fransa, al qual prezisament per aso no se envia ala prueva, Sino, que sels fa Causa, sentli de nar penoras, o tentli, o aprehenentli estas dude el prima pi dela Causa per la Seguretat dela pena se aixi se judica Convenunt per los Veguers Comtambe als delinquents, enquestats, o manllevats, als quals se fasia Causa las qual-ci-oida, que es la Sentencia, se Venen en publich Subast dins 3. dias Entes.

Si las fransas presentan aso principals, o altrament Consta, o pan Constar be, y dezudament del Obit de estos, quedan ja absolts Sino los presentan, o perque no Volen ells presentarse, o perque son ausents, incorren en las penas tuncadas, o dela fradura, en las quals ab las dezudas formas se declaran incursos, se modifican, o atempezan Com se ha dit, y se Executan; quedant no obstant aso, los dilictes enpeus, y en son Enter estat, los quals se Negotian per lo notari, o Batlles en los actes dulas Corts prosimament Venideras, y de estas alas altras, acusantlos sempre la Contumacia, y se be apezis als Srs Jeguers (En lo que se deu prosehir ab gran Cautela, y discreció) se Citan per Edicte, o ad finés Banni, sels fa Causa en la forma dezuda, Segons disposició del dret Comu, y sels declara la pena, o de bandeig, o altra que resulta delas probansas del delicte, y si es de bandeig se publican los pregons, y edictes acostumats.

Antes de pasar mes abant, per quant avem parlat de penas tuncadas, y no tots saven lo que es, y lo que significan, afi de que en lo es duvenidor tingan alguna noticia de sa naturalesa, dita ensuma lo que ellas son en si. Las que en las Valls se duen penas tuncadas son; quant algu Voluntariamente se Obliga Vuis pena determinada, o los ministres de Justicia, y los oficials Obligan a algu en fer, o no fer tal o tal Cosa baix pena determinada, y lo Obligat Contrabe ala Obligacio, incorre la pena en ella aporada. Sia Exemple, tacó se

obliga Com a fiansa per Cajo afi de aquest isca dela preso, pro
metent ferlo presentar en las Corts sempre que sera dema-
nat per algun ministre de Justicia, baix la pena de 500 ll
se tenen Corts, se publican, y notifican, y Ticio, no presenta a Cajo
son principal dins lo termini prefixat per lo edicte, y preso
delas Corts, incorre Ticio las ditas 500 ll que ales hores se deuen
penas trencadas son los Batlles paus, y treguas llevant ni debe
entre Ticio, y Cajo, manantlos no teniscan, Consentint estos,
baix pena de 25 ll manan los Batlles baix pena de 25 ll
a Ticio no entria atal Casa, no tracte ab tal dona, no tractia,
ni vaja ab tal Companyia, guardia, pres, o preso, tinga las
Corresponents armas, y municions baix pena de 50 ll # ma- # o que Comparega a Verbal judicial y comina penas.
na lo Capita, o Desener Ticio guarda tal pres, o presos, lo
asistesca ab armas en someten, escorcoll, o pattulla
pena de 25 Ducats, y Ticio Contrave al Orde en tots estos
Casos, y altres semblants, incorre las penas; que incorregu-
das, se deuen trencadas; estas se dictaran Com se ha
dit, se modifican si son excessivas, y se executan. Nota.
Advertint de passo, que ano Constar encontrari plena
ment, se creu fa proba la simple relacio, o denunciacio
dels Batlles, Capitans, Deners, y Porters, per ser tots estos
ministres respectivament, y oficials jurats deles Cortes. Nota
1 se deu imbigilar, y zelar, que estos no oculten, ni escusian
los transgresors dels Ordes, antes be los denuncien alas Corts,
y delo Contrari Castigarlos ne, y ferlos ne Carrech rigurosa-
ment rigurosament, pero lo matex, que son ministres, y
oficials, y afi de tenir sempre en los moradors delas
Valls una prompte, y rendida obediencia, y summisio,
ala Justicia.

Desde el principi, y Comensament delas
Corts, lo Jutge ba substanciant, y formant de Comissio dels
Veguers lo proces, o processos, del Criminal, o Criminals de
mes Consideracio, que se troban en las personas; Aquest pro-
ces, o processos deuen ser lo Objecte principal delas Corts; puis
son la Causa motiva, y principal de sa Obertura; ala for-
macio de ells se deu treballar sempre, y en lo demes, y en las

Causas Civils, y en algun lato, quellevian poch als Feyts Criminals. Perço se citan los testimonis, los quals prestan lo juzament en ma y poder deun dels Jegues, interrogant lo Jutge, y En fin dimanant aquest tot loque aja menester, y sia necesari per la Continuació dels processos, y a fi de poder millor descubrir la Verdat dels Jegues los quals donan sa deguda providencia per medi de sos Batlles, oficials, o altre.

Si se presenta alguna Suplica, o memorial als Vegues Regularment la passen los Jegues al Jutge, perque informe, y diga son parer, Com assi Consultor, y en seguida del parer de aquest la proveixen aquells, Com tambe si Expedeix algun edict, o decret, si se forman algun arreglaments (tot loque es propi delas Corts) per lo millor guvern dels individuos naturals, y habitants delas Valls, per la major quietut, sosiego, y tranquilitat de ellas, se proscheixen los Jegues ab lo Vot, y parer del Jutge, y despues de haver jurnat aquells posa lo Vidit ab sa firma aquest, y lo mateix proscheix en los pregons publichs, y bandos; procurant sempre la major unio los Vegues entresi, y ab lo Jutge; pues tots tiran, y deuen tirar ala millor Administracio de Justicia, y ala mes Segura quietut, y repos dels Comuns, y pobles, y sos particulars, que los Srs Princeps los ha Recomanat.

En los actes de deposicions de Reos, se forma lo tribunal se Conduixen los Reos dela presso en a ell ab la mayor Seguritat, y custodia sentan los Vegues en sas sillas, tenint lo Jutge enlo mitg, y si es un Vegues Sol, ponse la dreta al Jutge, tenint sa taula enlo davant Cuberta dun bon tapete, y mes aball sobre la dreta, esta lo notari, o Escriva sentat en sa Cadira, tenint sa petita tauleta, per Escriure las demandas, y Respostas: En los dos ales del Tribunal estan sentats mes aball, es a Savez; Sobre la dreta los dos Batlles, ocupant son puesto luego, que ayan al dit al tribunal, tancant las portas, dintat los guardas, o Soldats en las portas dela portada Casa Cap dela Escala portas dela Sala y finestras, y despues de aver fet fer Oracio, Cortesia, y haver fet asentar al Reo enla banqueta, que per aso tindran preparada, dos, o tres passos mes aball,

al duant dela taula, que tenen los SS. Vegers al duant, sobre la Esquerra Estan Sentats los dos Jahonadors, y lo mateix le Estila, y practica en Cas de prorrogacio de declaracio. Vejas per allo lo Ceremonial, Verbo Corts.

Sentat lo Leo en Son Uoch, y tots los Regents Exortantlo lo Jutge, a que diga la Veritat, presta lo acostumat juzament en poder de un dels Vegers, de mano, y interrogga lo Jutge en nom de Ells, Respon lo Leo, y lo Escriva asenta las demandas, y Respostas en la forma acostumada, En avez acabat, Retorna lo Leo ab tota Custodia en las presons. Si se ha de Executar alguna questio, y Tortura, assistiran a Ella, un, dos Vegers lo Jutge (que Exorta, parla, y interroga en nom de aquells) los Jahonadors, los Batlle, y Escriva, guardant la matexa Ceremonia, y Orde, que se ha dit adalt, y semblant, y un Cirurgia, que Estara Empes, sino, que los Vegers li donen licencia per Sentarse. Si ha acostumat tenir en lo Loch dela Tortura, pa, vi, Ham, y aigua benyta. Lo Executor, que Estara ja allí de antes, pera preveure las Cosas ab los portes, o nuncio en averli Entregat ensas mans al Reo fara Son Offici de Orde del Jutge. El Executor se envia a Buscar a Franca, o Espanya (cont tindran ja prevengut los Vegers per un Cabo, y una Escolta de Sis, o mes homens armats, que lo guardan Ant en lo venir Com en lo anar, Sepaga antes de qualsevol Execucio, y Sera bo sempre averse Convingut del que se li diga donar.

Per la Sancio, o actes de llegir Sentencias Criminals majors en la plasa publica (dont se llegeixen estas, llegint las demy, y publicantlas en lo Tribunal) per la Execucio de Sentencias Capitals, o de Penas aflictivas de cos vejas lo Ceremonial enssos Respectius Lochs, y tot lo demes, que requisca alguna Ceremonia.

Avent ja terminat totas las Causas dels Criminals principals, presoners, Enquestats, y manllevats, guiats y assegurats, y en fin despues de haver fet los arreglaments que se escriuran en lo diversoriu fet ne dos Copias una que quedi en Cada archiu de Cada y dela Iglesia) y pues las providencias

totas, que se dyan perdre en lo dia, que disposaren los Veguers, convocara lo Síndich lo Consell general, y en ell despues de haver pasats los Comptes en presencia dels dos Rahonadors, o de altres dos, que serán deputats lo Consell en loch de aquells, tant dels Entrades dels Corts, Com del Salari de Jutge, Notari, gastos, y Estraos, passen los Veguers, y Jutge acompanats de Batlles, y Escriva del Consell, y en ell se clouen les Corts, se pot veure lo Ceremonial Verbo Corts.

Per lo parament de Comptes, se deu Sauer, que asentadas totas las Composicions, y penas truncadas, y en un mot asentats los Emoluments, que ab drets atenen entrat en las Corts, te lo Jutge 29 per lluro y lo Escriva 19 despues dels quals separtan los gastos, pagats estos de tot lo que reste, sen fa quatre parts dels quals percebeix lo Veguer de Sa Mag.t Xm.a Compte de Tous 3. parts y lo Veguer del Bube, por tenir ja de altra part Salari, o averlo acostumat tenir ja desde el temps de la antiguitat percebeix una. Als Batlles si queda alguna Cosa, al Notari, o Escriva, y al portex (amy de 29 sedona a aquest per dia dels la Obertura de Corts fins dia Clausura) se les acostuma donar Estrenes pero tot ad libitum dels Veguers.

La fruita Com son pernils, formatges. y no entra en Comptes ni de Ella se fa mencio alguna, sino, que se la partexen los Veguers la mitad quiscun. dels lo que se deu Sauer; que se ha estilat en las Corts, fer Composicio ab los Enquestats, y manlleutats, dun pernil, y dos formatges per dobla de 5 ab 12 d'ex Exemple, se Compon lo delicte de Pere a Sinch doblas o En la Cantitat de 28 ab 9 se li añadeixen Sinch pernils, y dus formatges de gages als Veguers, a Saho de un pernil, y dos formatges per dobla; pero los Rahonadors dun Clar no se Compongan los delictes ab Sols pernils, y formatges; pus aso Sols serian gages dels Veguers en detriment dels Cort, pus de Ells no sen podria pagar los gastos, ni Salaris sino que obtenve lo dipernil y 2 formatges p.r dobla o Cosa apoca de fenencia

Codex 10. 12

Corts

179

Si Pasats los Comptes no queda Cosa, no tenen Cosa que pas-
tra los Veguers, ni Son mes los gastos, que los Efectes, y Emo-
lumentz pecuniaris de las Corts, lo Consell General acostuma
bestiauxer per acabar de pagar los gastos, y per aixo hi haja
arreglament, Vide

Ytenent, que lo Comu, y terra de Andorra es la que per-
cibeix los fruits de la Justicia, y que las Corts se Tenen, y
Celebran unicament a Son Benefici, y que Serra dificul-
tos, que no percebint los Princeps Sobre las Valls altres tri-
buts, que las Justias acostumadas Vulguessen Costejar
los gastos de la Administracio de Justicia, pues en mol-
tas Corts no bastavan las Justias en pagar los gastos. Se
ha per los Veguers a Continuacio del acte de Clausura de
Corts la promesa de Ntonar al Consell lo que aixa bes-
tiet En la Ia Corts en que quedin Efectes, firmar la
promesa, firma lo Jutge ab Son acostumat Vidit, y aixi
se Terminan las Corts.

Pio Chorotide, Se deuen notar algunas Cosas dignas dela ma-
jor atencio. Que Com las Valls tingan declaracio, nobstante Nota:
de Ser tots Sos Havitants Soldats dins de Ellas, per la Conser-
vacio del be publich, Segons Consta dels Pariatges, de no Es-
tar obligadas En guardar los presoners; Sino que Estos deuen
Ser guardats, per los Nuncios que aqui de Cert se Enteren
los deners) y per Batlles Estos necesariamente duran Ser Prous, y
aquells Havitants de Ellas, atenint que auns, y altres arms dels
Empleos Onerosos, que Exerceixen, Seria gravarlos: en gran ma-
nera, Sentlos guardar los presoners, a avent de Ser guardas, a
Estos Casas Costas. inseguint lo tenor de dita declaracio, o Sen
tencia, Se ha Tolerat Sempre, que los Havitants los guarden,
Sent Sas llocas per Son Orde en las Parroquias. De aont es
Que Sempre, y quant los Presoners han tingut de que pagar,
Se ha pagat arms dels gastos processals dels guardas, lo que de

tota Dahe, Perlo que los Dahonadors tindran Cuy-
dado, En que los Prsoners, que tingan per pagar no is-
can dele prese, que no ayan pagat a aquells, y que asso
sian Condemnats per lo Trubunal.

Nota: Que Com las Casas del Pehinat dila Casa dila Pall,
o En fin aquellas que Estaran dispostas per Aenir lo
prsoners, tingan ja prou gravament de asso, o actual, o
proximament posible, se intezaran los Dahonadors de
los Srs Beguers a fi de que asos duños nos maniau a
guardas, ni altres Carrechs.

Nota: Que Com los Veguers Representan las persones dels Prncps,
o Com asos Loch-tinents, y Com atals sian los princpals,
que de Ofici Obligado, y juzament prestat dugan mirar per
lo mayor Npos, y felicitat dels Pobles delas Valls, han acostumat
(sempre Voablement) los Dahonadors, y demes Prohomens del
Consell, y tots los demes moradors delas Valls Obsequiarlos ab lo
mayor Cumpliment, anant aquells tots los matins a donar-
los los bons dias, lo que es molt degut, Dahonable, y Confor-
me a Vbanitat. Perço. y per fugir Confusions, malde Cap,
y disgustos Evitaran (tant sepuga) totas questions, y debats (que
vnicamente servexen a impedir la Justicia) la que uns, y
altres deuen procurar degnia, y Campeje en las Valls.

Nota: Que los Veguers si aixi los apazeixo be, y aixi lo han est-
lat molts, poden, y es mol digut tindran piquet devn Capita,
y homes ab armes, fent Centinella, y tenint Cos dignida enla
porta dela Casa de sa habitacio Estant alli alas Ordes, que
sels dona per los Veguers, per medi dels Batlles, los que tambe
sempre deuen assistir, Sino que los Veguers los dispensan.

Nota: Com alguna Vegada se aja Cogrexumentat, azubar lo
vn Veguer. Contra del altre a tant foxtas Dahons, y
questions, que amenassaren, Volerse batrer, y renir, fent
ademans de Treure las Espasas, me ha parsgut prevenir

agust Cas. Es lo dupte, que es lo que se deuria fer En cas, que se vegessuen als Pegues enpxoxama disposicio de Penir de mans, o matarse? Los Pegues son de igual Jurisdiccio, no dependixen de altre, ni Conexen altre Superior, que als Pincps; los Batlles, y los demes los son Subdits, y no duen demostrazio mes pex un, que pex altre; Lo Cas es Cutich, pexo ab tot se deuen evitar funestos lanços. En est Cas los Batlles, y qualsevol que sia de Consell los detindria, pex que encara que no puga Captuxarlos, pot detindxlos; pues pex asso, te la facultat interpxetativa dels Pincps, los llevara las armas, y los fara guardar si Combe, llevantne testimony o acte, pex Sa Justificacio, En lo que se [illegible] Pnicament se han distingut, a fi de evitar un mal Succes, y que nose matasen; pexo nunqu pot Conexer de los Sos Causas, sino los Pincps, o los Comissaxis.

Notta Quid Juris. En lo Cas que un Pegues mania una Cosa als Batlles, o a altres, y lo altre altra Cosa totalment oposade? En est Cas no obeexia ayn, ni altre; protestaxa submissament, y fara llevar acte de tot, pex Sa justificacio, Vad Veniorem Cauthelam, pex justificarme de tot, quant me fessen Causa, o me volguessen Castigar.

Cap. VI.

Dels Batlles, jurisdiccio, obligacio, y Salaris.

Los dos Batlles dels Princeps delas Valls de Andorra, En llati Bajulis Nomenats ab aquest nom desde el any   en que   Comissionats per lo Ill.m S.r Bisbe de Urgell   y l.   Compte de Foix feren Comissio asaveres; lo S.r Bisbe a   y lo Senor Compte de Foix, per que anassen en Andorra, a declarar diferents questions, Entre lo Consell general demandant de una part, y Bernat del Areny, acerca de diferents extorsions, que aquest avia usat Contra del Consell, no volen pagar Questias, donant facultat pera edificar en Comunals, y altras Cosas; Com tambe a fi de declarar certs incidents, y Certas Cosas, que lo Consell general demanà als S.rs Batlles Princeps y Suplica foren declaradas.

En efecte estos Comisaris, o Delegats dels Princeps se transportaren en la Vila de Andorra, oiren a les parts, y singularment al dit Bernat del Areny, y al Sindich del Consell, las quals Ordas declararen Verbo Batlles en

Nota: tre altras Cosas. Que Com desde la antiguitat los Batlles se anomenassen Saigs en llati: Sagiones, no se nomenassen de aquí en avant ab aquestos noms, ni En llati ni En Vulgar, sinos: que se anomenasen Bajuli los quals baix aquest nom tinguessen la mateixa autoritat, y Ofici, que antes tenian, baix del nom Saigs, y de Sagiones. ibi: Quod in posterum non amplius

Sagiones apellentur, sed Bajuli haveant, que eandem authoritatem sub nomine, quam antea habebant sub nomine Sagionis. §

Sabuda ja la antiga, y pruent apellacio dells Batlles, pavem ara a sa Nominacio. La Nominacio dels Batlles toca als Prin-ceps, y la Consulta, o proposta al Consell general, en Virtut de privilegi atorgats al dit Consell per los Srs Pinaps antigament no cha

esta Nominacio ad Tempus, o perpetua, Sinos, durante beneplacito Principum, pero despues delas Sotorsions, que Comte Bernat del Puny Contra del Consell, resolguren los Prin-ceps fos lo Empleo de Batlle triennal, o per tres anys, donant facultat al Consell general, y Consedintli la Licencia de Consultar quant vacassen las respectivas dos Batlias del Sr Bisbe, y del Sr Comte de Foix, y proposar Sis Prohomens dela mayor probitat enla Vacant de qualcuna delas Batlias, dels quals sesia nomenat un dells Sis per Exercar aquest Carrech, vide privilegium.

En efecte desde el any en que fou Consedit alas Valls, aquest privilegi ha sempre estat lo Consell General de Ellas enla vacant delas Batlias (que segons dits privilegis es deve de 3. en 3. anys) proposar, o Consultar Sis homens un de Cada Parroquia (Fulgar mant. fen la Siena de Batlles.) distingits o adornats del Actol de Prohomps dela Classe altra, o del Cap gros Fulgar mant, nomenats homens dela millor probitat delas mes Excellents prendas, y qualitats, y dela millor qualitat Capacitat e inteligencia, que pugan Encontrar en Ellas, y no estigan actualment Empleats en los Carrechs de Consols, y Consellers, (per ser Carrechs incompatibles ablos de Batlle)

En fi tals, que fasian honor als Empleos, y al Consell
general ab las qualitats, que sos Cazzechs de molta entitat
requirexen. Esta Sisena se Embia als Srs Lluncaps, o ass
delegats, o Veguers, si tenen respectivament esta facultat
otorgada per los Lluncaps respectivament, los quals nome-
nan un dels Sis proposats pera regir la Respectiva batlia
Vacant, y exercir sos Cazzechs. Lo Batlle Empleat presen-
ta, y deu presentar son Actol de Nominacio al Consell Gen.,
y a est li fa prestar lo juzament (segons privilegi, que te
p.r aso) de portarse ve, y fielment de observar los pri-
vilegis, usos, y Costums delas Valls, tant Escritas, com no
Escritas E. y Comensa lo Batlle a exercir son ofici.

La Jurisdicio de Batlle delas Valls, es gran, y molt
honrrosa; Cuent avos, que Coneixen, Verbalment, en 1.a
instancia, per Sr Sols, y Sens apelacio de totas las Causas Civils
de Qualsevol Suma, y di'queza naturalsa, que Ellas sian
menos las Exceptuadas, per Coneixer de Ellas, y Ser privati-
al Consell Genizal, Com veurem despres. Tenen sa Cort, o Audie
particular En qualsevol Endret delas Valls ab son Notari, o Escriva,
Porter, o Porters Combenients manar als Capitans, Deras, y a tots
los individuos de Ellas, Sens diferencia, ni distincio de Sexos
En lo Concernent a son ofici, ab Comminacio de Penas, de Sinch
Sous per 3 Vegadas, y En Cas de Renitencia en comparexer pasan
despres del Tercer Orde, per Comparexer ab Captura delapersso
na Renitent, donant part als Veguers, y de Orde de estos la
manlleutan, Capturan en los Criminals, o Jan Capturar a
tots, y qualsevol persona de qualsevol Estat, grau y Condicio
que sian, Sens diferencia ni distincio de Ellas, Encaxaque
sian Ministres, y Oficials del Sr Ofici dela Inquisicio, Peven
las deguda informacions enviar Estas al Srs Veguers, dit or-
de de estos soltan asurdansos als presoners, o los detenen
En preso, Sels dona lo titol, y tratament de Honorable Sr. y de
V. Sa. En Suplicas, Memorials; demandas, y peticions, En Cartas,
y Conversacions, y Si fos no tenen dins les Valls altra dependencia,
que dels Veguers, Batge, y Lluncaps, y del Consell genizal en sas Ses-

206

pectivas facultats, que aquest te expresas, contra de ells respecte de ells à sas cosas, com son questias, tallas, antoxans, passos, rigueres &. segons son privilegi.

En las causas civils (sens que hi aja apellacio de Batlle, a Batlle, per ser degual jurisdiccio, per la regla: Par in parem non habet imperium.) prevehirà dels dos Batlles aquell que es previngut per les parts, per citacio contra qualsevol persona de qualsevol estat, grau, y condicio, que sia, verbalment en 1.ª instancia en totas causas seculars (menos en las privativas al Consell) sens asesor, declarant la causa segons las costums patrias, y disposicio del dret comu, fent asentar lo verbal per escrivà de sa curia en lo regustre de verbals si la causa excedeix de 10. ll. portant la sentencia a son degut efecte, y execucio dins lo termini, y espay de 15 dias de justicia, y 3 de gracia, que se consedeixen a totes; sino que hi aja apellacio de la sentencia al Jutge.

Y per quant ha enseñat la experiencia, la gran felicitat se gosa en las Valls, de no embrutarse paper en pleits, y processos, (felicitat la mes apreciable, y que los demes doblers compraran a pes de or, per la miseria en que se veuen per respecte a tanta causa, y proces) atribuintse esta felicitat al bon acert, y discrecio dels Batlles en sas sentencias civils, no puch deixar de paso de donarlos tres advertencias molt utils, a las Valls, y a ells molt honrosas. Sia la 1.ª Que com los enredos, causas, y processos per tot lo mon los ocasionan regularment las cavillacions, sutilesas, y escurrilitats, dels advocats chicanosos, notaris, y procuradors, y altres enredistas; los Batlles procurarán en no deixarse prevenir de paperadas ni rahonaments de ningu; antes be oint lo rahonament, o discurs, o llegint las paperadas, ab tota prudencia, y madureza, se reservaran son judici inter, per consultar a Deu. N. S.r lo acert de la sentencia, y tambe ab homens doctes, integros, ingenuos, y de

Ciencia, y Conciencia, (Com Solè dir) Sens fer fondo en dutas papeladas, ni discursos.

Per practicar millor estas Consultas, y que de la resulta se esperimentia lo bon acert delas Sentencias, o declaracions dels Batlles Com fins ara lo temps passat se ha esperimentat, Convindrie dir que ab poch temps, y Sens proces articulats, cedulas, ni acertar los Batlles de Andorra ab las declaracions, y Sentencias acerca lo dret, tambe Com los Jutges literatos delas demes parts, ab tant preces, atvocat, procurador, y ab tanta Solemnitat, de tal manera, que la Esperiencia ha ensenat: Que tara Sentencia, ò declaracio dels Batlles, han atvocat los Jutges de Andorra, antes be Solen, per molt ajustada Confirmar) per fer los asso gran honor als Batlles, per resultar de asso gran profit ala terra, pus no gasta en processos, ni Causas Contentaran las parts ab la Sentencia, o declaracio dels Batlles, per la tarda Esperiencia, se te de Son acert, Sera molt Convenient, q.s quiscun dels Batlles tinga uns 3 Atbocats amichs homens de integritat, de Ciencia, y Conciencia, ab los quals con las Causas dificultosas, y que para la literatura dels Batlles, sera impossible, que estos poguessen Sixine; Com Son D.G. Causas de fideicomisos, llegats, Execudacions, y Cas totas las de ultimes Voluntats, Consultran Entregantlos los titols, documents, delas parts, que per estas hauro fet Entregar primerament los temps li apartado per declarar) Separadament la Causa demanantlos la paxe, y Rahons en que la fundan En Scrits Consultada la Causa ab un Atbocat, En Consultarla ab altre enla mateixa forma sens, que aquest sapia Cosa dela Consulta de altre Atbocat, y en Cas de ser uniformes los paxes enla Substancia, declaran los Batlles sens mes Consultar; pero en Cas de discordar las dos Consultes dels Atbocats En la Substancia, passara a Consultar la Causa ab un terser Atbocat, sens que ell sapia Cosa dels altres Consultes, enla mateixa forma, y aleshores declara lo Batlle

azzumantse a declazar allo que los dos advocats dels 3 han
Convingut.

Aixi per dificultosa, que sia la Causa acertara Regular-
ment allo dret, prosehira be En Conciencia; pues te Obliga-
cio Enconciencia de Consultar allo que no alcanza, y de
no declar arte, que Cranga be las Vahors, de una, y altra
delas parts litigants Reultara molt profit, y be al publich,
y En fin allo Batlle los faza sempre molta honrra, que
se Vega acertant enlas declaracions, y que Rtas las Con-
firma lo Jutge Regularment enlas Sentencias delas apel-
lacions. Pero se deu advertir, que los Batlles deuen pro-
curar quelas parts no pleidejen, Sino, que se Componzan,
y no tingan Verbal, o que duzen Sas Qustions a decla-
racio de Arbitre, Cedint los Batlles per lo amor ala
quietut, y be publich adix asos particulars interes, que
tindrian enlas declaracions, y Sas Sequelas.

No Solament es unguan masama, y regla de Consultar
las Causas, sex reduix En Escrit las Consultas, y las decla-
racions, formules (quant Convinga) Com ha dalt se ha
dit, Sino, que Com enlas Valls de Andorra se Observa
la disposicio del dret Comu, y Costums patrios, enlo modo
que deuen tenir, En las Execucions de Bens, Subasta-
cions, Espedicions de Mandatos, edictes, y provisions
de poressio. Y Sezan gran Regla la de Consultarho ab Ad-
vocats delas Qualitats, que se ha dit; qual altrament Es-
tarian Subjectes a mil errors, per Sex ells Regularment
ignorants delas disposicions del dret.

Las dilacions Establertas enla Curia dels Batlles Son
desde El Verbal, o Sentencia 13 dias. es asaber 10 de Ju-
ticia y 3. de gracia fins a Conuenir deposar la Sentencia
En Execucio, pero Enla Sentencia, o declaracio dels
Batlles se deu tansolament posar lo manament de
deu dias que Son los de Justicia, Verum los 3 altre de

mera gracia; Si dins estos 13 dias si las parts se apellan donaran los Batlle las lletras de Apell, o Apostolis Reverencials, y sobre escusaran a tota execusio, fins aja passat altre 10 dias tant si se lepresentan inhibitorias, Com no. Silo Jutge es en fransa, es en wexn, En Cuj temps, es dificultos lo Reus a ell en moltas temporadas Consedira molts temps, o dilacions, Coprenant lo motiu de Consedirlas, que sera lo dificil Reure; perceu est particular de Consedir o negar dilacions Seportaran ab la mayor prudencia, y discrecio, quse puga, pues igualment se pot faltar Consedintlas, que negantlas, aventse de pesar tot dels Circunstancias.

Si dintre los Regrets 13 dias a dit lata Sentencia no demanan las parts lletras de Apell, Expirats estos, a instancia de la part, pasaran los Batlle en posar la Sentencia en Execucio, pinoran los bens, lluirant estos dins 3 dias, y Subhastantlos, o sentlos anar al Encant publich, que tot hom lo sapia, dins lo Espay, y termini dins mes, tot en la forma, y modo practicat, Si Comensada la Execucio, es a dir; Si penorats los bens, o despues de lluirats, o Comunsats los Encants alguna delas parts apellava, Refusara lo Batlle las lletras de Apell. Si los pasan a Requestar, donaran al peu dela Requesta la Resposta, Exprimant las Rahons, que han tengut pera Refusarlas. Com tambe, si may be lo Cas de Refusar lletras de Apell, per veure y Concedirse eren las apellacions notoriament temerarias, sens fonament algun, y son Requestats los Batlles donaran las Rahons han tengut per Refusar las apellacions al peu delas Requestas. Si Son Com vagan be, y Solidament fundats no temeran Requesta alguna, tenint la Solida Resposta provinguda pera Rebatrer aquella; pues las Requestas Sols deuen Espantar a aquells, que han poch fundats En Sas operacions. Aconsellare sempre no obstant, que donen Lletras de Apell Ob Reverentiam Superiors portantse sen tot ab la mayor prudencia Se puga.

210 En las Execucions de bens, o Subhastacions, se se troba, que Com-
pre los bens, o tots, o en part se vendran, ajuda de Estimacio
de Experts, que nomenaran los Batlles, y pendran lo jura-
ment: sino se vendran al Acrehidor, presint la mateixa
Estimacio. Per lo que se deu advertir, que en las Execucions de
bens immobles, se Entregaran estos lo valor de una quarta
par menos de la Estimacio, que auran tingut, Com tambe los
mobles;
Pero las Cosas de plata, y or, blat, y altres grans se deuran
lliurar a sa Estimacio, sens perdrer Cosa, segons disposicio
de la Ille. Cort.
Posat en posessio o be aquells tercers, que auran Comprat en
los Encants, o be los Acrehidors, dels bens immobles del debitor,
o de aquell Cuyos bens se Executan, segons estil inconcussam.
rebut, observat, y practicat en las Valls de tot temps, queda
a la persona Cuyos son los bens Executats, lo temps, y Espay
de un any, y un dia, per a Recobrarlos, retornant als posesors
aquella Cantitat que per ells auran pagat, pero no en los Cabals
y mobles, los quals Entregado la posessio ja may se tornan a
recobrer. En las Causas en que lo judici del Batlle aja de
prosehir, per lo dels Experts, o pagesos, o fusters, Mestres de Casas,
ganaders &c declarara, segons lo que los 2, 3. 4. que lo Batlle, o
las parts se nomenaran diran, y en fin en tot deuen portar-
se los Batlles ab la mayor prudencia, discrecio, y moderacio
posible, Consultant per lo acert de sos prosehiments ab perso-
nas de Ciencia, y Conciencia, no suspectas; I per quant se-
ria llarch, y absolutament imposible lo Expresar tots los Ca-
sos que poden esdevenir en los prosehiments de Justicia, tant
Civil, Com Criminal atenent, que en Andorra se deu
Obserwar la disposicio del dret Comu, y particulars Costums,
Com a tals inconcussament Observats en lo interballo de molts
anys Consultaran Com se ha dit, per poder millor acertar,
y tambe se podran Copiar, o fer Copiar una llibreta dels pro-
sehiments tant en Civil, Com en Criminal de Casos generals,
que per la direccio de Cert Batlle (que gloria gose) treballi

Enlas Corts de 1740 aent veuran expressas molts Casos generals, dels quals es facil pendrer llum per sa direcció en altres particulars, que son apropiament parlar apendices de aquells. De Ella ne podir fer 6. o 8. Copias que se poden entregar de grau en grau als Batlles, aixis com vajan eligintse Basta de Civil.

Vista ja la Jurisdicció dels Batlles, y sas facultats, y modo al lo qual per son millor acert deuen prosehir, ora es, ja, que se parle de sas Obligacions. Com los Batlles degan ser naturals delas Valls, y residir en Ellas, de tal manera, que si lo un marcha, o se ausenta, per poch o molt temps lo altre deu quedar privilegiat. Es a Ells encarregat per los Princeps, y Srs Veguers, lo Sosiego, y Quietut de Ellas. Ells son las Centinellas, que deuen Continuament vetllar per lo publich repos, y Cuydar que los Capitans Deners, y altres Oficials de Justicia Cumplan a son ofici, fentlos fer patrullas de nits a fi de impedir robos de horts, mercerias, prats, y tambe de picar dies en alguna Casa de Mala reputacio, Castigantlos, posantlos presos, manlleutantlos y fentlos mostra sempre, que Convinga; pus delas Omisions de Estos ne poden ser en gran part responsables los Batlles, y de tot desorden y resolucio, & donarne part als Srs Veguers, deuen aixi mateix Cuidar se tingan apunt las armas, y municions Competents passar las Revistas, o reseñas generals en lo temps acostumat, y particulars si volen en qualsevol temps. Que seguarde be los presoners, se tingan apunt seps, grillons, y Esposas, Cadenas, Collars, y demes presons, que ni hi aja alborots, singularment de nits, ni altres Ruidos, que perturben lo publich repos. En fin en ausencia del Sr Veguer, y sempre, que esquestos nos Ordenian en Contrari, Cuidar de tota la Quietut dels pobles, y sos particulars.

En los Crims, y delictes, graves, o atroces, al mes minim indici, se deu pasar ala Captura dela persona o personas suspectas de dit delicte guardarlas be. Luego si es Cosa de homicidi, mutilació de membre, ferida, robo, avent foradat paret o Escalat alguna Casa, o altres delictes que ajan dexat señal pasara ala Visura dela Cosa, acompañat del Notari, de un Doctor

y de un Cirurgia, en los Casos de Visura de homicidi, faria
per lo porter se descubra lo Cadaber, se Cride per 3 Vegadas
en la forma Estilada, se Regoneigen las Ferides per lo Cirur-
gia, que aquest faria Sa Relacio, juxada, dilo que Uvaria
acte lo Notari, o Escriva, que Estara present, y en los Casos
de Mutilacio, o Ferida, ho faria lo mateix Cirurgia, y
tambe faria Sa Relacio, y se Uvaria acte; Se nota que los
Cirurgians no passen ala Curacio de Ferida alguna, sitaper
altri, que no aja possat la Visura. En los Casos de Esca-
las Casas, o altres edificis, Pomprer Causas, arquellas, portas,
un, o dos Coperts del ofici: Compellint als mandatos de SS
el Respectius Cirurgia, o Coperts, y a totas altras persones,
que judiquen del Visori necessarias, En Cas de no Volerhi
anar, y posantlos preus, donanthi part als Srs Veguers
En Cas de ser Penitents, perque providencien lo que sedega
fer.

Luego antes, o despues dela Visura, Rebra informacio de
testimonis acerca lo Crim, o delicte, per poder millor alla-
nir la Verdat, y informar lo animo dels Señors Veguers,
y Judge; En fin fortificara la Enquesta del millor modo
Seguga, y ne donara part als Srs Veguers. En tots los de
lictes prosehira per indicis, de propi moviment, per denun-
ciacio, acusacio, o Instancia de part, y en los petits, o levisims
delictes, Com Son alguna petita Riña, pazaulas injuriosas,
Sols passara ala Captura a instancia de part, y prechirit
informacio ala Captura dela persona. En los Casos de Es-
taupo en que se quexa alguna donsella, tant si es prenada
Com sino ho Es, Son Pare, o altrament, Son parents, o altres
passara ala Captura del delinquent, al qual aganara,
de Orde de algun dels Srs Veguers al qual anira informat
de dita Captura; pero ala donsella per la Causa del Ma-
trimoni (si ha promesa de ell) la inviara, o dira vaja al
Vicari General, lo qual deu Conixer de esta Causa, y la
Justicia Secular Sols del delicte, o Estupo. Per tots los

prosehiments Criminals Vejan la llibreta que ha adalt pe Catat.

Nota 1.. — Que los Batlles, y tots los Oficials de Justicia duen fer las Capturas En nom del Princep, dient, per exemple: Tingas pus pe lo Princep. y no pus per lo Rey, ni per lo Babe: per ser la Jurisdicció, y domini, per indivis. 2. Cuidar que los Preses tingan Sa deguda Custodia, per lo que perdran la Casa, que se los aparexera, (avent Saho dels qualitat dels Reos, y de Sas personas, y tambe dels dueños deles Casas) per lo que reportaran ab la mayor discrecio, y moderacio) posantlos las guardas y Soldats se apan menester, notant totas las Hores, las guardas, y los dias auran guardat al presoner, o presoners, afi de que Si aquestos, tenen per pagar, sian Condemnats En pagar las guardas. 3. que los presoners tingan Se deguda, y Condecent asistencia Segons estil; per loque, y per altres fins, Capturada la persona, o al temps de Capturarla pasaran ala aprehencio, y Seguestracio de Sos bens, tant Si los troban en Son poder, Com en lo de terceras persona. 4. Los instruments de homicidi, mutilacio, o ferida, de Escalar Casas, Obrir Cambras &c. y los Robos, o Cosas, que auran Hoat, ho aprehendran, y ho guardaran, o farangular dan pro manifesto Curiarum.

Los Batlles han acostumat assitir, y duen en las Vinguda de Princeps, dels Vegners (anant a rebre lo Respectiu Batlle acompañat de Cuats de armas a Son Respectiu Vegner En la Entrada del terme dels Valls) anantlos acompañant alli dont vajan y retirantse, quant Sels done permis. Deuen assitir tambe en Saber Se Obren Corts, encaxaque no tinjan mandats, o avis, ja per tenir mes Comodament allí los Verbals, y fer relacio dela Causa al Jutge en Cas de apellacio, o donar Sas Letras de apell, y ja tambe per lo que sian necesaris, y Convenients en ellas, a Orde dels Vegners, dont quedaran Sinos, que aquestos los dispensen per tornarsen a Sa Casa. En presencia de aquestos se portaran ab

lo major Obsequi, y Cortesia; pues son sos immediats Superiors, Ciudazan y deuen assistir per porar las Sentencias Criminals en sa deguda Execucio, ja sian de Mort, mutilacio, o dipena aflictiva de Cos, preueurnt lo que aja menester, y prenent aquellas providencias, y disposicions sian Convenients, y neserazias; Com tambe gouernazan los Condemnats a Son destino, sinos, que per los Veguers se providencie altra Cosa, o nomenian altra persona.

Nota. Donazan al Consell general, Consols delas Lazzoquias, Consellers, y proms tots los auxilis, y forsas de gent ab armas, que demanan, y nesecsten per la Execucio de Sas Cosas, y en fin donazan la dit Consell tota la assistencia, que demania, sia Conforme a dret, Raho, y Justicia, no Contravinga alas Regalias, y drets dels Princeps (del quals deuen ser los defensors en ausencia dels Veguers) ni de sos Ministres, o Uoc tinents del Jutge & fent las Execucions dels Cots auza fet lo Consell, o general, o delas Lazzoquias, prenent penoras en la forma Estilada menos en lo Cas de auer interposada apellacio, o Suplicacio, en Cuio Cas Sobresea en las Citadas Execucions.

Nota Ciudara de no immiscuirse en las Causas, que son peculiars de Coneixement dels Consells, o Comuns, o del Consell general, y en Cas sia la Causa duptosa, si es del Comu, o dels Batlles, ho Consultara maduramunt, y obzara de Consulta, y pazer de homens de Ciencia, y Conciencia, y en Cas de oposicio ne donara part; entant quant deue Cuydar no immiscuirse en lo Coneixement de Causas, que son peculiars al Comu, antes be deu esprotegir, y auxiliar aquell, o aquells, deuen ser Zelosos Cuydadosos; que ningu se intrometta en las Cosas que son de Regalias dels Princeps, y de Jurisdiccio, y drets de sos Lochstinents, o ministres que de lo Contrari podrian serne responsables, y costarlos Caras las Omisions. Bruna pazaula: de uen ser Cuidadosos en ausencia dels Sr.s Jeguers, que quisca se mantinga dins sa Esfera sins eixir de ella, a fi de que no se perturben Jurisdiccions, Evitar Causas de esta qualitat, que son las mes Enzudosas, y Enfadosas, per ninguna Causa Civil posa-

ià enpriso, ni atrust a ningu; pues Contravindrian aun
gran, y apreciablisim privilegi delas Valls, que duen
Cuydar Seguardi; menos en los deutes de Comporcions
delas Corts per delictes, y altres reals, y fiscals, en los quals
val en las Valls de Andorra la Regla: Qui non habet
in re, luat in corpore. Essent assi, que entot lo demes en-
ells no te loch.

Previngudas ja en general las Cosas, que duen Obrar los
Batlles Segons sas facultats, lo que duen observar, y guardar
en entlos assi facil venir al Conuxement de totas las Cosas par-
ticulars, menos una, o altra, que no es facil prevenirla, per Sa
direccio, y govern, me ha parigut escruixer al llarch,
los Salaris, y dietas, que duen, y han acostumat
percebir los Batlles en las Valls de Andorra, y son
com se Seguexo, ame dels Salaris depublico que los
pagan los Diuneps; pues lo Sr. Bisbe paga a Son Batlle
que aqui deu Cobrar Sobre

Salaris dels Batlles en Civil.

Primo per la Citacio, o Expedicio de Castell..
It. ... per lo Verbal, Encaraqui se deduixan dit 30 Cosas, o Caps.
It. ... per Cada dieta, si se te lo Verbal en sa Casa.
It. ... per Cada dieta, si se te fora dela Casa, y Parroquia
It. ... per Las Letras de Apell
It. ... per Signar, y penorar
It. ... per Lluzar penoras
It. ... per los 30 dias de Encants
It. ... per la Recepcio de Cada Testimoni

Criminal Salaus dels Batlles

Pº per la Captura, y preso de delinquent en lo poble de Sa havitacio.

St. fora del Poble de Sa havitacio

St. per dita dins lo Poble de Sa havitacio

St. per dita fora del Poble de Sa havitacio.

St. per la Captura Si es feta de nits la mitad mes, que feta de dia

St. per la Soltura de Cada delinquent delapreso

St. per arrest de Persona

St. per Solta de Arrest.

Cap. VII.

De la Escrivania publica de la Vall de Andorra, Esmenas, Notas, Obligacions y Albaras.

[illegible]

It. [illegible]

It. [illegible]

It. [illegible]

It. [illegible]

It. [illegible]

It. por [illegible]

It. por [illegible]

Cap. Vii.

De la Escrivania publica de las Valls de Andorra, Escrivà, o Notari, Obligacions y Salaris.

Enlas las Valls de Andorra no pot averhi sinos una Notaria, o escrivania publica, la qual Regenta y guberna un sol notari, o escriva publich Elegit, y Creat tal per los Princeps Com direm despues. Enla dita Escrivania se posan tots los papers publichs, o instruments de Contractes, process Civils, y Criminals, sian fets en qualsevol altre parroquia, per algun Substitut del Notari, o Escrivà delas Valls, (que ningu altre que aquest pot Sobrer, y formar Escripturas publicas dins de ellas, o Sos Substituts, Segons privilegi donat per lo S.r Bisbe y Confirmat per Sa Santedat;) de tal manera; Que Si lo notari, o Escrivà es forastrer deu al temps de marchar, o de mudar Sa havitacio fora delas Valls dexar los papers, que aura rebut en ellas, Com a notari, Com Son Manuals, tots instruments de Contractes, tots papers judicals, process Civils, y Criminals Si vide lo privilegi. Y entot asso deu Ser Solicit lo Consell, o Comu delas Valls que Se obreve puntualment.

Com los papers publichs, o Escrivania delas Valls Estigues de mala manera Cosa la mes perjudicial al be publich ha presentat Suplica lo Consell General, al S.r Ill.m Andreu Capella Bisbe de Urgell, Ill.m Princep de Andorra, lo qual Concedi lo Custodia dela Escrivania (per Recullir los papers y Cuidar que los notaris no sen portat ser fora delas Valls) al Consell General, inhibi als Vicaris ffos y de mes Eclesiastichs delas Valls lo poder sobrexen Son nomes propi Escriptura alguna per Autob algun, o autoritat, Vide privilegiu. Confirmo tot asso la Santedat de

y dona al Notari delas Valls la autoritat, y potestat Apostolica dins de ellas Recomanant al Consell lo Cuidar y Telar

la bona disposicio dela Escrivania, bona Conducta de lle, Salempsua; y en fin tot lo que Concernesca a la bona Conservacio, Estat, y disposicio Cosa la mes necessaria alb publich.

Pero, o ya sia per la Omisio del Consell, o sa negligencia, o ja per incuria del Escrivany la Escrivania delas Valls fins al temps present, avia estat en lo mes deplorable estat, que en part alguna se aja vist, Senavehi paper algu archivat, ni Ordinat, antes be tots per terra Sobre sostre, aonto se han podrit, y Consumit de pols, y humitat varios, y diferents pa pers. De alli se han portat moltas personas Manuals, y altres papers publichs, processos, y altres, a la Casa, totas Cosas dignas Verdaderament deplorable ab Vibas llagrimas de Sanch.

Pero ja que per la misericordia del Sr. lo Consell, que huy es, ha fet especial atencio alas Consequencias fatals, que al publich se seguian de tant mala disposicio dela Escrivania, y per Consequent ha volgut posar esta en la millor disposicio, no plenint gastos, antes sacrificant las Sumas, y gastos se deguessen fer, per reduir, y posar aquella en la millor forma al principal be, que resulta al publich de semblant disposicio, volent usar de sos privilegis, y plenant, y sacramentant las fatals Ruinas, que se auran seguit, y que se seguiran de tant mala disposicio, a molts particulars dels Valls (quals lo Consell present no ha pogut evitar, ni podra moltas evitar, ni remediar en lo sdevenidor no tenint Remey, per averse Ocultat, robat, aportat, y esgarriat molts papers, tot lo que es presumible, sabent, com se sap, que ab gran facilitat se ha franquejat la escrivania, a varias personas, y que varias han tingut en las Casas manuals de actes, plicas processos, y papers Originals, (entre altras disposicions, y instruccions, que ha de pendre per ara, y per a sempre es: 1° que lo Notario o Escriva dels Valls [redacted] (si es possible sia natural de las mateixas Valls.

Instruccio per la bona disposicio dela Escrivanio)

1... Le tinga Ordenats, y archivats tots los Manuals y plicas en sos armaris ab notaris per notaris, que ha rebut los dits instruments, y ab un Rotulo dels nom, y Cognom del notaris, o notaris, que han rebut las Escripturas, que son dins delarmaris posat en la porta de ell, Com tambe la Expresio, desde tal any, a tal any.

3.. Que no puga archivar papers alguns de aqui enavant, que no sia Publicat, o epigrafat, y que en los dalls en los quals no hi ha Publica se diga posar.

4.. Que diga tenir tots los processos Civils declarats, Ordenats, y archivats en un o dos Endrets, Com tambe los Criminals declarats, y los fracments, process Comensats tant Civils Com Criminals, tindra tambe Ordenats, y separats los Civils, dels Criminals, ab son respectiu Rotulo en les tampas o portas que Signifique los process son dins.

5.. Item matteix tindra archivats los libres de Cortes, papers y arreglaments de las Cortes en son degut armari, o armaris, ab son respectiu Rotulo en las tampas, o portas.

6 De tots los Manuals, instruments en ells Continguts, plicas, instruments, process Civils, y Criminals difinits, o declarats, libres de Cortes, y arrestos, Enregistrara, o faza son respectius Registres, lo qual tindra en lo Caixo o Cassons dela taula ab son pany, y Clau, notant en ells lo any dels Manuals, o plicas, y nom de notaris, o notaris en lo principe del Registre y despues los instruments un per un, a fi de que puga trobar ab facilitat, los fracments de process, y Enquestas no difinidas, bastara tenir los Rotulats en general en las portas delsarmaris, Com tambe quiscun any formara son borrador, o protocolo, un o molts, dels Escripturas, o instruments rebuts.

7.. tots los libres, y papers illegibles, o per son antiquissim caracter, o per ser la lletra borrada, o Consumida dela pols, o humitat, los tindra en uno, o dos armaris, o apartaments Rotulats: *Diversorum fragmenta 1us vel 2us non facile legibilium.*

8.. Cuydara no isca papers algun dela Escrivania, o almenys

delas portas de Casa, portantse tansolament, quant ho demania la Conveniencia, los procesos, o papers fora dela Cort, ó Consell, y tornantlos despues en son degut lloch, y endut y per la millor Observancia de asso ultra delas penas a que estara subjecte lo Escrivá, se demanará Excomunicació major al S.r Bisbe, perque ningu fora dela Caxa traga paper algun, lo decret se archivará, y se notará en una taula, o post gran, en la que se expresia la Excomunicació, y se posará dins la Curia plantada en puesto aont se puga facilment veurer, y llegir.

9.. Tindrá lo notari una taula de estas Obligacions plantada en la Escrivania en paratge aont se pugá facilment veurer, y llegir, Com tambe de Salaris de actes, o instruments, de papers Curials &. afi de que Ell, y tots sapian lo que dega fer, Cobrar, y los demes pagar.

10.. Tindrá dit notari mateix una Caixa, o gran armari aont se posaran las armas, o altras Cosas, que se pendran als delinquents, o mal factors, y aont se posaran tambe altras Cosas.

11.. Cuidará dela limpiesa, y Curiositat dela Curia, armaris, y papers.

12 Finalment tots los anys seli fará una visita Ordinaria en lo dia arrestará lo Consell, y Extraordinaria, sempre, que lo Consell vulla, En qualsevol dia, o temps, per midi de son diputat, o deputats, afi de que tinga la Escrivania llimpia, y en la deguda forma, observant tot lo que adalt se ha dit, y Castigantlo en Cas de encontrarlo falto.

Lo Notari, o Escrivá dela Valls de Andorra lo anomenan, y Crean alternativament per vida lo Ill.m S.r Bisbe de Urgell, y lo S.r Compte de Foix, y tant si es Creat per un Com per altre Princep, se firma: ab la forma seguent, Authoritate Ordinaria, et condominorum Vallium Andorræ Ill.morum Episcopi Vigellen. et Comitis Fuxi, Notarius publicus dictarum Vallium. A sas Escripturas se dona plena fee per tot lo mon, y te la authoritat apostolica Com se ha dit. En la vacant de Notari, o Escrivá-na lo Consell general Consulta dos homens dela mijor probitat, vulgo fa la Doena al Princep al qual toca la

Nominacio, o Creacio de notarii, dels quals nomena fins
Vide Privilegium.

Ningu en las Valls de Andorra pot rebre, ni substanciar instruments, processos, testimonis &, que lo notarii delas Valls, o persona per ell substituida; pero lo Iutge, si substancia las Causas Civils en lo loch de sa habitacio, fora las Valls de Andorra, per lo molt costaria de anar, y venir lo proces alas Valls al Notarii, gastos alas parts, y sinistres Sucessos, ha acostumat assumirse esczua delas Causas semblants; pero aquest, quant be alas Valls, a proferir la Sentencia, o llegirla, per millor dir te Obligacio de deixar lo proces, o processos scrits Curia; encaraque seria molt millor, que lo escrivà delas dictas Causas fos sempre substitut del Notarii delas Valls, y que en ellas prosehis en qualitat de Substitut.

Salaris Curials Civils.

Essent ja Com son ben definits, y arreglats los Salaris que deu percebre lo Notarii delas Valls, per los instruments de Contractes, o quasi, y molts dels Curials en la tarifa, o arreglament feta per la Illre Cort en la Causa vertent, entre lo Comu, o Consell General de una, y lat Carreu Notarii delas Valls, o Escrivà de altra part, no sols respecte als Originals, o apuntay, si tambe respecte alas Copias, o Copias, Vide instrumentum sententiam, mi Contentare de expressar sols alguns Salaris Curials que de aqui en avant duran percebir los Escrivans de las Valls, los quals se faran confirmar per la Illre Corjala qual tocan estas declaracions, Com tambe sempre, qui ha gsa Questio, o dubte acerca de algun Salari, entre lo Escrivà y algun Comu, o algun particular; Vide privilegium. Son estos Com se segueix.

Dº per lo Verbal que te lo Batlle en Lur assiento, lo Escriva, si fora la Parroquia 15ß. si dins de sa parrq. 7ß6.
Sl. per la dicta dins de sa Parroquia 2ß5
Sl. per la dicta fora de sa Parroquia 2ß10
Sl. per tocar, y asentar lo Verbal en lo Registre de Verbals, si la Causa excedeix de lo 89 15ß
Sl. per Suscuna Plana, o presentacio de Suplica introductoria

de Causa Cobrara

St. Per Trasllat que se done ala part en la introduccio dela Causa 15p

St. Per Cada full de proces Cobrara a Raho de 7p6 per full.

St. Per Cada full de Arallat de las deduccions, esto es las peticions, o provisions, que se fan en las Causas se Cobrara per full - 7p6.

St. Per Cada full de Nota se Cobrara. - - - - 7p6.

St. Per Cartells Citatoris, inhibitoris, mandatoris, y altres esta es de despaigs ab los autos proberts se Cobrara pr quascun 1t 10p

St Per los mandats de altra Especie se Cobrara pr quascun 5p

St Per Cada Copia de Provisio formutes feta se Cobrara D. 4p

St Per las Comunicacions de processos Corrents, y son Recobro se Cobrara per Cada vegada. 2t 5p.

St Per las Caucions, o fiansas, que prestan las parts en la Cura dela Causa per quascun - - 1t 10p

St per Cada Jurament Suplitori lo mateix.

St Per Recipcio de Respostas personals, Examen, y Recipcio de testimonis sino passan de 10 Capitols, o artigles se Cobrara per Cada testimoni, y per Cada Recipcio de Respostas personals, si es en lo poble de Sa havitacio - - 16p.

St. Per lo mateix, si allo es fora del poble dela havitacio dels Curia se Cobrara doble

St. Per lo mateix si fosen molts Capitols, o artigles, de forma, que en la Recipcio sia de Estar mitg dia, un dia, dos, o mes dias se deu regular per dietas ab moderacio.

St. Per los autos, es testificacions de Visos, o Vistas de ulls Escrutinis, discripcions de bens, o altres semblants se Cobrara pr quascun 1t 10p

St. Per segons autos, o testimonis, se Cobrara per quascun 5p

St. Per Relacions de Estimas de bens, se ha de regular per dietas, y mitjas dietas

St. Per las Estimas als Estimadors, que deu Cobra lo Escriva y Entregatho als Estimadors; si Estas se fan dins del poble de Sa havitacio se Cobrara per Cada dia Enter - - 2t 5p.

St. Si los Estimadors fosen artistas, Com Escrivans, Cirurgians, o altres dins del poble de Sa havitacio se Cobrara per dia Enter, que

Entregara als dits.

Fora del doble se Cobrara per dia Enter — 1 ₶ 10 ꝑ.

It. Per actes, o testimonis de Posessions judicials, se Cobrara per quiscun acte en Casa que sia de moltas Cosas. — 1 ₶ 18 ꝑ.

It. Per quiscuna taba per las Subastacions, o Encants, si no passan de una fulla. — 1 ₶ 10 ꝑ

It. Si passan de una fulla, de manera, que Ocupian 2. 3. 4. o mes fullas se Regulara per lo Escrit. ultra del Salari a raho p. fulla — 7 ꝑ 6

It. Per las Relacions de Experts en Visorie, que deu Escriurer lo Escriva, Esto es Vista de ulls, o altres Casos semblants, se Cobrara per quiscuna — 1 ₶ 10 ꝑ

It. per la lectura dels instruments, testimonis, deducions, y altres semblants, que fos necesari fer present al Experts, o Estimadors, se Contara a favor del Notari, o Escrivà per lo temps se Ocupia en asso, per dietas, y mitjas dietas.

It. Per las Comparacions, o Confrontacions de Imbentaris, en los encants o altres papers se Contara lo temps deura estar Ocupat, per dietas y mitjas dietas.

It. Per la Recepcion de actes, o instruments de Relacions de presentacions de lletras, de Subastacions, que fan los Nuncis, o pregoners se Cobrara per quiscuna. — 1 ₶ 10 ꝑ

It. Per actes, o instruments de Execucions, y altres semblants, se Cobrara per Cada acte Requisitori — 1 ₶ 10 ꝑ

It. Per lo Imbentari delas Cosas. — 1 ₶ 13.

It. Si pasaba de dos fullas, a raho de 7 ꝑ 6 per fulla

It. Per la Comanda, o deposit Cobrara — 2 ꝑ per ₶.

It. Per las asignacions de 10. 20. o 30 dias se Cobrara per quiscuna — 10 ꝑ

It. Per anar lo Notari, o Escrivà a alguna deligencia o acte Requisitori, fora del Poble de sa havitacio, Cobra per Cada dieta entera per mitja dieta la mitad

It. del Salari delas dietas, ja sian definitivas, ja interlocutorias, Cobrara 1 9 per lliura del deposit del salari se aura fet Regulantta aquest 3 9 per lliura de tot lo que se disputa o pledeja p. de salaris del Jutge

It. Per Cada Copia de Sentencias definitibas, Cobrara — 3 ₶

It. Per quiscun acte de Empara, en Casa, que sia de moltas Cosas dins de son Poble. — 1 ₶ 10 ꝑ.

It. si Es fora de son doble, dieta doble dela que Cobra en son poble.

En fin totas las dificultats, que se suscitan entre lo actuari o Escriva y parts acerca Salaris las deu terminar lo Ilt.e Consell y fora fant de Ilt.e lo S.r Jutge &

Salaris Curials Criminals que se deuen depositar en las Corts.

P.o Per la Oblata, o presentacio de suplica introductoria a instancia de part o del Procurador Fiscal

It. per la Recepcio de Cada testimoni, tant dela sumaria, Com dela defensa

It. per la Confessio del Reo per llarga que sia

It. per la Comunicacio dels autos per quiscuna

It. per lo arrest fet en forsa de auto fet per la Cort

It. per Cada fulla de proces tant de sumaria, Com de defensa

It. per Cada fulla de Copiatas, esto es testimonis de altres processos

It. per Cada dieta de Sequestracio de bens, dins del mateix poble dela Cort

It. per Cada dieta fora del poble, dont se tenen las Corts

It. per las Execucions de bens lo mateix, que de las Sequestracions

It. Si los Embargos, Sequestracions, o Execucions se fejan de nit Cobraran dobl.

It. per lo auto de manlleuta

It. per lo auto de Embargo, o Sequestracio

It. de auto de apercibiment

It. per Cada un mandato de non ofendendo Comunicando & que se fa per Escrit, y se Continua en lo manual

It. per lo auto de paus, y treguas entre las parts, que se deuen Cobrar per mitad de quiscuna delas parts, menos que fosen marit y muller, pares, y fills se Cobrarà

It. per anar ala Preso, y notificar lo foras al presoner, co per la soltura

It. per auto de Visura de Cadaver, o ferida, o altre,

It. per dietas fora del poble delas Corts per formar processos

It. per lo auto de visura de fractura de paret, portas, o Caixas &

Tatxa dels salaris pertanents ala guarda, o Custodia de penoras feta en nom dela Justicia.

Per la Entrada de Qualsevol penora, en Casa que Esta Consistesca en moltas pessas diferents, se Cobra de una Vegada tantsolament per totas per la guarda - 2 d

It. per la Entrada de qualsevol altre pessa, o penora - - - - - - - - 1 d

It. Si las penoras estan en la guardia, o Custod. mes deum any se paga 1 d. any

It. Si seven se paga al Batlle, lo mateix ala Cort

It. Si se ven se paga al Portes, o nunca si es en plubich encant lo quinzeno

It. Si las Penoras Consisteson en bestiar, Com son Cavalls, Eguas, machos, mulas, Bous, buzros, Tosinos, y qualsevol altre bestiar major paga de Entrada 1 d. Cap.

It. per la Eixida del mateix bestiar, si no seben, se paga per Cap. - - -

It. per Cada dia, que Estara lo bestiar, en la Custodia se paga 1 d. Cap.

It. se paga per Entrada del bestiar menor preter Cap. - - - - -

It. se paga per Eixida del bestiar menor, si no se ben per Cap.

It. se paga per la Custodia o guarda del bestiar menor per dia 1 d. Cap. 12 dines

It. se paga per lo gasto dela guarda, un, o molts los que Staran ministrat per dia, pero si la part vol Jesli lo gasto, tindra Llivertat

St. per Quant al Cap de dos anys totas las perssonas deuen ser re-
dimudas, o altrament se judican bens Excants.

Cap. VIII.

Dels Capitans. Deseneis, y Guardas sos Oficis, Obligacions, y gages, o salaris.

Com los Princeps per lo gouern de Sos Vasalls, per lo bey utilitat publica sia neseari lo tenir Sos Ministres, o Doctmenes de Justicia, aixi matcio a Estos Com no puguen Estar en totas parts per Cuidar Ocularmente dela Seguri-
da utilitat publica tenen, y es neceari trigan Sos Subalter-
nos, o Oficials que Cuiden, o quiscun en so destricte, y
aixi es: Que en las Valls de Andorra de molts Sigles
a esta part han Atnguit Oficials per Indivis vulgarment
nomenats, Capitans, y Deners: aquells essent Superiors
ensas Respectivas Parroquias a Estos, y Estos inferiors a
aquells per tots lo Capitans delas Valls iguals entre si, y
los Deners aixi matcio, sens haverhi Superioritat de Capita
a Capita, y de Dener, a Dener essent uns, y altres tant
en Sas Respectivas Parroquias, Subdits als Batlles y als Srs
Ministres Superiors de Justicia, y duent Estar a Sos Ordes.

Essent Com es lo ofici de Capita, y Dener, Onros y no
lucratiu, no aventhi en las Valls de Andorra altres
oficials militars per la guarda de ellas, y tambe per las

dels Pressoners, quelos mencionats Capitans, y deners, y per consequent perque lo Repartiment delas Cargas haja igual, y no sempre portan las Cargas unas mateixas persones, y perque ningu millor, que los Consols, y Consellers delas Parroquias Coneixen las Qualitats dels individuos de ellas, y las Cargas que han Sufert, Se ha acostumat de Molts Sigles a esta part en lo Consell general, que Se Ace Duscun any lo dilluns antes de Pentecostes, o dela Pasqua del Espert Sant, nomenar Capitans, un o mes en Cada Parroquia (Segons las Circunstancias) per lo dit Consell a delacio, è informe dels Consols, o Consellers delas Parroquias Com tambe En lo Consell que Se te antes dela dita festa. En Duscuna delas Parroquias Se nomenan Deners per lo Respectiu Consell de Parroquia, y tant los Capitans, com los Deners Se presentan als Ministres, o Ministre de Justicia per los Consols, o Consellers delas Respectivas Parroquias, lo dia, qui a estos, o est passa la Revista, Resena, o mostra de Armas, als quals antes de Comensar la Citada Revista, Selt Pren lo juzament per dits Ministres o Ministre: De portarse be, y fulment en Son ofici, de desvetllarse per la Conservacio del Public Repos, y quietut delas Valls, y Seli fara una Exortacio, y Explicacio delas Obligacions de Son Respectiu Carrech.

Aquestos Consistiran principalment En Capturar als delinquents, o Malfactors en ausencia dels Batlle los Capitans, y En ausencia de estos los Deners; Tenint obligacio, de donarne part alm dels Batlles, y Entregar lo pres ner dins 24 Ores aquell oficial de Justicia, que aura fet la Captura, el qual fara la Placia de tot. Tenint Obligacio a instancia de part, per anar a fer Escorcoll, o Escrutini de Casas, Cases, y En Cas de haverse Ocultat algu, o Robat alguna Cosa, Com tambe deuen fer Semblant Escrutini, o Escorcoll de Son propi moviment, En Cas de arrubar

asa noticia algun dilicte, o ocultacio Encaraque no prosecu-
ca instancia de part, acusacio, ni denunciacio alguna
prosehint sempre en estos Casos ab la mayor moderacio, o discrecio. Si ha abus de robar hortalisas, fruitas, &. o si probablement se Suspita, que en alguna Casa se Visca malament, o escandalosament; si algunt sens licencia, o alborotant de nits per las plasas y Carrers, se si Reparan aquadrillats, o altrament se Suspita alguna Riña o pendencia, auun fer Retirar los alborotadors, aquadrillats, o aquells de qui probablement temanda alguna Riña, o pendencias, posantlos maneament de dits Cats, y Capturarlos en Cas de Contravencio; aixo mateix si en los Hostals Reparan fruits, alborots, borracheras, pendencias, o gent a deora, passadas las deu oras dela nit los faran Retirar manant los ho baix las preditas penas.

Per totas estas Cosas, per los Sometens axi de Capturar delinquents, o Cassar Uadres, y malfactors, en fin per la guarda y Custodia dels Presoners, y per sa assistencia manaran ala gent ab armas, que sels Ordena per Sos Superiors, o altrament ells ajan menester per sa assistencia, quant prosehissen de Son propi moviment, guardant sempre la justicia ala gent, y portarse ab la mayor prudencia è igualtat; Valentse de las armas, y municions los aparega, de manera, que si hi ha un home, o mes que sia de Satisfaccio, y Sas armas, o municions, no ho Sian, o altrament no tinga, les pendra, o faca dexar, a Qualsevol altre, y perxar las municions. axi de tornarlas a Son dueno en la matexa Quantitat, y bondat, y en lo Cas de Robar, a algu, o alguns faltos en las armas, o municions, que sels Ordena en lo dia dela mostra, los notara, dara part a un dels Batlles, perque aquest li fassa mostra de penas tuncadas, Com sempre si ha estilat, y es molt just, y Con-

Assi mateix Si despues, que lo Capita, o Desanez auza ab las penas Sobreditas manat a algu, y aquest Sera inobedient, daza indefectiblement part de tot a un dels Batlles; per qui aquest li fasse mostra de las penas trencadas, y lo fasse obrir ab nobas penas de 5ℓ Com Se ha acostumat Capturanlo, y mantlluitanlo en la forma Estilada En Cas de inobediencia o Contumacia.

En las Capturas, y presons de persona de distincio, Se deuen portar ab la mayor urbanitat, y modestia Sepuga, Evitant tant quen puga tots actes vergonosos, o Cubrintlos del millor modo En Cas de no poderlos evitar; pero aixo Se Enten, tenint la persona ben Segura, o En Cas de no fernos esta Resistencia, que Si la feyan molt be poden usar los Capitans, y Deners, de Sas facultats, y de Son dret ab molta Rahó, y per posarse a Cubert de Sos Sis persons; Assi mateix en la Capturas, o prisons de dones Com tingan a Estas Seguras, y no hi aja Resistencia, o oposicio Se portaran ab la mayor modestia, quels dicta la prudencia, avent menos, y fent especial atencio, Respecte a Casadas, Viudas, y donsellas, apleveyas, o S.ras de distincio, prenadas &. tot lo que Se deuen asa madura discrecio, Com, y tambe la Separacio de persones dun y altre Sexo, quant ho judiquan neserari, antes de la Entrega deuen fernne als Batlles.

Quant Se trobia algun Cadaver fent degrave ferida, Caso corda Causa, & o altra Cosa, que diga Visitarse, posaran En guarda, o guardas ab lo Orde no deixar acostar ningu ala Cosa, Com tambe las Cosas dels delictes, que trobaran Com Son Cosas Robadas armas &. las Entregaran en Comanda a algun Consol, Conseller, o Prom fins aque lo Batlle providencie altra Cosa.

Gages, y Salaris.

Los Capitans, Deners, y guardas deuen Cobrar Sonjornal, ço es to a Saho de per dia, que deuen pagar la part, y. Esta se cobrarlo del No, si prosehueixen à instancia de Esta; pero Quant prosehueixen de propi moument, sels deu pagar dels bens dels delinquents, si tenen, y si no tenen paciencia, deuen treballar per la justicia, y be publich de Sa patria, y per lo Sosiego, y Repos de Sos Compatriotas; pues altre tant a si de que ells vsican ab animo Reposat en sas Casas, fan aquells per Ells en lo any, y tanda que'ls toca; Als Capitans sempre que sels paga, En concurrencia de Guardas, Sels deu donar un 3 mes, que aquiseu de Esto; per Exemple se acostuma donar a un guarda, per gasto, y jornal 4ª Se donaran 9 al Capita. Los Deners, y Guardas Corren iguals en lo pago.

S'Alaban, y prenen armas, o altras Cosas Vedadas toca al Capita, o Dener, o altrament del Ministre o Oficial que las Uvaza, y faria la dita Execucio, la terzera part del Valor de ditas Cosas, y lo demes Restant se diposita per las Corts. Consta tot de Capitol de Ordenacions de Cort. Si se prubaa, o prohibeix alguna Cosa per la Mt. Cort, baix pena determinada, toca la terzera part del Valor de dita pena al Ministre, o Oficial, que fa la Execucio de dita Cosa.

Nota, Finalment lo que se ha dit dilas Obligacions dels Capitans, y Deners, son modo de prosehir Sa Captuzas, aprehinsions y. Se deu, y tenen Obligacio de Executar los Batlles, Consols, o Conselles, y Droms, quisca en Son Loch. Servatis Servandis, de manera, que Enpresencia de algun Batlle, no deu obra Capita, sino per assistencia; Enpresencia de algun Capita ningun Dener, y aixo dels demes per Son Orde, y qualitat. Se deu advertir; Que al Simple dicho, y Relacio duna Capita, o Dener se deu Creuzer, y sempre se ha Creguet, per ser Estos oficials jurats delas Corts.

Nota

Cap. IX.

Dels Porters, Nuncis, Cursors, Bastoners, sos oficis, Obligacions, Salaris, y altres drets.

Los Porters, Nuncis, Cursor, o Bastoner, un, o molts dels Costs dels Valls de Andorra, es una mateixa Cosa Conveninti aquells denominacions del Exercici dels actes, y obras que Executa; essent tots aquells termes Sinonims, y que en la Valitat Significan una mateixa persona, Es o Son oficials jurats dla Cort, y per allo se dona Credit, a Son Simple dicho, o Platio. Son oficis de donar las intimas, notificacions, o Significacions dels provisions dels ministres de Justicia, alas parts, y ferne Sa Relacio Curial, y pregonar los encants, bandos, y altres dels de la Justicia, y altres Cosas que esta Ordinia, Si se troba present ell dell Ligar, ferrar, y posar las ferramentas, Cadenes Collars, y dimes prisons als presoners, Com tambe Conduir estos, y menarlles gats al Tribunal, y Suplici, ja sia de pena Capital, allots per lo que dell provenir lo burro, prenentlo alli aont lo trobia, y menarlo, tocant en las Cantonadas, o alli aont disposia la Justicia una trompeta, que tambe tindra previnguda per Sa Senal al Executor, y la marca en un Fogo en la plasse dela Vila de Andorra,

En Cas se deja Marcar lo Cuminal, posanthi una guarda de Orde dela Justicia, perque no diise dzumar a Ella ninqu altre, quelo Executor de Justicia, y lo que seaja menester perla, Exe cucio delas penas Corporals; Com tambe enlas penas Capitals dem prevenir, y fez Compondzer lo Suplici a Orde dela Justicia, pagar al Executor, y fezli Señal, y manantlo, quant sa menester, per que Execute son Ofici. Finalment en los Casos de toxtura en que no se trobia facilment Executor, o no puga fosse venir, dem Executar esta a Orde dela Justicia.

Nota. Y per Quant podria venir Cas, que en la vacant de aquest Ofici no se trobas persona, que vulgues Exercirlo, juxantse en la Cort, los Ministres de Justicia Suprema, Com tambe los Batlle poden Obligar Segons la disposicio del dret Comu, y Segons lo Estilat de tot temps enlas Valls, y Compellir ala Persona o Persones, que be los apaiga per lo Exercici, y Execucio de Ell; y procurant Sempre

Nota. En Elegir las persones mes discretas, y de ninguna manera a ninguna Prom, o Persona den Doch, Vulgarment nomenada menos En lo Cas (que gracias no Sejudica possible) de no trobarse persona inferior; En Cuyo Cas la Justicia pesa Soplets, y Efectes si Val, y Obliga alas persones, que Troba, Essent ella Superior atots, y tots Subdits Seus.

Salari, y drets del Porter.

1mo En Temps delas Corts, desde el dia, que Estas se Obren fins a la Clausura dem assistir a Ellas, y seli acostuma donar per dia, sent se ell lo gasto ---------- 4ª

St... per Cada Citacio, sia en civil, o Cuminal si lo portte, percebeis ---- 1ª

St... Per Cada intima, notificacio, o Significacio de provisions civils y Cuminals si lo Leo te di que pagar ---------- 1ª

St... Per Cada dieta, que es di dos, cada ores fora del Loch dua habitacio, Contantse los demes per mitjas dietas, o tres, o quart segons la distancia de Sa Casa o habitacio percebeis ----------

St. Sempre, y quant la Justicia li Comitta algun Sequestre, y Saguarda per civisa per dia ----------

St. Per la presentacio de Cada mandato, o Letras ----------

St. Per la administracio, y Collecta dels fruits delas Cosas del Regist percebi la per Unsa, dels que balen dits fruits. ---------- 2ª

St. Per Cada dieta delas Execucions de bens, percebira lo quem dones que

que son per Usura

It. per Cada Recobre de proces en Civil, o Criminal posantlo luego en poder del actuari dela Causa, percebira	3 s
It. per los actes de Usura en Civil y Criminal si lo Reo te deque pagar, o altrament hi aja instancia de part per quiscun	5 s
It. per la prevenció enlas Causas Criminals que Comensan de per ins tancia de Fiscal, si lo Reo te deque pagar	2 s 6
It. per Cada vegada, que lligara, o deslligara als Reos, si estos tenen, o altramen se proseheix a instancia de part	s 6
It. per asistir de las torturas per Cada vegada enlas mateixas Condicions	3 s
It. per executar estas (si venia lo Cas) lo que taxara la Cort	
It. per menar als Reos en las Justiciacions, prevenir la marca, y tocar la trompeta, baix las Condicions dalt ditas, per quiscuna	5 s
It. per Conduir als Reos al Suplici o Tribunal, baix las ditas Condicions, percebeix de quiscun	5 s

Nota Finalment, sempre, y quant hi aja alguna dificultat, o dubte acerca lo salari, o dieta del Nunci, o Porter, es dela Mᵗ Cort lo declarar, y taxar, aquell, com tambe las demes taxas, declaracions, y modo enla administració de Justicia, y sas execucions, y en fin resoldrer totas las dificultats, que poden es devenir en salaris, dietas &.

Llibre III.

Del Consell General delas Valls de Andorra sa introducció, Prerogativas, facultats, y Constitució.

Com la present Obra se aja principalment trevallada a Contemplació del Consell general, y Comu delas Valls de Andorra, per sa millor direcció, y govern, nos estendrem mes enlo present llibre, que en los altres, enlo qual tractarem difusament, dela

introduccio, o principi del dit Consell; dita Constitucio, o Composicio; de sas prerrogativas; de sas facultats, y privilegis, finalment procurarem en no deixar de tocar Cosa alguna, Concernent al dit Consell; per que diga millor pugam aquest Saber, Com deu procehir, y governarse en tot temps, y Ocasio.

Cap. I.

Dela Introduccio, o principi, y Constitucio, o Composicio del Consell General.

Aixi Com antigament en Roma lo Concell General, y principal se Solia anomenar Senat, y sos Consitiaris, y Prios Consols, aixi En las Valls de Andorra, lo Concell general o principal de ellas se Sol nomenar, Consell de la terra, Consell de la Vall, o Consell de Ventiquatre. y sos Consiliaris, o Prohomens Consols, o Conselleres; se Solia Congregar antigament lo dit Consell per Caps de Casa, de Manera, que tots tenian obligacio de assistir baix Certa pena, Consta de Varios Escrits No tenia loch ni Certa Casa aont juntarse, per lo que Regularment se juntaba dibant del portico de alguna Iglesia, aixi Com los demes Consells; aquest Concell (com tambe los demes Concells, dlas parroquias y Quarts) pot juntarse, y Efectivament Sejunta, sens prusehir mandato, ni sen necessia assistencia de Beguers, Batlles, ni altres ministres dels Princeps, per Especial privilegi Contra la disposicio del dret Comu, segons lo qual per Congregarse una multitut, o numero de Homens, se requeris authoritat de Superior, y aquis deu ser present en dita Congregacio; Com de practica, y Estila en los Pobls de Espanya, y de Cathaluña, aont en la junta, o Ajuntament deu intervenir Respectivament, lo Corregidor, o lo Alcalde mayor, o Batlle del Pobl; pero en lo Consell gn.l y tambe en los dels B.s Parroquias, y Quarts, jamas intervi ministre alguno, o Oficial dels Princeps, Com dit ha.

El Consell General delas Valls de Andorra Vulgarment anomenat Consell de la Vall, o Consell de la terra. Com se ha dit, y es tant

antich, Com es lo havitar homens en las Valls de Andorra, des
pues dela Expulsio dels Moros; pues que aços Moradors,
y havitants los Conseds lo Emperador Ludovico Pio la
facultat de governarse mutuament, Com avem dit en lo
Libre primero Cap. ; pero en nom, y Caso la denominacio
de Consell General Conta son Comensament, introducio aquin
capi desde el any en que lo
los doná la facultat de Regir son Consell, de tots los pobles de dites
Valls; Lus En ell puguessen los moradors delas Valls de Andorra
tractar de Sas Cosas; Com tambe que puguessen tractar de ellas
per medi de Sas Sindichs. Aquest Concell ha estat sempre, y
Usablement molt Zelos dela Conservacio dels privilegis, franque-
sas immunitats, prehemincias, y prerrogativas Consedidas dels
Valls, y que tant Costaren delograr, y conservar als antepasats.
Avent estat En lo temps antich lo Comu delas Valls costuor-
denadament Vescat per los Seguers dels Princeps, sentlos pagar
tributs, y Cuscuts pechos, Cobrant Ells las talles, y llevant Ells, sentlos
pagar cert tant per Cap de bestiar, prohibent la Sortida dels grans,
y donant licencia per la Estraccio de Ells de dites Valls, Venent,
y axundant los Comunals, y bosos, llevant, y prohibent la Cassa, y
pesca, donant licencia per Cassar, y pescar, aque volian, y en fin
obrant, y Executant molstas altras Cosas, Contra los privile-
gis y Esprexas facul tats de dit Comu; prosenta aquest
memorial en lo any quexantse delas Estorsions Cometias
Contra de Ell y dels particulars delas Valls al Ilt.re Senor
Libe de Urgell
y al Ilt.re Senor Gaston Comte
de Foix los Princeps, los quals atenent la Justicia de Ells de
clararen en favor de dit Comu la jurisdiccio y facultat econo-
mica de tota la terra de Andorra, en Ordi a Causas de Vehi,
a Vehi, llevar quistias, y talles Comunals, bosos, Camins Reals, tasa
degrans, aygues, peses, pesos, y mesuras, inibint a tots los
Ministres, y Oficials de Justicia lo immiscuirse en Estas y Sem-
blants Cosas en lo temps avenir; lo que veurem mes llarga
ment en lo Capitol, tractat, o indix, en lo qual Esprexarem
de tots los privilegis delas Valls ab individuacio, tant del Conseds
per los Princeps al Comu delas Valls, y Axaus scrits dins de Ells;
Com del Conseds per los Reys de Franca, y Espanya Cuyas facul-
tats se Estenen Respectivament dins de aquells Regnes.

Lo Consell General delas Valls es un Cos del qual las parts

238

o Constituits que lo Componen son totas las dimes parroq.s, y Sufraganeas de Ellas, Representadas en dos Consols actuals, y dos Consols del any antecedent Vulgarment nominats Conselles de quascuna de Ellas, que entre tots fan lo numero de 24 persones, ames de Son Sindich, o Síndichs, que anomena, y depos a, lo dit Consell quant be li apareix, en Vertut de Sas facultats, y privilegis, los quals Regularment tambe intervenen en lo Consell; De aont es; Que lo dit Consell Regulosament parlant es Dueño, en quant ala Jurisdicio, o facultat Economica de tota la Terra, Montanes bosos, y Comunals de Totas las Valls tenint las parroquias, Cada una de per Se, lo domini de propietat de Sos particulars Comuns, Com tambe los quarts delas Parroquias de Sos Comuns de quart, o quarter, pero dependint, Sempre, tant los quarts, o quarters Com tambe las Parroquias del Consell general en Orde dlas Causas de Sos Comuns, bosos, y aiguas en Orde a Consols Conselles, y administracio delos Emoluments, y demes Coses Economicas, de manera; que quant las Coses deun Comu, o de Quart, o Parroquia, van mal administradas, o se donan mals Comptes, pot mol be lo Consell general donar Sas degudas providencias, y pasarlos los Comptes delas Respectivas administracions, fent aprehunio dels libres, y papers delas administracions, per Se, o per medi de Sos diputats, o delegats, Com tambe Castigar als que se trobran Culpats.

Nota.

Nota.

Esta Repartit aquest Consell general entre Salas, o Representacions, en la Respectiu, o tocant a Coneixement de Causas peculiars sues, Constant la 1.ª de homens Vulgarment nominats, los Si Quatre de Consell Consellers: la Segona de Si Vulgarment nominats, los Si Sindichs; y la 3.ª de tota la Resta del Consell, Vulgarment nominats los 24 del Consell, la 1.ª Sala Coneix en 1.ª instancia delas Causas que Comensan per lo Consell general, de las declaracions de esta, se Suplica Rigurosament parlant (y no se apella) dala Segona; y delas declaracions de esta dla 3.ª se Suplica dtot lo Consell general o als 24 de Consell. advertint, que los que han Votat la primera Causa en 1.ª y 2.ª instancia, no Son admesos per votarla en la 3.ª antes be Son Repellits, per los que Restan.

14

Si la Causa Comensa enlo Consell de quart, o de Quarter se
apella delas declaracions de aquest al Consell de Parroquia
y delas declaracions de aquest se apella als Srs, y delas de estos
Nota als ~~12, y delas de estos als~~ 24. Se deu advertir; Que los Conse
lls tant de Quart, Com de Parroquia deuen anar molt
Remirats, y precaucionats En los Coneixements de Causas, y
no abusar de sas facultats; pues se ha Experimentat mol-
tas vegadas, passar un Consell abusivament a Coneixer de
moltas Causas En que lo dit Consell Era part, Verificant-
se en semblants actes, lo Ser Jutge En Causa propia, Con-
tra la Expresa disposició del dret, y per Consegüent Come-
ter molts atentats, y procediments per via de fet; los
que en semblants abusos, lo Consell General deu revocar
ante omnia, antes de Entrar enlo Coneixement dela
Causa que se disputa. Aixi mateix Es digne de atenta
Nota advertencia atots los Consells inferiors, fins al Consell
General, no inmiscuirse En Causas, que no sian Ex-
pressament de Competencia, y facultat, desprecianlas
si son dubias, o Consultar si sa facultat se Esten al Conei-
xement de semblants Causas; pues del Contrari podrian
ser Rigurosissimament Castigats, Com a usurpadors de Rega-
lias essent Estas facultats las que Ocasionan funestos dis-
gustos a aquells quelas cometen.

Las Penas que imposa, y ha acostumat imposar lo Consell
General (del qual ha dimanat als Consells de Parroquia, y de
Quart) despues dela Concordia los feu imposar semblant pena
lo Sr. Bisbe Dn. Fran.co de Urries, es la pena vulgarment
nomenada del Cot, dintre y nomenatre, si lo imposa lo Consell
General, o alguna de sas Salas, o algun Conseller, Cot de
la terra, si algun Consol, prom, o tot lo Consell de al-
guna Parroquia; Cot de Parroquia; si lo Consell de quart,
Cot del Quart; ames de Estos tres generos de Cot, se ha acos-
tumat manar a alguna menobra, o alguna missa de devoció

o Cosa Semblant, baix pena del Cot de fallits, que és diz, que Castigaran ab la pena, que se trobara Corresponent als fallits, o als que faltaran dela mitxoria, missa, o altra Semblant Cosa manada. De estas penas, Se apellá o Respectivament se Suplica al Consell de Parroquia, o al General de la manera, que adalt se ha dit.

La Ethimologia, o Significacio de aquesta pena, o terme Cot no sabentse altra, es de Cert la que se Espressa en dit privilegi en que lo Illm. Señor Bisbe Urgell Concedí esta facultat, y es los gastos, que se Ocasiona lo delinquent, o inobedient als interessents del Consell en que Examina la Causa de aquell; y per qo sempre se ha acostumat Usablement, despues del Examen dela Causa, Cotar la pena, Pro qualitate delicti, y pro qualitate Persona, y no determina ans de Semblant Examen; Sino que se ha manat empena del Cot de quart de Parroquia; o dela Terra, o de fallits en general, y seri positiva determinacio de quantitat.

Cap. II.

Dela Politica, y Providencia economica del Consell General.

O Comu delas Valls de Andorra, Representat en sos 24 de Consell de Ordenats sos Consellers, o assablies particulars, Vulgarment nomenats Consells Ordinaris de la Terra, (com tambe quasvna delas Parroquias sos Consells Ordinaris y determinats,) tenint, y juntant Consell, o Consells Extraordinaris a mes dels Sabuts Sempre que hi ha alguna urgencia, o motiu particular. Aquells son los Sabuts, y fixats en Cert dia, y perço no se manan Estos, Com nos poden prevenir, Regularment los Convoca algun Sindich, mogut de Causa Legitima, y particular, per sa Convocacio, y se manan, Castigant als que no asistexen, tan enlos Ordinaris, Com en los Extraordinaris, Sino que donan Causa Legitima, que los escuse de aver faltat o per Falta de Salut, ausencia delas Valls, o altre Semblant.

Deixant los Extraordinaris Consells, los quals son improvinguts parlarem dels Fixos, y Ordinaris, y de sos principals fins de quascun de Ells, Estos son 6 Cu un any, y 6 en altre, Com veurem, dits y anomenats Vulgarment

Consell de la Semana Santa fixat en lo dilluns de dita Semana; Consell de Santagesma o de Pasqua del Espirit Sant fixat lo dilluns antes dela Pasqua del Sant Espirit; Consell de tots los Sants, fixat en lo dillum antes de dita festa; Consell de St. Andreu, fixat lo dillum antes de la festa de aquest St.; Consell de St. Thomas de Nadal fixat lo dillum antes dela festa de aquest St. y lo Consell del afor, que encara que si determinat en lo Estiu ó tardor es indeterminat respecte al dia de sa Convocatoria, la qual se fa en dia de Estiu, o tardor, regularment, que be agenos al Sindich del Consell.

En lo primer Consell, que avem dit nomenat vulgarment Consell dela Semana Santa, se tracta principalment de recullir las quistias, per pagarlas ja al dey de franso lo any li toca, ja al Sr. de Urgell de Urgell en son any.

En lo Segon Concell, dit, y anomenat vulgarment de Santogesma, se fa y Convoca per pagar mitjas Conduptas als mitges Barbers (Cuyas son privativament del Consell general) mudar Consellers, nomenar Capitans, Deners, axistar y nomenar Conters que Contian y discurren can totas las persona Subjetas, a quistia del Edat de 10 anys en amunt, bestias tant gross, que menuts, axis de avellas, Colomers, cavallons, y tot lo dines Subjecte a pagar quistia, segons vs, y practica dela Acequia; per que los Consols sapian en quin dia passara la Justicia per passarlas a sa Parroquia, a fi de Acabar las Cosas pendingudas, y munjar segons Estil, y presentar los oficials de Justicia nomenats, a fi de prestar son deguit jurament ala Justicia en la forma Estilada.

En lo tercer Consell, dit y anomenat vulgarment Consell del afor. Es Consell indeterminat en quant al dia, pero determinat en quanto a la Estacio del Temps, que es en lo Estiu, o principi de tardor, per aventura practicat per los antichs, y moderns, tenirlo, y Convocarlo en avehi Cavallery de blat en mercadell. En aquest Consell repora y determina lo preu del blat venint a fira desde el ultim Consell del afor, de manera, que a ningu es licit exigir del blat fiat mayor preu del posat y determinat per lo Concell, baix pena de Perdio, o extitacio del preu. En Quart Consell dit, y anomenat vulgarment de tots Sants, se fa, y Convoca solament en lo any se deu pagar la quistia al Rey Cristianissim Com a Compte de Foix, y no en lo any, que perce-

beus la quistia lo Señor Bube, En Cuyo any son los Consells Ordinaris, sinc tant solament. Se te y Convoca per portar los Consols las Quistas de Sas respectivas Parroquias, y per pagar estas lo Consell General a Son Señor Ley de Granssa y Compte de Lloss.

Lo Quint Consell dit y anomenat vulgarment de Sant Andreu Se te, y Convoca, per pagar las mitjas Conduptas restants als mitges Cirugia, y tambe per Cobrar lo Consell general los Estranis de las Parroquias. Lo Sise Consell, dit, y anomenat vulgarment de Sant Thomas, Se tey Convoca, per tallar, o taxar la Quista, gastos, y males, y Costs delas Talls; Sepagan en ell los adotts establerts als qui matan feras, Com son Ossos, Llops, xichs, y grossos; aixi mateix se pagan Consell las Sabudas, qui son lo viatges, o Camins, queding lo ani auran fet los particulars en portar Cartas, o Recados, Ordes, Pillets, a benefici del be publich. En Stos Sis Consells Ordinaris anus delas Cosas dutas, qui se tractan en ells, y per lo fi de las Quals son Establerts, se tractan altres incidents ex accidenta, se ouen querellas se fa justicia, y en fin se dona providencia als los incidents, y emergents, qui es diuenen.

Modo, y forma del Consell.

Juntat, y Congregat lo Consell, lo Sindich, o altre de ell fa la proposicio delas Cosas qui en ell se deuen tractar, segons ut, y Estil, si lo Consell es Ordinari, y tambe si hi ha algun altre incident, o Recomendacio de algu, o Cassapendent de apellacio, o Suplicacio, o si se Comensa ales hores; aixi mateix si es Estraordinari, proposa lo motiu, y Causa, qui hi ha agut per sa Convocacio, y tambe las demes Cosas, qui se recomanades. Si la Convocacio se ha fet ainstancia de algu; per qui aquet paguia lo Salari acostumat de 6 $, per la dieta als interessents en lo Consell.

Proposicio, y deliberacio.

Oyda la proposicio, o proposicions se passa a deliberar, vnanimament de parer de Bots, o per Vots guanderxen la major part, En cas de disentiment; se assentan las deliberacions en la respectiu Libre, ja sia en lo de arrests, ja en lo de Ordinacions, qui se lo Consell previnguts per assentar sas deliberacions y providencias; Escriuint lo Secretari del Consell la deliberacio. Donadas las providencias alo qui se deuen donar, tant si lo Consell es Ordinari, Com si es Estraordinari; o se dona audiencia als qui per tan querran Recorren al Consell, o altrament demanan Justicia; procurant, qui estos entren dun, en un, o aquells, qui sian necasaris, y no mes, y despues los altres degrau en grau; Obligantlos en qui guardan Cortesia, y urbanitat tant en son modo de Estar,

Com en lo parlar, que deu ser ab suabitat, y de ninguna manera se
les permetra se alteren, ni atropellen de paraulas; Castigant los
fent los Cot, en Cas de Contravenir avisats, que sian dos, o 3 Vegadas.
Aixó mateix en lo Consell se deu evitar tot atropellament de parau-
las, alsar la veu, tota impolitica, o descortesia entre interessents, antes
se deu observar molta, y la mes exacta Compastura, y modestia, tant
En lo asentarse, y proporar, Com en lo votar, y resoldre Cloque deu
ser ab tota llibertat, y no Coactivament; pues ya no seria votar
en Consell), y en Cas de proparse en la modestia Compostura,
y paraulas, Castigar als inobedients, declarantlos son Cot o pena
pecuniaria; que portantse de esta manera, assistira lo St. Esperit
En los Consells; y no assistira faltant la Compostura, modestia Sua-
vitat, y fraternal Concordia; que no havia per gracia alli aont
no se troban estas Virtuts; sinos los vicis Contraris.

Ninguna es permes (a excepcio dels Reguers, y Jutge, y procuradors dels
Princeps, o dela Rt. Cambra Apostolica en Cas de Vacant de Bisbat
de Vgell) entrar en lo Consell ab Espasa, armas de foch o altras
Ofensivas de punta, o de tall, avent Observat Castigar als del
Consell, que han entrat ab armas; pues estos ho saven, y no podra
alegar ignorancia; Estilant als forasters, o als que no son de Consell,
fer los dexar la Espasa, o armas en la porta, lo Patge, home, o Criat
de porta, o Cortina, que per estos fins se tindra allí, y tambe per
fer entrar la gent per son Orde, y no junts, y de tropell. Aquest
avisara, y demanara ab tota modestia, y Cortesia la Espasa, o armas
als que entren en lo Consell, a excepcio dels dalt dits, guardara
la Espasa, o armas les quals al sortir, retorna quiscuna a son Duño.

Los de Consell han Uo abtenir estilat, y practicat de tot temps anar
al Consell en totas las funcions publicas, Vestits ab Capas de paño dela Terra,
o de Burell, Barret, Corobata, o mocador, y Sabatas sens permetre a ningu
de sos individuos, per rich, ni pobres, que sia entrar en altra forma,
cab molta raho; per que allí tots son iguals, y aixi ningu deu portar
distincio particular de Capa, molts dels Pobs di dissota ban mal
Vestits, o indecents ab Corretja, Xarpo, & y la Capa o Cubreu tot, ames
que lo anar los de Consell Vestits ab semblants Capas de paño dela
terra fa honor aquest drap; y facilita son despatx o Venda,
y a ells tos mereix les alabanses En Cara en aquest particular,
que he oit, y se Oyen de la boca dels homens de mayor judici,
y elevacio. En un mot; no imbentir Cosa, encara que aparega

la mes menuda, ni tolerar novas introduccions, a no averhi una gran, e indispensable Causa, sino Seguir, y Observar las Reglas y passos dels antipassats, y ab los qualshan trobat bons, y aixi no errarán.

Lo Secretari del Consell tindra ben mirats, Registrats, y estudiats los Libres del Consell, tant antichs, que moderns, a fi de saber *in promptu* quant se tractia de alguna Cosa, si hi ha Ordinació, o arrest, aixi mateix Ciudada de dar avis, quant muira lo Notari o Escrivà de la Ciutat publico dela Vall, o altre, qualsevol Scriptures publicas En cuyo Cas, avisara als Consellers (si estos son omisos) dela Parroquia, ant moura la tal persona, ja Sia Secular, ja Eclesiastica, o Ficari perpetuo, perque en fassa del Orde, que lo Consell General donara als Consellers dels Respectivas Parroquias Renovantlo Cada any en un dels dos Consells Ordinaris, a fi de tenir la Escrivania en bona, y deguda forma, a utilitat del publich baran a fer aprehencio ab tota modestia, moderacio, y sosiego dels Escripturas publicas, y no mes, que se trobaran abert Rebudas lo difunt, quant vivia; Examinant los papers, si Convenint Es, a fi de Separar las Escripturas publicas, que segons privilegi per tocan ala Escrivania, dels peculiars, y particulars de la Casa del difunt, o de la Ciza, o parroquialitat. Estas Escripturas publicas se Entregaran al Notari, o Escrivà publich dels Valls quant hi Sia; per que segons los arreglaments, las Notulia, archive y entregistre.

Per millor Observar Estas Coses, y altres que Requeruxen, una Continua Vigilancia, y Observancia, a fi de que sempre en las parroquias tinguessen present los Consellers; y en sa falta los Consols, o Prohoms, lo que degan practicar, quant vingan los Casos, en nomy Com a delegats del Consell General, seria molt Convenint, que lo Consell en Son Libre de Ordinacions, ordenas en deguda forma, un arancell, o taula dels predits Cosas, y despues, sen traguy Sis Copies per lo Secretari, Entregan una, a cada una dels parroq. les posen en una taulata publicament En las Casas del Consell, (demanant Copia, quant se trobran, o Esquirsen al Consell General) a fi de que tingan una perene memoria dels que se den Executar, a benefici del publich, prevenint los danys, que de Estas omissions han patit, patessen, y patirian, las Valls, molts irremediably.

Per quant lo Consell General, goza dels facultats privativament

de llevar, o tasar las Justas als particulars tallar alkalar pesos, y mesuras, arrendar las carnisseries, prohivir la Extda dels grans, y Sequestrarlos, si necesitat hi ha, arrenda tabernas, o Ostals, y flecas, posar los preus alpa, al vi, y demes Cosas Comestibles, y de us Cotidia; de pruvar, y Consedir lo pescar, y Cassar, Conexer delas Causas nomenadas Vulgarment de Vehi a Vehi, o altrament delas Causas de Servitut, Rusticas, y urbanas, de aiguas, Camins Reals, arrendar Comunals, de Cosas de bosos, y en fin gosant Com gosa dilas facultats dela politica, y Economia Coses Exceptadas pot en Virtut de Semblants facultats Ordinarias, pendrer las providencias mes ben vistas, y Conexer delas Causas persi, o per deligat, o Substitut, un o molts en Cas de no ser facil lo juntarse lo Consell que be li aparega.

Perlo que Seu advertir: Que ya attesta esta Concideracio de molts temps. dela antiquitat fins al present, ha Estilat lo Consell deligar lo Conseil moltas de Sas facultats en las Cosas que Rquizessen, y demanan un promte Expedient a Son Sindich, o Sindichs, lo qual, o los quals donan Expedint alas ditas Cosas, convocan Consell Extraordinari quant es menester, Scruun Cartas, Rebent Respostas toncants al Benefici, o negoci del Comu, donan sas penas de Cot dela Acequia ablo Suspensdatur o Sobreseguin Sens inovar Cosa fins alproxim Consell dela Acequia (al qual fa En tenirse Placio, lo Sindich del Ordi que dona) Sempre, y quant se fa alguna Cosa, en que hi algun Conexement lo Consell; per Exemple: Pere pasa per un prat, o Camp de Joan, pretenent tenir en ell la Servitut de Cami; Joan defensa no tenir tal Servitut, ni patir esta Son Camp, o prat, per Conseguent Joan fa bandyar fins a 3 vegadas a Pere (y no mes; pues tot lo demes Es abus) no Obtenintse de pasar Pere per lo dit Camp, o prat, nobstant los bants, se li han fet, passan Joan a Robar aun dels Corals dela Parroquia, o al Sindich, y Estos donant los Rs Jeuts Ordis, de Sobreseguin, no inovant Cosa fins aque altrament se aja providenciat per lo Consell manant apere se abstinga de pasar per lo Estat Camp, o prat En pena del Cot dela Acequia, En este Cas, y en altres Semblants, que lo primer Conexement toca al Conexement dela Parroquia Remitta lo

Sindich las parts a aquest Consell. So qual se hadie en tot cas de Servitut Rustica, entengas tambe dit enlos Casos de Servituts Urbanas; Com son posar un fusta en paret agena Uan sar la goteza, o aigua dins dela Casa o Corral ageno. S

Pero per la malicia, que podin tenir las parts en estas y semblants Causas aixi Com devian ser actors, turbant la posesio pacifica procurant ferse Reos enlas Causas S sedeu prosehir en donar los Crats Ordis ab molta maduresa, y Reflecsio; pues serca facil secundar, y sufragar moltas Vegadas ala meza malicia, y no Justicia delas parts; no se permetra se descuvescan mes de 3 bants Especte a una mateixa persona, Cosa, y questio anullant enlo Consell tots los demes, Com anullatment fets, passant de 3; perque altrament seria una Confusio, y proces en infinit, Cosa digna de irrisio, y burla; pues la una part no boldria moltas Vegadas durar de Par de Son dret, passant (per exemple mil Vegadas en un dia) per un pradi; lo possessor li faria per Cada Vegada descrivir unbant, y per Consequent mil bants en un dia, y lo Endema altres tants, Cosa que seria la mes disforme que may se agues Vist.

Totas las penas, o Cot, y Recot, que imposan los Consells, ja sian de Quart Parroquia, o Consell general, sino hi ha interposada apellacio, o Suplicacio, Requirent, y instant lo Consell deu lo Batlle dits que per aquest fet, y effecte sera previngut posarlas en Execucio, Com tambe import de tallas questras, Requirent, y instant, que diga, o aquell a qui tota Requisicio o instancia; Comensant apenorar, y Signar, Uturant penoras y Venentlas en publich Subast En la forma acostumada, y Segons disposa de dret Comu; Com tambe deuen auxiliar, y protexir los Batlles Veguers, y tots altres ministres de Justicia ab las forsas, que sian neserias en nom dels Ills.mos S.rs Princeps, las deliberacions, arrestos, y Ordinacions del Consell general, Com estos no se oposian alas Regalias, y drets dels princeps dels jurisdiccions, y Consulat delas Valls facultats o drets dels Lochtinents o Ministri de Justicia, o altrament se agan ja donat, per lo Consell tots aquells pasos que pot donar, no excedint de las facultats, y no aven estat Obeit, instant, y Requirent lo Consell o algun Sindich, o Deputat de

ell, Seli deu donar tota la fassa, y auxilis sian menester,
per fer tenir, y valer al Consell su authoritat, y drets, als sub-
dits portarlos ason dever; valentse per asso de donar sos Res
pectius avisos als Señors d'Princeps § quant sia Convenint §
Lo Consell intervé en Obertura de Corts, avent estilat
juntarse Consell enlo dia en que un dels Jegues, o los dos de-
manan per Obra las Corts; axi mateix per medi de sos
deputats, o Pahonadors intervé enla Continuacio dels Corts,
y pasament de Comptes, y lo Consell torna a juntarse enlo
dia disposan los Jegues per sa Clausura; Intervé tambe
enlas lecturas de Sentencias majors, Com son de mort, gale-
ras, presidi § en los juraments dels Jegues, Jutge, Procu
radors dels Princeps, que se prestan enlo ingres, o Comensa-
ment de sos ofics. Lo modo, y forma de dits actes, Ve-
jas lo Ceremonial en son titol peculiar. Sols dixi dispars al-
gunas Cosas, que voldria stenguen, y Observas atentament lo
Consell, y son: Que en Pahonadors nomenia sempre a homens
del major honor, Capacitat, y Concuencia, Encargantlos 1º lo
Cuydado delas Cosas se ajan menester per la prosecucio, y
Continuacio delas Corts, y administracio de Justicia, 2º la
Urbanitat, y modestia envers los ministres dels Srs Princeps
3º la Vigilancia enla Conservacio de sos privilegis, no tolerant
ser Vulnere algun, Sino donar avis en cas. 4º La protec-
cio y ampare dels Pobres 5º La discrecio, y moderacio, en no
impedir, ni Contestar Cosas, que no sian dirictament, y Es-
presament Contra los privilegis delas Valls, y Sas asentadas
Consututs, y usanas, fugint sempre discordias, que Sole ocurreixen de
Embaxasar la Justicia Voldria, y desitjaria per bé y jus-
titat delas mateixas Valls: Que per la mes prompta Execucio, y
Espedicio dels Justicia se tingues en lo archiu un Calaix o bolsa
Votular, enlo qual Seporas quascun any per Cada Consolat to[illegible]
Pro Justicia exequenda si Oportuerit, axi sempre enlas Ocur-
rencias de dita Especie (que son las mes elevadas, y del major agra-

247

248 do de N. S. y las que unicament fan Regnar la Virtut, la quietut pau, y Sosiego enlos Pobles) tindrian enpromte de ont llansar ma, per qualsevol Expedició dela Justicia, y sas justas Execucions, sens aver de fer de nou talls alas Parroquias, y particulars; Recobranse despues en las Corts, en que quedas alguna Cosa, pagats tots gastos; o dels bens del delinquent, o Executat, Com ja varias vegadas se ha practicat enlas Valls, desde molt temps dela antiquitat, y passarho en la mateixa bossa; o Calaix. Las Valls Cullen los fruits dela Justicia, es molt Conforme Contribuescan ala Sementera.

Cap. III.

De las Quistias, y tallas.

Com las Questias sian ja definidas enlos pariatges, (pagantse antes 11 Cents florins de Or de Arago al Sr. Compte de Foix) y en las Concordias Otorgadas per

Com tambe sia designat enells lo albergue o lloch ont se deuen portar las del Compte de Foix, que esta Vela per tocar, y Reglar las quistias dels particulars, ha acostumat lo Consell General de dos en dos anys, alli en lo Estiu, fer passar dos homens Vulgarment nomenats Compters avalanats; Estos Contan totas las personas delas Valls de Edat de anys en amunt, sens distinció, Exceptuadas las Eclesiasticas, tot lo bestiar gros, y menut co de llana, y pell, Tosinos Colomers, y arnes de avellas, y demes Subjecte, segons disposició del mateix Consell en pagar quistia. Forman los Contors sas Respectivas llistas, Parroquia per Parroquia, delas personas y bestiars. Cavallons, y demes se han trobat en quescuna de Ellas, presentan estas al Consell, que se te per lo Repartiment dela Questia lo any Vulgarment nomenat any de Compte, lo dilluns antes dela festa de tots los Sts.

En aquest Consell, saventse ja com se sap la Questia definida per las Concordias, o Concessions dalt Referidas, se Reparteix la suma entre totas aquellas Cosas, que estan sujetas apagarla ab la diferencia, que ha acostumat lo Consell tot temps posar las personas (en aquest Repartiment anomenadas Methedos dipa) com

Comtambe lo bestiargros, Com Son Cavalls, Eguas, mulas, machos
(En Semblanes Rpartiments nomenats Vulgo Methedos depeu Rodo)
Bous, bacas, Toros, Jonechs, y Vedells (Nomenats Vulgarment, Methe-
dos depeu forcat) aun mathex preu, Cota o Rpartició de ma-
nera, que alguns anys hixen tots estos Justaris a 2 6 altres a 3
Segons las persones, y bestiar, que En las Valls se Encontra; tot lo
demes bestiar menut, anomenat enlo Repartiment, y pago dela
Justia Vulgo averias Com Son bestiar de llana, Cabrum
se Rpartexo, y ha Estilat lo Consell Reparterle
a 2 diners, o a 2 diners, y malla per Cap, Segons las Circunstancias
dalt ditas los Colomers tasats per tes arnes de avella
y los Cavallons de blat de 12 en 12 a quista de
un Methedor

Fet lo Rpartiment se Entrega als Consols delas Respectivas
Parroquias las Listas dels Justaris de quscuna Parroquia
per a Cobrar de Ells Segons lo Rpartiment del Consell las Jus-
tias, y portar los diners enlos Consells acostumats; Cobrant
de totes les persones, Com sian de Edat Competent (que Sino
me Engano Es de 10 anys en amunt) sens distinció de
persones (Com no gosian de fer Eclesiastich) Ministres, y Ofi-
cials dela Inquisicio, Batlle, y Oficials de Justicia, tot Se-
gons los privilegis de ditas Valls.

Los anys que Sepaga la Justia a sa Mag.t Cristianissima
Compte de Foix en la Suma de 1975 Frans, o Lluras Franchas,
Segons las Concordias, y Conexions ja Rferidas; Segons Estas ma-
teixas, se li paga Esta Quantitat en dos pagos, Vulgo Pachs iguals
Es asaver la mitat per la pasqua de Rsurreccio - y la altra mitat
per la Festa de tots los Sants; aventse de portar los diners, Segons
lo alvergue Consedit per las Citadas Concordias, enla Vila Foix,
aon se deuen Rbrer, y deu tenir lo Ley, o aquell algual sa
Magestat ha Consignat Esta Quista, persona que la Rebia, y
Nota donia la Respectiva apoca, o Rbuda Vulgo Quitansa, y per ningun
Cas lo Consell pagara, ni portara la quista en altre paratge, o en-
dret; pues de Semblants Condescendencias, queuen Degracio lo
Consell al algun Cavaller al qual sa Magestad agues Consignat
la Quista delas Valls, Voldrian en lo avenir fundats en estos

Exemplars altres als quals lo Dit les aguen fet gracia de ella fezsela portar de Justicia, y Entregar allí aont Vurian, o lis Vindria be Enaxaque fos en Borgoña, Normandía, o provincias de Flandes; Com já se acha pretes algunas Vegadas; de aont los actes de galantezia, y de mala gracia Vindrian poch, apoch, a Sezlos alas Valls actes de Justicia, y los Causarian molts disgustos, y gastos.

El S.r Bisbe lo any que li toca Cobrar la Lluisma sels paga En un plaso, y tota de una Vegada per la Pasqua de Resurrecio, o per la Semana Santa, y Com esta sia ja difinida en los pariatges, y junt ab la mijaria Vinga a Ser la Aexeza part ab moneda de España, co Lluras Barcelonesas delo que la Magestad Cristanissima Compte de Foix en monede, o Lluras franseses 1975 ℔ I no se Contan los Lluisans ni se fa especial Repartiment. Esta Lluisma deuria lo S.r Bisbe Segons la Estilat, y practicat antigament, Rebuzla sempre en la Ciutat de Vrgell Sedi Sua Episcopal, pero Comno sia fora del Bisbat en qualsevol part de ell aont habita, se li acostume pagar la Lluisa, y ell o Son procurador, o mayordom donà lo Repectiu Recibo.

Nota Que en lo temps antich Sols percebia lo S.r Bisbe dalas Valls de Andorra la pura Lluisma, difinida, y tasada en los pariatges, y de molts anys a esta part percebeix, Lluisma y mitjaria y ab aquesto tenen, se li paga, y arresta en lo Conell Consistent en molt major Cantitat, y Excedint la Suma difinida en dits Pariatges; per Saber Com allo ajo estat, o sia entes, se deu Observar; Que antigament Segons Consta de Sacos actes, que se Troban en los archius dalas Valls, los Seguers dels S.rs Bisbes percebian quasi any enlas Valls, Cent Lluras, per mitjaria; Com los S.rs Bisbes de Vrgell de molt anys dela antiguitat, aguesen unit lo Empleo de Seguer de Andorra ab lo de Batlle dela Ciutat de Vrgell Sub uno Capite, o en una matexa persona Cosa que en la nova planta del Rey de España en que se mudan de dos en dos anys los Batlles de Cataluña, y dependesen en la aprobacio, y dimes dela Real Audiencia de

Nota

Bor.no; Separa lo Ill.re S.r Bisbe Simion de Guonda dignissim
Bisbe de Vrgell, de gloriosa memoria, a fi de no Esta Obligat
en mudar los Veguers de Andorra, ressonament de dos en
dos anys, y en lo que es absolut, Jesse dependent dela dita
Audiencia, y aixi mateix dos Veguers de Andorra) y de
nasen tambe al dit Batlle Salari particular, encaraque
petit, tenint ja Com te la declaracio de Causas fins a 800 9
se apropian lo dret de menjaria, que percibian los Veguers
de Andorra, y Consignauen als dits Veguers, que Semuel
Eran Batlles dela Ciutat de Vrgell Com se ha dit, los
productos, o decimas del Boch de Arcavell; y Com des-
pues, que lo referit S.r Bisbe Guonda mogut dilas Conci-
deracions Expressadas, agues dividit, Separat los empleos,
donant lo Emplec de Veguer de Andorra a una perso
na, y lo de Batlle dila Ciutat de Vrgell a altra, semogue
questio, y durat entre estos dos Empleats (qui eran lo Dr.
Feu, y Dr Leguna) acerca qual de ells auia percibir las diez-
mas de Arcavell: si estas tocaban al Veguer de Andorra, y
o al Batlle de dita Ciutat: Resolgueren, y Conuinguereu partir
sles, Com en efecte ho Jeuen, per un o dos anys; Cuyas questions,
y Resolucions arribadas a noticia de dit S.r Bisbe se apropia
Estas decimas, y Com en dit temps estes en lo major Calor dela
Nota Jabrica del Combent delas mans de la Ensenansa, que Gunda
en dita Ciutat, y que era tota Sa atencio Consigna alas mon-
jas per lo temps Vsque estas decimas, y aixi lo Veguer de
Andorra, ha quedat frauudat delas 100 ℔ 9 de menjaria, y de
Sa justa Compensacio.

Ames dela Lustra, que los S.rs Bisbes de Vrgell han acostu-
mat Obrer, y percibir en las Valls de Andorra, Com a sos
Diuncips y S.rs y dels diarmes, que han acostumat percibir, Com
a Bisbes percebessen totas las Vegadas que puje a Visitar alas Valls,
Com no sia mes de una Vegada lo any, y lo pago, o Sa un Regalo Com
a son Diuncip, lo Consell general en los postres, o ultim del dinar,
o Banquet, que dona a dit S.r en un tasso dorat (que es exvis
de azafate) la Cantitat de 25 Reals de vuit de 100 ℔ 9 Diuncuns; Ret
nent lo Consell lo Tasso, o azafate, Com se aja introduit esta Obser
vancia, no se Sap de Cert, y positiu.

252

Alguns Vells, y antighs duen, que anso se fa, y esta demostracio la practica ab los Srs Bisbes, per que a Contemplacio de Ella acostumaban Estos Ordinar de Aost Ordi Sagrats, y no Sagrats, o majors, y menors als Estudiants naturals dels Valls, Sens fer los pagar Cosa alguna, per las Cartilles, ni drets de Cura; pero Esta Opinio es destituida de tota proba, y Verosimilitut; perque ni Consta de titol algun, ni de Observancia alguna, o practica En la Cura d'Urgell, ni En altra part. En Quant a mi tinch per mes probable la Opinio que Estos 25 Pesos de Vuit se donan al Sr Bisbe en Compensacio dels Carnalatges, pasi, y demes Vitualles, que las Valls estaban Obligadas En donarli Sempre, y quant la dit Señor Bisbe gusaba a Ellas (Com Consta de molts antighs instruments) de la qual Obligacio los afranqui lo Mtre Señor Hugo de Moncada, y Pere de Cardona Bisbe d'Urgell (y Crech, que a Condicio de aquesta petita Compensacio ab diners) lo que antes Valia Centenars de Lliures, Consta del Titol dela absolucio alas Valls de donar los truges als Srs Bisbes.

Nassa tambe lo Consell general, y Cobra dels forasters los Estranys, lo que antes per abus feyan los Seguers enlo temps dela antiquitat, pechant ales persones forasteres, y bestiars, grossos, y menuts, que pugyaban, y habitaban enlas Valls dalo qui aventse quexat ab Suplica lo dit Consell, presentada als Srs Princips, Contra esta mala introduccio, y usurpacio de facultat del Consell feta per los Seguers la qual asegua per tocarli En virtut de Sos titols, y privilegis, y Costums, Com tambe moltas altras Cosas, Com Son llevar las questias, lo pescat, Casar, bosos, y Comunals &. Lu los dits Veguers usurpaban al dit Consell, y lo Constrenian ab grasuissimas penas, fou declarat per los Srs Princeps Contra Estas introduccions dels Veguers declarant no pertocarlos a Ells Sino als homens de Andorra, en el Consell general= Vide Sententiam latam super hoc, die &

Desde Esta declaracio, o Sentencia ha acostum lo Consell quesgun any tasar en un dels Consells Ordinaris Que es lo dilluns antes de St Andreu los Estranys, persones, y bestiars; las persones regularment a 3ß; y los bestiars grossos & y lo menut a diners. De Esta tasa queda a benefici dela Parroquia on se Atroban y habitan los Estranys y lo demes deuen portarlos los Consols delas respectivas parroquias al Consell general Ordinari que se Convoca los dilluns antes de St Andreu, y Estos Estranys, o per millor dir la Quantitat, que per Ells se paga, y Cobra lo Consell general sex-

Veus aquest en alivio y ajuda de Costa pera pagar sos mals
Com Son pencions, Sa, y Salaris, presta als mitges Cirugia, y
Advocats: En fin lo Consell Com à Dueño, que en est, tio fa
Servir perlo que Vol.

Pera donar fi a aquest punt se deuen proposar algunes
dificultats, o questions, que facilment poden esdevenir en
Materia de Quistas, Estranys, y altras Cosas peculiars del Consell.
1.º Respecte ala Quistia del Batlle, y altres Cosas Respectives a
Ells, y de facultat del Consell, Quid juris. En Cas de inobediencia?
de quina manera se deuria prosehir? 2.º Respecte als Eglesias
tichs en quant alas Cosas, que estan Subjectas ala facultat del
Consell tant de Parroquia, Com del general, Com son Camins
Reals, privacions de pescas Casas, Comunals, Vosos vedats y Quo
modo procedendum, en Cas de ser un Eclesiastich inobedient
y Contumas. 3.º Quant temps se Requereu, per Estar Sub-
jecte una persona enpagar lo Estany, y tambe los Vedats, y lo
mateix quant temps per les quistes, y Com se deu prosehir en Cas
de Contravencio, e inobediencia. Estas 3 questions hi volgut
tocar, y proposar de paso; la Solucio, o decisio de qualsevna de Ellas
dona llum pera governarse en so mes que pugan esdevenir en
Cosas delas facultats del Comu, o Comuns particulars dilas Vall.
En quant ala primera y 2.º Euent Cert, que los Batlles y Ecle-
siastichs Essent habitadors delas Valls, Estan Subjectes alas Or-
dinacions, y Arrestos politichs de Ellas aquells Respecte asas
persones, y bens, pues deuen pagar quistas per una y altra
Cosa, estos Sols Respecte a sas Cosas, Com Sonprats, Camps, y en
las Ordinacions prohibitivas &. no podent Cassar, ni percar en
temps prohibit & asso Suposat sempre, y quant un Batlle no Vul
gues pagar las quistas, tallas, o mals Comunals, no tenguen los Camins
Reals ensos entorsers enla dita forma; per lo Consell encara que sia
de Parroquia, declarantli lo haver incidit enla pena del Cot y Te-
cot en son Cas, y lloch (pero sempre ab la major moderacio), y per la
Execucio del Cot, y Decot, no tenint, ni lo Consell autoritat per opig-
norar, y Vendre, o Encantar las penoras, ni lo altre Batlle tampoch,
per la Regla, Par in parem non habet imperium, En esto, y Semblants
Casos, se deu Recorrer a son Legitim Superior, per la Execucio
delas penas Com son lo Jutge, Veguers, y Se Combe als Srs Princeps.
Lo mateix se ha de dir enquant als Eclesiastichs, Servatis Servandis

Per Exemple: Un Vicari perpetuo, o altre Eclesiastich delas Valls Vol tenir prats, o Camps, pero no Vol tenir los Camins a ells Contiguos, y entoyxans enla deguda forma antes be pretent, que los altres los hi tinen a ell tenir apunt, Vol Cassar, pescar en temps prohibit, no vol entregar lo espaiwer enlo temps se acostuma entregar als Consols, vol tallar llenya enlos Sedats, y fer pasturar los bestiars enlas herbas vedadas en fin no Vol obrir alos arrestos, y Ordinacions del Consell, entots estos Casos per la declaracio, y Execucio de la pena se deu Recorrer a Son Competent, o Vicari General, lo qual acostuma nomenar, a un Eclesiastich Executor delas penas incorregudas.

Per la Resolucio
#1e part del
dela 3. punt, se deu Saber, que per estar Subjecta una persona en pagar la Justia personal, Comtambe lo estrany personal especulativament parlant deu habitar enlas Valls Sis mesos, o la mayor part del any; En quant ala quistia Real, o dels bestiars, y Cosas, basta per haver de pagar esta als dos Llunays, que lo any de Compte, o be quant passan los Comptes posehesca los tals bestiars, y Cosas, encaraque no's posehesca, quant passan los Comptes, o taxa de Justias, que es lo Consell Ordenari te lo dit lluns antes dela festa de S.t Thomas Respecte als estranys Reals, o per los bestiars especulativament parlant, y Segons lo que he Vist en Molts actes, basta per averlo de pagar a la Comu delas Valls; ec, ason Consell general, que los bestiars entren en ellas; pero per pagarlo a alguna Parroquia deu aver per alguns dias Segons arrestos dela tal Parroquia pasturat Sas herbas. Per la Resolucio de la 2.a part del 3.e punt, o dificultat, se Respon, que en las Justias se deu prosehir al lo mandato de penas de Cot y Ncot; y en los estranys, ab lo Embarch, o Empara delas Cosas, o efectes dels Contravenitors, e inobedients, feta a instancia del Comu, o de Parroquia, o delas Valls, y la Execucio per un dels Batlles, o altre ministre de Justicia, tenint Jurisdiccio, ab las Solitas penoras, o penoramente distraccio de esto, y publich Subhast, o En Cant en la forma Estilada.

Per dir de tot alguna Cosa, no se deu omitir;

Que entre altras ben Reglades politicas, acostuma lo Consell ge-
neral de quant en quant nominar un, o dos Comissaris de
Satisfaccio, per fer visita de pesos, y medidas, legalisar estas ab las
acostumadas marcas, y pendre las illegals, y falsas Castigant
als dueños, a Placio dels Comissaris, o deputats; Comtambe als
Texidors de Llana, y Canem Zelant no frauden al Publich,
ab lo texit dels draps, o en las medidas, y que Observen los Capitols
dela Concordia, o Reglament pessat ablo Consell general. Se Ligu
xen quascun any mostasas en las Parroquias, que Zelan la
bondat del vi dels Ostals, y tabernas, y posar los preus alas fruytas;
Se fa Comissio alen dels Sindichs Clenuntla intergretatiba, sino
es Copriua quascun any per lo Consell general) perque aquest
segons las Circunstancias del temps alsia, o Baixia als Ostalers, y
tabernes lo preu delpa vi, oli, Sal &. Se fa quascun any lo afor
o preu delblat Se ha benut a fiar en los mesos antecedents, desde
el ultim Consell de afor, fins al present Consell de afor, tenint,
y Observant la maxima, de no juntar aquest fins que hi aja ja
blatt Segat en alguna Copia en las Valls, o poch despues. Se prova
quascun any lo Cazar perdius, y altra Caza de publica utilitat, durant
la Veda, o prohibicio desde nostra Sra de Mars a Sta S.to de 7.bre Com
tambe lo pescar ab tot genero de instruments, desde el dia de S.t
Miguel de 7.bre fins ab S.to S.to de febrer manant als Consols de las
Parroquias, Vicallian en Sa Casa tots los Esparbers, desaparroquia
fins sia finida la prohibicio, Com tambe pora lo Consell general,
quant be li aparega lo pren a fora (Vulgarment parlant) la Casa,
Jautas, draps, y altres pesos ous, y demes Cosa usualment Comestibly.

Cap. IV.

Camins Reals Sa politica, y Salvaguarda.

Per Quant una delas mes dignas politicas de millor gloria,
y fama, y dela mayor utilitat del publich sia la dela bona disposicio,
y limpieza dels Camins Reals ha acostumat de tot temps lo Consell
general dos Vegadas enlo any fer Componer, y netejar los Camins
Reals, y altres, a fi delque lo tranuit, y Comers estiga ben Despedit, pero
com la gent no faria altra, que atzumar unpoquet las pedras

296

dlas Sozas dels Camins, passats dos dias tornan a Estalos Camins
ab tanta mala disposicio Com de antes de aontes; Que esta
providencia politica del Conuell be a quedar sens efecte, se
tuvalla en acomodar los Camins dos vegadas en lo any, y
sempre qui Combe, pero se frustria est tuball, y la gent
anant, y venint, y Conuxciant pateixen lo detriment dels
mals Camins plens daigua de pedras, y gravades disentessa-
des, y altres incombenients. Per Remediar aquest dany y aci, que
Esta providencia politica del Conuell sia en efecte tal, y Sorts-
ca Son degut efecte, y no se quedia en mera politica denom,
enlos Conuells en que se Ordena, o arresta lo acomadar Ca-
mins, Empedregarlos y limpiarlos, se deuria arrustar, dbarrut
vigilos, y fosse manar posta per posta 1º Que las pedras, se
trasen al Riu, se portassen alma pedrera apartada del
respectiu Camí, o se Enterrassen fondas en ells, en fin; Que de
tal manera se apartasen dels Camins, que ja may, aquelles fos facil
lo tornar en ells. 2º Que las gravadas se enterrian, y arrasian una
vegada lo any. 3. Que quiscuna delas Parroquias tinga obligacio
quiscun any de Compondre un tros de Camí, y aixamplarlo po-
sant grosses pedras en las bazanas, de tal manera que no sia facil
lo Caurer de ellas matexas, o fetas Caurer. De esta particular
providencia Resultara; 1º que Com los entorxens trauran Lluny
las pedras dels Camins, o las Enterrarau, fet una vegada, les de
mes tindran poch tuball, y sempre aquells estaran be: 2º Com
sabran, que seran tenguts Emportar las pedras lluny, no las ta-
rarau de sos pedrés en los Camins, o impediran no Caigan;
puis no portarue lo Escombre ab rigor, las tiran, o no impediran
Caigan, sentse Compte, que luego las auran arrimadas, Com Soler,
y no aprofita: 3 Que Com se Replenan una vegada be las grava
des, y se arrasian, no Costara molt tuball, ni molta terra, o grava
pº tenirlas be: 4º Que sents un tros de Camí Real ample, y ben dis-
posat Cada any, poch a poch insensiblement, tindran los Camins
Reals a estar tambe, que no Costaran Casi menobras algunas,
para Sa manutencio, sino que vinyan aiguats, neus, o glaos,
5º Que posant pedras grosas enles Voras dels Camins ablas plujas

se Nmplirán de Pena les gravades, si Cau alguna aveia no
sera facil precipitarse, y tambe se Resistiran ala insolencia dels
inquiets atrevits, y audaços; que no podran fer las Causes.

De aquest,
o duen altre arrest semblant, sen pot donar una Copia a Cada
una delas Parroquias la qual tingan patent en la Casa Comuna
en una tauleta, ab altres arrests, quedaran tot lo any, y per-
manent; Com es: lo de aver de fer los Consellers, o Consols en
sas Respectivas Parroquias Examen, y aprenció dels papers pu
blichs, o pertocants ala Escrivania, en morir algun Notari,
o Volenge ausentar delas Valls &. Axi tot lo mon veu lo que
deu fer, y tot lo Consell de Parroquia Sols en mirar la tauleta
ve en Coneixement lo que deu obrar especialment.

Axi Com
lo Consell per moltas de sas facultats, te deputats als Síndichs,
Mostasas, Visitadors de pesos, y mesuras, Contes & per la millor
observancia del arrest tant politich, y necessari dels Camins, y
millor Estat, y limpieza de Estos Sera molt Combenient no-
menar, quascun any Son deputat, o Comisari de Camins Reals
pagantlo o donantli de Publico lo 12 Cada any ab la Obli-
gacio de aver una Vegada Cada mes, y Sempre que li aparegues
a ell a fer una Vista de ulls, o Visori del Estat dels Camins
Reals (quals se Entenen desde la Balla de Andorra ab lo ter-
me de Alcavell, fins als pobles immediats als ports, o desde
dita Valla, fins a Soldeu, a Clos, o Arenal, a Pal & Rebera Vibe
rant) y tots aquells, que no trobas en lo degut Estat, Conformes
al arrest, y manaments del Consell, ja Sosen de Comu, ja depar-
ticulars, tinguen Obligacio de notar, y intimar lo Cot dela Terra
a aquells, que duvian tenirlos en det Con Estat, y Reportarho en
lo primer Consell; Com apunt, y que per la Cota delapena, o Cot
Comparguessen al primer Consell dela Terra.

Aquest Com podria
obrar moltas Cosas la malicia del Comisari) a fi de prevenir esta,
se Reserva Sempre, Comparessent las partes lo declarar, taxar,
y Executar lo Cot, o penas dels inobedients, y negligents, depositant Estas
En lo arxiu publich, per pagar al Comisari, o per fer altres pagos. decla-
rant absolutament lo Cot, Sens mes Examen, En Cas que las pares
Sosen inobedients En Comparexer, inseguint lo manat, perlo prupos-

tura de Sa Culpa fundada ja en la Placio del Comisari, y ja tambe, en volen ells Comparexer. En Cas de Comparexer ant en Justicia, pero en Cas de no donar provas Combincents en justificacio, de tenir los Camins de Sos entorans en bon Estat y prualexent la mera Placio, y declaracio del Comisari per ser aquest un Ministre acalaziat, y probat per lo Consell.

Respecte als Camins que enSos entorans deuen tenir los Eglesiastichs en bon Estat, tant, y millor, qui tots los demes, deura lo Comisari passar los un Pecado atent, no tocantlos lo mal Estat, y disposicio de ells, y encarganlos, lo Cuidar de tenirlos en bon, y digut Estat, ab la Comminacio de Reportarho al Consell, o Sindich, Si dins tants dias no han Cuidat de acomodarlos be, y diguidament a fi de que aquell prenga las mes Seguras, y Oportunas providencias, y efectivament passats los dias, qui Sian menester per acomodarlo (qui podrian en Semblants Casos, per uns, y altres prefigirse 15. o fins ala nova Visita mensual) dura certiorarne lo Comisari al Consell Si Sente algun o a un dels Sindichs. Lo qual o ja de disposicio del Consell, o ja en forsa dissas facultats a ell atribuidas per aquell, passara luego a instar la pena en la Cantitat, qui en Semblants Omisions se Sol Cobrar dels demes, y Sa Execucio, a Son Superior ofica Si General.

En General. Lo Consell dui Sempre eficasment invigilar, Castigan los Camins Reals delas Veguerias Riberas principalment, enlo millor Estat Sepuga (menos los Camins delis ports, los quals Compugan passar de Comberient aun altra Politica Contraria, mes Elevada, y mes fina, qui no Sian bons, o no Estigan Cregzan disposicio, antes be, qui Sian bruscos, Estrets, y pedregosos) per lo transit, y Continuo Comers: Que lo Comisari Cumplia Exactament a Son ofici de Visitas, y denunciacions de Inobedients, y negligents, Sens fet plats, ni Comarcs, Castigantlo Si falta a una, y altra Cosa: Que ningu se atrevesca en toca pedra alguna dels ponts, ni Cazanas dels Camins, llantsarlas dla aigua, Castigantlos ab bonas multas, Si Comberient es, demanar la forsa dla Justicia, per a fer los Castigar Corporalment Si anen Estos actes per judici notabilissim del publich, y assi disposat per lo dit Comu: Contra

semblants inquets a fi de que stan Castigats, y Observat en
las Valls de molt temps dela antiquitat, Com Se veuen
enlas moltas Sumarias de esta Especie, que se llegeixen en
la Escrivania publica; y aixi finalment Ordinat per molts
Capitols, y disposicions de Sta Cort Contra la insolencia, au
dacia, y atrevimento de Semblants inquets: Jo lo Comsa-
xi, Sempre, y quant veya faltar alguna pedra en los
ponts, o Voras dels Camins, Se informava, averiguant ab
tota Cautela, y Solicitut, qual sia la persona
lan dany; y tant sols averigue, Com sia, faza Report
al primer Conell, a fi de que aquest prenga las millors
providencias; Per aixo sexa bo, que al Comisari en lo paper
de Sa Comissio, que se Copiara del arrest, se auza fet
de Sa nominacio en lo lluoc, se li notian, y Escrigan las
facultats, Obligacions, y Carrechs: Y se al Cap del any de
Confirma, posar asa Continuacio lo Confirmamus.

Cap. V.

Arxiu: son reglament, orde, y disposicio, Arxiver, y sas Obligacions.

Essent Comodum un Comu la Arxiu la Cosa mes necessaria
per la Conservacio, y Custodia dels titols, privilegis, y papers, y
de mes Cosas, dixi tambe se deu Cuidar ab la mayor politica
dela millor disposicio, Orde, y Consert ja per Conservar los titols,
y demes Cosas, que dins de ell se troban, ja tambe, pera encontrar

los titols en Cas de Mort, o Quant sia Combenient; dezo con la Esperiencia aja Ensenat deplorablement los disgustos ha Causat al Comu delas Valls, gastos, y treballs en buscar, perdicio de titols, la poca política, y Curiositat se ha tingut fins al temps present en los titols, y papers, teninlos en una Caixota Cencaraqu Cerrada da sis Claus) Embolicmats y fets una Confusio, haven resolt lo Consell disposar aquell en la millor forma sepuga, per la millor Custodia, y guarda de los titols, privilegis, y papers, per ara, y pera Sempre se ha disposat, en la forma disposicio, y axmonia Seguent, y per la Continuacio de esta ha apareixgut, fernt esta Explicacio.

Orde del Arxiu.

El Arxiu esta disposat ab sos Causons, grans, y xichs y posats en ells dins de uns Sachs, Senalats de las respectivas lletras y Potulos, Es asabex: Los Privilegis de las Santedats los Papas tant respecte a lo Espiritual, Com temporal, y altres Otorgats per altres prelats, y en fin tots privilegis, Exempcions franquesas, y tots altres titols Concernents ab Espiritual, y da anima, los dela Inquisicio Butlo dela Cruzada. Y tots Potulats, y Publicats dins dita respectiva Saqueta tambe Senalada de Sa lletra, y Potulo En un Causo Potulat, del Potulo generalment Significatiu dels que dins de Ell Conte.

2.. Los titols, privilegis, franquesas, y Exemptions Consedits per nostre Mtre Princep los Srs Bisbes de Urgell, Com tambe Sas declaracions, dins de sos respectius Saquets tambe marcats de Sas lletras, y Potulats en altre Calaix Potulat de Son respectiu Potulo.

3.. Tots los privilegis, franquesas, Exempcions, y titols Concernents a las Valls, y ala facultat de sos Moradors, tant dins de Ells Com dins de Franca Consedits per los Comptes de Foix Comtatals, Com a Reys de Navarra, Reys de Franca, y altres Srs de Franca, Sentencias declaracions de Jutges, y tribunals francesos, dins dits sos respectius marcats, y Potulats Saquets, en altre Caix Potulat deun Potulo Significatiu dels que en Ell Conte.

4... Tots los titols, privilegis, Exempcions, franquesas Sentencias, declaracions, provisions de Suplicas, y memorials, y tots altres otorgats per los Comptes de Barn.na Urgell, Reys de Arago, Castella, y altres Srs alas Valls, y sos naturals, y moradors respecte a la Espana, y sos dominis, y provincias, franquesas de pasatges, deudas, Vals de Batlle, drets de marca, de Barra Egipcia, dins dits sos respectius Saquets marcats de Sas respectivas lletras

y Votulats, en altre Caixo Votulat de un Votulo. Significatu dulo que dins de ell Conte.

5. Totas las apocas, y Rebudas dels Censals & que ha quitat lo Consell general y dulo que hapagat de Censos de nuda percepcio al Sacrista de Vrgell, porter N.ro S.r de Cuxoja y N.a S.a de Vrgell, y altre pagos se auran fet en Sas Respectivas plicas ben Votulatas dins altret Caixo dixo matcio Votulat.

6. Bandos, y Reglaments dula Mt.e Cort en Sas Respectivas plicas Votuladas dins de Saltre Caixo Votulat de Son Respectiu Votulo.

7. Quedaran Caixons Vacuos, per Servirse de ells al temps a Venir arrabanse en ells los titols, que no pugan Cabir en los Respectius Caixons, ja dits Votulatge, quant venga lo Cas, dels Competents Votulos.

8. Quedaran dixo matcio, dos tres, o Quatre Caixons, que tindran Con Clau, y pany particular, pera posar, y dividir lo Consell Sos dinirs, que tindra per Sos fins, y urgencas.

Aquest Arxiu, que estara dins una part, a modo de armari, tindra dos tancaduras, una interior ab portas de fusta, y altra exterior ab portas de ferro. La tancadura, o portas de fusta, tindran Son Son pany, y Clau apart amus del Secret apart p.a obrirlas; y la tancadura, o portas de ferro Sis panys, y Sis Claus diferents, que una no puga obrir en altre pany, que en lo Seu; Estas Claus se marcaran del nom de Sa Respectiva Parroquia, Com tambe los panys per Son Orde y las tindran los Consolats dulas Respectivas parroquias. La Clau dela tancadura, o portas de fusta, se la tindra sempre lo Consell general, o la Encomanara ason arrabet, ab Son degut Compte, y Pahs; Com tambe se Reservara para si lo Consell, las Claus dels Caixons dels dinirs o Crxaus.

Lo Arxiu vell ab los Sis panys se posdra tenir en la Iglesia de Andorra ab licencia del S.r Bisbe, o Ordinari, ferrat ab Cadena, y dins de ell un Exemplar dels Libres En que estan tras sumptats los titols privilegis & declaracions, y Capitols de Cort; per lo Cas; que se succehis, o esdevenis un Cuyro en un arxiu Quedan los titols en altre, Aquest arxiu bastira Visitarlo una Vegada en lo any a fi de limpiarlo, y traurer lor pols dels Libres.

Obligacions del Arxiver.

P.° lo Arxiver de quelos pergamins, títols, y privilegis estigan ben Totulats y tambe posats dins de Son Corresponent Saquet, y Caixa Contambe las plicas depaper Cuidant no hi haja pols ni altra bruticia.

2... Entots los Consells portara la Clau del arxiu (Si lo Consell la hi confia) per que la tinga alli, Si se avia de mirar el arxiu.

3... Sempre, y quant lo Consell Pidga traurer del arxiu titol algun, o dinera, anira a ell junt, ab los Sis Consols un de Cada parroquia; lo quals Obriran quascun en Son Respectiu pany las Cerradures o portas de Ferro Interiors, y ell las portas de fusta; Cerradura interior.

4... Pendra en presencia dels Sis Consols lo titol, a pergami o paper Se demania de Sa Respectiva plica, o Saquet, y de Son Calaix, tornara a Cerrar las portas di fusta, y Secret, en presencia del matexos, y estos en presencia Sua las de ferro assegurantlas totes bej Lo matex Se Executara Se deuen traurer dineras.

5... Portara al Pottlo, o Consell lo titol, y trita Copia de ell per lo Secretari, y feta Comunicacio, o Comprobacio dela Copia ab Son Original, tornara aquet junt ab los Sis Consols en lo arxiu (dela matexa forma, que quant Se traque) en Son mateix loch, numero, Saquet, o plica, y Caixa, y tornaran a Cerrar, y assegurar las portas, y Secrets del modo Se ha dit en lo article antecedent.

6... Tindra Tambe enlo arxiu un Exemplar de Cada Libre En que Son budats los titols, y privilegis, y un Exemplar del libre titulat, diversorum o del arreglament de Corts, atvertint, que Sempre, y quant Se aja de Treurer algun titol, Sera millor Se veja y Se traga del libre, que del Original enplica; pero tant en traurerlo, del arxiu, Com En tornarlo Se Observara lo matex que Se ha dit enlos dos articles antecedents.

7... Espolsara, y tindra lo arxiu ben limpio; Com tambe Espolsara alomenos una Vegada enlo any los libres plicas, y papers que per prevenir un Crima Se tindran En lo arxiu vell enla Iglesia de Andorra, Enlo qual quant Se diga mirar assistiran los

Sie Consols para Obrirlo, y Cerrarlo.

8.. Tindra una Copia del pnsent arreglament, y del Ordi del Arxiu antes de aquist, Esprivat (que lo Consell faza transumptar en Son Libre de Ordinacions, y se traurara de alli) en una taulleta patent en la Estancia, dont seza lo arxiu, Ciudant de Mudar-la quant se bonia o Consumesca.

9.. Tindra ben estudiat, y mirat lo present Libre; per que sempre, y quant Combinga, hi aja en lo Consell, persona, que estiga ben instruida delas Cosas delas Valls, assi de Saber en pronte, dont se duen buscar, y trobar los titols.

10.. Finalment, quscun any, en lo temps, y Consell que aquest determinara se li faza una visita, o mes, del arxiu, y se Castigara, en cas de no tenir aquest en Son digut Orde, politica, y limpieza.

Los dmes papers, apocas, o Rebos, que entre any se anixan fent (com tambe los Libres del Consell) se podran tenir en un armari, o Caixa del Pollo, beritancats y respectivament Potulats, y numerats, y al Cap del any, o de dos se arxibaran en lo arxiu ensa Respectiva plica, y Caixo.

Seguisenne las proposicions, y duptes del que pot, y no pot fer lo Consell General, se Copiaran despues delas Obligacions del arxiver, y antes del Indice dels privilegis.

13 15

Nota

Nota

Obscura

1.

2.

Nota. Se deu copiar despues delas obligacions de Car xiber immediatament.

Apendice Miscellaneo de duptes, y proposicions de Cosas Concernents al Concell General, delo que pot, y no pot.

He Mirat ab Especial Reflecciò las Cosas, que proposare en lo present appendice, Com saràn varias, y en diferents assumptos, mescladas de varias materias, per lo fi del tractat del Consell General, y antes del Index de privilegis &c. que possare per Corona del present llibre. *Nota.* Prevenint, que las proposicions, o sa mayor part, anirán sueltas, y peladas Com tambe la Resolució dels duptes proposare; pues aver se de donar las doctrinas, seria materia molt llarga, y Costaria un Crecidissim Volum, o llibre. Lo fi que he tingut en axo ha estat; per que en un Cas prompte, y en que sia dificil lo Recurre, a Consultas, tinga lo Consell *Observa.* alguna Guia per governarse. Dich mon sentir, y dono ma Resoluciò, la qual no pretench serveSca de Opinio fundat enlos privilegis delas Valls, antes be previnch, qe. sempre, y quant, hi aja lloch, se Consulten, quant vinga lo Cas, las proposicions, y duptes; pues en moltas de ellas poden ser varias las Opinions, segons la Concurrencia de Circunstancias tot anira distribuit per sos numeros.

Proposicions.

1. Los decrets, y deliberacions de algun Concell inferior Com de Parroquia. o de Quart, poden ser Revocats per lo Concell General, o gran Concell delas Valls.

2. Los Consols, y Consellers del Consell General, Com tambe los interessents enlos altres Concells dels Comuns delas Valls, votant, o donan Regular ment son Sufragi in Voce.

3.. Puval lo vot daquells que son la mayor part del Concell; sens que se attenga pex dirse la major, y mes sana part la dignitat delas Persones; Com en las Valls de Andorra tots sian iguals, en los vots y Concell.

4.. Enlos actes del Concell generals (y tambe dels demes Concells) perque no estiga dat tot dela major part dels Votants no pot valer, ni estatut ni Consuetut.

5.. Cuscun del Concell General te libera facultat de proposar en ell lo que vulla.

6... Pot lo Consell per evitar fraus, y furtivetas, quant convinga votar per Sort, aixi mateix Com per veu.

7.. Ningun Concell, ni lo General delas Valls pot decretar Cosa Contra las Regalias de Sos Srs Princeps, ni Contra los privilegis, pot empero interpretar estos per Sonus dela manera que qui ho judiqua Convenir.

8.. Los decrets, deliberacions, Ordinacions, arrestos &a. del Concell general tenen forsa, y valor, encaraque no aparega de proposicio alguna.

9.. Los interessents en lo Concell duen Castigarse (pecuniariament los Excessos dits interessents, Com sens paraulas injuriosas) si expresament no Contraduen, quant se tracta de alguna Cosa danosa è illicita.

10 Lo Concell pot Conexer, y Castigar pecuniariament los Excessos de Sos interessents, Com sens paraulas injuriosas, y altres Excessos dins del mateix Concell Comesos, sens que diga per aixo instar ala Illa Cort, à menos que lo Excés fos molt grave Com es de mort, mutilació ó En Cuyo Cas sens dupte Conexera la Cort del Excés, ó delicte, o si tot los Cos del Concell delinquí.

11.. Los actes fets per lo Concell se poden provar per los ma-
teixos, que assistiren en ell.

12.. Lo Secretari del Concell, fara sempre be de espressar en los
actes del Concell los noms dels Consols, y Consellers, que han
assistit enlas Relacions.

13.. Sempre se ha observat lloablement enlas Valls, que no
sian Elegits en Consols, aquells, que no han nascut enellas
encaraqiu en ellas tingan domicili. Com tambe se ha observ-
at no Elegir en Consols los nascuts enlas Valls, fins a que sian
Casats, o Viudos, y que tingan en ellas sa habitacio perma-
nent, o la mayor part del any, tot Conforme ala disposicio
del dret Comu, perque la Republica Regularment no pot ser
ben governada per Estrangers als quals sol faltar lo amor a
la patria, la Ciencia, y Coneixement delas Cosas particulars,
del qual necessita lo Rete guiern de ella, y finalment, per-
que lo tenir Concell ab Estrangers, y admitirlos a ell pot
produir no pochs incombenients ala Republica Segons diu
lo S.t Cperit per lo Ecclesiastich Cum extero Consilium non
facias, nescis enim quid pariet.

14.. Sera sempre Combenient, especulativament parlant, que
persona alguna sia Elegida en Consol, que alomenos no
tinga la Edat de 25 anys.

15.. Los Consols, y Consellers dels Valls durant lo any de son L. 2 ff. de im
Emplec no poden ser Convinguts en judici per deutes Civils jus Vocando
Segons disposicio de dret. lo que tambe se Entenga dir L. Iuriarum ff. de
dels Batlles, y magistrats majors; per delictes per ells Judiciis
Comesos, poden ser Convinguts, y Castigats majorment, L. Nec magistratus ff. de Injuriis
si son delictes Comesos en los oficis tambe en Casos de L. Jubemus, vbi
Regalia; Com esta sempre se Entenga Exceptuada de glosa Cod. ad
las Regles Comuns y no sia Contenguda enlas generals Cons- Legem Juliam
titucions, Ita Olea de Iure Fisci Cap. 14 n 107. Repetundar.

16 No deuen Elegirse en Consols Carrecs de oficis;

ni aquells, que ajan estat Nuncis, trompetas, lacajos, y finalment aquells, que ajan exercit algun ofici vil aquells, que ajan estat Criminosos declarats de Crims infamatorios, ni aquells que estigan molt Cargats de deutes Civils, ni aquells, o aquell, que diga molt del Comu, o Comuns declaradament, y finalment aquells que tingan plet, o Causa ab lo Comu dela Parroquia, de cont son o ab lo Comu delas Valls, los fiamansas dels debitors, los Excomunicats los fills de Pares, Germans, si poden ser Elegits los deutors de deutes petits.

17.. Als Consols Consellers, y prohoms Especta lo Ciudado, y Solicitut de Conservar la Sanitat, y perço en temps depesta, o Contagi, ans Certificats, y Fefahents sempre en Cataluña sels ha donat plena fe, Comsian expedits ab sas firmas sens alguna firma de Notari, y lo mateix esdeve en altres assumptos de Politica, y Economia, Especte ala fe deguda, a sos Certificats.

18.. Los Consols delas Parroquias, o quascun de ells esta Obligat ala Parroquia, o Comu, Simul et insolidum y lo un, per lo altre; ans si entenyquant la administracio los fou donada Conjunctivament; pero si la Administracio los fou donada Separadament, o, Separadas porcions, dividida cosa de Valtra, no estan Obligats in Solidum; pero si estan Obligats insolidum, los Competeix lo benefici de divisio, y de Ordre a imitacio del Contutors. Llargament ho tracta Boeri decis. 60. n. 1. y 2. per tot.

19 No poden ser Elegits en Consols ni en altres oficials dela Republica tots aquells, que prenan, o tingan benefici Eclesiastich, o Ordes Sagrats; Com tambe si foren Veguers Batlles, y Oficials dela Justicia; antes be, si despres de ser Elegits los venia alguna de las predites qualitats de Consol, o di Consellers, cessan de aquellas.

20 No duen, ni poden ser Elegits en Consols, ni admesos en Consell ni altres ofici dela Republica, los mentecatos, los que pateixen alguna malaltia, o infirmitat del Cos, o del anim Com son cegos, muts, los molt Sords, los que pateixen mal Caduc, los que se Atocan del vi, y en fin tots aquells, que per defecte del anim o del Cos, no poden per si Servir Comodament a la Republica.

21.. Nobstant, que los Familiars, alguasils, y altres Empleats del S.t

ofici dela Inquisicio de dret Comu son communes, y exemptes de Cazzechs Civils, y Com en las Valls sia aquell derogat per privilegi, o privilegis, y Contraria Consuetut, y Observancia, y per-conseguent no tinga en ellas lloch la Exempcio de persones, y poden molt be ser Elegits en Consols, y altres ofícis, y Cazzechs Comuns, a diferencia dels Ordenats, o Eclesiastichs, o dels que tenen benefici Eclesiastich.

22. Las Obligacions primarias, y principals del Consell, son Cuydar del Cobro delas Iustias, y Talles, del abast dellas Valls Singularment del Blat y dela politica de Ellas. Vide maxima.

23. Lo Consell dela Parroquia se deu demanar Licencia per la Construccio de nou edifici particular en ella; pero si era edifici per fundacio de Combent, o Religio, o altra Comunitat se demanar al Concell general. Vide maxima

24. Lo Concell General pot, y deu declarar inhabils als ofícis de Consols, y Consellers, Citats aquells, o manats Comparexer, Com la citacio sia lo fonament del Judici, y de dret natural; aont tinguan Vcers los dits declarats inhabils: ho dixo, y abstrach dela Resolucio.

25. Pot lo Concell Suspendre del ofici, honor, y benefici dela Republica a algun sens previa Citacio alguna ante dela publicacio de la Enquesta de Crims, que contra aquell se fa, qual Suspencio es molt lloble aventh justa Causa, o Com se faria a Contemplacio de Enormitat de Excessos.

26. Perque un Estranger Contraigue domicili enlas Valls gosia dels privilegis, prerrogativas, y Exempcions de Ellas, es menester, que ame del Rems, y Espay de deu anys, que de disposicio de dret Comu se Requireus, per Contraurer domicili; a mes del animo de permanexer en Ellas (lo qual deu Estimarse de fets, y paraulas de ell) pagua las gustias, Talles, y altres Cazzechs Reals, y personals, que se han acostumat pagar enlas Valls.

27. Lo Concell general, pot Crear, y Crio diferents ofícials que Exercexen Iurisdiccio enlas Cosas dela Economia, Com son,

Rhotafas, Vehedors, Comissaris, de aiguas, Camins, boscos, y Comunals dels quals lo Regne es al mateix Concell.

28.. No pot edificarse entas Valls, Castell, Fortalesa, ni Casa de gentil home, Com ni Casa publica, ne de Religio, y Esta edificada auria menester licencia Expresa del Concell general. Pero quam obtinendum sit ab huyusmodi domus edificacione, nobstant de Ser Cosapia. Vide maxima.

29.. Iudici o Iuy de Proms o del Consell, no tellech en Causas Criminals si Sols enlas Causas Civils politicas Expressadas en los privilegis, y no mes, En las quals te lo Concell la jurisdiccio, la qual Encaraque sia la minima, duralla y se diu Concedida pexlo Princep.

30.. Assistexen, y deuin assistir enlas Cortz dos proms nominats pex lo Concell, Iulgs. Rahonadors Exprivilegi, et praxe.

31 Lo Consell general te facultat, de Estatuir Ordinar, y arrestar en Cosas tocants a sa jurisdiccio, baix penas pecuniarias Iulgarment dutas del Cot Com Son acerca Camins, aiguas, pescas, Casas boscos, Comunals, termes, Carniceries, flicas, ostals, y tavernas d'Exits, pesos, mididas, mitges Cirurgians, apoticaris, y En fin entotas aquellas Cosas, que Concernexen la bona administracio política, y Economia dela Republica. Exprivilegi et praxe.

32.. Potse apellar dels Estatuts, Ordinacions, arrestos, acerca lo Efecte devolutiu, y no en quant al Suspensiu, si Son generals, o almanos Se mota apellacione, Sepot Recorrer al Superior, per Viam querela

33.. Encaraque les Valls, o Son Concell puga Estatuir, Ordenar, y arrestar, no impedixo, que los Princeps ho puguan aixi mateix fer ho, Com no sia directament Contra privilegis; perqs no se entent, ni pot entendrexse; Lu los Princeps Conexent dint dlas Valls, la facultat de Estatuir, Ordenar, y arrestar, se Volguexen abdicar de Est podix, y facultats, sino que se Expresia enlas Concessions; antes be tota facultat, y Jurisdiccion omnium.

Thomas grammm. decis. 30 num. 3 menoch. de presump. lib. 2 presumt. 18 n. 26. 1. Final cod de jurisdiccion omnium.

dició se entén Consolida Comulativament, segons Expresas, y terminals disposicions de dret. lib. 1 di Offic. prefecti Urbi Cap. Per hoc de hereticis § in C dementina eodem tit.

34 En los estatuts, Ordinacions y arrestos es molt bo Expresar, que lo Concell se Rte, y Reserva la facultat de Revocarlos, mudarlos, y Corregirlos.

35 Las Valls, o son Concell, si vol Estatuir, o deliberar alguna Cosa, Com a Jutge de alguna Causa, se Requireix Citació, o manament ala part, per que Compareixa, y Coneixement dela dita Causa.

36 Lo cas del Estatut, Ordinació, y arrest, se deu probar per aquell, que se funda en Ell.

37.. Los Estatuts, Ordinacions, y arrestos fets per aquell, que te facultat de Estatuir, Ordinar, y arrestar, (com es deve enlo Concell General) no necesita de Confirmació de Superior. Franch. March. decis. 804 n. 3. et 7.

38.. Poden las Valls o son Concell fer ab sos Estatuts, Ordinacions, arrestos, mes grave la Condició dels forasters, que dels naturals, y subdits, ni per asso se podria dir, que violas las Constitucions del llibre Comers. Decian. Decian Const. 44. n. 102. Vol. 5.

39.. Poden las Valls, o son Concell dispensar acerca sos Estatuts, Ordinacions, y arrestos per antichs, que sian, y seria molt Conforme a dret semblant dispensa. L. Nihil tam naturale ff. de Regulis. Soto de Justa et jure lib. 1. quest. 7. art. 3

40 No poden las Valls, o son Consell, Estatuir, Ordinar, ni arrestar, Cosa alguna Contra los drets de sos Princeps, privilegis, Fiscals o sas facultats, ni Contra los privilegis Otorgats ala mateixas Valls per sos Princeps, segons Expresas disposicions del dret. Baldus Cons. 203 lib. 5. Cap. Cum inferior de majoritate et Obedientia Viden. Decian Sup. cit.

41.. Los Estatuts, Ordinacions, y arrestos, son de sa naturalesa Revocables, segons las Circunstancias del temps, y de Costums, y per esta Rahó se acomparan als testaments, y ultimas Voluntats. Es Corrent doctrina dels d.a. Civilistas. Jaso in l. non solum § morte n. 46 ff. de novi operis nunciatione. Bartholus in l. Centesimus § final n. 9. et 10. ff. eodem et plures alij

42 No poden las Valls, o son Concell Revocar los Estatuts, ordinacions, y arrestos per ellas fets; pero Confirmats ab authoritat del Superior. Es Corrent doctrina de dret.

43. Si penderá Causa en lo tribunal Ordinari, acerca la interpretació de algun Estatut, Ordinació, o arrest fets per las Valls, o son Concell, pareix pot aquest llevarlo, y revocarlo, Com no naixque sospita, de que lo Concell en emulació dela Causa, o plet pendent devant del Superior Revoca lo dit Estatut, Ordinació, o arrest, en qual Cas pareix no pot y aixi se ha vist Consultat varias vegadas, per varios Celebres Juristas.

44. No poden las Valls sin Concell fer Estatuts, Ordinacions, ne arrestos am-
l. ambiciosa ff. de decret ab ordi- ne faciendi. biciosos, y si los fes, sens dupte se Revocarian per Recurs, o apellacio.
Cap. cum in omnes, de Const. et ibi D.D. Es Corrent lo dret Diuense Estatuts Ordinacions, y arrestos ambi-
Baldus in l. Nullis Cod. de Sentent. et inter locut omnium Judicum. ciosos tots aquells, o aquellas, que se fan abenefici de Certas y determinadas persones, y en dany de altras, sens Rahonable Causa; que no son Conuertaneas a Raho; o en fin si lo Concell tenia la sola mira de Complauzer a algunas Certas, y determinadas per-sonas.

Duptes, o questions.

1.. Si los Princeps poden, o no ab Contrari priuilegi Revocar un Estatut, Ordinacio, o arrest fet per lo Concell General, tant per via de apella-cio, Com per via de Queixa, de que lo Estatut Ordinacio, o arrest, es injust, Com per via de providencia? Dizia que si; per Sez Cert, que als Princeps sia quda libre Semblant Revocacio per Sas Rgalias.

2.. Si dels Sentencias profezidas, per los Jurats, o Concell General se pot apellar, o Suplicar dela Cort dels Valls? Quedara per Ventura la Sentencia injustament profezida destruida de tot Remey? Dev-xo debon gana indicua Esta questio. Solo dich; que si aun sels fa una manifesta injuzia, no judico Exelos lo Judici delbon Jut-ge; de aont es: Que Encaraque no pogues apellar o Suplicar podra sempre aquell al qual manifestament se ha fet injuzia enlo judici, implorar lo ofici dela Cort, o del Jutge, per Viam querela oper via de queixa, y aixis entendria yo las Vazias apellacions, que se Vegeixen en diuersos papers dels Curia de declaracions fe-tas per lo Concell, apellades dela Cort admisas per Esta.

3.. Si los Jurats Savis illiterats, o sens lletras ensos judicis estigan en Concurso Obligats enpendre assesor, o Saltem Consultor. Vid Canonis-tas, et moralistas. Solo per mi dize: Que qualsevol Costum, que per la negativa se troba introduida, esta improbada per un y altre dret Canonich, y Civil, y per Consequent paruos se deuia Expellir; perque Regularment los dits Jurats son lleichs, o sens lletras, y en Causas munts Experts, y per Consequent un Ciego malament judica de Colors.

4. Si Segunt los Jurats illiterats, o Consell illiterat lo parer o Consell del Consultor, judicauen iniquament se pecan, o no? y si se Excusan in Sindicatu y en lo judici instituit Contra de Ells, per lo dret Comu?

Vide Juristas acerca lo ultim. Vide Canonistas, et Moralistas acerca lo primer. Per mi dich, que no pecan, y que se escusan in Sindicatu encaraque judiquian iniquament de vot, y parer de Consultor.

5. Itum los Eclesiastichs estigan atinguts als estatuts &. que fets per lo Consell general y altres? afirmative maxime si sons fets per raho de bona politica, y bona administracio dela Republica, es a esta Resolucio concernent lo dret, y los R. R.

Ita Baldus Felinus et alij in cap. Eclesia Sancta Maria de Constit. Lader chi Imolin Const. 103 Oliva de jure Fisci Cap. 14 n. 133 Peguera decis. 56 par 1. Cancer alios allegans part. 3 cap. 4 n. 225 et seqq. n 277

6. An los titols Nobles, Militars, Homens Generosos, y doctors, estigan obligats en las Valls, en observar los estatuts &. del Concell general, y dels delas Parroquias maxime si los dits estatuts se han fet per la publica utilitat, y bona administracio dela Republica? afirmative La raho es, per que en las Valls de Andorra no hi ha distincio de persones ni de gore de for ex privil. et praxi immemoria liter observat absque contradiccione.

7. An los Consols, y Concellers delas Valls (segons disposicio del dret Comu) sian responsables dela negligencia de dolo de culpa lata, leve, y levissima, del cas fortuit, y vici natural? Ho tractan llargament en termes de dret Comu Osasc. decis. 103. n. 7 et 8. Borgnin. decis. 37. n. 12. 14. y 13. cum seqq et decis. 320 n. 22. Diria que son responsables del dolo culpa lata, leve, y negligencia moralmente culpable, pero no dela levissima casu fortuit y vici natural.

8. An lo Concell General sens preceheir citacio, ni coneixement de causa puga privar a alguna persona perpetuament del offici honors, y beneficis dela Republica, per excessos, y delictes, per la tal persona comesos, o que tem comesos borrantlo dels llibres de la Casa del Comu y declarantlo inhabil? Diria que pot lo Comu sens preceheir citacio, ni coneixement de causa privarlo dels oficis honors &. y borrarlo podria atto, no per modo de contenciosa potestat, sino per modo de politica correccio, ex cap. Praynuncius de testament. verbo; et uxorem nomine Adelaidam. Pero es menester, que lo Comu o Concell procesca ab gran cautela en estos casos; pues esta exposat que per lo superior se declaria feta per via de fet semblant privacio, ex abrupto, y com espoliativa dela posessio, y per consegüent revocarla al reahaciment de danys y costas

Baste ya de proposicions, y dupte ab los quals Confio que lependra
lum per la Resolucio de altres infinits, quant vinga lo Cas.

Cap. VI.

Delas prerrogativas, privilegis, especials franquesas, y exempcions delas Valls de Andorra

Sempre han duptat, molt moltas, y vaxias persones quals sian los especials privilegis dilas Valls de Andorra? pues asevezan avez oit, a dirja dels antipassats, esser las ditas Valls molt privilegiadas, y quegosan de insignes, y admirables franquesas, y exempcions aff? de que se tinga alguna noticia dessas prerrogativas, tant en lo Spiritual, Com en lo temporal, y tambe per que mes patricios tingan amaun Copios, y facil indice dits privilegis, franquesas, y exempcions, de manera, que los sia facil trobar los titols quant los sia Convenient dividi lo present Capitol en quatre §.§. En lo primer tractarem delas prerrogativas, y privilegis gosan las ditas Valls En quant alo Eglesiastich, y Espiritual dits diemas privilegis dela Bulla dela Crusada, y Sta Inquisicio. En lo segon farem un Indice, o atanzel de sos privilegis temporals, que exempcions y franquesas, que gosan los moradors de ditas Valls, dins de ellas mateixas. En lo 3. dels privilegis franquesas, y exempcions, que gogan dins del Regne de Franca, Concedit a ellas, per los Comptes de Foix, Comptes de Beaxn, Reys de Navarra, y Reis de Franca, ab las declaracions, y Sentencias, a favor de dits privilegis. En lo 4. y ultim tractarem dels privilegis, que gosan los moradors de ditas Valls dins dels dominis de Espanna Concedits alos moradors per los Comptes de Barn.no Reys de Arago, Reys de Castilla, Capitans Generals, delas Sentencias, y declaracions a favor de dits privilegis pronunciadas per la antiga diputacio de Cathaluña Batlia General, per la Real Audiencia, Real Superintendencia, y altres tribunals.

§. I.

Delas Prerrogativas, privilegis, y exempcions gosan las Valls de Andorra, a ellas otorgats per Princeps Eglesiastichs tant respecte alo Espiritual Com al temporal.

1.. Avent estat las Valls de Andorra, casi desde la expulcio dels moros de tota la España subjectas en lo espiritual, y temporal al Señor Bisbe de Urgell han merescut dela dignacio dels dits S.rs Bisbes com tambe de molts Santissims Papas molts, y insignes privilegis, y prerrogativas, essent sa Iglesia española, subjecta ales constitucions provincials Tarraconenses succehint a ella en lo temporal en las vacants lo molt I.dª Cambra Apostolica, com se ha dit, y en lo temporal lo molt Ill.e Capitol dela Cathedral de Urgell.

2.. Gosan del privilegi, y prerrogativa dela Butlla dela Crusada essent reputadas, com a porcio del Principat de Catalunya en est particular.

3.. Pagan las decimas desos fruits, com son bestiars, grans, llana, canem, sebas, y formatges solament a excepcio de erba, ferro y altres generos dels quals may han pagat a imitacio del Vicariat de Babiera, y altres terras, y lo que mas ha pogut recabar lo Capitol de Urgell, no obstant de haverho pretes ab tot conato varias vegadas, recorren sempre las Valls per desvanecer semblants pretensions a sos Princeps, pero singularment ala proteccio del Rey Christianissim. Las decimas se pagan al S.r Bisbe de Urgell, al Ill.e Capitol, al Carlà dela Vila de Andorra, al estador de Encamp, al estador de Espelunca, o de Pal canonicats de Urgell, al Seminari de Urgell, al Vicari pp.o de Andorra, y Sacristà dignitat dela Cathedral de Urgell a quiscun en sos respectius districtes, y termes ab diferencia que en la Parroquia dela Massana no se paga del mi del canem, ni en la de Ordino de sebas. Item la Ardiaca de Andorra dignitat dela S.ta Iglesia de Urgell percebeix 2/ per lleuza de totas las decimas dela Mitra.

4.. Gosan dela prerrogativa de estar subjectas al S.t Tribunal dela Inquisicio de Bar.na y ab esta subjeccio se preserban de heretges hugonots, hechiceras y religionaris, que tan infectan altres regnes, perlo qui se deu saber, que com en las Valls se troban moltas

Execucions de Brussas y mutsineras enlo principi de la Centu-
ria de 1600 fins a 1630 las Quals decendian, y avian apres
aquesa diabolica art delas Bruxas, que venian dela part dels
Hugonots de Fransa, y Com entre tantas, se temes que algunas
havian patit inocentment, no essent propi dels tribunals Se-
culars lo Examen de Causas de Malefícis, Sortilegis, Encan-
taments, adivinacions Bruxerias, y en fin essent Regularment
estos tribunals imperits, e inidoneos, per lo Coneixement de Causas
de Bruxeria, la qual sempre ha muclada ab las dalt ditas, de-
mana la terra de Andorra a Son Principi Sr Bisbe de Urgell
y aquest volgue Subjectar sas Valls ala Sta Inquisició de Bar.no
Se Mogue algunas Causes introduida la Inquisició entre algunes
particulars oficials del St Ofici Volgueren aquestos declinar lo for
no Volentse Subjectar ala Justicia Ordinaria delas Valls; ante
be pretenent obligar als actors en instar los las Causas per
debant dels Comissaris, o Jutges dela Inquisició, lo que essent
arribat a noticia de Henrich 4t: del lo gran tolerant la
Inquisició apetició, y Suplica delas Valls, Envia un fort y
terrible Orde als habitans de Elles, en que mana que de
aqui al devant persona alguna de Qualsevol Estat, grau
o Condició, que sia (nomenadament los oficials, y Empla-
dats per la Inquisició) Se atrevesca baix la pena de Rebellio,
y inobediencia pledejar ni portar Sas Causes per devant
altra Justicia, que dels Veguers, o Batlle de Andorra.
En Consequencia de dit Se firma una Concordia en-
tre lo Sant Tribunal de una part, lo Sindich del Comu
delas Balls, mediant la qual ningun Emplcat per lo
Sant Ofici. Se Eximeix, ni pot Eximirse de pagar
Justras, tallas, y altres mals, y En fin de ningun Car-
rech, o onus local.

5.. Gosan del privilegi per Comuno del Sr. Bisbe Don Joan de Vrtis y Dr. Andreu Capellà Confirmat pe Sa Santedat de tenir Sinos una Escrivania en las Valls; y per Conseguent un notari o Escrivà, de fer aprenció lo Conell delas Escrituras publicas afan fet los Eglesiastichs dins las Valls y fer dona en las Vacants; que lo notari o Escrivà ensas Escripturas gose de autoritat apostolica.

6.. Item per privilegi atorgat per los Sobredits gosan dela facultat de Sequestrar grans als Eglesiastichs tingan en las Valls Confirmat per la Santedat de Comtent Sa Santedat, y manant la Execució del indult a qualsevol persona Eglesiastica dlaqual sia presentat per lo Conell o Son deputat Sindich deputatt, o Sindichs

7.. Item per privilegi otorgat als morados dels Valls a petició del Sr. Dr. Andreu Capellà Vefezit, per la Santedat de gosan lo indult de no poder ser Excomunicats per deutes Civils.

§. 2

Dels Privilegis temporals, se gosan dins las Valls otorgats per sos Jll.ms Princeps, y S.rs Bisbes de Vigell y Comptes de Foix.

1.. Per antiquissim privilegi Otorgats als morados delas Valls gosan lo franquesa de ser immunes y libres de tot domini (Exceptat lo dels Princeps) Bazonal directe, mitja, tercera de ser francas en alou foncapis, llunis, amortisacions y altre drets dominicals.

It. lo Privilegi de Seure als Princeps en Qualitat de Soldats Solament dins las materas Valls, y no fora de ellas; Com tambe de no po-

deuen servir los Ereneges dels homens de Andorra lo un contra del altre. Vide pariatges artigle

It. De aquest Multa no deuen ni estar obligats los homens de Andorra en fer servey algun a un Veguer contra de altre, ni a un Batlle contra de altre.

It. De no conexer a ningun altre Señor o Señors que als Illms Bisbes de Urgell, y Serenissims Comptes de Foix.

It. De no estar subjectes a ningunas altras personas que als Veguers, y Batlles delas Valls y asos oficials ni obeir a ninguna altra persona Justicia, o Tribunal que al delas mateixas Valls.

It. De no pagar de quistras als Srs Bisbes que 2400 sous melguriens (que vuy tenen lo Valor de sous Barcelonesos) any per altre.

It. De no pagar al Compte de Foix (portant la pach ala Vila de Foix, y cobrant so Rebut sens poder ser obligats en portarlo en altra part) sinos la suma de 1375 frans, eo lliures francesas essent així, que antes pagaban le quistra ad libitum del Compte y despues fins al any 1 pagaban 1100 florins de or de Aragó. Estant obligats a pagar las quistras los Batlles, y oficials de Justicia.

It. Gosan dels privilegis delas Quistras y Estranys los mateixos homens, y ningu altre llevarlas, fer los talls, arrendar sos comunals, vendrer sos boscos, privar la Casa, pesca, conexer delas causas de Casa, a Casa, de prat, a prat, Camp, a Camp. En fin de conexer de totas las Causas de servitus Urbanas, y Rusticas, en un mot gosan dela facultat dela politica, y Economica dela terra.

It. Gosan del privilegi de no poder ser pressos, o capturats per deutes merament Civils.

It. Gozan del Privilegi de intervenir en las Corts no podent ser inhibits, ni prohibits advocats, y Pahonadors per Pahonar, y defensar dos privilegis, y patrocinar als Enquestats, y manllevats per Curts, y delictes.

It. Del privilegi de haver de probehir los Jeguers en las Causas Civils, a quascun agent, y defendent de advocat, y procurador, la Causa introduida davant la Cort.

It. Del Privilegi de poder ser Compellits en pagar enlas Causas Civils despesas, ni misions, nela terzera part, dela Suma del Causa, a que los Obligaban antes los Jeguers, y Jutge.

It. De no poder ser impedits ni prohibits Enlas Causas Civils de divenir a Concordias, y transaccions.

It. De no poderse pronunciar per la Justicia Sentencia de Sanch Contra ningun morador dellas Valls, Com aquest no sia dedueca dela edat de 12 anys.

It. De no poder ser ninguna dona delas Valls Compellida a fermar dret per Son marit antes be anullant, tasant, y Revocant tal fiarma.

It. Del privilegi de Atendr Son Consell, y tractar Sas Cosas per Sos Sindichs, y Castigar als inobedients, y Omisos abla pena del Cot, y fer Sas ordinacions, y arrestos, en las Cosas tocantsas a Jacultat.

It. De poder lo Consell, y ningu altre, prohibir la Saida dels grans dellas Valls, y Sequestrarlos si menester es.

It. Del Privilegi de Atendar ostals, tabernas Carnicerias, posar preu dlpa, vi, Carn, ous, pesca, y altres Cosas Comestibles, allcatar, pesos, y medidas &.

It. Del Privilegi de no poder los Ministres, ni oficials de Justicia, Com los Veguers, Jutge, Batlles &. arrendar sos Imples o oficis, baix pena de nullitat del arrendament, y de Vació del Impleo arrendat ipso facto.

It. del privilegi de aver tos. Veguers en lo Comensat del Exercici de sos Impleos Com tambe los Batlles, y Jutge de prestar lo jurament de portarse be, y fidelment en lo Exercici de sos Respectius Impleos, y Oficis, de haverlos de protegir, y defensar tots sos privilegis, usos, y Costums, tant escrits Com no escrits y administrarlos tot Cumpliment de Justicia

It. Del privilegi de no poder los Veguers tenir sus Corts, que estas no sian obertas en ple Consell General, Com tampoch, Cloure[r]se, o tancarse, que no sia Convocant el dit Consell.

It. Del Privilegi de no poder los Veguers tenir dos Vegadas, ni Celebrar Corts en un any menos, que hi aja justa Causa per tenirlas.

It. Del Privilegi de no poder los Veguers tenir, ni Celebrar las Corts desde St. Miquel de Maig, a St. Miquel de Setembre, per ser est temps molt occupat per los Andorrans per Cultivar sos prats, y terras, y Recullir los fruits, menos que hi aja urgent Causa per tenirlas

It. Del privilegi de no estar Obligats en guardar los presoners; devent estos ser guardats per los Batlles, Capitans, deners, y Arters.

It. Del privilegi de no poder ningun Veguer, Com ni tampoch lo Jutge ab son altre (que es dir ab un Company) a fi de estalviar, y ahorrar lo gasto ales Corts

It. del Privilegi de poder los Veguers Compondrer los Crims, y delictes ab los particulars delas Valls

It. Del Privilegi de poder proposar tant En las Vacants dela Batllia del Sr. Bisbe, Com de la Batllia del Compte de Foix, sis homens Vulgo ser sisena, per que sisena delas Quals se elegeix un en Batlle.

223 St. Del Privilegi de poder preparar y Consultar al Princep del qual toca la nominacio enlas Vacants de la notaria Secu-
varia publica, dos homens, o persones aptas, è idonias Vulgo
fer Doena, per Notari. dels quals elegeix lo Princep del
qual toca un en Notari.

St. Del Privilegi de nomenar Capitans, Deuxs, y altres oficials
de Justicia Subaltenos, los quals deuen prestar lo juzament
deportarse be, y dignidament enla execucio dels respectius
oficis en poder dels ministres dels Srs Princeps Veguers Batlls.

St. Del Privilegi de gosar las ditas Valls lo benefici de neutralitat,
de no poder ser extret de Ellas ningun Presoner, per lo Contrevenir
de Sa Causa en altre paratge.

St. Del Insigne privilegi de no haverhi enlas Valls Exemptio de
persona, o persones, que gosen de fur, o de privilegi militar es-
tant totas Subjectas als mateixos tribunals y als mateixos
ministres de justicia.

St. Del privilegi de no poderse estruir, ni edificar enlas Nfexidas
Valls, Castell, Fortalesa, ni Casa de Gentil homes avent de ser tota
la terra lliure, y Oberta.

St. Del Privilegi de poder Servir los Andorrans a una y altra
Corona de Franca, y España Sens Nota de Rebellio e infideli-
tat Encara en temps de Guerras obertas entre estas dos Coronas.

St. Del Privilegi de no poder ninguna persona Sia General, Tenent Ge-
neral, Mariscal de Camp, Governador, y generalment ningun Oficial
de guerra, ni Soldat prendre, ni Uevar dels Llochs, Burchs, mas que de
prendran dels Sis Parroquias dels Valls, Blat, Ordi, Civada, erba y alle,
Vi, Oli, Volateria; ni altre qualsevol genero de Cosa, Sino for de Voluntat
y Conentiment dels mateixos habitants dels Valls, baix la pena de
poderlos Saltar demunt y impedirlos ab forsa, y armes; Obligant a aquest
Impediment, al Governador, Seneschal, y altres oficials del Comptat
de Foix, Com tambe als Veguers dels Valls, los donen tot favor,

y ayuda, y que los havitans pugan posar las Salbaguardas Reals, armerias bastons y panoncias Rals en tots los endrets que be los aparega. Fou Concedit per Enrrich 4. en la Ciutat de lo dia de 16.

It. Lo privilegi de poder posar Salbaguardas, y Reals armerias de España en tots los paratges, y endrets de las Valls, que be los aparega. Fou Concedit per Rey de España, donat en la Ciutat de lo dia del

It. del privilegi de Franquessa de francfeudos drets de amortisació, forescapis, drets de dechora Vengu-da ala Corona de Fransa, exempcio de haver de pagar Con-tribució, per lo manteniment delas tropas, passatge de estats, y entretinguda, o manutenció de Gent de Guerra, y de no aver de pagar Cosa alguna per la Confirmació de sos privilegis, fran-quessas, y exempcions, atorgat per Lluis 14 lo gran donat a Versalles lo dia de 16.

It. Los privilegis de ser exempts de represalias, tant respecte a Fransa, que España per ningun titol, causa, ni raho, Consedit per lo Rey de Fransa

y per lo Rey de España.

§. 3.

Index dels privilegis Franquesas y exem-pcions que gosan los habitadors dela Vall de Andorra en las terras, y dominis del Regne de Franssa.

---

1. Gosan del Privilegi de poder Comerciar dins de Franssa, Encara quesia en temps de Guerras Contra dela Espanya.

2. del Privilegi de poder Sotraure en qualsevol temps, Encara sia de Guerras Contra de Espanya, del Regne de Franssa tot Generos Comestibles, com es blat, pa, llegums, y altres grans, vi, oli, bous, Vacas, Obellas, moltons, y tot genero de Carn, y mercaduras, per lo pro us delas Valls

3

4. del privilegi de poder los ministres, y oficials de Justicia de las Valls, Seguir, y perseguir als delinquents, que auran Comes delictes, y malfets dins de Ellas, y auran fugit a Franssa, podent-los Seguir, y prosseguir per tot lo Comptat de Foix, aventlos preses, que sian de Entregar als Justicia, o Consols del poble de Franssa, En Cuyo terme, sian Capturats, y despues presentar Sa Suplica requistoria al Governador, o Justicia del partit, per la llicencia de portarselos En Andorra. En Virtut de Est privilegi foren Capturats dos napolitans, que avian perpetrat una mort en lo Sarrat dela Parroquia de Ordino, en la borda dita de Vilella, en la Vila de Siguer del Compta de Foix; per un oficial de

Nota:

286 Justicia de Andorra acompañat de sa Escolta; fetas las degudas diligencias, sels ne porta alas Valls, dont en las Corts foren Condemnats lo un a ser penjat, y lo altre a perpetuas galeras. Fidi lo proces en la Escrivania
Fou atorgat aquest privilegi per

St. del privilegi de franquesa de lleudas, pasatges, peatges, ponts & per tot lo Comptat de Foix, y singularment en la Vila de Axo, en forsa de Verdat feta al Andorrans.

Fou atorgat lo privilegi per.

St. del privilegi de poder Enviar, y tenir un Colegial Andorran al Colegi de Foix dela Ciutat de Tolosa.

St. del antecedent Resulta lo privilegi dels Andorrans habilitats per Obtenir puestos, y Emplios de Franca, tant Seculars com Eclesiastichs, Com a Subdits, y d'affadidas a Mag. Cristianissima, y Com ja habilitats per los Comptes de Foix, y dels de Franca per Obtenir la dita plassa, o Colegiatura en lo Referit Colegi de Foix pues altrande no podrian Obtenirla sens Especial naturalisasio.

Yt. del Privilegi de poder Exstraure, qualsevol genero de Mercadarias de Franca per manutencio delas Valls, sens pagar dret algun; pero com las mercaderias que trauen de Franca per Andorra Ran pocas, y per pochs particulars, per fugir las guarneras de Volerlos posar algun Comú, o de Obligarse las Valls en no dexar passar de Andorra a Espanã las mercaderias, y generos passats de Franca alas Valls, per son propi us, y en fin per fugir tots los dias guarneras dels passan, o no en Espanã, tenen a millor no usar del privilegi, y per Conseguent pagar la forana, y altres drets, Essent las Cosas, que sse passan dipoca Concideracio.

Yt. dos Parroquias delas Valls, que son Canillo, y Ordino gosan de la facultat de Enviar sos bestiars en extas, y determinadas montañas de Franca, quepasturar, aquells en extas montañas del Marquesat de Guadanes; y ells en Vuit montañas del dit Marquesat, enlas quals tambe li es permes pescar ab llata fer dentals, marcar, Collas, y arreus de pages y de plets de bestiar, Com tambe enlas Montañas de Siguer des del Cap del port, de Siguer fins al port dit dela perxa, podent en ditas montañas pescar, y en lo Estany ab tot genero de instruments, llenar, Carbonar, fer jaguas, y nocturnar; Com tambe tenen la facultat de Enviar tots los anys sis deputats a jurar la pau y Concordia, Vulgarment las Raisegas en los Vochs de Siguer, Gestes, y Vercol, y dos altres enlos Vochs dela Parroquia de Migles, en tots los quals los deuran fer bon gasto, y despesa.

Yt. Gosan del privilegi de no Estar Subjectas, antes be ser Exemptas de Represalias per qualsevol Causa, titol, motiu, y Raho en tot temps tant de pau, y Encara que sia en temps de Guerra Entre la Franca, y Espanã. Es insigne privilegi.

XL. Del Privilegi de poder Ubrument enviar Sos Sindichs, y diputats, ala Cort, y de no aver de pagar Cosa per la Confirmació de privilegis, a Excepció dela acostumada Quistia, que las Vall de tot temps han pagat a Sos Senors Las Magestats Cristianissimas, Comptes de Foix.

§. 4

Index dels Privilegis, Franquesas, Exemptions, y Prerrogativas, que gosan los Moradors de las Valls de Andorra dins dels dominis de Espana, Sentencias, y declaracions, acerca de la Observancia de dits privilegis.

P.° No duen menos las Valls de Andorra als Reys, y Monarcas de Espana, per las grans franquesas, y beneficis, que de Ells en tot temps han robut, Com ans Protectors, y Latrons, ensemtho de Sos Senors los S. Bisbes de Urgell; que duen als Comptes de Foix, y Luy de Diansa; à Estos se deu la Conservacio dela llibertat del estat de ditas Valls, a aquells la Sauresa, manutencio, y libre, y franch Comers, y lo total acomodo delas Valls per poder passar: pues altrament sens la Espina no podrian absolutament Subsistir, ni mantenirse.

Item Gosan dela prerrogativa de ser Reputats per Verdaders Catalans, y las Valls per part, y porcio, o membre del Principat de Catalunya.

Item En Concideracio dela predita prerrogativa han detot temps, sens altra naturalisacio Obtengut en dit Principat, y Regne de Espana, Erencias, y beneficis eclesiastichs, honors, y empleos Seculars.

Item Gosan del Privilegi de poder seruir a Franca, y comerciar ab los Fran-
cesos entot temps, Guanyan sia de Guerras obertas entre
Franca, y Espana, sens nota alguna.

Item Del Privilegi de poder baixar libremente delas Valls de Andor-
ra, y introduir enlos Dominis de Espana, sens pagar dret
algun tot genero de mercaderies, y Coses naturals y Origina-
rias delas Valls, menos aquellas que sian prohibidas per Pragmaticas generals, y particulars.

Item Del Privilegi de poder libremente extraure en tot temps,
tant de pau, com de Guerra ab la Franca, dels dominis
de Espana, per lo rs y manutenio de dictas Valls tot genero de
mercaderies, y Coses (menos les prohibides per pragmaticas Re-
als) sens pagar dret algun, y en especial, blat, y altres grans,
vi, sal, oli. &.

Item Del privilegi de poder libremente menar sos bestiars Or-
ginaris delas Valls a pasturar enlas terras de Cataluna,
y demes de Espana, alls Jous, muscats, & sens pagar dret
algun.

Item Del Privilegi de Exempcio de Leguesties per ninguna
Causa ni motiu lo qual tambe gosan Vici Cessis per privi
legis dels Reys de Franca otorgat alls Valls.

Item. Del Privilegi de Salva guarda Real, que poden posar en tots los Endrets, y parages dels Valls, tant en temps dipau com de Guerra ab Franssa, sens oposicio ni Contradiccio alguna.

Item. Del Privilegi de poder portar tota Especie de armas en tot temps tant de Pau Com de guerra ab la franssa, dins dels Domunis del Rey de Espana. Pero aquest privilegi no se
Nota. pot usar muy en dia per ser prohibit per Pragmatica Sancio de Sa Magestad Catolica, en la prohibicio general de armes, a totes persones, y Nacions.

Item Gosan la franquisa de Reals de Batlle, per los Vestiaris enviats, y se Conduixen dels Valls de Andorra a totes las fires del Principat de Cathaluna

Item Gosan de la franquisa de Ueuda, dret de Marca, dret de Barra, dret dit de Egipcio, en tota la Terra, y Comptat de Cerdena.

Item Gosan dels franquesa de Ueuda, passatges de bestiars, gabellas, Jaltas drets per los bestiars, y sas Coas en totas las terras, y Jurisdiccions dels Veguria de Puyguerda, Bescomptat de Castellbo, y Sotsveguera de agramunt; Uuy Corregiment de Puy-
Nota. guerda, y Tenencia Corregiment de agramunt; pero en la mes-
por part no esta est privilegi en Observancia per la omes dels Andorrans.

292

Item Gosan la franquesa de pagar pont enla Seu de Vigell, per sas persones, Cuats, y bestiars.

Item Dela franquesa de no pagar pont dn Organá, tant respecte ás sas persones, Com de sos Cuats, y bestiars

Item Gosan de la prerrogativa de enviar sos Sentenciats, y Condemnats ales galeres prúdes de Espana, lo qual Está en Observancia; euent aixó, que antes tenian designadas (Segons publica fama, y tradicio) las galeres de Cezdena, y Prúdes de Portmahon, y de Gibraltar.

Jan

B 04

Libre 4.

Ceremonial de las funcions regulars en que interve lo Comu de las Valls.

Adverténcia

Com delas funcions, y actes en que Intervé Regularment, o assistéix lo Consell general, ja sia juntament tot ell, ja aussint per medi de Son Sindich, o Sindichs, o Deputats; Com son Singuda del S.r Bisbe, à Son Vicari, àlas Valls per pendre personalment possessió de Ellas, y jurar los privilegis, y també per la Singuda à Ellas, pera fer la Visita Espiritual o de Coras Eclesiasticas; Singuda de Son Procurador per pendre possessió de Ellas, y jurar lo acostumat juzament; Singuda del Delegat, ò Subdelegat dela molt Reverenda Cambra Apostolica en temps de Sede Vacant, per lo mateix fi; Singuda de Pegues à pendre possessió de Son Emplee, y jurar lo juzament acostumat, Com també per Obrir las Cortz, proseguirlas, y Clouzerlas, y Administrar Justicia; Finalment Vinguda de altre S. Constituit en alta dignitat Eclesiastica, o Secular, no se trobe Escrita Cosa alguna del Ceremonial Sé practica en Semblants actes, lo que, quant es deu algun de Ells Causa alguna Confusió enlos de Consell, no Sabent de fixo, que Es lo que deu fer, o lo que se ha acostumat fer (Com ho he vist, y Esperimentat algunas Vegadas) a Causa de ser Varias las Opinions entre los mateixos de Consell; me ha paregut formar lo prit Ceremonial de lo que deu Observar lo Comu general, o Consell (lo que Servada proporció, y Costum podran Observar las parroquias en particular) per Son igual, fixo, Segur, y millor acert, y Govern; tot fundat Sobre lo que en Semblants funcions he observat practicar, y lo que se deu de Obligació, y deguda atenció estilar, atesas las qualitats, y Circunstancias de las Personas, y la Substancia, naturalesa dels actes, o funcions; procurant en totas Ellas portarse ab la major discreció, y igualtat, a fi de Evitar tot disabrimént, y Salvias de las Personas que se Reben, y Obsequian.

No hi havia Ceremonial algun escrit, lo que causaba moltas Confusions.

Se funda lo prit Ceremonial en lo que se ha Vist practicar, y en lo que se deu.

Nota.

Cap. I.

Ceremonial respectiu als S.rs Princeps, y especialment al Señor Bisbe.

Los Comptes de Foix no solen venir a las Valls, pero si venian que deu ferse?

Com los Comptes de Foix S.rs delas Valls des prus de haver unit aquest Comptat ab la Corona de Navarra, y despues ab la de França, ni vingan, ni ajan vingut may à Ellas, seria superfluo, è impertinent lo parlar de semblant vinguda, la qual may acontexerà; pero si per accident se diferia, se practicaran las mayors demonstracions, y cumpliments que permitian las forsas, y qualitats delas Valls, degudas a tant gran Magestat;

Com tambe si venia lo Rey de Espaiña o algun Princep de Sanch Real de Fransa o España Cerdaña ò altre gran S.r?

Com tambe si venia lo Monarca de las Españas, poderos Patro, y Protector delas Valls, o algun Princep de Sanch Real de França ò España, o altre ya sia Cardenal, o Secular, servada en tot la proporcio, que se deu, respecte al que es S.r delas Valls al qui no ho es.

Carta en nom del Consell general, en sa ver nova Coronacio de Rey de Fransa ò España.

De aqui es: que en saver se aja fet nova Coronacio de Rey de França, ha estilat lo Sindich, y deu estilar, escriurer una Carta gratulatoria en nom del Consell general, o Comu delas Valls al Secretari de estat,# imploratoria de sa Real proteccio, y amparo, y deprecatoria per lo felis estat de Vida, y Salut del nou Princep, interesant à dits S.rs à imitacio de sos intercessors per la Confirmacio de privilegis. Lo mateix servatis servandis. en nova Coronacio de Rey de España, escrivint al S.r Bisbe, y al Capita General, o Comandant de Cathaluña, interesantlos axi mateix per la Confirmacio de privilegis, la qui se procurarà tant en França,

 # del pais de Foix y tambe al governador de aquest Comtat

Se procurara luego la Confirmacio de privilegis.

Com en España lo mes prest se puga. En fin tot ho regularà la discrecio, prudencia, y las Circunstancias del temps.

Carta gratulatoria al S.r Bisbe luego de sabuda sa eleccio.

Sabuda la eleccio dela persona en Bisbe de Urgell, deu, y ha estilat lo Sindich escriurer una Carta gratulatoria, deprecatoria per son felis estat, y imploratoria de su Paternal patrocini al dit S.r en nom del Concell, y Comu delas Valls, la mes Curta, que se puga, evitant tota prolixitat, pero se li deuen expresar ab la mayor fineza

nascuda del Cor los grans vots, y desitgs delas Vall, de que N.e S.r
Vulla Conedirle molts, y dilatats anys de Vida, y Salut, y prospe-
tat, en que logxian sos Vassalls Son bon gubern, proteccio y ampa-
ro. Lo matex se Observara (Servadas las Cosas se degan Servar)
Carta gratulatoria à altus S.rs dels quals tingan las Valls alguna dependencia, o interes. quant escrigo a altra persona, dela qual tingan las Vall alguna dependencia, ja sia en lo guvernatiu, ja en lo Comun, o dela qual se Esperan particulars interesos, y Convenencias.

Quant se Sabra,
Visita del Sindich del S.r Bisbe en anubar à Catalunya, y en la Ciutat de Vigell. que lo S.r Bisbe arriba à Catalunya, o quant se Sapia, que
ja Consagrat se Viu en lo dit Principat, ha estilat lo Sindich,
junt ab un Company, que li destinarà lo Consell, o Ell se elegira,
anarlo a rebre en nom del Consell, y Comu delas Vall en un lloch
dela frontera de dit Principat, Visitarlo, y Cumplimentarlo en
nom de dit Comu, y si viu en Catalunya enla Casa de Sa havita-
cio, y lo matex se Observara en haver arribat ala Ciutat de
Vigell.

Vinguda personal del S.r Bisbe a jurar los privilegis, y ser rebut personalment per Princep Sabut lo dia, que el S.r Bisbe entrara en las Vall, quant Vin-
dra personalment, a prendre possessio de Ellas, a ser rebut Princep,
y Senor, y Confirmar los privilegis, lo Sindich, o Sindichs, Batlle, lo
lo Consell o la major part de Ell, y las demes personas, las mes que-
lificadas, per aquesta Comu sera convidat lo Sindich, en nom del
Consell, acompanat Quascun de dos Criats ab armes, y portant quascun
Criat dos Ulleras de polvora, se Transferiran en los limits delas
Vall dins de Ellas, per alli aont Vindra, procurant arribarhi
molt antes, que dit S.r Luego de haver arribat, y ser ja dins
del Territori delas Vall, lo Saludara lo Sindich en Son propi
nom, y de tot lo Comu delas Vall, los Batlls, los de Consell, y los
Convidats donantli quascun ab lo millor modo, y mes breu la ben-
vinguda.

Fan los Criats, o gent de armas 3 descargas de orde del Batlle. Batlles que deuan fer. Asso fet, despues de haver lo dit Senor respost, y despues de
haver tots montat a Cavall, los Criats ab armas (que estaran bona
distancia apartats. alli aont los aura apostat un dels Batlls) faran
seguidas tres descargas, una ab la Escopeta, y altres dos ab las pistolas
tot de orde del Batlle, las que fetas marcharan al devant ab
los Batlls, despuas, quan estos manaran, seguidament aniran

los Conxolats, despuis los del Conseill, y despuis lo Sindich o Sindichs.

Dos Síndichs posaran al Sr. Bisbe en mitg al entrar en la Iª Parroquia.

En arribar âla primera Parroquia, los Síndichs Si Son dos o Sino lo Síndich, y un del Conseill, queja Estara previngut per aquet fi, se posaran al dit Sr en lo mitg, y auxis lo aniran Obeguint fins ala Casa aonz desmontia, Si lo tezemps permet, o fins al crotz del poble.

Batlles y gent de armas a dos filas en la plaça

Es Batlles, que duran averse avansat ab la gent de armas tindran a Esta previnguda En la plassa, o Carrer principal per aont dega passar, a dos filas, una a Cada Costat de plassa, o Carrer, mirantse, una, y altra de Cara, ab las Escopetas presentadas: Lavat que arriba dit Sr. per mitg delas dos filas, y demes disa Comitiva, manara un dels Batlles ala dita gent, fasia tres descargas, una tras altra, Com se ha dit al Entrar en lo terme de las Vall. Fet-asso anira quescun â Perseguir, que los pagara lo Conseill, y arrimaran las armas. Los Batlles aniran a Veurer al dit Sr y Estaran alli fins, que los Síndichs, o Síndich, o los del Conseill Se dupedescan, la que Itambe Executara lo Batlle del Comptat de Foix, Vulgarment dit de Stranat Cquedant lo del Sr Bisbe per Servirlo, guardara sa persona, y Obrer sos Ordes, menos En lo Cas, que dit Sr no ho vulgues, En Cuyo Cas Sen anira a Sa Casa) y marcharan junt ab los Criats o gent de armas, a Sas Respectivas Casas

Fetan 3 descargas de ordre del Batlle.

De pedimento de tots a Excepcio del Batlle del Sr Bisbe.

Nota

Noto de paso, Que Si Sobvenia que lo Sr Bisbe venia dela Cerdanya, o Lallas per la part de Tor, y per las montanas, y agues de dinar en ellas, dins dels limets delas Valls Se fara lo mateix Secularment, y Sera a Carrech del Síndich, a Costas del Comu de Ellas, tenir previngut un dinar de Itambre, lo mes propi per la montana.

§. I

Ceremonial per la recepcio del Princep en la Vila de Andorra y en la Casa de la Vall.

Se va à buscar al Sr Bisbe en lo dia Se Sap Vol pujar ala Vila de Andorra, y

Van tots com se ha dit antes.

Sabut lo dia en que lo Sr. Bisbe, volcra anar ala Vila de Andorra, lo tornaran a partir, y a buscarlo en la Vila, ahont se encontrara, lo Sindich, o Sindichs, y los demes, que se ha dit enla Negoci en los

Se prepara un altar, en lo cami, aont se reb sota Talem.

Confins delas Valls; prevenint se componga un Altar, si venen dela part de Encamp, o dela Massana, enla Creu grosa vulgarment nominada, si dela part de St. Julia, enlo Oratori del Cap de

Se componen los Carrers per aont se dega passar.

la gravada de Tovira; prevenim tambe tals vehins dels parat ges fins ala Iglesia, y Rectoria enramen, y adressan lo millor se puga los Carrers, y devants de sas respectivas Casas. Se

Se deu tenir previngut al Retor, y demes Eglesiastichs dela Vila de Andorra y altres, y de sa funcio, y Vestits.

tindra tambe previngut al Senor Rector dela Vila de Andra. y demes Srs. Rectors, y Capellans, perque ab pluvial, y assistents ab dalmaticas blancas, Vera Creu, Talem, y los demes Eglesiastichs ab Sobrepellisos, y Velas encesas, y la gent del Poble de un y altre sexo vajan en profeso al dit Sr. enlo paratge, aont sera parat lo altar. Exint dela Vila per anar ala de Andorra saludaran

Al partir del pobla, aont sera per anar ala Vila de Andorra, Batlles fan fer 3 descargas alguna en lo cami.

la gent de armas à su Illustrisima ab 3 descargas de orde de un dels Batlles; en lo Cami, quant disposara lo dit Batlle faran una, o altra descarga marchant sempre al devant.

Rector de Andorra, y demes Eglesiastichs se troban ja en lo devant del altar parat al arribar su Illma.

En haver arribat al paratge, aont sera lo altar parat, y aon seran ja los Eglesiastichs enla forma à dalt dita, desmuntara tota la gent, y entregaran totas las Cavalcaduras a un de sos Criats, perque vajan a enclourelas. Los demes homens de armas, y tambe una porcio de homens dela Vila de Andorra, que per aquest

Desmontan tots, y fan marchar cavalcaduras.

Batlles tindran previnguts 50 o 60 homens de Armas.

aura fet manar lo Batlle per lo Capita, o desener de dita Vila, de manera, que entre uns, y altres, sian 50 homens ab armas, se posaran en fila a bona distancia del paratge aont sera parat lo altar. Lo Sor. Bisbe luego de aver desmuntat, acostuma vestirse desde la taula, o mesa del altar parat ab

Sr. Bisbe Vesteix havits Episcopals; ceremonia fa lo Preste.

havits Episcopals de Mantellet, o Capa Consistorial, lo que fet, y entregada per lo Preste al Sr. Bisbe la vera Creu, per adorar, tot juxta Ritum, y collocat sota del Talem (cuyas barras portaran los Sindichs, o dos, o tres dels Convidats, als quals entregaran aquells que las portaban desde la Iglesia) junt ab lo Preste, y assistents, juxta Ritum, y los demes Eglesiastichs, posats à

Sindichs y homens de Consell portan las Baras del Talem.

dos filas al davant, se acostuma Entonar lo Te Deum Laudamus. En cuyo temps lo uno dels Batlles fara señal ab un Mocador, o altra Cosa al home, que Estara previngut, En la Placeta del Cap del Roc dela Casa dela Vall, ab los Pedrers, o Morterets, perque dispara aquestos. Estos disparats fara fer 3 descargas ala gent de armas.

Batlle fara señal al que Cuida dels morterets, que ja aura previngut perq. dispara.

Batlle fara fer 3 descargas al Te Deum. despues de disparats los morterets.

Asso fet deixaran passar la profesio, tenint la Escopeta presentada, y en haver acabat de passar la familia del Illustrissim, marcharan detras, de quatre en quatre, anant un Batlle al davant, y altre al darrera dela Compañia dela gent de armas, fins davant de la porta dela Iglesia, dont se possaran a una fila, que Comensara en lo davant dela porta dela Iglesia, y Continuara Carrer amunt sent los Batlles los Caps de las filas, y mirant tots ala Iglesia, arrimats alas Casas dela altra part del Carrer. Al donar su Illustrissima la Bendicio Episcopal, manara fer lo Batlle 3 descargas Seguidas una tras altra, y tindra previngut al home Cuydara dels morterets en lo puesto dalt dit, perque no dispara estos fins aver oit totas las 3 descargas, de manera que en la bendicio Episcopal la Salva acabe ab los morterets aixi Com Comensa En la Entonacio del Te Deum Laudamus lo que fet se Retiraran quiscun a sa Casa, o hospici.

Batlles tindran la gent en postura, deixaran passar la profesio, y entrar ella ab la gent.

Batlles faran fer 3 descargas al devant dela Iglesia ab donar la bendicio Episcopal.

Se disparan altra Vegada los morterets despues de las descargas.

Si esta funcio sera al mati, y Voldra su Illustrissima, se farà aquell mateix mati la funcio dela Casa dela Vall, devera Estar ja previngut tot lo Concell. Si emperò se aura fet En la Tarde, se tindra manar, o se manara lo dit Concell per el dia Voldra dit Sr. se fasse. Per executar esta ab lo major lluhiment, se tindra previngut un altar aderessat del millor modo se puga En lo peu dela Sala gran de Concell la qual se procurara aixi mateix Estiga ben aderessada. Al Costat del altar se previndra una Cadira ab brassos, y Estrado al fombrat pera su Illma.

Se deu tenir Preparat tot en la Casa de Consell per la recepcio.

En qui Consistix lo adorno de la Casa.

Acompañament del Ill.m a la Casa.

Oyda la Missa per tot lo Consell, Sindichs, y sos Combidats, al temps de partir su Ill.ma per la Cassa marcharan tots los di Consell vestits ab sas acostumadas capas de burell negre, a dos filas, los Combidats, y después los Sindichs, o Sindich, y altre Company, que per lo cas se digrà, los quals clouran las filas, portant ó tenint al Il.e Bisbe en lo mitg, marchant en esta forma fins a la Casa, guardant tots Ceremonia y Urbanitat, tant en lo marchar, com en las portas, y en anar descubertts. Los Batlles ab uns 50, ó 60, homens dela Parroquia de Andorra, o de esquadras iguals delas altras Parroquias, ab son Capità, que per aquest efecte auran fet manar anticipadament, estaran ab la gent formada en lo pati o Corralet dela Cassa dela Vall, tenint sempre stant en esta funció la gent de armas, como en totas las demes, lo sombrero en lo Cap, lo qual nos lo llevaran sinos per la vera Creu del dia antes, y luego sel tornaran a posar.

Batlles ab la gent di armas, formada, stant en lo pati, ó Corral dela Casa dela Vall.

En aver arrivat ala Sala, se anirant possant a dos filas, se agenollaran, faran oració, deixaran passar su Ill.ma per lo mitg, y lo acompañaran fins a son estrado los Sindichs, o aquells, que li auran servit de Colaterals. Sentat que serà su Ill.ma seran assentar tots per son Orde. Se adverteix, que se en esta funció concorrerà algun dels Señors Veguers com en totas las demes de la Vall, y delas Parroquias en particular, ja sia en Iglesia, o altra Cassa, o acte publich, se li deu donar lo primer assiento, o puesto entre seculars per tocarli de dret, com a General, Llochtinent, o Viceregent del S.r Assentats tots en sos puestos per son Orde; Cō[...]

Ceremonia al arribar ala Sala del Consell.

Veguers si Concorrien, sentan en los primers puestos entre seculars.

Eglesiastichs ocupan los primers Puestos quiscu per sa dignitat.

Com tambe assentats los Eglesiastichs (en los primers puestos) que Voldran Concorrer, o que se auran Convidat per la funcio de part del Consell, y estant ab quietut, en lo peu dela assamblea, drets, y guardant Silenci, y Cortesia los homens, y donas, que Voldran Veurer la funcio, dixera dela Cathedra, que per aquest fr. Stendra previnguda en la Sala que mira al Ill.m un Orador Vestit de Sabatis, Scolar, ya sia Eglesiastich, ya sia Secular, natiu si pot ser dels Valls, o sino forastes, y Conviu algun Jesuita, o altre Religios dela Ciutat de Vrgell, que se aura demanat per est fi, y se envia a Buscar, lo qual ab tota la Brudicio possible Recitara un prosonema, o Oracio aclamatoria, llatina donant al S.r Princep en nom de tot lo Consell, y Comu dela Casa de And.a lo Benevenuts Congratulantse las Valls, Fentli Vots per la prosperitat, y per si demanantli la Confirmacio de privilegis, Exemptions, usos, Costums, preheminencias, y prerrogativas dels Valls. y despues donarli las mes Expresivas gracias. Esta Oracio, Com tambe la dicio degracias deu ser breu, perob en llimada, y Eloquent segons lo Consell y Reglas dels millors Oradors, y en esta funcio es precis, per lo que fer hi ha, y hi ha agut.

Orador Recita una Oracio llatina, Curta, Pero ben llimada, en nom del Consell.

Acabada la Oracio, se disparan los morterets.

Acavada la Oracio, antes dela demanda, o peticio de Confirmacio de privilegis, se faza Senal desde una finestra dela Sala, o aposenta, per que lo home, que se Stendra previnguit ab los pedrers al Cap del Loch dela Casa dela Vall dispari estos. Disparats que sian tots; demanara lo Orador al S.r Princep la Sobredita Confirmacio de privilegis E. Confirmats que aura estos, y donadas las gracias per lo Orador En nom del Comu, y terra de Andorra, se faza Senal als Batlls, per que fasan fer 3 descargas als homens darmas,

Orador en nom del Consell demana al Princep la Confirmacio de privilegis, Confirmats dona las gracias.

Batlls fan fer 3 descargas.

que tindran preparats en lo Corral de dita Casa, com 317
se ha dit. Y que puga servir de pauta, me ha paregut
passar ala Copia una Oracio Latina, que tutas las cosas
individuals, pot servir en moltas Recepcions de Prinsep
travallada, y Recitada, en la Recepcio del Ill.mo S.r

Brebe Prophonema, seu Oratio acclamatoria ad Principis Andorræ Vallium Repne.

Elaborata, et recitata.

In receptione Illustrissimi D.D.D. Sebastiani Victoria, dignissimi Virgellensis Episcopi earundem Vallium Supremi Principis. die ano 174

Exordium, et salutatio.

Tandem aliquando, Serenissime Princeps Venerande Pater, te in Vallibus nostris gratulari licet, benedicere ac dicere Salve Salve optime Præsul, Salve Pater, Doctor, Princeps, Pastor, mecum cum te tota Salutat hæc Domus, adventu letificata tuo. Tu licet advenias tanquam novus Princeps in Vallem, et gentem, et fama, jam bene notus Cus. Jesusti Doctor Egregie, Jesusti bone Pastor, Jesu atque meus Regem tuum Jove tibi Comissum; tuum inquam Domino, omni, omnique potestate, et imperio etiam Supremo Subjectum. O letabunda dies! O dies jucundissima, quæ tam festivè nobis illuxit! Dies Cetè immortalis, qui Regi duci Exultanti per abrupta montium Pastorem, Orbatis filijs Patrem, ducentis Cluntibus Dominum, nobis omnibus Jesè restituit. Gaudete Andorrenses montes, exultate Colles, lidere prata, Stipata floribus, germinate lilia Campi letamini

* Spectatorum maximum decus.

318 ni Omnia ligna Silvarum, a facie Domini quia venit, fontes
erumpite læti, flumina plaudite manibus, venite populi,
propalate gentibus, Hec dies quam fecit Dominus exulte-
mus, et lætemur in ea, prorsus hinc lachrimæ, læta sint om-
Confirmatio. nia. Lugebat et enim Vigellensis Ecclesia Sponsa pul-
cherrima, ac amantissima lachrimas Vigellitanum Ovi-
le Continere neutiquam poterat, in planctu superviste-
bat Andorrensis Pagus, tota die merore Confectus,
quoniam (Regressus Omni spe semota) ab hac Regione
in longinquam aberat Sponsus, suus Pastor, et Rector,
Cum ecce Serenissime Princeps, nobis Obvenit noticia,
te a Candelabro in quo ardebas æque ac lucebas Omnibus,
qui in Domo sunt, in Observantissimo, ac preclarissimo,
Cenobio (tocius Orbis miraculo) Sti. Laurentij in Escuriali,
incliti, et numquam satis laudati Doctoris maximi Or-
dinis, Voluisse Magnanimum Hispaniarum Regem Phi-
lipum Quintum (qui æterni fruatur gloriæ sedibus) spe-
ciali Dei providencia in altiori Collocare, ut ampliorem
haveres tuæ lucis spheram. Lucebas in Cenobio, verum est;
efulgebas virtute, enitebas Doctrina; sed hujusmodi Sphe-
ra, quantumvis ampla, angusta erat pro tanta lucis ardo-
re; Quod diligenter perpendens Pijssimus Rex optavit, Comen-
dare tibi illuminandam, illustrandam, atque accendendam
totam Diocesem Vigellensem, qua longiorem, in intrinca-
tam, atque latiorem nullam, forsan, Habet Hispania. A
Candelabro in Candelabrum transtulit lucem, Constituens
illam super omnium eminentissimum, in sublimi una
Pirineorum Vigellensi Sede, ut totam, tamque vastam Regio-
nem tuæ virtutis, ac Regiminis luce, et accendas, ac prorsus
illumines. Quanta autem fuerit Andorrensium leticia
ad primum de tuo expectato adventu nuncium, quam-
quam incredibile videndi desiderium, quam mirabilis
expectatio Omnium Ordinum, et ætatum, facile referri

non potest exultaveru Sacerdotes, pariter, et omnes Eccles. Ministri, jucundaveru laici, juvenes et Virgines, Senes cum junioribus, lætati sunt in his, quæ dicta sunt ipsis, Deo honorem Omnium fonti primo debitu persolvendo gratas deinde Vota facientes pro tuo felici adventu, et incolumitate, Sed quid Vos. quo me divertit oratio. Quorsum hæc, si cum presenti jucunditate Equa lance libentur. Quid de illa prima adventus noticia, atque letitia, nimis Vobis. nam illud, quid attinet Commorare, si presentem jucunditatem, quam nobis intulit hujuscmodi adventus explicandam non sufficit, nec tempus, nec Calamus. Quid Vos fecram. Quid immoror. ad id quod est hujus latitiæ Causa festinet oratio. Testes sunt Heroes illi omnes qui te, Illustrissime d'zisul, a Confinio Vallium ad ingressum hoc Centrum Commitatus mensurunt: Testes apello illos omnes, quos undare ima Vidisti, ut Vultum, ac gratum Conspectum tuum Cernere possint.. Testis esti Vos. Vos apello Magnifici Viri, Seniores Consilij, Honorabiles Andorræ Vallium Procures. Vidistine unquam, an Coperistis plenum felici jucunditate et jucunda felicitate diem. Dicite. Quid immo tamini. Vidistis Sani totum Senatum gratum, populumque Andorrensium universum, ut ipsa fere tota Vallis Andorræ, prope Combusta Sedibus, ad Complectendum Virum suum procedere visa est; que ita ipsum accepit, ut non modo omnium generum, statum, ordinum omnis sexus ac muliers, omnis fortune, ac loci, Sed etiam Montes, et Colles ipsi Videruntur, et tecta et templa lætari, adeo ut prote dictum puta montes exultaverunt ut arietes, et Colles sicut agni ovium ad tantum ipsorum Pastorem amplectendum. Quid ego Vos fecram Festum Concursum Reverendorum Sacerdotum. Quid effusum in publicam turbam domorum, gratulantes annis Senes, puros, longam servitutem voventes, Patres letari, Virgines que Securas. Sed nunc precor exigite aures V.V. adeste animi omnes, et atendite, imo vero intendite potius Oculos, et Respicite, majora enim Videritis. Vos aurium nullus in hac

Oratione futurus Est, qua Silencio fieri debet non Voce, factis non Verbis, votis ex Orationibus, non Patronibus, nec argumentis. Quid exspectatis? Sebastianus adest, quod interpretatur Augustus Cognomine Victor nam Augustum legitima Victoria Sequitur, Victoriam Lar, Augusto et enim Roma Imperante, multiplicem Roma fuit Consequta Victoriam, Prophana testante historia; Augusto, Victore mundum Regente, totus mundus fuit in pace Compositus. Presente Evangelio. Victoriam ergo Andorrensi patricij, a Visibilibus, et invisibilibus hostibus Consequemur multiplicem Sebastiano Regnante; Lacis abundanciam Valles producent, protegente Victoria; Sebastianus adest Orbis Christiani Clarissimum lumen, et decus. En jam prodit Splendore Virtutum, ac Scienciarum Vigellitane Celeri nitidissimum Sydus, nostrarum Vallium Sol Refulgens, populum Vere Suum Exuberta luce Collustrans. Adest hic, Serenissimus Princeps in quo amenissime geminata Lictas floret: adest Illustrissimus Consul, in quo Divine Charitatis flamma mirifice ardet, in quo Castimonie Candor enitescit, pulchrior adest Celsi Magister, et Pater, in quo Numen Celestium Cultu fervescit, in Supremum Numen Religiosissimus. Adest benignus Colentium animarum Consolator, in oportunitatibus, et Tribulationibus adjutor. Adest mundator Scelerum, Fortitudo fragilium, Relevator labentium, doctor humilium, Instructor Superborum. Adest horphanorum pius Pater, Consolator miserorum, Viduarum dulcis Judex, Spes Pauperum, Refocillator deficientium; Adest tandem (ne longus fiam) Andorrensium Valvid Serenissimus, Amantissimus, atque munificentissimus Supremus Princeps, Pater, Pastor, et Rector, liberalis in Subditos, Clemens in Deos, humanus in omnes, Justus in protegendis innocentibus, et Coercendis improbis; Quam obrem ad hujusmodi, letissimi adventus advenit, Princeps ut omnes benefaciat ut Cunctas personas, Cunctosque populos sibi a Domino Comissos in Catholica fide, Justicia, Solidaque Equitate da que polet authoritate Conservet, et pariter, ut privilegia Exemptiones, prehemenencias, prerrogativas, et Consue

tudines nostrarum Vallium Confirmet utique, et quodammodo augeat. Quid agitis Andoxrenses patricij? Lachrumas vos effundere video? nihil miror, nam quoque lachrumat sua gaudia vitis. Adhortatio

Adhortatio/ Gaudia vitis. Lustat nunc ut tanti Principis amori, ac beneficentiæ dubitam impendatis vicem. Sit vestri in Principem mutuus amor, Sit Observancia; Sic enim implebitis, quod de jure debetis. Congratulamini imbicem, quoniam non tantum Dnsulem, sed Principem, non modo, in Spiritualibus, Sed in Temporalibus patrem Consequi meruistis, Illustrissimum Sebastianum Victoria augustum, Virtute, et Sapientia Ornatissimum, Caritate Omni, et benedicite ei: Deus, Op. M. longinquos Sewaze incolumem tanti Principis vitam, in Christiane fidei incrementum, atque nostrarum Vallium utilitatem laudem et gloriam. Vivas ergo una Centum, et millies Vivas Illustrissime Dnsul, dumtaxat felicissimus Valeas, nos mutuo diligas; Superesque, pro Andoxrensium voto longevi Nestoris annos Later pijssime, eloqui Dnscaps

Vota in Deum pro Principe.

Dixi.

Deprecatio. ad Principem, pro Confirmatione privilegiorum.

Superest nunc Illustrissime Domine, ut Operi imponatur finis; idcirco nomine, et Cunctarum Andoxræ Vallium voto ex intimis humiliter Deprecor, ut ad instar predecessorum tuorum Celsis Omnia, et Singula eorundem Vallium privilegia, Exemptiones, prehuminentias, prerrogativas, usus, et Consuetudines, tam Scriptas, quam non Scriptas tua plenissima potestate munere, et ea qua viget authoritate firmare.

In gratiarum actionum.

Et si majus est. hoc, quo nos affecisti, beneficium, quam ut oratorum postulet, plusquam tibi debeantur Clientes, quam ut Solvendo exponant, pro viribus tamen enitent, ut tuorum ergo ipsos meritorum, memoria nullo unquam tempore finiatur. Celebrabunt itaque tuam in eos benignitatem, quamdiu hanc Vitam egerint. Quod Superest dabunt Operam diligenter, ut omnem ætatem ad tua beneficia prædicanda referant, ut Omnem Curam, Operam, Cogitationemque Consumant, in celebrando tua, in ipsis favendo, munifica Voluntate, et incredibilem tuum erga ipsos amorem, ac Studium Singulare Sicut libenter agnoscunt, ita Studio colent sempiterno; et (ut a Regij Vatis Penis utar

1. Ps. 44. *Memores erunt nominis tui in omni generatione, et generationem: Propterea populi Confitebuntur tibi in Æternum, et in Seculum Seculi.*

§. II
Ceremonial del Dinar, o Banquet dona lo Comu de las Valls al Sr. Bisbe, y per quant sen torna.

Banquet ô dinar al Sr. Bisbe, aparato dela Taula, serveij y assientos.

Acostuma lo Comu delas Valls donar al S. Bisbe sempre, que venen, à Ellas, no solament per ser jurats Princeps, y Confirmar los privilegis, tambe totas las demes Vegadas, que venen, encaraque sia per fer la Visita delas Iglesias, y Cosas Sagradas (Com no sian estas Vingudas mes de una Vegada en lo any) un banquet, dinar, o sopar, y en los postres ultims de Ill 25 pesos de vuit, de 1ll 8s quiscuna que ab un taso dorat, vulgarment dit tocapolse (que per aquest fi se te, y guarda en la Casa dela Vall) li presenta lo Sindich en nom de tot lo Comu delas Valls.

Com se aja introduit aquest banquet?

Com se aja introduit esta lloable Costum, y Observancia, no se sap de Cert; pues no sen troba Cosa escrita, ni se sap per tradicio alguna Rahonable. Per mi dina, que tant lo banquet, Com la demonstracio de Regalar asu Illma. delas expresadas 25 pesos de vuit, es en forsa de Concordia, o Conveni passat entre lo Sr. Bisbe, y lo Comu delas Valls, o en agrahida Compensacio dela franquesa feu alas Valls per si, y sos Successors; Lo Illm. Sr. Pere de Cardona, de blat, vi, pernils, formatges, Capons, y altras Cosas, que aquellas estaban Obligadas en donar als SS. Bisbes, Cada Vegada que venian a Ellas, Consta tot del privilegi de dit afranquiment. En fin sia per Concordia, o sia per Reconeixement de benebolencia, o Compensacio, la Observancia es molt lloable, Justa, y honrrosa, y per Consequent se deu Continuar.

Nota opinio del Autor.

Orde de asientos en la taula.

En lo dia en que se donara lo expresat banquet, sia dinar, o sopar, adresada la estancia, y la taula del millor modo se puga, y previngudas totas las Cosas, fara lo Sindich sentar al Illm. en la Capsera de Ella, o en lo assiento mes eminent, y de grau, en grau los personas Eclesiasticas segons sa dignitat, que seran Convidadas, despues lo Veguer, o Veguers, si per ventura se encontraban; y seguidament lo Sindich, o Sindichs, y de mes

del Consell si hu son, o aquellas tres ó quatre persones de distincio
Taula se ser- de son acompanament. Se procurara, que la taula sia servida ab
veix ab tota la mayor limpiesa, y puntualitat, y per si acabadas las postres, antes
limpiesa, y puntualitat. de donar gracias, fara portar lo Sindich lo arafate, o tasso, ab las
Sindich pu- 25 peras de fruit (que tendra prevengudas, si pot ser en moneda
sienta 25 pe- ras de fruit de plata menuda perque fasen bulto) las quals presentara assi
al Illm. y li fa cumpli- Illma. Per nom del Comu delas Valls dirli; Vulla acceptar es-
ment. xa petita demonstracio de Obsequi, y de benevolencia li fa
lo Consell, no atenent asa poquedat, sino ala bona boluntat
ab la qual los ofereix; o ab altra cuxta, pero expresiva, y
Se acompa- afectuosa arengo, que la discrecio del Sindich trobara sera pro
ña al Illm. posit, Se donaran despues las gracias, y acompanaran al Illm.
ala casa, y se despidiran ala Casa, a ont, vaja a descansar. En aver descansat se aniran
en tots. a despidir, y se pitzaran alas Casas, si volen a escepcio del Batl-
Batlle del le del Bisbe, que sempre le acompanara, menos de que dit S.r
Bisbe se qui- loy dispensas. Stemps de tornaren, y voler anaren lo Illm. Jelas
da. Valls, lo acompanaran En lo dia, y hora senalats los matexos, que
Se torna a acompanar lo anaren a Reus; y lo acompanaran fins ala Calla delas Valls,
quant se va com al Venir. manant fer lo Batlle de Guant, en Guant algunas descargas ala
Batlle fa fer gent de armas, que aniran al devant, junt ab los dos Batlles,
3 descargas al arrancar la marcha. algun tant atrasats, Com se ha dit en lo Venir. Arribant
Se dismonta tot lo rion S.r volgues que alguns lo vajan a acompanar, se despidiran tots,
al arribar a la Calla delas Valls, y se dis- junt ab los Batlles, ab las majors expressions de ternura, de-
pedixen. sitjanli un bon Viatge, y al temps que dit S.r marchia, y pas-
sia la Calla, o termes delas Valls manara lo Batlle fer 3.
Batlle fa descargas ala gent de armas, lo que fet se pitzara quescu a
fer 3 descar- gas despues Sa Casa, o hauenda, sens mes tirs ni Ruido, antes be ab la mayor
del despido quietut, y silenci.

§. 3. y Vltim.

Ceremonial particular per quant lo S.r Bis-
be ve alas Valls a fer sas Visitas Eclesiasticas,
o per Obrir y celebrar Corts.

Nota la demonstracio sobredita, se fara, quant vingan los S.rs Dun-
cepe y Bisbe de Vigell à sa Casa personalment y confirmar los

Pertanament acompanya quant puja lo Sr. Bisbe a Visitar.

privilegis, y no mes; enlas demes Vegadas Empero, que pugara a Visitar las Iglesias, y Cosas Eclesiasticas, o a Obrir las Corts, y Celebrarlas personalment (Com feu lo Señor Bisbe Dn. Bernat Salba, y lo Sr. Dr. Joan de Arxiu, y es de preure en lo Libre de Corts) Evitant

Se evita tot ruido de armas.

tot Ruido de Armas, y de gent, han acostumat, anarlo, a Rebre

Decivilment de Eclesiastichs, y Seculars, fan a dit Sr.

En la Vall de las Valls las Personas Referidas de Sindichy, homens de Consell, y Balles, y de Parroquia en Parroquia, En lo

Acompanyament de Parroquia.

Respectiu ala Visita, los Capellans, Consols, y Consellers de quescuna de Ellas, los quals lo tornan a acompanar, fins ala

Nota.

tancada del Terme dela Parroquia, o fins que toban los altres dela Parroquia, aont va, quelo veuen a Rebre (lo que tambe deu Executarse) tant en lo anar, Com en lo Tornar de

Se despedeixen ala tancada del terme de la Parroquia.

las Parroquias, quant se aixi Rebe dunch personalment) se despedeixen, y Sen tornan dasas Casas, menos lo Batlle del

Batlle deu sempre seguir.

Libre, que sempre lo acompanara dins las Valls, Sino que lo dispensas.

Si ve lo Illm. a tenir y obrir Corts, se practica com en las demes Corts

(Pero Si Vene, a Obrir las Corts, y Celebrarlas personalment) a mes del Juramento, Sobrexpruat, donara avis lo Sindich, o lo Batlle de Franca al Veguer del Compte de Foix, Duy Sa Magestat Cristianissima del designe deu Illmo.

Y En fin en la Obertura de Corts, se nomenaran los Pahonadors, que duran intervenir en Ellas, y Sependran las providencias, y disposicions, Com tambe enlas lecturas de Sentencias, Clausura de Corts, y Execucions de Justicia, que se dian en lo Ceremonial particular delas Corts.

Cap. ii

Ceremonial en la recepcio, y prestacio, de jurament dels Vegueirs, y Jutge, del Procurador del Sr. Bisbe y dela molt Reda. Cambra Apostolica

Veguers, y Jutge no poden exercir son ofici que no ajan prestat Juramento

No Loden los Veguers ni Jutge delas Valls, segons los privilegis de Dtas Valls exercir sos jurisdiccions, autoritat, potestat, y Offici

En ellas, que no sian rebuts, y ajan prestat son acostumat jurament al Consell General de ellas, en lo ingres de son oficis, de guardar be, y lealment sos privilegis, usos, costums, preheminencias y prerrogativas, y de administrarlos degudament tot cumpliment de Justicia: Com tampoch lo procurador del Sr. Bisbe, y de la molt dita Cambra Apostolica, ni algun altre delegat, o substitut dels Princeps, si forsan poden nomenarlo per fas o per nefas, y lo anomenan, que no aja prestat lo sobredit jurament, y sia rebut per lo Consell, y Comu de las Valls, consta de molts privilegis.

Carta del Sindich al Veguer, sabuda la Elecio.

Quant se sapia la nominacio de Veguer sia del Sr. Bisbe, o del Compte de Foix, sera molt del cas escriga lo Sindich en nom del Comu una Carta de enorabona, demonstrantli la complacencia te lo Comu de que ajan lograt las Valls a tenirlo per son Veguer, y lo mateix se practicara ab lo Jutge. Avent lo Veguer, Jutge, Delegat, o Subdelegat de la Cambra Apostolica, y Procurador del Sr. Bisbe donat noticia al Consell, o Sindich del fi de sa vinguda, y del dia volen pendrer possessio de son ofici, convocat lo Consell, y disposadas las cosas ab la millor forma, demanara lo Consell a la respectiva persona lo titol de sa nominacio, lo qual despues de examinat, se le tornara. Despues inviara lo Consell segons ha acostumat, dos de sos individuos, a buscar a la persona respectiva en la Casa de sa habitacio de la Vila de Andorra, a la qual de part del Consell dira un de ells ab tota urbanitat: Que lo Consell li besa las mans: que esta ya a tot disposat, per lo acte de possessio, y que per a servirlo, y acompañarlo alli, los han manat, que vinguessen a buscar, y obsequiar sa persona. o de altra manera, pero curta, y expressiva.

Se comvoca lo Consell a buscar als Veguers.

Se envian dos de Consell a buscar als Veguers.

Ceremonia, y marcha dels Deputats.

Al exir de la Casa, per anar a la del Consell, los dos deputats se posaran la persona, que acompañaran en lo mitg, guardant sempre Ceremonia, y urbanitat tant en lo marchar, com al entrar de las portas. Los Batlles, que ja deuen trobarse, obsequiant a la respectiva persona, quant vingan los deputats del Consell, al exir de la Casa, per anar a la del Consell se posan davant, costat, a costat, fugint contencions de dreta, o esquerra, marchan axi como se trobian, aniran descuberts, menos, que la dita persona los diga, que se cubran, se posaran en la porta de la Casa del Consell, y en las demes, com tambe

Batlles van atras, Costat a Costat.

Entrada de portas.

Batlles en haver entrat se posan atras.

los deputats del Consell, durant entrar primer ala persona; que acompanan; los deputats tornaran a posarlo enlo mitg ylos Batlly en aver arribat ala anteseala, o Rebidor del Consell, se posaran atras.

En lo Rebidor estan quatre Deputats; Sa Ceremonia.

En esta ante Sala, o Rebidor estaran ja quatre altres deputats del Consell, los quals avent rebut ala persona que se Obsequia, y posantse al durant de aver entrat ala Sala del Consell, lo acompanan fins al loch dita Oracio, se arrodillan, fan tots Oracio, y despues tots junts la acompanan ason asiento, q3 deu ser lo primer dela asamblea, qual indicaran ala dita persona. Let acto ser torna giascu ason asiento, sentantse tambe los Batlles enlos que tindran senalats, y sels indicara per algun dits dos primers deputats del Consell, apart enla forma acostumada.

Assiento de Veguers lo primer dela asamblea.

Consell esta en peu, y descubert y despues se senta y cobri.

Tot lo Consell esta enpeu, y descubert, desde luego, que la Rspectiva persona entra en la Sala, la qual no se senta, ni Cubreu, que la Rferida persona no sia ja assentat, y Cubert.

Arenga fan los Veguers.

Assentats tots per son Orde, despues, que la Rspectiva persona aura fet la proposicio, de voler pendre possessio de son Empleo, si es Veguer, o Jutge; y dita. Valls, si es delegat dela Cambra Apostolica, o Procurador del Senor Bube, respon un dels Sindichs en nom de tot lo Consell: Que aquest esta prompte per atmetre, y donarli possessio de son Empleo, o dita Valls Com justa, a imitacio de sos antecessors, de Deu N.e Senor, y so quatre Sants Evangelis (y si es delegat o Substitut en nom de son principal) que guardara, Observara, y defensara tots, y quscun privilegi dita Valls, prerrogatives, prerrogatives, usos, y Costums tant escrits, Com no escrits; y per asso tindra lo Consell un Missal o Libre de Evangelis obert, y alli pnt, Sobre del qual se presta lo acostumat jurament. Let asso llevara acte dita possessio, so lo notari, qui deu ser tambe present en dita funcio, y lurgo lo Sindich en nom del Concell, donara ala persona, ala qual se aura donat possessio, la enorabona Suplicant a Deu Nstre Conserdili molts anys de vida, y Conservarlo enlo empleo, en be dita Valls, si es Veguer o Jutge; y enlo semblant de Valls, a son principal si es Procurador, o delegat Sobredit o Referit

Resposta del Sindich.

Se lleva acte dela Possessio

Dona lo Sindich la enorabona en nom del Consell.

Acompañament al tornanñ | Acabada la funcio, o acte de posessio al soler marchar la persona respectiva, y despues de haver fet oracio, la tornan a acompañar fins al Rebidor, y Cap dela Escala los Quatre diputats, que en ell lo han rebut, se separaran a dos alas, se despedirán de Ella, y no se mouran de allí, que la referida persona no ajo ja passat la porta de Casa, y despues sen tornan al Consell a son puesto. Desde la Casa del Consell, fins ala Sala, dela havitacio dela dita persona, la acompañan los dos diputats, que la auran anat a buscar y los Batlles en la mateixa forma, Cortesía, y urbanitat, que se ha dit al temps de venir. Avent arribat ala Sala, se despedixen los dos diputats del Consell, y sen tornan al Consell, y lo Batlle, o Batlles avent estat un rato mes, fan lo mateix, y sen ban a sos negocis. Tot asso se observa (per degut) en la recepcio, y prestacio de jurament de Veguers, Jutge, Procurador del Sr. Bisbe, y delegat o subdelegat dela molt Rda. Cambra Apostolica. Essent en uns, y altres igual la Ceremonia, y Urbanitat, pero en lo acte de obertura, prosecucio, y Clausura de Corts, se observa, y deu observarse, a mes delo sobredit respectivament als Veguers, o Veguer, lo que veurem al llarch en lo Capitol seguent.

4 Deputats acompañan fins al Rebidor.

Dos Deputats fins a Casa.

Se despedixen, Com tambe los Batlles.

Cap. iij

Ceremonial en Obertura, prosecucio, lectura de Sentencias, Capitals, o de pena aflictivas de Cos, Clausura de Corts, y execucio de Sentencias Criminals majors.

Veguers en la tenrada del terme de las Valls deuen ser rebuts, Cada un per son Batlle y 4 Criats armats.

Veguer sola gumint podra Obrir y Celebrar Corts

Quant los Veguers, o un de Ells, acompañat, Com es de estil, de son Batlle ab Quatre Criats ab armas, vindra a obrir, y Celebrar Corts, ab son Jutge o sens ell (puix pot sens ell obrirlas, y ho ha estilat moltas vegadas) Convocat lo Consell, per lo Sindich, en lo dia, en que per aquells sera avisat, rebuts, y acompañats en lo Consell en la forma expresada en lo Capitol antecedent despues de haver un dels Srs. Veguers, o Veguer, que aura obert las Corts, fer la proposicio de sa vinguda, a fi de administrar Justicia en la forma acostumada, y en ellas reduirar lo que convinga a benefici dela Justicia, y be publich y que per asso lo Consell nomenar sos Rahonadors, y doná aquellas pro-

Sindich Con Vocà lo Consell en Obertura de Corts y Reb los quant auran acabat sa arenga, acostuma Veguers ab del Consell en breus Clausulas: Que lo Consell queda molt agrahit, Ceremonia alo Consell. y li dona las degudas gracias del bon Zel de Justicia, que en ell

Vers o ell ten ben Conegut, y Experimentat, y que desde luego nomena

Proposicio de- Sos Rahonadors, que intervingan en las Corts en la forma acos-
ls Veguers al Consell tumada; y que prenga las mes provides disposicions per lo bon

Resposta del progres de las Corts, fins ason fi; Suplicant de sa part atenga
Sindich, o con- la Conservacio de Sos privilegis usos, y Costums, y que se mesen, y atengan pia-
sell als Ve- dosament las Causas dels pobres Viudas, Donsellas, Orfens, y desam-
guers. parats; y per fi, que se ministre tot Cumpliment de Justicia,

Conforme se ha sempre gloriosament practicat en las Valls. Feta

Consell fa acompanar a Sa havitacio als Veguers. esta Resposta, o semblant en la substancia, se tornaran a acompa-
nar dela manera, que se ha dit, del Rebiment en lo Capitol pre-
cedint.

Consell nome na Rahona- dors, y lo en carrega Va- rias Cosas. Luego lo Consell nomena, o acostuma nomenar Sos Rahonadors, als quals encarrega lo Cuidado, Zel, y Vigilancia, dela Conservacio dels privilegis dalas Valls, la defensa, y patrocini dels enquestats, y man-
llevitats, que se intenian en la bona administracio de Justicia,
com tambe, que cuiden dela despesa, y gastos dalas Corts, fins a son
fi, o Clausura, en que se passan Comptes, y se pagan aquells.

Publicacio de Corts, sos for- mularis en son libre de 1742. Lo dia que be apareix als Srs Veguers à Veguer publican las Corts, fent las pre-
gonas, Cuyos formularis com tambe altres se trobaran escrits en
lo libre nou de Corts, Comunat enlas del any 1742. Com lo ter-
mini prefixat per Comparexer los enquestats, y manllevitats per
delictes, y com tambe los guiats, y asegurats sia Segons inconcusa prac-
tica dela Cort de tres dias, ultra de aquell en que se publican, Cuyo
termini Expirat incorren las fiansas las penas dels fiadors, Vul-

Rahonadors garment nomenadas, penas tuncadas; Guiadant ab tot asso los
San despachos delictes en Son Enter estat. Provindenciaran los Rahonadors,
avis, o intimas que luego de publicadas las Corts, se envie Cedula de notificacio fe-
als enquestats ta per la Escriva de Ella, per lo porter, o nunci, als enquestats,
y sas fe- manllevitats, ais fermanas, y tambe als guiats, y asegurats:
manas Procurant uns, y altres Srs Son dins dalas Valls, o altrament com
sepuga Comodament fetos avis, perque Comparegan luego.

Llibre de mostras de delinquents se enquerrega als Veguers.

Batlles reportan las mostras de las Corts antecedents en las actuals.

Los Veguers acostuman tenir lo Llibre de Mostras dels delinquents tant afermansats, com no, que auran fet assentar los Batlles desde las ultimas Corts, las mostras dels delinquents y delas demes Corts antecedents, cuyos delictes no seran encara absolts, o remesos, sinos en su enter estat, per no haver comparegut, o per altra Causa, las quals axi mateix faran reportar los Batlles enlas mostras delas actuals Corts, com tot es de sa obligacio.

Se componen los delictes dels enquestats, penas trencadas ab los Veguers.

Si la pena pecuniaria pareix exorbitant, los Veguers persisteixen seles insta fasian Causa.

En est Cas se envian los crim.ls ala preso, y seles trau penoras.

Si las penas trencadas, o las de fiaduria pareixen exorbitants, y los Veguers no volen modificarlas, se insta forman Causa, y en est Cas se trauen tambe penoras.

De un procurar ab tot los Rahonadors, se componguan los delictes, y modifiquen las penas, y que no se fasse proces.

Compareixent los delinquents veuran de Compondrer lo delicte, subjectantse voluntariament ala pena, que lo Senor Veguer, o Veguers voldra imposarlos, delo qual se donara noticia als Rahonadors, si los Enquestats, y manlleutats, Guiats, y asegurats no volen entendrer de Composicio, o altrament la pena pecuniaria, o de existimacio pareixera, ser exorbitant, instan los mateixos, o per elle los Rahonadors, se les fasia Causa enlas formas, en cuyo Cas deuen los referits, als quals se fa Causa Criminal, ser enviats ala preso, com axi sempre se ha practicat. Lo mateix de instar seles fasse Causa en las formas se practica, En lo Cas, en que los Veguers, o Veguer, no vulgan modificar las penas ditas vulgarment trencadas, de Guardas, de presos de Trevas, o altras infligidas, y manadas, per los Ministres, y oficials de Justicia, o las penas de las fermansas; si ditas penas son exorbitants, atesa la qualitat del delicte, y dela Persona, y los Veguers no volen cedir, instaran las mateixas parts, o los Rahonadors seles fassa Causa, com ja se ha dit adalt; ab la diferencia, que las fermansas no deuen ser embiadas ala preso, per no tenir delicte, si sols seles acostuma traurer penoras per la seguretat dela pena, y gastos procesals, com tambe se trauen penoras als enquestats, manlleutats, Guiats, y assegurats, y persones de penas trencadas, als quals seles fassia Causa o proces; pero procuraran los Rahonadors ab tot Conato industria, suplicas, y pregarias, suavisar als S.rs Veguers enla respectiva Composicio del delicte, o modificacio de penas trencadas, procurant evitar tant, quant pugan, no se arribe al extrem de ferlos proces, y embrutar paper; pues regularment, no ne hixen sino mes mal.

§. 1

Ceremonial, del modo, y forma se trauen los Reos a deposar; y dels actes de Tortura, practicats en las Valls.

Tribunal de deposicio dels Reos Componen los Rahonadors y Com.ª

Juan se trau algun Reo a deposar despues de haver los Rahonadors Compost lo Tribunal, es diz; de un Taulo gran Cubert de un bort Capet, y tres Cadiras de brassos, se assisteixen dos Veguers, o sino dos; (si son dos Veguers esta Sentat lo Jutge en mitg de Ells, per demostrar, que el Consultor de Vn, y altre Veguer, y si no assisteix sinos un Veguer, esta asentat ala esquerra) mas avall sobre la

Assiento de Escriva.

ma dreta dela Taulagran, se hi posa una taula petita Cubert ab un Capet de Tafetan Calsat, que lo dita taulagran, y una Cadira Sens brassos per al Escriva dela Cort. Disposades totas las Cosas, y dita la Regular Oracio: Acciones nostras. se Sentan los Veguers, y Jutge en las Cadiras ja ditas (procurant fugir Contencions de dreta, o esquerra, que sols sezuelsen p.ª Embarassar, y Retardar lo Curs de la Justicia) lo Jutge se

Veguers fugian Contencions de dreta, o esquerra

Jutge agenta en lo mitg si son dos Veguers, ya la esquerra si no un sol.

Sentra En la Cadira en mitg dels dos Veguers, y a la esquerra del Veguer, En Cas de no haverne mes de un; los Rahonadors se asentan En un Banch del Rotllo alpeu de ell, ya

Assientos dels Rahonadors.

ta esquerra dela Sala, o dela Taula dels Veguers. Assentats tots En la forma Referida, van los Batlles, o un de Ells, a

Batlles van a buscar al reo, y Com.ª

buscar dla Reo lo Reo, que deura deposar, al qual fa ben Vigar, y assegurar per un dels guardas, o per un Denez antes no sels llevian, los Seps, grillons, o altras ligaduras; lo fa tenir Segur, y ab Orde penal per los guardas, y ab una Escolta, de vint, o deu homens ben armats, y municionats dela Vila de Andorra o delas deme Parroquias delas Valls (als quals ab pena faza Responsable del dit), que duran ya los Batlles previngut de un dia antes almenos, lo fa Conduir Segur al Tribunal,

Batlles al mar char, un va devant del Reo, y altre atras.

acompanant los Batlles sempre al Reo, anant lo un devant, y lo altre detras, procurant no passa Cerca de Iglesia, si sepot, y en Cas de haverne alguna en lo Camí dude lo prenc, al Tribunal, fentlo passar ben arrimat, y assegurat, ala part Contraria dela Iglesia

Y en Cas prengues Iglesia no desampararanlo may de tenirlo ferm per las lligaduras.

Si es Reo de crimen grave se assegurara millor.

Si lo Reo, o Criminal es indiciat de delicte grave, o atros lo fa amarrar per lo Cos ab una Cadena llarga, la qual un Porter, o Guarda se la Cenira tambe dela extremitat de Ella per lo Cos, y per major seguritat li fa lligar una Corda en lo puny dela Cama, la qual te un Porter, o guarda aquell, que mana lo Batlle, del altre Cap, anantli donant Corda a proporcio, que bajo marchant, que deu ser poch a poch; Y en est Cas se te previngut un piquet de homens armats posats de fila, y ben espessos devant la porta dela Iglesia, o Iglesias per aont se deja passar, fora del lloch, que gose immunitat, als quals se'ls dona Orde ab penas, que impedescan prenga lo dit Iglesia tant al anar com al tornar, fentlos responsables del Reo en cas prenga Iglesia per aquell endret. Si lo Reo no pot caminar se porta a Cavall, o ab una Cadira; pero ben lligat, assegurat, y escoltat de guardas.

Piquet devant la porta dela dela Iglesia.

Batlles, y guardas son responsables del Reo.

Reo si no pot caminar se porta a cavall, o de altra forma.

Se deixa guarda en la porta de Casa, y Sala.

Havent arribat ala porta dela Casa del Tribunal, se deixa allí, un home, o Guarda al qui se dona Orde, que no deixia entrar persona alguna, sino fos Ministre de Justicia, o los Servidors dela Casa, o altre, que vaja a alguna diligencia per la Cort, com ni eixir tampoc, fins que tornan a baixar lo Reo. En aver entrat fa lo Batlle tancar la portas, com tambe totas las que entran al Tribunal. Al Cap dela Sala dins de Ella deixa altre guarda despues de haver tancat la porta, y los demes conduheixen al Reo, junt ab los Batlles al Tribunal.

Portas se tancan per dins.

Despues de haver arribat al Tribunal, y averlo descubert, fet agenollar, y fet Oracio, feta Cortesia ala Justicia, lo fa assentar lo Batlle en la banqueta, que per aquest fi esta allí previnguda, aont disposa la Justicia, de Cara a Ella, y se assegura allí. Fet axo ixen los guardas de dins del Tribunal, a quiscun dels quals, o ja sian dos, o tres posan los Batlles en las finestras (que estaran tancadas) y portas que donan en la Sala, ab Orde de no deixar entrar, ni eixir ningu per Ellas, sino que fossen los Ministres de Justicia, sos Servidors, o altres, de Orde de dits SS.

Reo se descubreix, fa Oracio, y Cortesia ala Justicia, y senta en la banqueta.

Guardas en portas y finestras dela Sala o Tribunal.

Asuntos dels Batlles.

Y que estigan prompts als ordens, sels donan. Los Batlles Ser tornan dins del Tribunal, sentantse ala altra part Cara, a Cara, dels Jahonadors, y estan prompts als Ordes sels donan.

Reo acabat lo acte, fa oració Corresia ala Justicia, y es tornat ala preso

Acavado que sera la funció, o acte de deposició, despues que han los Batlles, fet fer Oració al Reo, y Corresia ala Justicia, fan perdur aquell per los guardas ben assegurat, y los que guardavan las portas, y fenestras se incorporan ablos demes, y junt ab los Batlles lo tornan ala preso, marchant ab la materna forma, que al venir al Tribunal. Arribat que han ala preso lo assegurau de grills, o Seps, o Com dispona la Cort, lo despan las llegaduras despachan ala gent, que especialment auran manat per lo acte de acompañament al Tribunal.

Guardas se incorporan del Reo

En la preso re asegurabe.

Acte de Tortura.

En lo Cas, que alga tortura algun Reo, se preveuen los Batlles lo Uoch, que la Cort Ordene, y en ellas las Coras, que sian menester, y que sels dui per la Cort, y se manan per assistir a Ella aquellas personas, ala Cort ben vistas. Assisteixen ala Tortura Regularment los Srs Jeguers o un de Ell, lo Jutge, Escriva dela Cort Jahonadors, y los Jahonadors, quals sempre han estilat assistir, Estant allen-tats en parage separat de la Cort, o Srs del Tribunal. Los Batlles despues de haver Conduit al Reo assegurat, en la forma Espresada enlo numero antecedent, y altres Verbo. Posició y preses las providencias de guardas allí Referidas, assisteixen tambe ala Tortura, pera Rebre los Ordes, y fent assistir los Juntadors, o Junta dela Cort, per lo que sia menester, los quals Estaran duts, y discubers, y los Batlles se assentan, menos si per algun si particular disposas la Cort Estigan depeus. Acabat lo acte, se torna al Reo ala preso, ben assegurat ab las precaucions, que se han dit, quant va, y torna dela deposicio.

Batlles previenen lo Uoch de tortura.

Assisteixen ala tortura un, o dos Veguers, Jutge, Jahonadors, Batlles nuncis Cirurgia, o Metge.

Acabat lo acte se tornan los Reos ala preso.

§. II.

Ceremonial en lectura de Senten.s Crim.ls majors.

Senten.s Crim.s se llegeixen en publich present lo Consell.

Com de temps immemorial se haja Uoablement acostumat en las Valls de Andorra Uegir publicament las Sentencias Criminals majors, Com

Son las Capitals, las de pena aflictiva de los Sentencias de Galeras, de Presidi, y bandeig, o desterro de ditas Valls, en la plasa publica per exemple, y satisfacció del publich, y ojents, a imitació de molts altres nacions, que ho practican axí; lo dia antes, o dos dela lectura de

Se manan las Parroquias, se asistesca ala lectura de Sentencias.

Sentencia, o Sentencias, de Orde dela Cort passant los Rahonadors avís als Consols de totas las Parroquias, perque fasian passar los manadors, porta per porta, manant de part dela Cort, y exortant la asistencia per tal dia, per veurer, y oir lleyir Sentencia, o Sentencias en lo dia aplassat; y tambe donan avís al Sindich, de Orde dela Cort per que Convoque per dit dia y asistencia lo Consell general, o de Vintyquatre. Los Batlles axís mateix de Orde

Se maná als Capitans, o deners asistescan ab un esquadra de homens armats quiscu de sa parr.a

dela Cort manan als Capitans delas Parroquias, y en sa falta als Deners, que per junt ab una esquadra dels numero de homens de quiscuna Parroquia, que disposaran los S.rs Veguers asistescan per lo dia aplasat ben armats, y municionats, puntualment en lo matí del dia senalat.

Guardas son puntuals.

Vingut lo dia aplasat se disposa lo tribunal en la forma seguent, y estilada, a saber es: Se prepara una taula

Rahonadors disposan en la plasa lo tribunal.

Disposició del quadro del Tribunal.

gran, Cuberta de un bon tapete, 3 Cadiras ab brasos, si hi son los dos Veguers, y dos Cadiras ab brasos sino hi es sino un Veguer. Altra taula petita Cuberta de tapete inferior, y Cadira mes avall de Costat, ala part esquerra dela taula gran en la forma, que se ha dit, del acte de deposició del Reo, y banchs respallers, los que sian menester, los quals en una part, y altra, arencan del Costat delas Cadiras dels Veguers, tirant despues de un Banch de frente, un a cada Costat delas ditas Cadiras, per avall, y cloen abaix; de manera, que formian las 3 Cadiras ab brasos, y los banchs un quadro perfect Cuya testera, Cap, o front ocupan las Cadiras dels Veguers, y Jutge se deixa en lo peu del quadro, un petit portell, o entrada al un Costat, o angulo del quadro per entrar los Reos, y guardas.

Gent de armas estará ja apunt.

Disposadas axí las Cosas, y tambe previnguda en son lloch per los Batlles la gent de armas, que se aura manat, y ala qual se ha donat los respectius ordes, se envian a buscar los S.rs dela Cort, ab la matexa urbanitat, y Deputats del Consell, que se ha dit en lo Capitol de Recepció, y Jurament de Veguers, se acompañan al Consell, y de aquí ala Plasa; lo Consell ba adevant a dos filas; Darrero lo Consell dela Casa del tribunal, en la hora, que la Cort disposa, ba en dos filas per son Orde, portant

lots Capas de burell negre, Sens armas, ni Espasa, Clouen las filas los Srs Begues, o Pegues, y Jutge, portant a aquest en lo mitg si Son dos, y a la Esquerra Sino hi ha Sino un Pegues (tot lo que Sepzactica aixi entots los actes publichs), Se Seguixen despues de tras dels Pegues los Batlles, Ordine turbato al lo Escriva, que porta los prozesos Sentencias, y prigons Se degan fer, Van tots, y marchan ab molta gravetat, y Compostura, Com Requeros Semblant acte fins al loch dutinat. Staxibant aqui Separa lo Concell antes de Entrar, en dos amplas filas, per que passen per mitg de Ellas (descubrintse al Sempre de passar) los Srs Pegues, y Jutge, que Entran dins del quadro, per la Entrada, o portell dalt dit, y Van a assentarse asas Cadiras, Seguint los Batlles, y Escriva lo qual, al Orde, se Sentara enla Sua, que es la Cadira Sens braços; Seguidament Entran los de Consell, de dos, en dos, primer aquells, que al marchar, y en las filas Ocupan los puestos immediats dels Pegues, y ban asentantse un Cada Cap de banch, que en una, y altra part Sera mes prop dellas Cadiras dels Pegues, y aixi ban Entran de dos, en dos, y Van Sentantse un a Cada part per Son Orde, anant descuberts, y no cubrintse fins, que Estigan assentats, y Se ajan Cubert los Srs. dela Cort, de manera que aquells, que enlas filas Comensaban a marchar Se Sentan lo ultim Enlo quadro, y aixi degrau, en grau.

Batlles y Escriva atras dels Pegues.

Assentats tots en la forma Referida, avent fet antes portar los Batlles enla Entrada dels Carrers, de la plasa ab Sos Oficials, y enlo Carrer, davant la porta dela Iglesia, ab Sos respectius Ordes, Van quant Sels mana a buscar los Reos, Cujas Sentencias, o prigons, digan Elegixse, y tambe los demes presos, Si aixi ho disposa la Cort, los Conduixen ben assegurats al Tribunal, en la forma que Se ha dit en lo acte de deposicio dels quals despues de haver fet donar un mitg torn per la plasa, los Entran de un, en un en lo quadro, Entrant primer aquell, que Se aura dit, y Ordinat, tenintlo un Desanez, y tres guardas, y guardant fora del quadro ab altres. En haver Entrat lo descubrix un Batlle, li fa Cortesia, atot lo quadro, primer ala Cort, lo fa agenollar en lo mitg, prop dela taula del Escriva, y aquest de Orde dels Pegues llegeix la Sentencia, la qual Com Sia en llati, li explica la Substancia de Ella, y dela pena, lo que Sentencia.

Modo de Rebrer lo Consell als Srs dela Cort al entrar del Tribunal.

Asunto dels Srs dela Cort.

Entrada, y forma de assentarse los Srs del Consell Son immediats als Srs dela Cort los Sindichs, o dos Veus del Consell.

Batlles ban al orde a buscar lo Reo, Reos.

Piquets portats.

Modo de marchar.

En aver acabat, lo trauen del quadro los Batlles, y las guardas dantanadas, y lo incorporan, y entregan al Cos de guarda, y luego entra altre Reo, tengut per altre oficial, y 3 guardas, Se Observa lo matex,

Entra altre Reo.

Traus del Tribunal llegida Sentencia

que se ha dit del primer, se li llegeix la Sentencia, y se practica abaquex, y tos los demes dies Comunment lo mateix, que se ha dit del primer,

Forma de pregonar bandeig.

Si hi ha alguna Sentencia de desterro, o banadeig se pregona lo ban per lo pregoner, llegint lo notari fora del quadro en presencia de tots en la forma acostumada, y segons los formularis estilats.

Llegidas acavadas de llegir las Sentencias, y pregons, que voldran los Srs Jegues se tornan los dies ala presó, o en assegurats, en la forma que se ha dit al venir, se asseguran en ella, y despues de haver tornat los Batlles a marchar los del peu del quadro, y seguidament los demes ab en la forma tambe que se ha dit al venir, y anirán auxi fins ala Casa Cubertes, deixan passar los Jegues, y Jutge per lo mitg de las dos filas, y seguidament los de Consell, que vajan immediats, a aquells, y seguidament los demes; fan Oracio, se tornan un patrt, y se dispedeixen quant los Sr. Veguers pleguan lo acte; Si se ha de fer alguna execucio de Sentencia Capital, o afflictiva de Cos, son van ja previngutz los Consols per fer nar per los manadors, la assistencia porta, per porta de Orde dela Cort, en lo dia, y puesto dutnats. Si se den traurer algun desterrats dels Salls, los Batlles manan aun Oficial, y tres, o quatre guardas dela Vila de St Julia, perque al tornarsen se'n portan, y lo acompanan fins a la Atrencada del Aerme dels Valls, o fins ala Creu de Arcavell; aont se desligazan, y se'ls faza lo respectiu manament de part dela Cort.

Llegidas las Sentencias al Orde dels Veguers tornan los Batlles als Reos dala Presó.

Marcha dels filas de Consell y Srs dela Cort al tornar a Casa.

Se fa oracio en la Sala dela sa se asentan tots y se depedeixen quant plugian lo acte los Veguers.

Si den averhi execucio de Sentencia Criminal semana a tots las Coras, la assistencia.

Bandejats se'ls ne portan los homens de armas de la Vila de St. Julia.

§. 3. Execucio de Sentencias Crimin. majors.

Quant se ha de fer alguna Execucio de Sentencia Capital, o depena afflictiva de Cos, Com tambe de Tortura, fa un prohom dels Valls, Com se ha estilat, escolcat de Srs, o dut homens de armas, ben municionats abuscar lo Executor de Justicia alli aont los Veguers han prevengut, al qual guardan be, tant al venir alas Valls, Com al tornarsen a Son Hoch; se aparellan, o fan aparellar los Batlles las Coras sian necessarias pera las Execucions, o execucio, Valentre, y manant ab las penas ben vistas, y puso en Cas de Sentencia, dels mestres de Coras, Fusters, Lasers, Serrallers, Corders, o Esparderers, y de tots altres oficials Mecánichs, respectivament quescun en Cora de son art, Com tambe prement lo Nunci, lo buxo, o buxos, que se ajan menester en

En las execucions un pom a buscar al executor.

Se guarda y escolta be.

Donan orde per lo aparell de las cosas de la execucio. los Batlles.

Nunci saques tan buxos en

cas de assots, y altres. Cas de fustigació, o assotats, o per portar los Reos a Cavall si no podian Caminar, en altras execucions.

Per lo acte de Execució no es menester sian Obertas las Corts; pero sera sempre millor, que sian Obertas, per lo que pot es devenir; ni se junta lo Consell per Execucions algunas, si sols estas se Cometen als Batlles, per que las portenas son degut efecte.

Las execucions se Cometen als Batlles.

Disposat lo Reo, si es de Mort desde el dia de la lectura, y intima, o notificació de Sentencia per algun Zelos, Caritatiu, docte, y prudent Sacerdot, o Religios, posat en apartament ben assegurat, y guardat, en paratge, dont menos sentia lo bullicio del Mon, a fi de que millor puga Vacar a sa anima, y Conciencia, per lo trance, que si le espera; Cuidant las guardas no hi aja Ruido, ni bulla Cerca del paratge dont es; Confessant, y Rebent lo Viatich, y Exortat per sos directors de nit, y dia. En alguns Vatos, vingut lo dia dela Execució, y la hora, previngudas ja totas las Cosas, Com tambe lo numero de gent de armas, se aura manat assistir ab sos respectius oficials, se acostuma traurer dela preso ja lligat, y Compost per lo Executor, per encaminarse al lloch del Suplici, al qual manant ab una Cadena al Coll lo Executor, y Nunci, o Nuncio, o Porter, ben escoltat de gent ab armas, y guardat, y possats piquets en la boca dels Carrers dela plasa dela Vila de Andorra, y devant dela porta dela Iglesia. En esta forma se acostuma marchar precehint al Reo alguna devota Congregació de homens, Cloent aquesta, y anant al devant del Reo, aquell porta lo S.t Christo dela Iglesia de dita Vila, y las demes dela Congregació o sia del Rosari, o del Sagratissim Cor de Jesus, dela Animas, o altra, anant a dos filas, ab molta pausa, y Compostura, y passant lo Rosari, y pregant a Deu per lo bon transit del pobre sentenciat. La Campana grosa dela Iglesia se acostuma boltejar despacio desde que hix lo S.t Christo y la Congregació dela Iglesia fins, que han tornat a ella. Lo que porta lo S.t Christo acostuma quant fa senal lo director, donar lo a besar al Reo al eixir dela porta dela preso, (dont ja antes se troba la Congregació), y en lo peu del Suplici, acostumant en un, y altre lance lo director fer una Curta, pero tierna Exortació al Reo; Exortantlo, a sufrir la mort ab tota Resignació, a imitació de aquell S.r que se subjectá Voluntariament a ella, y animantelo ab actes

Se dispora espiritualment al Reo.

Se possa segur en apartament Confesa y Combrega.

Se exorta de dia, y nit.

Al anar al Suplici Compon y lliga al Reo lo Executor lo Nunci.

Vis guardat de gent de armas.

Piquets apostats.

Acompaña alguna Congregació ab lo S.t Christo al Reo pasant.

Se bolteja ab pausas fent la mig dacta, la Campana grosa, desde que hix lo S.t Christo dela Iglesia fins que aja tornat a ella.

Se dona a adorar lo S.t Cristo al Reo a la porta dela preso y al peu del Suplici despues de Reconciliat.

de Fe, esperanza, y Caritat, o del aquell millor modo, que lo prudent director trobara mes a proposit.

Se reconcilia lo Reo en lo peu del Suplici.

En dret aont se extrueix lo Suplici.

Reconcilialo en lo peu del Suplici (qual se acostuma extruir al peu dela plasa dela Vila de Andorra, al costat dela rectoria) tenintlo sempre per las Cordas, Cadena y demes ligaduras, lo Executor, y Nuncis, y estant rodejat de gent ab armas, si tarda molt, y per respecte, que may lo director dixia al Reo, se alsas, lo Executor de insinuacio de un dels Batlles, o del Fisch, lo descubreix, y lo alsa pera executar la sentencia, quant fasia señal la persona, que fa de Fiscal, que regularment en las Valls es un porter. ¶

Si tarda molt en reconciliarse aparta lo Executor al Reo de orde de Fisch o del Batlle.

Fisch lo señal dela execucio.

Feta la Execucio lo director, o altre fervoros Sacerdot acostuma fer una platica al Poble, o gent, que se troba alli, persuadintlos lo obrarbe, y fugir del pecat, o prenent altre asumpto. Acavada la platica sen torna la Congregacio ab lo St. Cristo ala Iglesia, y mes los Batlles despues de haver marchat fins ala preso ab la gent de armas, y tambe lo Escriva (qui deu llevar acte dela Execucio dela Sentencia) despedeixen aquells que no son menester.

Platica despues dela execucio.

Escriva lleva acte dela execucio.

Executor porta al difunt Reo a exposarlo ben escoltat de gent de armas si aixi es la Sentecia.

Si lo Sentenciat o ajusticiat se se deu exposar en algun paratge que disposara la Sentencia, per escarment dela gent, se hi porta lo endema per lo executor, ben escoltat de gent ab armas, prenent, y valentse dela Cavalcadura se aja menester lo nunci; sino deu exposarse en publich, sino que la Cort aura donat llicencia pera sepultarlo, se porta a ella y despues de 3. o 4 horas dela Execucio o endema, y se aplega per ferli celebrar missas per sa anima.

Se enterran los Reos para dos una hora despues dela execucio si se dona llicencia per la Cort.

Si la Sentencia es al mateix temps dela mutilacio de membres, o atenallament, se prevenen los fogons, tenallas cremantas, y pilons per los nuncis, y tot lo demes se aja menester, en los endrets, que disposa la Cort, aont al passar obra el Executor; Si la Sentencia es de assots, y marca, aquells se executan en los Carrers dela Vila de Andorra, y la marca en la plasa gran de dita Vila, al tornar del Cap de munt del Carrer; per cuyo efecte acostuma lo nunci tenir ja son fogo cremant ab la marca previngut en dita plasa, lo qual fara guardar a un home ab armas los Batlles, como tambe los demes fogons, y pilons que a

Aparell de instruments per las Sentencias de mutilacio, o atenallament lo fan los nuncis.

Assots y marca se executa regularment en la Vila de Andorra.

Batlles fan guardar los aparells de

[Margin: ...utilació mar... y atenalla... ...ent. / Batlles, Fiscal y Escrivà van a cavall, en execució de açots.]

dalt se ha dit, perque ningu se hi acerque, sinos lo Executor. Los Batlles, Fiscal y Escrivà en estas funcions solen anar a Cavall al detras del Reo, portant al Procurador Fiscal en lo mitg. Lo Fiscal per manar al Executor en tot lo que dega obrar, y pagarlo un poquet antes de obrar la execució, lo Notari o Escrivà, per levar acte de lla sentencia, y entregistrarlo, y los Batlles, com a Ministres dels Princeps, per manar especialment alagent de armas; Lo Nunci mena lo burro poch, a poch, y fa senal al Executor; acabadas las execucions se torna, a acompanar al Executor, ben escoltat com se ha dit al venir, a son poble, y se notan sos gastos, y salaris.

[Margin: Executor se torna ben escoltat.]

[Margin: Nota.]

Se deu notar, que es acte de molta Caritat, meritori, y en que se guanan moltas Indulgencias, y molt conforme a Christiana piedat, que en lo dia dela execució se apliquen personas devotas en aceptar en lo matí per misas y sufragis del pobre penitent, com tambe lo Regalarlo en los dias, que esta enla Cambra, y acompanarlo ala Congregació al suplici.

§. 4.

Ceremonia en Clausura de Corts, y se notan Varias Cosas.

[Margin: Veguers avisan al Sindich per la Clausura de Corts.]

En lo dia en que avisan los S. Veguers per a Clourer, y terminar las Corts, (lo que no se acostuma practicar fins a estar tots los negocis concernents a ellas expedits, y terminats) Convoca lo Sindich al Consell; en aquest se fa Comissio a dos del Consell, o als mateixos Llahonadors, per que intervingan en lo passament de Comptes dels gastos, y expensas, se auran fet, desde el principi dela Obertura delas Corts, fins al present dia o altres sabuts se degan fer, tant en lo menjar, veurer, jornals de Cavalcaduras, y Carrets, execucions, conduirment del Executor, y gasto de sa guarda, y demes gastos ocasionats, a contemplació delas Corts; y en lo passament de Comptes dela entrada dels diners, y efectes delas Corts, tant per composicions, com per penas trencadas, y multas.

[Margin: Sindich convoca Consell. / Se fa Comissio a dos de Consell per lo passam.t de Comptes.]

Notats, que son los diners, y emoluments delas Corts, que estan subjectes ala paga de gastos, sumats se detrau d.o dos sous per lliura tocan al Jutge; Item un sou per lliura toca al Escrivà, o Notari; Item los gastos delas Corts, y altres si se deuen fer, y son ja

[Margin: Salaris perciben los SS.s dela Cort y Escrivà.]

determinats; Item los demes gastos de anar abuscar, y Retornar al Executor; Item Son gasto y Salari; Sumadas estas partidas, que se deuran detrer, y Restadas ab los Efectes dela Cort, lo queda bo, percabeuo lo Veguer del Sr Compte de Urgell, vuy Sa Magestat X.ma de quatre parts tres, y lo Veguer del Rt.m Senor Bisbe de Vrgell percabeuo la Quarta part.

Avansa lo Consell loq3 se queda a deuer.

Silo gasto y Espensas es major que la Entrada acostuma pagarlo lo Consell, enseguent Sa antiga, y Usable Costum, y Seli fa, y firma la Apoxmua a Continuacio del acte de Clausura de Cort, de Retornar lo que lo Consell Se Retorna a las Valls Consell en las primeras Cors.

mu delas Valls auia avansat, en las primeras Corts, en que Sobuan Efectes, y Emoluments a la Cort. Arreglats en la forma Sobredita los Comptes passan a fermarlos los Veguers, Batge, y los deputats del Consell.

Firmas de Comptes.

Tot ja finit al avis, o Recado dels Veguers al Consell envia aquest dos homens, que vajan a Cumplimentarlos, y acompanarlos al Consell, y altres quatre, quels Rcban en lo Recuidor, tot dela manera, que se ha dit enlo Capitol de Recaiment per la poressio, y prestacio de juzament, (lo que Tambe Se Observa Sempre q3 los Veguers, o Veguer, bullan anar a Consell, ja Sia per la lectura de Sentencia, o altra Cosa de son ministeri). Despues que un dels Srs Veguers ha proposat lo estar ja totas las Cosas terminadas, y per Consequent lo voler Clouure las Corts; lo Sindich en nomt del Consell Respon, donantlos las gracias per lo bon Zel de Justicia han Cooperumentat totas las Valls en Elle. Leu Deu N. Sr Vulla Concidirlos molt anys de Vida, En que puguan emplearse en actes, de tant Heroica Virtut, y que los Efectes dela Justicia, y Solidequitat Reuescan dejust motiu, per la mayor pau, y tranquilitat delas Valls. Acabat, que aura Se Rsposta Se tornaran a acompasen los Srs de la Cort, del Consell ans ha dit enlo mencionat Capitol dela poressio, y juramento.

Cumplimit aly Srs dels de Cort.

Proposicio dels Veguers en clausura de Corts.

Resposta del Concell per son Sindich.

Cumplimento al tornar delas Valls.

Si algun Criminal Se deu Conduir a Galeras o Presidi, Como Se aya Estilat Cas Sempre Conduirlos alas galeras, y presidi de Espana (per ser mes

Condemnats a galeras.

y presidis se portan seguramente alas España — natural als Españols portarlos alli aont viscan ab gent dela matexa nacio; per estas Galeras, y presidis motiu de portarse mes breument, y ab menos gastos las Sentencias; pues en imbentardes ni primavera no podrian executarse las sentencias, si se havian de conduir alas Galeras, y presidis de França, a causa de estar los Pirineus, y sos Camins cuberts de neu, y casi impractibles, y ser mes costosos; y en fin; per havertho aixi sempre permes los serenissims Comtes de Foix, y Reys de França moguts quiza de estas rahons, y consideracions, y de altras que no penetram) sempre procura lo Veguer

Se procura se entreguen als Ministres de España los Reos en la Ciutat de Urgell. — del Sr. Bisbe, y tambe lo Sindich en nom del Consell; Que los ministres del Rey delas Españas, se entreguen dels dits Criminals en la Ciutat de Urgell, o alo menos en la de Barcelona; Conduintlos fins al paratge o lloch acordat, lo Batlle del Sr. Bisbe ab sa escolta de sis, o vuit homens armats, portant previnguda una Copia, o fe

Batlle del Bisbe Conduix, y entrega los Reos. — fahent autentich dela sentencia de quiscun, qual junt ab lo Criminal, entrega ala persona destinada per asso, o Cabo, en lo lloch destinat, o aplassat, y cobrant Rebo dela entrega.

Lo Coronel

Ab aquest Ceremonial de funcions regulars se dona llum per irregulars. — dire: Que pareix, que aquestos Ceremonials expressats en lo present llibre se dona bastant llum, y direccio, y se evitan las Confusions en las funcions, y actes ordinaris, y regulars en que sol y acostuma intervenir lo Concell Batlles &. Si se oferian altras funcions, y actes irregulars, y extra ordinaris, donan tambe llum, servatis servandis, atesas las circunstancias de persona, dela gravedat dela Cosa o Cosas, y del temps; que lo savi, y deferent Consell sabra pesar, y considerar, quant ellas se ofeciran, y se nota per fi, que dels presents Ceremo-

Batlles seria se traguessen un Extret dels presents Ceremonials per los que lols toca. — nials podran traurer un Extret los Batlles, per las respectivas funcions, que los tocan, y aixi aniran mes quiets, y arreglats en ellas, y se lo podran passar de uns als altres; Essent facil lo ferlo: pues ja van margenats los actes, y funcions dels dits Batlles; y ab asso bastara de Ceremonial.

342

Llibre V.

Serie ô Catalogo dels Bisbes de Vigell, y Comptes de Foix.

Adverten Cia

Señors de Andorra lo S.r Bisbe de Vigell, y compte de Foix

Com las Valls de Andorra pa desde el Temps de la antiguitat ajan estat Subditas en lo Espiritual als S.rs Bubes de Vigell, y en lo Temporal ajan Conegut per sos S.rs naturals, per indivis als dits S.rs Bubes de Vigell, y als Serenissims Comptes de Foix, me ha paregut, donar una noticia, Encarregu breu dels S.rs Bubes, que han governat aquesta Santa Sede, tant de antes dela Entrada dels Moros en Cataluna, Com despues dela Expulcio de aquestos dela Ciutat de Vigell, y Restauracio de dita Sede Episcopal, que hi pogue Encontrar desde la Creacio dita Defesada Ciutat de Vigell en Sede episcopal, fins al Temps present; Comtambe dels S.rs Comtes de Foix; desde la Creacio de aquesta Terra en Comptat, fins a la unio de dita Casa o Comptat, ab la de Bearn, ab lo Regne de Navarra, y ultimamente ab lo de Franca, fins al Temps y dias presents; perque mos pausans, y Patricios sejan tant entre los S.rs Bisbes, Com entre los S.rs Comtes, aquells, que ha de tot los S.rs dela Terra, y Valls de Andorra, y entre aquestos, aquells als Quals estan mes obligats, per los insignes privilegis, franquesas, Exempcions, y prerrogativas, que se han dignat Concedirlos: Treurade esta noticia y noticias dels que he llegit en los titols, y libres manuscrits enlos archius, y Escrivania publica dels Valls, enlos titols, y manuscrits del archiu del Ill.e Capitol de Vigell; y en Varios y diferents authors, Com son lo Marca Hispanica, la Bibliotca dels Sants. Pares ta noticia dels Concilis, los Antuerpienses, ad acta Sa-, Ign.o Pellicer de Tovar Ramayo Salazar, Mr. Egidio

Gonsalu, la Historia de Bearn, los anals de Foix, la Leixue; y altre; avent, sempre procurat lo mes cert en la historia, y la mes exacta Cronologia dels temps. Dividiu lo llibre en dos Capitols, en lo primer parau la Serie dels S.rs Bisbes de Vrgell, per aver estat Senors delas Valls, antes que los Comptes de Foix, lo qual dividiu en quatre paragafs. En lo primer se tractarà dels S.rs Bisbes de Vrgell, desde el primer, que se troba, fins al temps enque la Ciutat de Vrgell fou ocupada per los moros. En lo segon se continuara la Serie dels Bisbes, desde el temps que fou restaurada dita Sede, fins al temps en que las Valls de Andorra foren donadas als S.rs Bisbes de Vrgell. En lo tercer desde aquest temps enque las dittas Valls foren cedidas per indivis als S.rs Comptes de Foix. y En lo quart se prosegueix desde dit temps fins al present.

En lo segon Capitol dividit tambe en quatre paragrafs se escriura la Serie dels S.rs Comptes de Foix. En lo primer se tractara de estos S.rs desde la erecio dela Terra de Foix en Comptat fins al temps enque las Valls de Andorra los foren cedidas. En lo segon desde aquest temps fins aqui foe unida la Casa de Foix En lo tercer fins ara unio ab la Corona de Franca. En lo quart desde dit temps fins al temps present. Se deuen dexar fulls en blanch tant en la Serie, o Catalogo dels S.rs Bisbes de Vrgell, Com en la dels S.rs Comptes de Foix a fi de continuar als que vindran, guardant lo mateix Orde.

Nota.

Serie de Bisbes de Vigell Segons lo Orde dels temps.

1 ..... Sant Just ... 1. ..... 546.
Mauricolo. int' fuit in Concilio Tolet. 3 juxta Pujades lib cap. regn. in hysp.

2 ..... Simplicio .. 1 Gotorum idque fiamavit. fiamavit juxta Pujades Concil. fol regn. in hysp. 599.

3 ..... Marcelo ..... 1 ..... 604.

4 ..... Pompedio .... 1 ..... 614.

5 ..... Gudila ... 1 ..... 623.

6 ..... Ramirus 1 ..... 633.

7 ..... Lindevico ... 1 ..... 649.

8 ... Jacinto ... 1 ..... 654.

9 ..... Marcelo .... 2 ..... 655.

10 ..... Palmacio ... 1 ..... 674.

11 ..... Marcello ... 3 ..... 677.

12 ..... Leobevico .. 1 ..... 693.

13 ..... Simplicio 2 ..... 709.

14 ..... Dotila .... 1 ..... 711.

15 ..... Marcello .. 4 ..... 725.

16 ..... Just ..... 2 ..... 733.

17 ..... Leobevico 2 ..... 754.

18 ..... Esteve .... 1 ..... 773.

19 ..... Dotila .... 2 ..... 779.

20 ..... Felix ... 1 ..... 788.

21 ..... Possidonio 1 ..... 800.

22 ..... Siscbuto . 1 ..... 823.

23 ..... Possidonio 2 ..... 837.

24	Florencio	1	853.
25	Felix	2	854.
26	Sisebuto	2	860.
27	Guisadus	1	879.
28	Ingobertus	1	886.
29	Joan Selva fals Bisbe	1	900.
30	Nantigisio	1	946.
31	Ranulfus	1	948.
32	V. Vissado	1	951.
33	Gerardo	1	973.
34	Salla	1	1003.
35	S.t Exmengol	1	1025.
36	Amelio	1	1030.
37	Hexiballo	1	1040.
38	Guifredo	1	1042.
39	Guillem	1	1075.
40	Bernat Guillen	1	1086.
41	Guillem de Arnall.	1	1090.
42	Fulcon	1	1125.
43	S.t Od	1	1129.
44	Bernat	2	1132.
45	Pere Bernat	1	1149.
46	Bernat Roger	3	1167.
47	Bernat	4	1170.
48	Arnaldo Roger	1	1188.
49	Bertran de Vilamur	1	1194.
50	Bernat de Castelló	5	1203.
51	Bernat de Vilamur	6	1203.

52 .... Pere de Puigvert .... 2 ..... 1241.
53 .... Ponsio de Villamur .... 1 ..... 1257.
54 .... Abat ..... 1 ..... 1259.
55 .... Pere de Vigi ..... 3 ..... 1278.
56 .... Ponsio D. Vigi ..... 2 ..... 1293.
57 .... Guillem de Moncada .. 3 ..... 1308.
58 .... Ramon Tubayla .... 1 ..... 1326.
59 .... Arnaldo de Lordat .. 2 ..... 1346.
60 .... Pere Navona ..... 4 ..... 1347.
61 .... Nicolau de Besse .... 1 ..... 1352.
62 .... Hugo Desbach ..... 1 ..... 1361.
63 .... Guillem ..... 4 ..... 1370.
64 .... Pere de Luna ..... 5 ..... 1424.
65 .... Berenguer de Exil .... 1 ..... 1388.
66 .... Galceran de Vilanova .. 1 ..... 1415.
67 .... Franco de Tobia ..... 1 ..... 1436.
68 .... Miguel ..... 1 ..... 1457.
69 .... Arnal Roger de Pallas .. 2 ..... 1461.
70 .... Jaume de Cardona ... 1 ..... 1466.
71 .... Pere de Cardona ..... 6 ..... 1514.
72 .... Joan D. Espes ..... 1 ..... 1530.
73 .... Pere de Vilas ..... 7 ..... 1530.
74 .... Franco de Vilas .... 2 ..... 1551.
75 .... Miguel Despuig .... 2 ..... 1556.
76 .... Pere Frago ..... 8 ..... 1563.
77 .... Joan Perez Garcio ... 2 ..... 1575.
78 .... Andreu Capella .... 1 ..... 1599.

Cap. 1.

Serie dels Bisbes de Vigell, Grandesa de est Bisbat, ereccio de esta Ciutat en Sede Episcopal.

Ciutat de Vigell antigament Orgia.

La Ciutat de Vigell, unica, y sola enlos Pirineus de Catalunya, En llati Vigella, Ciutat Conguda per Phtolomeo 6aso del nom Orgia, y dela Qual Tractan Plinio, y mela, antiquissima, y Situada enla falda dels Monts Pirineus, Enla Regio de Cerdeno dels Herogetes, entre lo Riu Salira, que 6aixa dilas Valls de Andorra, fou Conguda per Cap dels Herogetes Augustanos, aixo Com Julia Duriazinominada Iluria dels Herogetes Julianos, Com de Opinio de aquells autors ho Referexio la Marca Hispanica. Fou Sublimada, o Elevada ya desde el temps dela antiguetat en Sede Episcopal, Segons la Opinio dtots los autors que tracten de Ella; pero no en quin Sigle o Centuria lo feu Semblant Exceso Son Varios los autors, y Opinions

Cap dels Herogetes Augustanos.

Marca Hispa. lib. 1. cap. 12. num. 14.

Hereguda en Sede Episcopal ja antigament

Los uns Volen, y entre ells Joseph Pellicer, y Ramayo Salazar, que la Ciutat de Vigell fou Erigida en Sede Episcopal ja enlo principi dela predicado del Evangeli, encara que no se Sapia de Cert en quin Sigle, altres Cyla mes ben fundada Opinio Com lo autor dela Marca Hispanica afirman, que fou Erigida enlo temps que vivia Constantino Magno Emperador per estas paraulas: Fuit etta (parla dela Ciutat, y Sede episcopal de Vigell) temporibus Constantini Magni, pro ut latius dicemus libro Secundo: (Cessent aixo, que en dit libre, ni enlos demes de dita Obra; non porta, ni una Sola paraula Com ho observara qualsevol que lo llegesca) a dita opinio Sufragan molts autors, y entre elly Corbera, que aseverta, que del Bisbat de Vigell se fa menso enla divisio, que

Opinio de que fou erigida en temps dels Apostols.

Opinio que erigida en lo Sigle di 300.

Marca Hisp. Lib. 1. Cap. 12. n. 14.

Corbera en la Cataluña Illustrada lib. 1 Cap. 20

dels bisbats feu lo Emperador Constantino Magno me inclino Com amu
ben fundada, mogut ems delas Racionables Conjeturas y autoritat
dels autors Referits dela opinió, y autoritat del doctissim prelat,
Expositor, y Insigne Fray Or Anth. Lenzi general dela Religio
de St Benet, y Bisbe de Vrgell, lo qual enla Epistola dedicatoria
primal del Libre de Constitucions Sinodals de Vrgell ho afirma
per estas paraulas, ibi: Con este Celo Religioso, y Santo Enez tan-
tos, y tan insignes prelados como nuestra Santa Iglesia de Vrgell
ha tenido de mas de mil y cien años a esta part (escrivia asso
en 1630 de aont se veu Seguia la opinió que dita Iglesia fou
fundada enlo Segle de 400 en que vivia Constantino, los quatre
ultimos antecessors mios (que foren el Sr Or Hugo de Moncada
Or Andreu Capilla, el Sr Or Bernat de Salva, y el Señor Or Luis
de aus Ximendazis) dixidint yo ab tot, de bona gana de estas
opinions, y de quin Segle fou en que se erigi la Ciutat de Vrgell
en Sede Episcopal, per no ser aquest mon principal intent,
asserto no obstant: Que la Ciutat de Vrgell, y sa Santa Sede
Episcopal poden Competir enla Qualitat de sa antiguitat,
y respectiva grandesa aquella ab las Ciutats mes antigas de
Cataluña, y esta ab las Diocesis mes antigas mes grans y
dilatadas dela Ciutandat, y aso fundat encara ab las de-
munt espresadas opinions respectivas a dita Ciutat, y Sede
Episcopal; per que si fou erigida enlos primers temps dela
predicacio evangelica, ja si veu ser del temps dels Apostols;
si enlos temps de Constantino Magno (en cuyo temps se erigi-
xen moltas Sedes Episcopals de opinio de tots los autors) es cert,
que vivint aquest Emperador enlo Segle de 330 pocas Iglesias
Cathedrals seran mes antigas.

Ciutat de Vrgell en antiquitat Competeix ab las mes antigas de Cat.ña

Sede Episcopal de poca superioritat en las Ciutandat.

Per fi demostrant la ancana
antiquitat dela Ciutat de Vrgell y sa Santa Sede Com tam-
be sa grandesa mes Contestada. Es cert, Com es de veure
en las notorias dels Concilis, en las firmas dels prelats de Vrgell,
a sas Santas Constitucions, lo que la Iglesia de Vrgell Regitandio
en Bisbes, y ministres en temps dels Reys Godos, Com veurem

Rahons que proban la antiquitat de la Iglesia de Vrgell.

Enlo Cathalogo de Bisbes, que mes avall decorem. Secun-
do que enlo Sgle de 800 lo Emperador Carlo magno la
restaura, euent ja edificada per los Cristians, y destruida per
los Infidels o Moros; Consta del acte dela Consagracio de
la Iglesia Cathedral dita, ibi: a Fidelibus Constructa et
ab infidelibus destructa; et a Temporibus Patris nostri Caro-
li restaurata 3.° Que la Iglesia de Vgell Comprenia en temps de
Carlo Magno, qui los Conquedi despues de averlos llevats als moros a
son Bisbe Posidonia tots los terrenos, y montanas desdels Comptats
de Rosello, y Cerdanas fins ala Vall de Gistao en Aragò, que sta
allà dont naix lo Riu Cinca En cuyos limites se Comprenian, lo
pago o Arzeno Vgelitano, de Berga, Cerdana, Pallas, Vall de Ribes,
de Cardos, Ossia, Aivagorsa, y Vall de Gistaò, Comprenentse en dita
diocesi las Iglesias de Alaone, que esta en Aivagorsa la de S.t Leu
de Caverna, y de Gistao, que estan en la Vall de Gistao Benasq
y de Gistao. 4.° Que los Bisbes de Vgell assistien alas Ducions,
Consagracions, y dedicacions delas mes Cathedrals de Cathaluña,
Aransa, y Aragò Com Consta dels actes, y Veuem en dit Catalog.
Se deu Observar de passo, y es cert entre tots los autors, que los
Bisbes de Vgell se han sempre firmat, y scrit ab los noms, y
apellidos de Episcopus Orgellensis, Orgellitanus, Vgellensis, y Vge-
litanus, y ab lo que he ponderat, bastarà de antiguitat dela Ciu-
tat de Vgell. 5.° Que del Bisbat de Vgell se ha Compost la ma-
jor porcio del Bisbat de Solsona; pues se li senala los terrenos Celso-
nense, Bergitanum, y Cardonen, que tots eran de Vgell; motta
porcio del Bisbat de Lleyda ab lo terreno Vicacurrense, y assi
mateix motta del Bisbat de Barbastro, Vejanse los actes delas
dedicacions de dites Iglesias de aont sevem la grandua, y antiqui-
tat de dit Bisbat de Vgell. Basta.

§. I.

Serie dels Bisbes de Vrgell desde S.t Just fins al temps que dita Ciutat fou ocupada per los Moros.

Vide actus Consecrat Eccl. Cathe. Vrgell.

Jua Zurita, ann. de Arag. lib. 1. pag. 8.

1..... Justus. 1. Lo Glorios St. Just, gran Pare dela Iglesia primer

Authores

St. Isidorus de Scrip. toxib. Ecclesiastica Cap. 14. de Vitis Illustrib. Cap. 34.

Bisbe, que se Atroba dela Iglesia de Urgell visca enlo Sigle 546... 546 de Nostra Redempcio enlo temps de Justiniano Emperador de Alemanya, y de Amalarico Rey dels Godos. Tingue Germans 3. tots Bisbes a Saber es: Justiniano Bisbe de Valencia, Nebridio Bisbe de Egara (que alguns Volen Ser la Vila de Tarrasa en Catalunya) Elpidio Bisbe de Lion. Intervingue enlo Concili toletano segon (Com es de veure ensos actes) al qual firma y Subcrigue En esta forma: Justus in Christi nomine Ergelitana Ecclesia episcopus hanc Constitutionem Consacerdotum meorum in toletana Vibe habitam, cum post aliquantulum temporis advenissem, Salva gruscorum Canonum autho-

Bibliotheca SS. Patrum ab anno 500. ad 540. pagina 731.

Ruyadas lib 6. pag.

Antuerpenses ad acta Sanctorum maij ad diem 28. torno 6 pag 773.

Thamayus Salazar relatus ab antuerpiensibus dicto loco.

Maximus ab eodem relatus dicto loco. Egara es Terrasa ho prova be el Mestre Diago lib. 1. Cap. 18.

ritate Velegi, probavi, et Subscripsi: Firma tambe aquest Concili Son germa Nebridio Bisbe Egarense, se Tingue aquest Concili En 6. delas Calendas de Juny de any del S.r 527 enlo any 5 del Regne de amalarico Rey Godo.

Subscrigue, y firma aixi mateix los decrets, y Canons del Concili tinguts en la Ciutat de Leyda enlos anys de Christo 546, Com en sos actes es de Veure. Exposita, y explica aquest St. Pare Enlo Sentit mistich, per alegoria admirablement y doctrinalment ab gran Eloquencia Consument, pero ab Claredat (que no es poca habilitat Ser breu, y Clar) lo libre dels Cantichs de Salamo per lo que es Citat per los mes insigne Predicadors, y Entre ells en algun Sermon per lo P. Arnau Vuyra Juna dells qual Exposicio allegorica mistica hi legi yo ab admiracio en la Libreria del Combent de S.ta Catarina martir de Bar.na en la Biblioteca maxima Veterum P.P. et Scriptorum antiquorum Ecclesiasticorum tom. 3. ab anno Xpi 500 ad 540 Sobrescrita En esta forma: St.i Justi Ergelitani Epi in Cant. Canticor. Explicatio mistica, y Comensa Sobre lo primer Vers: Osculetur me Osculo oris sui. de esta manera: Vox Eccle hoc est veritatis ad Xpum in osculo S. De aquest St.

Pellicer relatus a Thamayo Salazar lib. 5. die 3. Obrii martirol. Hispanicum.

St. Just exposita dels Cantichs de Salamo

Escutat per los mes insigne Predicadors.

Pau dela Iglesia, y prelat tractan S.t Isidoro, la Bibioteca 947
dels SS Lazu, y los Cexeptos Antuerpienes, fulgo Papebrochio,
Cuyas Son totas las Clausulas, y diccions, que de aquest Sant avem
Escrit.

Son nom es tengut entre los Sants enlo Martirologi Roma
enlo dia 28 de Maig. Thamayo Salazar afirma, que en la
Sepultura del Sant se llegia en algun Temps esta inscripcio.

Versos que se llegian en la Sepultura del S.t

Vigelle Justus justo nunc Claditur antro:
Corpus humo datum, Spiritus astra tenet.

Per esta relacio de Thamayo es estada tenguda per los mes doctes Apro
nels per una mera ficcio. Aixi ho diuen los Referits Antuerpienses.
Masino En sa Bononia Illustrada Contesta: Que las Reliquias de
Reliquias de S.t Just en Bononia de Lombardia. aquest S.t Pare se Guardan En Bononia, enla Basilica de S.t
Esteve; pero aixi mateix resta improbada esta opinio de Mas
sino, Com Regularment es: dive a tots los Historiadors de antiqu-
tats, los quals Solen Regularment afermar las Coses Com a Ver-
daderas, Com si las tenguessen plenament provadas, essent aixi,
que se mesament Conjeturables, fundat enla Sola Convinco
de Coses disparatadas è inconexas. Basta lo que havem dit del
glorios S.t Just, al qual Succehi Simplicio. mori enlo any del S.r 547.

2..... Simplicius. 1.. Simplicio Bisbe de Urgell Succehi enlo Bisbat, a
Antuerpienes ad acta Sanctorum maij tomo 6. pag 773. Pellizer in genealog. deduct. relat. a Thomay. Martirol. hisp. tomo 5 dia 3. Quis Pujades lib. 6 Cap. 71. 75. et 79. fol. 310 312. 314. Cronica de Cat.a
S.t Just, no se Sabo escrita altra Cosa de aquest Bisbe Sino q.e
fermà, y Subscribi los decrets del Concili toletano 3. tengut en lo any
589 y los decrets del Concili de Saragosa del any 592 y de Bar.na
del S.r 599 Segons opinio de Pellizer En lo any ---------- 599.

3..... Marcellus...1.. Marcello Bisbe de Urgell del qual Segons Pel-
Pellizer relatus à Thamayo dicto loco
lizer Referit per Thamayo Salazar fa mencio un antich Epi-
copologi dela Iglesia de Urgell, no ser Sap Cosa mes sino q. mori en....604

4..... Pompedius. 1 Pompedio Bisbe de Vgell intervingue en lo Concili
M. Maximu fol. 235. egarense al qual firmà mort en ---------- 614.

5..... Gudilus: Gudila Bisbe de Vgell, del qual segons Pellicer,
Pellicer et Thama. d. loco. y Tharnayo fa mencio un antich Episcopologi dela Iglesia de
Vgell. mor en ---------- 623.

6..... Ranuxus, alj Ranazius: Ranuxio o Ranazio Bisbe de Vgell
Marca hisp. Pellicer et Tham. d. loco. acta Concilior. Vivia en temps del Rey Godo Sisenando. Intervingue, y firmà
lo Concili Toletano, 4 o 5. Celebrat en lo any 633. mori en dit any. 633.
Pujades lib. 6 Cap. 35. fol. 224 Colum. c.

7..... Sindexicus: Sindexico. 1. Bisbe de Vgell del qual se fa
Ita Pellicer Relat. a Thamayo d. loco. mencio enlos antichs Cathalogos de esta Iglesia mori en..... 643.

8..... Jacintus 1. Jacinto Bisbe de Vgell vivia segons opinio de
Ant. Agustinus Tarracon. Archiepisc. in lib. inscrip. Antiquedades de Espanya, y de Roma. Ant.o Agustino En temps del Rey Godo Vamba aquest Rey
segons del author vivia desde 14 de Octubre de 618. fini al 1 de 7.bre
del any 676. En que deixà lo Regne, y se retira en un Monastir
a ont visque 7 anys, y 5 mesos. no se Sap quant mori.

9..... Marcellus. 2. Maureolus, alj Marcello, o Maureolo viva
Marca hispa. lib. 1. Cap. 12. pag. 62. Pellicer Relat. a Thamayo, d. loco. En temps del Rey Godo Flavio Recesvindo, en qual temps in-
tervingue, y firma en dos Concilis Toletanos tinguts en 653. yen
656. mori en ---------- 655
Pujades Coro-nica de Catt.a lib. 6. Cap. 11o fol. Pujades diu que intervingue en los Concilis Toletanos. 8 y. 10. Celebrats
en los anys 656 y 657.

10..... Palmacius 1. Palmacio Bisbe de Vgell, del qual Segons
Pellicer Relat. a Tham. d. loco. Pellicer resulta per Thamayo se fa mencio en un antich Epis-
copologi de dita Iglesia, Sols de ell se Sap, que mori en 674

11.... Marcellus 3. Marcello Bisbe de Vrgell, del qual fa una in-
Pellis. et Tharmay. d. loco. 614. telinuacio Pellisa, y fe, se Sap que mori en ..... 677.

12.... Leobecius 1 Leobezico Bisbe de Vrgell vivia en lo temps
Marca Hisp. 623. Pellis. relat.a Tharm. d. loco. del Rey Godo Flavio Egica en cuio temps intervingue, y firme
al Concili Toletano 11. y segons Opinio de Pellisez intervingue per
medi de Substituts als Concilis Toletanos 12. 13. y 16. morí Le .... 693.
Pujadas lib. 6. cap. 127. lib. 6 cap. 130. lib. 6 cap. 133. 633. Pujadas diu, assis enlos Concilis Toletanos tinguts enlos anys 688.
688 y 694. que fou firmat pea Son Vicari nominat Florentino,
com en dit Concili es de Veurer, foxia per aver mort dit S.r Bisbe.

13.... Simplicius 2. Simplicio Bisbe de Vrgell, del qual segons del-
643. Pellis. relat.a Tharmay d. loco. lisez fa mencio un antich Catalogo de Bisbes de dita Iglesia morí.r 709

14.... Dotila 1. Dotila Bisbe de Vrgell fou lo ultim Bisbe, que tin-
Corbera en la cat.a Ilustrada lib 1. cap. 20. ultim Bisbe en la Vinguda dels Moros. gue esta S.ta Sede al temps dela entrada dels moros, y Ocupa
dela Ciutat, y terra de Vrgell per ells, segons opinio de Corbera
fundada enlo que avia llegit en un antich Episcopologi de dita
Iglesia. no se Sap com, quant, ni aont morí aquest Bisbe. Lo
Nota mateix Corbera, com tambe Carbonell, Beuther, Esteve Bazellas,
Vinguda dels Moros a Catalunya en lo 7 any de christo 711. y Tarafa ab altres afirman; Que los moros de africa entra-
ren en la Cathaluña lo any de Christo 711. en temps del
Rey Dn. Rodrigo ultim dels godos per la Ocasio dela dishonra
Comesa per dit Rey contra del Compte Dn. Julian en la persona
Ocassio de Venir. de Sa filla la hermosa Cava tant descantada enlas historias, y
per traicio de dit Compte, per venjar Sa dishonra. Afirmā
mes los Citats authors; que devastaren los moros a tota la Cata
Habitaren pochs anys la Ciutat de Vrgell y son Vehinat luña; Que la Ciutat de Vrgell, y Son Vehinat, Sols la Ocupa-
ren per lo temps o Cosa de 12. anys, 6 mesos, avent los espellit
de allí lo Emperador Carlo Magno, y tambe de Son Vehinat, y
restaurat à Sa Santa Iglesia Cathedral; de manera, que luego

torna a Renir Bisbes; de aont es: que sempre Sedeu Entendzer, que Carlo Magno Restaurà la Iglesia de Vrgell, noqu la fundas, Com erroniament volen alguns.

§. 2.

Continua la Serie de Bisbes de Vigell desde la expulcio dels Moros de dita Ciutat, fins al temps en que las Valls de Andorra foren donadas ala san ta sede Apostolica. Episcopal.

15.... Marcellus 4. Marcello fou lo primer Bisbe de Vrgell, Pellis. Relat. a Thamay. d. loco Que se Legeix, aver governat a esta Iglesia, despues de Euer Restaurada del Arrania dels Moros; de aquest Sr. Bisbe fa mencion, Segons Pellicer un antich Episcopologi de esta Iglesia mori en ---------- 725

16..... Justus 2: Leobezico Bisbe de Vrgell, del qual Referex un antich Pellis. Relat. a Thamay. d. loco Episcopologi de esta Iglesia, Segons Pellicer, que vivia en----- 733

Pellis. Idem. 17..... Estephanus. 1. Esteve Bisbe de Vrgell, del qual Segons Pellicer, se dis enlos antichs Catalogos de esta Igl. que vivia enanys. 773

Idem 18.... Leobezicus 2. Leobezico Bisbe de Vrgell del qual Referex un antich Episcopologi de esta Iglesia Segons Pellicer que vivia en ---------- 784

Idem. 19.... Dotila. 2: Bisbe de Vrgell, del qual se Legeix Segons Pellicer, enlos antichs Catalogos de esta Iglesia, que Presque enlo bisbat y mori a 799

20.... Felix 1 Felix Bisbe de Vrgell, ho estat Pelat de Vrgell, que mes ha estat Conegut De Tota la Cristiandat, y altres parts del mon, al

Marca Hisp. Lib. 3 Cap. 12. pex totum. Aidekin Theolog. Tripartita. pag. 161. Alcuinus præceptor Ludovici Pij Imperatoris, et Paulinus authores Galli. Felix inuigne Hæresiarca.

los Errors, y heregias en que Caigue, y pertinamente defensa. Fou home doctissim en opinio de Tots los autors, que tractan de ell, y tant Crista, que tots elly asentan; que Caigue en aquells errors, mogut de un numo ardor de fe. A ell Com alon mustre Consultaba, Elefanto metropolita de Toledo ensos duptes, y dificultats. Dos Foun los principals Errors, que enseña 1° Que Christo N.e S.r Per aquella part que te de home no se podia dir fill de Deu per naturaleza, sino per adopcio: De aont es que encara que Confessa una persona en Christo, Caia enla heretgia de Nestorio per Consequencia de Tako; per que no se pot Compendre la felicacio, o lo Ser un fill de Son Pare per naturaleza, y per adopcio, Sino es admetent dos persones en aquell Se tengue un Concili Contra dell en lo Castell o Palaci Real dela Ciutat de Bayeus, Cap del Bisbat de agust nom, dela Provincia de Normandia, de Orde del Emperador Carlo Magno, lo qual habitaba alli, junt ab lo dit Bisbe per passar lo Ivern. Convencut de Son Error en dit Concili, fou enviat per los Lazs de ell, alapruencia del Sumo Pontifice Adriano 1. enla Ciutat de Roma, dont. enla Basilica de S.t Pere Confessa, y abjura Son Errors, y de aqui torna a sa Sede de Urgell dont demostra aver abjurat Sa heretgia ab animo dissimulat; perque luego torna a Recaure en ella.

Concili de Bis. bes Contra Felix en Tiansa.

Recau en Son Error, y lo aumenta ab altre.

Recaygut en Son Error, Continua en Senalo ab gran perfidia, añadintli altre Error, o aumentant aquell, es a saber: Que Christo, que homo Est, era fill de Deu no Solament per adopcio, Sino tambe, que era Deu per adopcio nuncupacio. Esta heretgia, junt ab Son aument prengue tant peu en la Cristiandat, y se estengue tant, Singulazment en Espana, que motiva al Empezador Carlo Magno a juntar enla Ciutat de Francafort en Alemania un Concili de 300 Bisbes Contra Felix. En temps del Sefsit Pontifici Adriano 1. Enlo qual fou dita heretgia Condemnada. Ensenia assi matex, una Depravada heretgia ab molta perfidia, y doctrina, dient ell lo Inventor, y Capg de Ella, y per Conzguent lo autor dela heretgia dells Geonoclastes, y Geonografos, Encara vuy en dia molt Seguida enla Grecia a Saber

Concili de 300 Bisbes Contra Felix en Alemania

Altre error de Felix, Seguit en Grecia vuy en dia

725

733

773

784

779

Es: Dulas Imatges totas, tant de Chzsto, Com dels Sants, no se devian pexmetxer, antes be se devian tzaurer delas Iglesias.

Concili de Bisbes Contra Felix en la Ciutat de Vgell.

Contra aquest Error, y heretgia, Com tambe Contra la antecedent, tocant ala humanitat de Chzisto se tingue un Concili de Bisbes, y Abats Enla Ciutat de Vgell, y altre tambe enla Ciutat de Narbona, enlos quals foren Condemnats Sos Errors; essent ho ja lo pximer enlos Concilis Xicanos 1.y 2. y en lo del Castell de Bayeux, y en Francfort, que avem Referit. Convenut enlo Concili dela Ciutat de Vgell proximament Referit, y Condemnada Sa heretgia per la Sinodo Romana, que tingue enpxesencia del Sumo Pontifice Leo 3. Fou desterrat Felix a Lion de Franca dont moxi enla fe, no Sabentse en quin dia, ni quin any moris pero es cext, que aquest Dulat vivia enlos anys de Chzisto 788. En que se Angue Contra de Ell lo Concili Narbonense, que avem Referit. Contra de ell, y dos Errors Heretges quizen de Orde de Carlo Magno Hengno, y Paulino, homens doctissims; aquell set Libres, y aquest tres, als quals respongue Vigilantment Felix. mori Segons Opinio de Pellisot, Referit per Hamayo Salasar enlo any ---------- 794

Autors, que escriguren contra Felix.

Pellis. Relat. à Thamay. d. loco.

Es desterrat Felix, a Lion dont moxi.

Es Errors la Sinodo Romana.

21... Posidonius... Posidonio Bisbe de Vgell vivia enlo Sigle de 800 pus a Ell Succehi enlo Bisbat Senebuto. no he pogut encontrar lo any en que moxi; pus de ell se Atoban Escritas pocas Coras. Lo de Opinio, que visque poch temps enlo Bisbat; pus luego enlo principi de dit Sigle trobam jam Bisbe de Vgell a Senebuto. Lo autor de Marca Hispanica afirma; que a aquest Bisbe foren Concedits los terxeros del Bisbat de Vgell; per lo Emperador Carlo Magno Restaurat, que ague dita Sede, Parroquias, y pagos a Saber es; Vgellenses, Bergitanenses, Cerdanienses, Paliarenses, Anabienses, Cardonenses, Tarbienses, Ripacurtenses, y Gestainenses, tant Pepetits enlos Cartulaxis dela Iglesia de Vgell, y per Consegient se li assignaxen las Parroq.s de las Valls de Andorra pertanents al territori Vgellense y

Marca Hispan. lib. I. Cap. 8. n. 14. y 15 Vide Cartular. Eccle. Vgellen. anno 819.

las dezmes de ellas dret de mercat, y telonéo per dit Empe- 365
rador Carlo Magno, que confirmà son fill Ludovico pió Com
veurem luego.

§. 3.

Continua la serie de Bisbes de Vigell, desde que las Valls de Andorra los foren donadas fins al temps en que foren cedidas per Indivis als Comptes de Foix

Primer Bisbe S.r delas Valls.

22.... Sisebutus 1: Sisebuto Bisbe de Vigell, del qual havem parlat llargament En lo 1. llibre, y Cap.t 5. fou lo primer Bisbe S.r delas Valls de Andorra; pius a ell, y sos Successors foren donadas, y a ningun antes de ell. Consagrà aquest Bisbe ab la assistencia (de Mandato de Emperador Ludovico Pio) de Senyofredo Compte de Vigell, de Molts Prelats, y nobles de primera distincio, de gran Concurs de gent de un, y altre Sexo la Iglesia Cathedral de Vigell, en lo dia 1 de Novembre del any del S.r 819. En aquest acte foren donadas a dit Sisebuto, y sos Successors de ordre, y mandato del Emperador Ludovico Pio per Senyofredo Compte de Vigell Senor de ellas, totas las Parroquias, y demes dependencias dela Vall de Andorra dominis, drets, y possessions, subjectant als dits pobles, al dit Sisebuto Bisbe, y sos Successors, disposant, y Ordenant plenament alos arbitre. Son paraulas formals de dit acte denunciat, y per Consequent fou lo primer Bisbe Senor de ellas Com tambe li fou Confirmada per lo Nostre Emperador lo possessio de totas las Parroquias de Sa Diocesi, demes de dela manera que foren possehidas en temps de Carlo Magno, per Possedonio Bisbe, y sos antecessors, Consta tot del Mateix acte de Consagracio 373
aquest Bisbe junt ab Barthomeu Metropolità de Narbona Concedit licencia a Vandreguillo, y sa Muller Comptes de Garcuna al altre part del Riu Garona, de edificar lo Monastir Mauremes.

Hisp. Chart. Eccles. Vigilen. ad annum 819 in Appendice S.1. pag. 772 et lib. 1 pag. 346.

Consagra la Iglesia de Vigell.

2 Bisbe de las Valls. 364

23.... Possidonius 2: Possidonio Bisbe de Vrgell Successor de Sisebuto al qual enlo primer any de Son Pontificat, que fou lo xpusat 823. li Confirmà lo Emperador Ludovico Pio la possesio de las Parroquias de Son Bisbat mori enlo any 837

Ex Chart Eccle Vigellen anno 836.

Vide Mabilonium de re diplomat Cap. 3. § 13.

Marca hisp. pag. 774 347 et sequent.

3. St de las Valls

24.... Florencius 1: Florencio Bisbe de Vrgell, Segons opinio de Pellisser fou lo primer Bisbe, que hermoseya lo edifici de la Iglesia de Vrgell molt mes que no era antes; pero no perficionà la Obra. Se te de ell memoria fins a 853

Pellis relat a Thamay d. loc.

4. St delas Valls.

25.... Felix 2: Bisbe de Vrgell, no se Sap res mes de ell sino que visque enlo Bisbat (Segons opinio de Pellisser) fins al any ... 854

Pellis relat a Tamay d. loco.

5. St delas Valls

26.... Sisebutus 2 Sisebuto Bisbe de Vrgell del qual Segons Pellisser no se Sap Cosa, sols se te de ell memoria fins al any 860

Pellis relat a Tamay d. loc.

6 St delas Valls.

27.... Bisdgus 1. (aly et melius) Guisadus. Guisado Bisbe de Vrgell viviá enlos anys de Crist, y fou elegit Bisbe en 861. per Causas necessarias a sa Iglesia anà a Visitar a Carlos Calvo Emperador, y Rey de Franca, alqual feu varias quexas Contra moltas persones, que lo perturbaban enla posesio de las terras, y Estatuts. Obtingue del dit Rey entre altras Coses la Confirmacio dulas decimas de pega, y ferro dulas Valls de Andorra, las quals afirmaba, duyrseli per sos títols. Obtingue aixi matéix la Confirmacio dela posesio de totas las terras, possesions, y drets pertanents a sa Iglesia, y Bisbat, com en temps dels antecessors. Passà tot aixo enlo Palacio de Pontiu, Uoch, y terreno de Bretaña dela Provincia Turonense Pulgo Turexense Ciutat Episcopal en lo Ducat de Borgoña dela Gallia Celt. Confirmà Guisado lo privilegi Concedit al Monastir

Marca Hispan. In Apend. Capitulari Eccle Vigellen. tit 20 lib. 4. pag. 357

Confirmà Carlos Calvo Emperador, y Rey de Franca las Parroquias de Son Bisbat.

Pellis relat a Thamayo d loco

Haonense, per Hnar, y Gerberga sa Muller Comptes Solen-
tes. morí enlo any - - - - - - - - - - - - - - - - - 879

T. S.t delas Valls 28 - - - Nigobertus 1. (alÿ et melius) Ingobertus: Ingobert Bisbe de Urgell vivia molt achacos, y malatis, y per esta raho, avent corregut la fama, y rumor, que avia mort, essent axi que encara vivia, trobantse en la Garcuña (aont vivia fugit) Joan Selva presbiter Español home impudentissim ajudat dela protecció de Suñer Compte de Urgell impetra de dos Bisbes dela Garcuña que lo ordenassen en Bisbe de Urgell, de aont es; que lo pobre S.r Bisbe Ingoberto fou expellit de sa Sede per dit Selva bisbe intrus, y per lo Arcabisbe de Narbona; pero fou declarado la nullitat de dit Bisbat, respecte a Selva, y deposat per lo Concili Provincial que se tingue enla Ciutat de Urgell, presi-
dint Theotardo Arcabisbe de Narbona morí Ingoberto enlo any 886.

Marca hisp. pag. 365. 373 374

Ellis relat a Ramay d, loco.

Ingoberto expellit del Bisbat per Selva Bisbe intrus

Intrus Bisbe de Urgell 29. . Joanes Selva Antipiscopus, seu falsus Urgell. Epus

Encaraque no se dega contar, aquest intrus Cismatich, y fals Bisbe de Urgell en la serie de sos llegitims Bisbes, me ha paregut (no obstant) combe-
nint dir de Ella alguna cosa; per evitar alguna confusió, que podria ha-
verhi enla Chronologia dels Bisbes de Urgell. Impetrà Selva, com avem dit enlo n. antecedent, y obtingue ser ordenat malament per Bisbe de Urgell vivint Ingoberto son llegitim Bisbe. Fou deposat per lo Con-
cili provincial Urgelitano tingut, y celebrat en 892 de orde del Summo Pontifice. Esteve 5. al qual envià lo dit Concili al Bisbe de Vich. Es-
crigué lo referit Papa una Carta al dit Selva, y Hermemiro, falsos Bisbes, aquell de Urgell, y aquest de Gerona, enlo qual singular-
ment a Selva lo tracta, de home de presemptuosa arrogancia; de rebel-
de de resisten ala perpetua disposició de Deu; de Sediciós, y de destructor dels instituts dels Apostols, y singularment de S.t Pere, y altres Esglesias. Fou deposat publicament segons lo ritual Romà. Enlo qual acte estant agenollat, y vestit de Pontifical, li esquinsaren estos vestits; se fu trosos

Marca hisp. . . . proxime citato.

Impetra malament lo Bisbat

Es deposat per lo Concili Provincial.

Cantra terrible que li escrigué lo Papa.

Ceremonia de sa disposició del Bisbat.

del Baculo sobre son Cap; se li arrencà ab violencia lo anell Episcopal del dit, passant tot ab gran vergoña, y confusio de dit Selva, y de son company Hermemiro, fals Bisbe de Gerona. Consta dela Carta del referit Papa enlos Arxius de Tarragona, y de Narbona anno 887. Copiada per Marca, en lo Lloch citat. Se te de ell memoria fins al any 900. — — — — — — — — 900.

8. S.r de las Valls. 30. - - -

Marca hispan. pag. 92. 95. 377. et sequent. 838

Pellis relat.a Tamayo d. loco.

Nantigisus l. alij Antigdus, seu Nantigilus Bisbe de Urgell intervingue enlo Concili tingut en lo Lloch, o vila de Junqueras del Septimania. Intervingue enlo Concili celebrat en Bar.na enla Cathedral de allí. En altre tingut enla Ciutat de Cesezon, vulg Castres en Fransa, del Bisbat agadense enlo any 907. per la Causa del Bisbe de Vich, dela qual se havia ja tractat enlo Concili de Bar.na dalt referit. En lo any 911. en 13 delas Calendas de Febrer, consagrà la Iglesia de Castellcirà de son Bisbat. Enlo Concili que se celebrà enla vila nomenada Fonteubesta del Bisbat de Narbona se queixà dela injusta invassio de part de son Bisbat, que li avia fet un Bisbe nou enlo Comptat de Pallars, nomenat Adulfo, lo qual deyo, no tenir propi bisbat, havent usurpat, y detret, aquella porcio dela diocesi de Urgell, ala qual espectaba. Se resolgue per los S.rs Bisbes (que eran molts) y demes Pares del Concili: Que Adulfo tant com visques, tingues eixas parroquias, pero que seguida sa mort, fossen reunidas al Bisbat de Urgell. Esta disposiciò del referit Concili fou confirmada per lo gran Concili general Calcedonense en lo Canon 17. lo qual es relatiu ala causa, y asumpto sobredit, qual donà ocasio, a fer lo dit Canon. Morí Nantigisio, segons del llibre o se te de ell memoria fins a — — — — — — — — 946.

Se queixa en concili contra un nou Bisbe de Pallars.

Resolucio del concili.

Canon 17 del concili Calcedonense es relatiu a esta causa.

9.º S.r delas Valls.
31. . . . .
Actus dedicat. eccle. Monastir Rivipull.
Actus consacrat. Eccle. de Pons dio. cesi Vrgellens.
Marca hispan. pag. 386. 392. et alij.

Ranulfus, sive Radulfus, seu Rodulfus. 1. Bisbe de Vrgell fou fill de N. Vifredo, o Guifredo, o Guifre Delos (que tot es una cosa) Compte de Barn.na Fou de Monjo, y abat, que fou del Monastir de Benedictinos Claustrals dela Villa de Ripoll, sublimat ala mitra de Vrgell. Intervingue ala segona dicació dela Iglesia del dit monastir. Consagrà la Iglesia de Pons de son Bisbat enlo any 948. merexque una Carta, que li escrigué lo Papa Ioan 10. Se te de ell memoria fins al any. 948.

10 S.r delas Valls.
32. . . . .
Ex archivio Capitul. Vrgellens anno 951.
Marca hispan. pag. 87. 96. 367. et alij.

Visadus 1. Visado Bisbe de Vrgell Obtingué del Papa Agapito 2. la Confirmació detotas las posesions, y drets dela Iglesia de Vrgell. Consta dela Butlla de Confirmació en lo archiu Capitular de Vrgell, se te de ell memoria fins al any. 951.

11 S.r delas Valls.
33. . .
Actus dicte dedicat.
Pellis relat. a Thamay. d. loco.

Gerardus lo Gerardo Bisbe de Vrgell intervingué ala 3. dedicació dela Iglesia del Monastir de Ripoll feta en 957 al qual ainà matexo lo Papa Juan 13. li comete (segons opinió de Pellisser) la dedicació dela Iglesia de Vich, morí en lo any. . . . . 973.

12 S.r delas Valls.
34. . . . .
Ex chart. Eccle. Vrgellens refert Petrus marca, in apend. pag. 958. 903. 911. et alij
Pellis relat a Thama. d. loco.
Confirma lo Papa la possesió delas Valls.

Phalla (alij et melius) Salla: Bisbe de Vrgell fou oncle de S.t Ermengol son succesor enlo Bisbat. Ordinà y feu cosas admirables enson govern; Entre altres institui: Que los Canonges de sa Iglesia visquesen Canonicament, Colegialment, o en comunitat. Obtingué de Santedat lo Papa Silbestre 2. la Confirmació de totas las posesions, y drets de sa Iglesia, y nomenadament, y expresament delas terras, predis, y drets, que tenia enlas Valls de Andorra, apar dela Butlla de dita Confirmació, enlo arxiu Capitular de Vrgell enlo mes de Maig enla indicció 4. del any 1001. Firmà Salla la Carta

Ex instrum.to in archivo Sedis Barcinon. 266 dela Restauracio dela Vida Canonica en la Iglesia de Baz.no aixi mateix fizmà la Carta de donacio feu lo Compte de Bazn.o ala Iglesia de esta Ciutat. Intervingue en la Eleccio Se feu de Boxell en Bibe de Vich, o alsona. Fou Oncle del Compte de Vigell Ermengol; Consta de

Ex Chart. Eccle. Vigel. ano 938. pag. 1047. la Carta de donacio, que aquest feu ala Iglesia de Vigell, ala qual, y a Son Oncle Salla donà moltas Cosas. Vixque Salla Santament; Se te memoria fins a ------ 1003

13 S.t delas Valls.

Ex Chart. Eccle Vigel. anno 1013. 35 --- Ermengaudus I: Sant Ermengol Bisbe de Vigell datro dela Iglesia, y de tot lo Bisbat de Vigell Succehi enlo Bisbat a Son Oncle Sanllo, S.t les gloriosas hasanas,

Marca hispan. pag. 368. 347 & 423. et alijs Pellisa relat.a Thamaya d. loco y prodigis de aquest Sant Se haurian de Referir llargament, seria menester molt mes paper, y altra pluma que la mia. Deu Sullo los podra Veurer ensa Vida; yo me Contentare de Referir lo que fa a mon intent. Fou elegit Bisbe en 14 delas Calendas de

Instituix la Vida Canonica a sos Canonges. Xbre Feu un decret de Vita Canonica Instituenda ensa Iglesia, la qual ja instituit Son Oncle, y predecesor Salla Com Se hadit En lo n. antecedent. Obtingue del Sumo Pontifex Benedicto 8. la Confirmacio de totas las Terras, possessions, y drets de sa Iglesia, Como ho Feman sos antecessors, y nomenadament y Espressament delas Valls de Andorra, que foren de Senyoriu Com

Li Confirma lo Papa la posseio de las Valls. pte de Vigell. Son totas estas Altimas Paraulas dela Butlla de Confirmacio. Feu Testament enlo 1023. ab lo qual deixà y donà moltas Cosas ass Iglesia, y mes goch despues Enloany. ---- 1025.

Fa testament. Segons Pellisa. Fou S.t Ermengol admirabilissim En Santedat y y miracles, Son nom es escrit Entre los Sants, fent de Ell mencio lo Martirologi Roma En 3 de Dbre Apud Baronium. fol

S.t Ermengol atrocat per la pluja. 681. es gran atrocat per la pluja, aixi Com S.t Od per lo Sol; ab qual se fan grandissimas Rogativas, quant la terra necessita de Ditos beneficis anant a Ells de tot lo Bisbat dela Ciutat de Vigell. Dio Chronide Vull aqui escriure dos famosos

distichs, que se han fet en alabansa de St. Ermengol, y St. Od Bisbes de Urgell, en Expressio de son patrocini per la pluya, y Sol, y en alabansa de la Dioces. de Urgell.

Distichs en alabansa de St. Ermengol, de St. Od, de sa Iglesia. (Imperat) et Gemini resident super astra Beati,
. Ermengaudus aquis, Solis Odonus Equis.
Indivisa horum Sedes fuit Vrgellensis,
Vna Pireneis Montibus est & erit.

Las Reliquias en la Iglesia de Urgell.

Son Cosa Reposa, y es venerat en la Cathedral de Urgell Sacristia en lo altar de la part dreta del altar major.

36 --- Marc. hisp. pag 334. Amelius. (aliis melius) Bisbe de Urgell succehi en lo Bisbat a St. Ermengol. Intervingue en los Concilis que se celebraren en los anys 1027. y en lo any 1030. segons opinio de Pellicer, los quals firma ab esta expressio: Amelius Vrgellen. Pellis. Velat. Tama. o, d. loco. Episcopus. Se te memoria de ell fins a ---------- 1030.

A St. de las Valls.
37 --- Heriballus (Pellicer Stus Heriballus) Heribalo Bisbe de Ur-
Actus consacrat. Eccla. Gerundens. gell vivia en los anys 1032. Com veurem. Intervingue en la
Ex instro dedicat. Consagracio de la Cathedral de Gerona. Edifica y dedica la sua Igle-
Eccla. Vrgellens. sia Cathedral de Urgell, Cap de son Bisbat en deu de las Calendas
Ex chart. Eccla. de Octubre, o lo dia 3. de 8bre de 1040. En cuyo dia celebra lo Clero
Vrgellens. del Bisbat encara vuy en dia festa de la dita dedicacio. Se res-
Ex instro dedicat. tituiren a sa Iglesia las Parroquias dels Comptats, Ripacursenses
Eccla. Cardonens. y Gestabienses, que Sancho Rey de Arago, en las Calendas de 8bre
Ex instro dedicat. de dit any. Dedica en lo mateix any la Iglesia de St. Vicent mar-
Eccla. Riuipullens. tir Patro de la Vila de Cardona. Intervingue en la Consa-
Marca hisp. pag. 440 et sequent gracio de la Iglesia de Vich. Confirma ab altres Bisbes de
pag. 441 et aliis. Fransa, y España los privilegis del Monastir de Benitos
Pellisa Velat. a Thom. d. loco. de St. Miquel de Cuxa. Intervingue en la dedicacio de la Iglesia de Ripoll als 18 de las Calendas de Febrer del any ---------- 1032

Nota atente. Que se trobantse en la solemnitat de la dedicacio de la Iglesia Cathedral de Urgell, que avem en aquest mateix n. refexit entre altres grans Sts.

y alguns Srs Bubes, y molta gent dun, y altre Sexo, Constancia Comptesa de Vigell, y son fill Hermengol Compte de Vigell feren Estos dos publica, y Solemne donacio, perse y Sos Succesors a Meuballo, y aus Successors en lo bubat de Sots los dominis y potestat Suprema, que tenian en las Valls de Andorra, de dont es, que dude entonces quedaren los Bubes de Vigell Princeps Sobexans de ditas Valls, se foste antes en fossa de la donacio feta per Senyofredo Compte de Vigell, y Ludovico Pio que haurem Vist en fol. numero 23. no essan dits Srs Bubes, sino Srs Jurisdiccionals de Ellas per averse Vist bat lo domini, y potestat Suprema lo dit Compte Senyofredo, o averse despues Otzgat Succesors de aquet per los Empezador y Rey de Strania Carlos Calvo (que es lo mes ext) y Estos averse quedat fins a Constancia, y son fill Ermengol, que de Ell foren donacio ala mitra de Vigell Com avem dit mes segons Pellicer En 1 ---------- 1042

Donacio li feu la Comptesa, y Compte de Vigell del domini, y Suprema Magestat dels Valls.

Fou Meziballo, antes de Ser Bube, Compte d. de Cardona segons Opinio de Pellicer

38 --- Guifredus 1: Guifredo Bube de Vigell, se llegeix solament que Era Bube de dita Iglesia En lo any 1042 fins aqual any se tenota 1042

Marca hispan. pag. Pellic. relat a Tamayo ad. loco

9 --- Guillem 1: Guillem dit apellido Vifredo Bube de Vigell fou fill del Compte de Cardana. Intervingue en un Concili Celebrat en la Ciutat de Narbona en lo any 1043 Intervingue en la Consagracio dels Cathedral de Barn.ns en lo matex any en la Consagracio dela Iglesia de Elna, y en lo Concili de Jaca, y en lo de Besalu. mes en 1078.

Actus Consecrat Eccle Barcinonens. Actus Consecrat Eccle Helenens. Marca Hisp. pag 433. 441. 446. et alij. Pellic relat. a Tam.

16 Srs de las Valls Ao .... Bernardus 1: Bernat Guillen Bube de Vigell ferma la Carta de donacio, que feu lo Compte de Pallas ala Iglesia de Stamp. aixi matex ferma la Carta dela donacio feu Ermengol dit de Cerp, Compte de Vigell ala Iglesia Catedral de St bubat en lo any 1086 de tota la hiritat del actus dedicat Elesi de Stamp obe aqust se feu la donacio dels Valls de And. dalt dit n. 3 Verso Meziballis * same maia E... 1086.

Ex chart Eccle Vigel. 1086. Marc. hisp. pag. 463. 466. 475. et alij.

17 S.t delas Valls
41
Pelis relat.t a Tamay. d. loco.

Guillermus 2: Guillim Bisbe de Urgell apellacione Arnal no se sap de ell altra Cosa, sinos, que vivia en lo any, y de aqui no se sap &. 1030.

18 S.t delas Valls. 42
Ex instro donacionis in Marc. hisp. in app. pag
Marc. hisp. pag. 463 et 1186

Fulconius 1: Fulco Bisbe de Urgell Concedi lo Castell de Cardona a Guillem Ramond Compte de Cerdaña, al qual tingues en feudo dela mitra de Urgell. aquest donà al dit Bisbe Fulcò mil onsas de Or, lo Castell de Aolo en la Conca, y la Vila de In.

19 S.t delas Valls. 43
Ex ejus Vita scrip. a Domenech.
Ex chart. Eccla Urgel. 1099.
March. hisp. in app. 1107.
Ex instro dedicat. Eccla Guisonens.
Ex arch. monast. Rivipullens. transcripto a Marca in app. pag.
Marca hisp. pag. 475. 458. 1152 et alijs
Joan Mabil de re diplo.
Cessar Baronius in Martirologio Romano dia 6 Julij 417.
Antuerp. ad acte S.m Julij fol.
Joanes Mabil de Re diplom.
S.t Od atvocat per sol.

Odonus 1: S.t Od Bisbe de Urgell. Las Cosas admirables de aquest Sant Prelat se podran veurer en sa Vida. Obtingue Confirmació dela possesió de totas possesions, y drets que tenia asa Iglesia del Papa Urbano 2. en 8 de las Calendas de Abril de 1099; y expressament, y nomenadament porta la Bulla de dita Confirmació, la dela donació delas Valls de Andorra, feta als Bisbes de Urgell. Dedicà la Iglesia Collegial de Guisona de sa diocesi en 17 de las Calendas de 8.bre de 1099. Firmà la Carta de donació feu lo Compte de Urgell Ermingol al Monastir de Ripoll ab la limitació: Salvo jure S.ta Maria Eccla Urgellens, et assio. Visque Santament, y morí en lo S.r en - - - - - - - - - - - - - - - - 1123.

Havent viscut en lo bisbat 28 anys. Fou decretat per Pere son Segon Successor, y per los Canonges dela Iglesia de Urgell, que lo dia de son Obit, se Celebras tots los anys en la Iglesia, y Bisbat de Urgell festa del Sant, y axí se executà sens intervenció del Papa, o Pontifice Roma, lo que es de admirar; puix ja en aquix temps se recorria a Roma per la Canonicació dels Sants, Com ho observa lo eruditissim Joan Mabillonio. Reposa son Cos en la Capella dela part esquerra del altar major dela Cathedral de Urgell. Es gran atvocat per Sol, y patro dela Ciutat de Urgell, axí Com S.t Ermengol es atvocat per la pluja, y patro del Capitol de dita Iglesia. Se li fan grans rogativas, per lo benefici del Sol, del

Vejanse los Versos escrits en S.t Ermengol.

modo, que de S.t Ermengol avem dit en lo N. 35. Enganse aqui per no repetits los dos distichs, que allí avem escrit; pues son en igual alabansa de aquest Sant.

20 S.t dela Valls
44.
Ex arch Eccl.e Celsonens. pag.

Bernardus 2. Bernat Bisbe de Urgell, se llegeix, que en lo any 1103. intervingue en la Consagracio dela Iglesia de Solsona (qual ales horas era de son Bisbat) lo qual nos es componible, sino que fos Bisbe auxiliar de S.t Od; pues en dit encara vivia aquest S.t Bisbe. no se sap quant mori, es verosimil mori en los anys de — — — — — — — — — — 1130

21 S.t dela Valls
45
Marc. hisp. pag. 475. 490. 494. et alij:
Odericus Vitalis lib. 13. hist Eccl.e in to. de Script. normandi. fol. 894.

Petrus 1. Pere Bisbe de Urgell dit Bernal institui y Ordenà fent ab son Capitol la festa, o natalicio, y Ofici de S.t Od per tot son Bisbat en 11. delas Calendas de Juriol de 1133. sens intervencio, ni sens demanarho al Papa, lo que es molt de admirar, per las rahons que avem referit en n. 43. Lo Catalogo antich de Bisbes dela Iglesia de Urgell afirma, que aquest Bisbe Pere mori en lo any 1141. pero se engana; pues consta de Oderico Vidal, auctor gravissim, y Coetaneo, que Pere Bisbe de Urgell mori en lo any 1144. en la memorable y sangrienta Batalla de Fraga, en la qual portan las historias de Aragó, que mori lo Emperador y Rey de Aragó Alfonso; pero estas historias estan agenas en particular de veritat, consta dela relacio del citat Oderico per estas paraulas: Rex autem Alfonsus cum paucis in quodam Colle duriter demicavit, nimiaque hostium multitudine confusus, suos pene omnes amisit, ibique ad mortem usque confligere, decrevit. Pontifex autem (Urgellensis Petrus)

Pelea contra dels moros en Fraga.

Mana al Rey de Arago se retiria del camp.

legi ut recederat jussit; sed ille pro ruina suorum nimis mestus noluit. Cui Episcopus: ex authoritate (inquit) Dei omnipotentis tibi precipio, ut confestim recedas de hoc campo, nec te cadente, tota paganis subdatur Christianorum Regio, et cunctis in hac provincia consistentibus Christianis incumbat publica interfeccio. Denique Pontificali jussioni obedire voluit,

Mori en la batalla. Exercitum vero predictum cum quinquaginta pugnatoribus peremptum reliquit. Succehi [?] esto en opinio del mateix author, y mori lo dit Bisbe Pere en lo any - - - - - - - - - - 1144.

1132 22 St. delas Valls 46 **Bernardus** 3: Bernat Bisbe de Urgell cognomine

Ex carta donat. transcript. a Marc. hisp. in app. pag. Roger acompaña a Ramon Brenguer Compte a Castella, y estigue ab ell fins al any 1157 intervingue, y firmà

Pellis. relat. a Tamayo d. loco. la Carta dela donació feu Ramon Compte de Barcelona ala Iglesia de St. Rufo mori segons opinio de Pellicer en 1167.

23 St. delas Valls 47. **Bernardus Guillelmus** 4. Cognomine Sanchez Bisbe

Ex cart. donat. monast. Rivipullens. transcrip. a marca. in app. Marc. hisp. pag. 1151. de Urgell intervingue, y firmà la Carta dela donacio feu al Monastir de Ripoll, Ermengol Compte de Urgell, visque en lo Bisbat segons Pellicer dos anys, y sinch mesos, y mori en lo any - - - - 1170

24 St. delas Valls 48. **Arnaldus** 1: Cognomine Rogerius Arnal de Roger, dit de Prexens bisbe de Urgell intervingue en lo Matrimoni de Alfonso

Ex actib. concilij Lateran. ab Alex. 3 Marc. hisp. pag. 513 Pellicer relat. a Thamayo d. loco. 2. Rey de Aragó ab Dna. Sanctia Infanta de Castilla, celebrat en Saragoça en 1174. intervingue, y firmà lo Concili Lateranense celebrat per lo Papa Alejandro 3. en lo mes de Mars de 1179 lo qual avent renunciat lo Bisbat en 1188. entra en lo Orde de Premonstre en lo Monastir Bellpuchense, y fins aquest any se te noticia de ell - - - - - - 1188

25. S.r delas Valls
374, 43 - -

Ex epist. Celestini 3. transcript. a Marc. in append. pag.

Renuncia lo bisbat

manà lo papa als Canonges de Urgell elegescan Bisbe.

Betrandus 1. Cognomine Villamurus; Betran de Vilamur Bisbe de Urgell vivia enlos anys 1194. lo qual per viurer molt achacos, y malaltis Renuncia lo Bisbat en poder del Papa Celestino 3. (pues en aquells temps no eran permesas las Renuncias dels Bisbats de altra manera) avent atmes lo Papa la Renuncia, manà als Canonges de Urgell que elegissen Bisbe, los quals elegiren à Bernat de Castello, y Betran sen anà à viurer quietament, y acabar sos dias enlo monastir Bellogodiense enlo Comptat de Foix. se te memoria dell fins al any - - - - - - - - - - - - - 1194.

26. S.r delas Valls
50 - -

Ex epist. Celestini Papa 3. pro eligend. Epo Urgellens. Marca hispan. pag. 516. 518.

Ex actib. in lib. de privileg. oppidi de ordino Andorre Vallium pag. Ubi mencio fit de bello quod gerebant hec tempore depredacionib. & Catalani, et Aragonenses.

Bernardus 3. Cognomine de Castellione: Bernat de Castello Bisbe de Urgell, fou de Sanch nobilissima, segons d'ells ser. Vivia enlos anys 1194 lo qual ab lo pretext de tenir pocas forsas, y talentos para Regir lo Bisbat, y tambe pera Resistir alas Crueltats enormissimas, y nefandas, grans presas, y robos, que en aquells temps Cometian los Aragonesos, y Brabansons (vulgo Catalans) en las terras de son Bisbat en las fronteras de Fransa, y Comptat de Foix Renuncià lo Bisbat en poder del Papa Celestino 3. lo qual atmetent la Renuncia, y elegit en son lloch Bernat de Vilamur enlo any - - - - 1198.

Sen anà lo dit Bernat de Castello à viurer, y finir sus dias enla Iglesia de Aspirano del Rosellò ahont mori enlo any - - 1203.

Nota - - - -

Vide lib. 1. Cap. 6. n.

Vide Catalogo dels Comptes de Foix Cap. 1 §. 1. n. 6.

cedeix la Sen.ria de Andorra al Compte de Foix per indivis.

Que es aquest Bisbe qui demanà socorro Contra de sos enemichs, y tambe dels Comptes de Foix, à aquestos señors prometentlos adir la potestat, y domini per indivis delas Valls de Andorra, lo que diuen per antiga tradiciò los Francesos, y portan per motiu de la Señoria en pariatges algunas Confirmacions de privilegis de las Valls singularment, las que otorgà Lluis 13 Rey de Fransa, y en asso se fundà entre altras Rahons, principalment Roger Bernat Compte de Foix per pretender los drets, que pretengue

enlas Valls de Andorra, los quals quariò per declaraciò arbitral,
Com veurem despues Vero. Petrus de Vrgio Bisbe de Vrgell.

27 Sr delas Valls.
51 --- Marca hisp. pag. 116. y 520
Pellis. relat. a Tamayo d. loco.

Bernardus 6. Cognomine Villamurus: Bernat de Vilamur de nobilissima Casa fou elegit Bisbe de Vrgell en lloch del proximament referit, a causa dela renuncia feu aquest; de ell fa menciò lo antich Catalogo de Bisbes dela Iglesia de Vrgell, segons Pellicer, lo qual diu que morì enlo any ---------- 1203.

28 Sr delas Valls
52 ... Ex actib. comitiorum Ilerdae habit. sub Petro Arag. Rege
Ex instro. donat. monastir Rivipullens. a Petro Aragonia Rege.
Ex actib. concili. Ilerd. sub Joane Epo Sabinens. sede App. legato
Marca hisp. pag 490.,
Pellis relat a Thamayo

Petrus 2. Cognomine de Puigvert: Pere de Puigvert Bisbe de Vrgell dela novilissima Casa de Puigvert en Cataluña firmà una donaciò, que feu lo Rey D. Pere de Aragò al monastir de Ripoll, enlas Corts que celebrà enla Ciutat de Lleyda en 12 delas Calendas de Abril. Intervingue en lo Conciliì celebrat en dita Ciutat en 4 delas Calendas de Abril de 1229 enlo qual presidirà Joan Bisbe Sabinense, Legat dela Sta Sede Apostolica morì segons Pellicer, de opiniò de alguns 1230 y segons altres en .. 1241.

29 Sr. delas Valls
53 .... Ex act concil. Tarraconens. anno 1242.
Marca hisp.
Pellis. relat a Thamay. d. loco

Pontius 1. Cognomine Villamurus: Ponciò de Vilamur Bisbe de Vrgell, dela novilissima Casa de aquest nom en Cataluña intervingue, y firmà lo Conciliì celebrat enla Ciutat de Tarragona enlo any 1242. en 3 dels idus de Març morì segons diu lo Cathalogo de Bisbes dela Iglesia de Vrgell referit per Pellicer en 1257.
a aquest Bisbe prestaren sagrament y homenatge de cada casa 30 homens en nom de tots los delas Valls enlo dia antes delas Calendas de Xbre de 1231 vide instrum in lib priv. fol.

30 Sr delas Valls
54 Ex Bulla Alexan. 3.
Marca hisp. pag. 528 et 534.
Ex lib. obitus Epis Vrgell.
En españa poch premiadas las lletras.

Aprilis 1: Abril Bisbe de Vrgell, de naciò Francès, segons Pellicer fou un dels mes insignes Prelats, que ha tingut la Iglesia de Vrgell; fou Ardiaca de Salamanca, y Capellà del Papa. Trobantse enla Ciutat de Roma, alaqual avia anat per aver experimentat lo poch, que en España eran premiadas las lletras vacant la Sede Episcopal de Vrgell, per mort del Bisbe proximament referit

176 Fou Elegit per Bisbe de Esta Iglesia, per lo Papa Alexandre A. al Letras atorgadas per Sa Santedat Enla Ciutat de Viterbo En 8 dels Idus de 8.bre del any 1257 Fou aquest Bisbe home doctissim. Morí En 11 de las Calendas de Nov.bre del any ---- 1259.

Es Sepultat en Sa Iglesia Cathedral.

Y fou Sepultat Enla Iglesia Cathedral de Urgell. Celebrà Sínode diocesana, Enla qual feu bellissimas Constitucions acerca lo Culto de Deu.

§. 4.

Continua la Serie de Bisbes de Urgell, desde temps en que las Valls de Andorra foren Cedidas per Indivís als Comps de Foix fins al pnt any 1748

31 S.r delas Valls

55.. Petrus 3. Cognomine de Urgio: Bisbe de Urgell de Patria de Prats (Rodés de Cerdaña) que era dela Iglesia de Urgell, Fou Sublimat alà dignitat, e insulas de Bisbe de Ella, per mort de Moré proximament Passat, per los Canonges de dita Iglesia En 3 delas Calendas de X.bre del any 1259. En Temps daquest Señor Bisbe foren Cedidas las Valls de Andorra per Indivís als Comptes de Foix, En cuyo Temps Pasaren los pariatges o Sentencia arbitral, en que los arbitres declaren Señor de Ella per Indivís a Roger Bernat Compte de Foix. La ocasió de aso fou, la Terrible guerra que lo Passat Roger Bernat feu al dit Bisbe, y ason Capitol, pretenent diferents drets enlas mencionadas Valls, fundat per tocarli algun Com a Succesor de Arnaldo de Castrobono enlo Bicomptat de Castellbò, y En forsa dels aso o Concursio, que de ellas feu ason avi Ramon Bernat Compte de Foix, lo Bisbe de Urgell Bernat de Castello, quant li demanà ajuda, y Socorro Contra dits Catalans, y aragonesos que tant robaban arruinaban, y perturbaban las terras; per fi dimanant Ser absolts del Sagrament, y homenatge que estaba Obligat agestar als Bisbes de Urgell Respecte als drets, y dominis, que tenia en ditas Valls; lo que hasentir pogut lograr, per medi delas armas, se logrà per Sentencia arbitral, Pulg Lanat (ges

Vide Supra lib. cap. 6. per totum.

Ex Chart. Eccle Vrgellen.

Marca hisp. pag.

Valls Cedidas als comptes de Foix.

Vide Compromis en los pariatgs

Motius del Comte de Foix per-pretendre la dita cessio.

Lib. 1. Cap. 6. per tot — ab las Condicions que en ella son de veurer Vide Supra lo primer llibre tot lo Capitol 6. aont al llarch refferim esta historia.

Nota.

1259. Confesso ingenuament que antes de llegir la Penitencia fet del Bisbat de Urgell lo Bisbe Bernat de Castelló, la Carta Orde del Papa Celestino 3. y los Canonges de Urgell per que Elegiren Bisbe, y la historia de Ramon Bernat Compte de Foix, sempre avia tingut per apocrifa la narracio de alguns francesos, que avia oit y encara la Enunciativa del Rey Lluis 13. en lo principi del diploma de la Confirmacio dels privilegis de las Valls, en que expressa pertocarli estas en pariatge als Bisbes de Urgell, per averlas Cedidas antigament als Comptes de Foix sos predecesors, per averlo ajudat en las guerras, que Contra ells feyan los arragonesos, y Catalans, que es la narracio avia oit a alguns Catalans particulars francesos tambe. Tenia axi matex per violent, y atentada la pretencio de Roger Bernat, acerca lo domini de las Valls de Andorra, y la guerra, que feu per injusta y tiranica; pero de tot me desengañi ab las historias, que he apuntat demunt. Se te noticia di dit Sr. Bisbe Pere fins al any ——— 1278.

(Margin: Avia tingut per apocrifa lo Autor la narracio del Francesos.)

(Margin: Tenia per violent la pretencio del Compte de Foix.)

32 Sr. de las Valls.. 56....

Pellis. relat. a Tamayo d. loco

Pontius 2. Cognomine Durgi: Poncio Durgi Bisbe de Urgell celebrà en la Ciutat de Urgell, y reforma las Constitucions avia fet lo Bisbe Abril publicantne de novas. Feu, y Crea Ardiaca de sa Iglesia a Hugo de Mataplana, qual despues fou Bisbe de Zaragoza morí en lo any (segons Pellicer) — 1293.

33 Sr. de las Valls.. 57.

Pellis. relat a Tamayo d. loco.

D. F. Guillermus 3. Cognomine Moncada; Guillem de Moncada del Orde de Predicadors Bisbe de Urgell fou nunci Apostolich enviat a Sicilia, per portar unas Cartas del Papa Bonifacio 3. al Rey Federico 1. de Sicilia. Governo sa Iglesia, y se te noticia de ell (avent mort en Girona) aont fou sepultat) fins al any 1308

34. S.t de las Valls... 58. — 378

Pellis velata Tamayo d. loco.

Ex diplom. dicti Epi in archivio Vallium Andorræ. lib. privil. fol.

Sede Epis.l de Vrgell sufraganea de Tarragona.

Frater Raimundus 1. Cognomine Tribayla. Fray Ramon Tribayla Bisbe de Vrgell del Orde de S.t Benet fou Executor del Testament de Ermengol ultim Compte de Vrgell. En son temps fou eregida en Metropolitana la Iglesia de Zaragoza, y la Sede Episcopal de Vrgell subjecta ala de Tarragona, essentho antes ala de Narbona. Se te noticia de ell fins al any — — — — — — — — 1326.

Deuen las Valls a aquest S.r Bisbe molts e insignes privilegis que son de veurer en lo instrument, que comensa: En frare Ramon, y son com se seguixen

35. S.t de las Valls... 59. Pellis velat.a Tamayo d. loco.

Arnaldus 2. Cognomine Lordat: Arnaldo de Lordat Bisbe de Vrgell edifica la major part del Palacio Episcopal de Vrgell. Arrique, y Celebra Sinode, en lo qual ordena Celebres Constitucions, que feu imprimir. Intervingue, y firma el Concili Provincial de Bar.no y la solemne festividat, que alli se feu dela translacio delas Reliquias de sa Patricia, y Patrona Verge, y Martir S.ta Eularia. Fou transferit ala Sede Episcopal de Tortosa en 1341 dont mori en lo any 1346.

36 S.t de las Valls... 60.. Pellis velata Tamayo d. loco.

Petrus 4. Cognomine Narbona: Pere Narbona Bisbe de Vrgell del qual fa mencio lo Catalogo de Bisbes manuscrit de esta Iglesia, no sen troba altra noticia, sino que mori en lo any — — — 1347

37. S.t de las Valls.... 61. Pellis velat.a Tamayo d. loco.

Nicolau 1. Cognomine Bessè: Nicolau Bessè Bisbe de Vrgell, de esta dignitat passà ala de Cardenal dela S. R. I. Feu Nebot del Papa Clement 6. Intervingue ala protestacio dela fe, que feu Joan Paleologo Emperador de Orient. se te memoria de ell fins al any.. 1352

28 S.t dels Valls... 62 **Hugo 1. Cognomini Desbach:** Hugo Dusbach Bisbe de Vigell 1379

Pellis relat a Tamayo d. loco. Religios de S.t Benet Concedí als Religiosos de S.t Francesch dela Ciutat de Balaguer la Iglesia de S.ta Maria de Almata, enla qual Ciutat Sepultat lo Infant D.r Jaume Comte de Vrgell, y Bacomte de Ager mori enlo any ---------- 1361

Concedí molts privilegis als Valls los, que son de Veurer en lo

Lib. privil. fol. 1326. llibre de privilegis entre altres: Lo privilegi de

39. S.t de las Valls.. 63 **Guillermus 4:** Guillem Bisbe de Vrgell celebra Sinodo Diocesana, enla qual Ordenà; que quascun any dugues dels Dominica in albis tots los que tinguessen Obligacio de assistir a la

Tamayo d. loco. Sinodo, assistesen Vestits de Sobrepellissos. Demanà Subsidi Caritatiu a Son Clero, lo qual li fou Otorgat. morí en ---------- 1370

40 S.t de las Valls. 64 **Petrus 5. Cognomine de Luna:** Pere de Luna de la noblesa-

Pellis relat a Tamayo d. loco. ma, y Real Casa de Luna, y Aragò Bisbe de Vrgell, ha donat molt que Escriuen a diferents Autors. Estudia algun Temps, Estudia, y se gradua enla Vniv.t de Monp.r y se graduà enla Universitat de Monpeller de D.r y Mestre. Obtingue despues un Canonicat, y una dignitat de Chantre enla Cathedral de Valencia, y de aqui fou Sublimat a Bisbe de Vrgell.

Obte un canonicat y dignitat dela Iglesia de Valencia. De esta dignitat fou Creat Cardenal dela S.ta R.l I. per lo Sant-dat de Gregori 11. En lo any 1375. avent Vacat la Silla Apos-

Es Creat Cardenal. tolica enlo any 1349 fou elegit, y Sublimat ala Suprema dig-

Es elegit Papa Cismaticament nitat de Papa, per los Cardenals Scismatichs, y per Consequent no

Es deposat per lo Concili de Pisa, al qual no obeix. 1347 Fou Canonicament Elegit, ni Verdader Papa, Senor Nostre Papa. Fou deposat de esta dignitat per lo Concili de Pisa enlo any 1409. pero Com no se aquietas es deposat per lo Concili de Pisa, al qual no Obeis ala Electio, que se havia fet de Alexandre 5. Papa; ni fos Papas tot lo mon dobtarlo ni persuadirlo, fou ella Vegada Condumpnat, y deposat per lo Concili Constansiense, y en 1416.

1346.

1352

ab la Elecio, que se feu de Marcano 5. en Papa. Finalment

Es deposat per lo Conc. Constanciense

mori (molts volen, que en lo Senon) enlo any ——————— 1424

Nota... Que entre tantas opinions, com se llegeixen enlos autors volent uns; que lo Antipapa Luna, aguns estat, antes Canonge de Salaia gora; altres de Bar.na; altres de Vgell; altres de Valencia;

De Cert fou Bisbe de Vgell.

tinch per mi per mes certa, la Opinio Cami indubitable de Pelliser, y de Tamayo Salazar, que he seguit; y allo ames dela autoritat, que se mezclen dits autors, y altres que he llegit, que seguexen la materia, ho fundo en una Bulla forta, fundada en un total Custodiet, y guardar enlo archiu de nostras Valls, en forma probant, en lo qual avent presentat lo Conell general de Ellas, una Suplica al Veguer de Ella

Lib. priv. fol.

Alexandro Gomis, se veu ser lo dit Veguer, tal Respecte ala Senoria que tenia en Ellas D.r Pere de Luna Bisbe de Vgell, Enlo any 1364. En que se presenta la dita Suplica, a fi de que Ordinas alguna Cosa en las Valls. Comensa la provisio o Ordenansa: Alexandro Gomis pro Illustrissimo Dno D.r Petro de Luna Vgellensi Episcopo, Vicario Vallis Andorre. E. allo es devingue en 1364 fou Creat Cardenal segons la narracio darrerament exposada en 1375. y Elegit Papa en 1394. y per Consequent es verosimil fos lo mateix Pere de Luna Bisbe de Vgell. ni es verosimil que de una materia Casa fa aguen en un mateix temps dos Pere ni obsta tampoch lo dit, que enlo temps visia aquest Pere, visia altre Pere de Luna, y Son nebot que era arcabisbe de Toledo, Com es de Veurer enlo David perseguit.

Lo S.t David persigui Cap. 13. part 2. Exemp. 2. pag. 182.

Exemple 2. Nom 2. per que en temps que se feu la Elecio de Papa, lo dit Pere de Luna, era Son nebot, Pere de Luna arcabisbe de Toledo, Com tot es de Veurer enlo Creat Autor.

Al S.t de las Valls. 65 Pellis. Relat.a Tamayo d. loco.

Berengarius 1 Cognomen de Cru. Berenguer de Cru descendent dela novilissima Casa de aquest nom en Cataluna

Bisbe de Vigell, fou Creat Cardenal dela S. L. C. per lo Papa 381
Vibano 6. en 1379. anant a Roma passà per la Ciutat de Pisa,
del qual prelat Suprimint son nom, Frat Alfonso Ciaconio
Suprimunt son nom en dit any. Passà Cardenal enlo any... 1388.

42 S.t dels Valls. 66... Galcerandus Cognomine de Vilanova Galceran de Vilanova
Pellis. Relat.a Thamay. d. loco. Bisbe de Vigell fou un dels Magnates, que se oposaren al
Compte de Vigell; que volia envestir lo Comptat de Pallas Com
Zurita lib. 10 Cap. 61. dun Zurita. Aquest Prelat acabà, y perficionà felisment la
obra dela Iglesia Cathedral de Vigell, vuque fins altem-
ps de Jaume ultim Compte de Vigell, unintse despuy
del Comptat, obtent als Reys de Arago. Morí..... 1415.

43 S.t dels Valls. 67... Franciscus 1. Cognomine Tobia: Frasech de Tobia Bisbe de
Pellis. Relat.a Thamay. d. loco. Vigell, fou un dels S.rs Bisbes als quals las Valls de Andorra
estan mes obligadas, per los insignes privilegis los Concedí, con
Veurem. No se sa altra menció (dun Pellicer) en lo Catalogo de
Bisbes dela Iglesia de Vigell, sino, que la governà felisment.
morí molt Vell, ple de dias, y de bonas obras en lo any..... 1436.
Ex lib. priv. in archivis Vall. And.e Donà alas Valls de Andorra, o los declarà gosar los privilegis segu.s
L.o

Diago hist. dela provin.a de Arago Ord. de Predicadors lib. 2 pag. 144 vetrò. Michael Epila 1. Miguel Epila Bisbe de Vigell del Orde
de Predicadors fill de Navarra del Combent de Predicadors de
Zaragoza profunda Mestra en Theologia, governà ason Bisbat,
y Vassalls admirablemente morí en 14 de X.bre en 1..... 1457.
Estant en la Cort del Rey de Arago D.n Alonso 5. Consta tot dela
Calenda antiga del Combent de Predicadors de Zaragoza

Pellis. Relat. a Tham. ay. d. loco.

44 S.t de las Valls. 68.. **Arnaldus 2.** Cognomen dLoger de Pallàs: Arnaldo de la Ill.e Casa dels Comptes de Pallàs, de Bisbe de Vgell fou Creat Patriarca Alexandrino Segons Sereu en lo Catalogo de Prelats de dita Iglesia, Referit per Pelliser, lo qual diu, que Visque Enla Sede de Vgell fins.. ---------- 1461.
En qui mori, plè de dias, y de bonas Obras.

As S.t delas Valls... 69... **Iacobus 1.** Cognomen de Cardona: Iaume de Cardona Bisbe de Vgell dela Illustre Casa dels Comptes de aquest nom de Bisbe de Vgell fou Creat Cardenal per lo Papa Pio 3.
En lo any 1461. decobrià enlo any 1463. la Ciutat de Solsona del Poder dels Reys de Aragò. Morí En opinio de Prelat magnanimo, y Extrenuo Caputa, lo any- ---------- 1466.
Concedí alas Valls Varios privilegis, y Entre altres (czech) las afranquí de la Obligacio de donar, y Contribuir als Srs Bisbes, Sempre que pagaban, blat, Vi, pernils
tot lo qui Sereurà en lo privilegi

Pellis. Relata Thamayo. d. loco.

Ex lib. privil. Vall. Andorra.

As S.t delas Valls... 70... **Petrus 6.** Cognomen de Cardona: Pere de Cardona dela Illustrissima Casa de aquest nom, nebot del predecesor Bisbe Iaume Obrià, y feu moltas Cosas grans, y admirables Enlas Vilas de Cervera Sanahuja, y Concedí alas Valls de Andorra insignes privilegis, Com veurem. A aquest Bisbe Concedí lo Clero de Son Bisbat per Caritatiu Subsidi la quantitat 440000 d. anuals. De esta Sede fou transferit ala Metropolitana de Tarragona en 1514.
Enlo temps dulas Guerras, que fou lo Rey D.no Fernando de Aragò ala Reyna de Navarra D.ña Catharina Comptesa de Foix Comp.a

Ex lib. privil. Vallium Andorra fol.

Pellis. Relata Thamayo d. loco.

Ex lib privil. Vallium And.a fol.

Vide lib. 1. Cap. 11.

Vide infra, Catt.a de Foix Fol.

47. S.t de las Valls.. 70.. **Petrus 6.** Cognomen de Cardona: Pere de Cardona dela Illustrissima Casa de aquest nom, nebot del predecesor Bisbe Iaume Obrià, y feu moltas Cosas grans, y admirables Enlas Vilas de Cervera Sanahuja, y Concedí alas Valls de Andorra insignes privilegis, Com veurem. A aquest Bisbe Concedí lo Clero de Son Bisbat per Caritatiu Subsidi la quantitat 440000 d. anuals. De esta Sede fou transferit ala Metropolitana de Tarragona en 1514.
Enlo temps dulas Guerras, que fou lo Rey D.no Fernando de Aragò ala Reyna de Navarra D.ña Catharina Comptesa de Foix Comp.a

de Castelbó, y S.ra de nostras Valls (tot lo que li guañà, y Confiscà dit Rey, y se   a Escepció de nostras Valls, qui tornà a sos Succesors) avent Entrat Mon.r de Duîban a 4000. Gascons Enviats per dita Reyna D.na Catharina, y son Marit Joan Sire de Albret, per nostras Valls a Cathaluña, y fent molts mals En lo país dela Ciutat de Urgell, Vescomptat de Valls de Assua y Ferrera, y aturdit ala gent, juntà nostre Bisbe, son Germa lo Duch de Cardona, y lo Vescompte de Rocaberti molta gent, y anà ala defensa dela terra del Vescomptat, y sas Valls de Assua, y Ferrera

48. S.r delas Valls --- 71... **Joannes 1.** Cognomine Despes: Joan Despes de Degà dela Iglesia dela Ciutat de Huesca en Aragò, fou Creat Bisbe de Gerona, y de aquí transferit ala Sede de Urgell. Lo Clero de son Bisbat li oferí per Caritatiu Subsidi enlo ingres de son Bisbat la Suma de 30000 ll. Bar.s per sa Opulenta Sustentació. Morí en fama de Molt Rich; pero Essent Espoliat dinè no par la paraula. Deixà al Capitol lo Residents dela Iglesia de Urgell los aniversaris, que fundà, que encara vuy dia, se nomenan Despes morí enlo any - - - - - - - 1530.

Pellis. Velat. a Thamayo d. loco.

49. S.r delas Valls 72... **Petrus 7.** Cognomine Jordan de Urries Pere Jordan de Urries de Abat que era del Monastir de Montaragó Situat Cerca dela Ciutat de Huesca fou Creat Bisbe de Urgell. Son Clero li oferí per Caritatiu Subsidi enlo ingres de son Bisbat la Suma de 40000 ll. morí enla Vila de Reus del Camp de Tarragona enlo any - - - 1530
Concedí alas Valls los privilegis d.o

Pellis. Velat a Thamayo d. loco.

Ex lib. priv. Vall. And.a fol.

52 Señor de las Valls. 73. Pellis. Velat a Thamayo d. loco.

Franciscus, Cognomine de Urries: Fran.[co] de Urries dela noble Casa de aquest nom, dela Ciutat de Huesca en Aragó, fou transferit de Bisbe Patuense ala Sede Episcopal de Urgell; son Clero li oferi enlo ingres de son Bisbat la suma de 4000. Doblas segons diu Pellisér. Ordená lo Breviari, y los oficis Eclesiastichs per us de son Clero. Morí enla Ciutat de Huesca dia 26. de 8.bre de ——————————————— 1551.

Ex lib. priv. Vallium And.a fol. Ex lib. Curiarum dict. Vallium fol.

y fou sepultat enla Vila de Ayerve de Aragó.

Concedí alas Valls molts, e insignes privilegis, y ordena moltas cosas en son benefici, per lo que estas deuen estarle sumament obligadas.

1.º les Consedi lo privilegi de poder tractar sas cosas per los Sindichs per son Consell nominadors.

2. Lo Castigar enlas cosas dela jurisdicció del Consell ab la pena del Cot.

3. passar tots los anys los ministres de justicia, mostra, o Revista de Armas.

4. lo poder fer nominació de dos homens (vulgo fer Docna) quant vacas la notaria de ellas.

5. Alcansa de S.a Santedat lo Papa, lo privilegi de ser lo notari delas Valls, eo ipso de ser Elegit, y nominat per lo S.r al qual toca la nominació, notari de Autoritat apostolica.

6. Lo privilegi de no haverhi enlas Valls, mes que un notari, y una Escrivania, cuya custodia pertocas al Consell, com tambe li concedí la autoritat de poder fer dexar, y de recullir, y no permetrer se traguen fora delas Valls, los papers, actuats, e fets per qualsevol notari.

7. A suplica, y instancia dels Eclesiastichs delas Valls, expedí de ellas dos Capellans francesos, quals se avian ensenorit delas Vicarias conductivas (vulgo) animerias de ellas, qual suplica, junt ab son decret atesto haver vist, o en lo arxiu delas Valls o ensu Escrivania publica. De ont vingue (y se observa encara) lo tenir dut

lor fill de Lazzoquia Sacerdote ala animeria Perpectua dela 985
Lazzoquia.

8. a Peticio del Concell General introdui lo dit S.t Bibe lo S.t Tribunal dela Inquisicio de Bar.na y vulgue Subjectarli sos Vasalls.

1551.

Pellis. Relat.a Tham. d. loco.

51 S.t delas Valls... 74... Michael 1. Cognomine de Despuig: Miguel Despuig de noble Casad de aquest nom, fou Transferit dela Sede Episcopal de Elna, ala de Vgell. Intervingue en lo Segrat, y Caumuch Concili de Trento al qual lo Clero de Son Bisbat, ofeu per via de Caritatiu Subsidi la Suma de 1400 Dobles en lo ingres de Son Bisbat. Fou transferit ala Iglesia de Leyda en lo any... 1556.

Concils Trid. in Catalogo intervent.

52 S.t delas Valls... 75., Petrus 8. Cognomine Fragus: d'eu frago Bisbe de Vgell, fonc ab Son Ecolich Joan Bar.na Intervingue en lo Concili de Trento, Com en la Seu de Bisbes Creats per lo Papa pio 4. es de Veures, Encaraque posa: Epus Vicalensis, pues se veu Sex Error dela impresio, se te de ell noticia fins al any- - - - - - - - - - - - - - - - 1563.

Concilius Trid. in Serie Episcoporum a Pio 4. Creatorum.

Pellis. Relat.a Thamay. d. loco.

53 S.t delas Valls... 76... Joanes 2. Cognomine Perez Garcia. Joan Perez Garcia Mazoni de Abat que era de Montaragò fou Sublimat ala mitra de Vgell; alguns autors Volen, que fos abat de Alaon, y no de Montaragò. Sa memoria se troba fins al any- - - 1575.

186

Hugo Ambrosius 1. Cognomine de Moncada Ambros de Moncada

Lib. ... vil. fo...

54 S.t de las Valls. 77 ... Andreas 1. Cognomine Capella, alij Capiglia: Andreu Capella, o Capiglia, se creu era Valencia de nació. De bona gana me estendria, o allargaria en la narració de la Vida de aquest admirabilissim Prelat, per sa admirable Vida, y per los insignes privilegis de que li son deutoras las Valls, ano ser contra lo intent de ma obra; per lo que me cenire en lo principal de sa Vida, y raranas. De edat de 15 anys entrà nostre Prelat en la insigne, y may bastantament alabada Religio de la Compañia de Jesus en la qual visque altres 15 anys ab molt bon exemple. De esta Religio passa ala exemplarissima, y Observantissima, y Rigidissima Religio dela Cartuxa, per raho de ser mes estreta Observancia entre totas las Religions professas, prenenent lo havit de ella en lo antiquissim (y de pochs monastirs en esta linia superats) Monastir de Escala Dey situat en lo Camp de Tarragona: En lo qual estigue altres 15 anys. De aqui fou sublimat ala Sede Episcopal de Urgell en la qual visque, despues de aver obrat insignes cosas, altres 15 anys, morint com mori de xexanta anys en - - - - - - - - - - - - - 1599.

Pellis. relat. a Thamayo d. loco.

Ex lib. priv. Valliu And.a fol.

R. P. Thephilus Raynaudus Jesuita acutissimus in suo opere: Trinitas Patriarchas puncto 10 pag 261.

De aont se veu aver estat 15 secular; 15 anys Jesuita; 15 anys Cartuxo; y 15 anys Bisbe cosa digna de admiració.

Fundà aquest insigne Prelat lo Collegi de Jesuitas dela Ciutat de Urgell, baix la invocació de son titular S.t Andreu y en la mateixa Ciutat lo Seminari de Jovens, y Pobres Estudiants.

Fundà la Cartuxa, situada cerca dela Ciutat de Valencia, 387
y Obrà y fundà moltas altras Casas de Religio y Piutat.

Lib. pri. vil. fol.

Las Valls de Andorra li son tant obligadas, y las tractà tant be com a son Pare espiritual, y prados fiencis, que dupto degan a altre Bisbe, y Señor iguals obligacions, per los molts e insignes privilegis los atorgà de nou, per los que los confirmà, y per los inapreciables, que logrà sels concedis per la Suprema Silla Apostolica, entre altres anes de haver los confirmat de nou los antichs privilegis, y singularment los que los otorgà lo Sr. Bisbe D. Fran.co de Urries los concedi de nou los seguents.

1. La nominacio de Decena per la notaria delas Valls, custodia y zel en que no se estravie paper algun de ella.

2. La facultat de privar la treta de blat, posar preu als grans (privilegis ja antigament concedits alas Valls) y de nou; lo poderlos sequestrar als Eclesiastichs, avent lograt per est fi un indult Apostolich, en cuyo cas fa executor Sa Santedat, a tots y qualsevol Eclesiastich, que sia requirit per lo Concell general, son Sindich, o Deputat per aquest fi.

3. Los logra lo inapreciabilissim privilegi de Sa Santedat (qual ja antes avia concedit dit Sr. Bisbe als Andorrans, a causa delas grandissimas turbulencias, confusions, y procehiment, atentat, y per via de fet, que antes de ell, en temps de Sede Vacant avia usat lo Capitol de Urgell contra delas Valls) de no poder ser excomunicats per ninguna especie de deutes.

4. Los concedi lo privilegi de no poderse procehir contra dels Andorrans dins las Valls, per via de captura, y presso per deutes merament civils, y altres que se continuaran.

388

390

192

296

198

400

402

Z 89

2407

412

416

420

Cap.

Serie de los Comptes de Foix y exercicio del Pays de Foix en Comptat.

422

Cap.

Serie dels Comptes de Foix y erec-cio del pais de Foix en Comptat.

Motiu de treval-lar esta Serie.

Aventja perficionat del millor modo, que se ha pogut ala Serie, llista, o Catalogo dels Bisbes de Vigell, Srs primitius de Nostras Valls dese lo temps Can, de la Expulcio dels Moros de ellas: Essent governadas pre-sentament per Sa Magestat Cristianissimas Leys de Franca (que Deu guarde) per indivi ab dits Srs Bisbes, com a Successors al Comptat de Foix; y antigament (a lo menos dusi lo any 1278) per los antichs Comptes de Foix, es Conse-guint a nostre intent donar aixi mateix una Serie, o llista, o Cathalogo de dits Comptes de Foix dusi la Execcio de esta terra en Comptat, fins al Temps present; perque mos patri-cios vejan la Succesio de dits Comptes, y aixi pugan saver

Se Sabra quant fou erigida la terra de foix en Comptat.

ab Claredat; Com vinguessen las Valls a ser Subditas, y governa-

Se Sabra quins y quants Comptes de Foix han estat Srs de las Valls; y aixi mateix del Reys de Navarra, y Reys de Franca

das, per los Biscomptes, Comptes, y princeps de Bearn, y Bigo-rra; per los Leys de Navarra, y finalment perque sapian Seus dificultat, Com han lograt la gloria de ser Subditas, y governadas, per los Imbincibles, Piadosos, y Cristianissims Leys de Franca; y finalmente perque sapian, a quals de los Srs estan mes obligats, per los se han dignat Conce-dirlos, y en quin Use o Endut se Considuen, a fi de que en qualsevol urgencia, Causa o plet pugan

Sabra quins los han Concedit pri-vilegis, dont y quan ve Confedixen, y per que si may Con-venia pugan trobar estos.

facilment Recorrer, Buscar, y Encontrar los Ori-ginals. Duvidu lo present Capitol en quatre pa-ragrafs.

Distribucio del pnt Capitol.

En lo primer veurem los Comptes de Foix desde la Execcio de esta Terra en Compas, fins al Temps en que las nostras Valls los foren cedidas. En lo Segon veurem als predits Comptes fins al Temps en Casa de Bearn se fei unida

En lo terzer tractarem de dits Comptes, fins
ara fruÿ ab la Corona de Navarra, o ab la
Casa de Borbon. y finalment en lo quart,
proseguirem desde est temps fins dla unió
de totas estas Casas ab la Corona de Franca,
fins al temps present.

La Casa de Foix, una
delas mes Illes de la Europa, que ha menes-
ter Emparentar ab las Casas mes Illustres
de Catalunya, de Arago de Mallorca, ab
tas Casas de Arago, y de Fransa, y lo Comptat de
aquest nom descenduven dels Comptes de Carcaso-
na; avent estada erigida en Comptat cerca
del Any de Crist de 900 per donació feu
de aquell Comptat (molt mes ample, que no es
ara) y per la Separació, y Unió, que nou feu
de All, Vitallanto del dit Comptat de Carcaso-
na Roger I. son Compte, a son fill I. Ber-
nat, Primer Compte, que feu de Foix. aques
ta Casa, y Comptat de Foix assi Separat,
y donat al Referit Bernat se feuen la
Segueda dels Temps, una delas Casas mes
Illustres de la Europa (Com Verum) assort
sos Infants, e Infantas ab los Infants, e
Infantas delas Casas Reals de la Euro-
pa. La Vista, o Serie. es Com se Se-
gue.

Es la Real Casa de Foix una de las mas Illustres dela Europa.

Serie dels Comptes de Foix, segons lo Orde dels Temps

Anis que Comen.ª ssa governar		1.as Mullers.	2.as Mullers.	3.as Mullers.	Anis de la mort dels Comptes
1062	1.	Bernat	I.	Beatris de Besiers	1096.
1096	2	Roger	1	Aisenda	1060.
1060	3	Roger	2	Stefania	1080.
1080	4.	Roger.	3	Ximena.	1116.
1116	5	Rog. Bernat	1	Cecilia de Bar.na	Cecilia de Besiers. 1160.
1188	6	Ramon Rog.r	1	Philipa de Arago	1222.
1222	7	Rog.r Bernat	2	Ermisenda de Castellbo	Ermengarda de Narbona. 1241.
1241	8	Rog.r Bernat	4.	Brunisenda de Cardona	1264.
1264	9	Rog.r Bernat	3	Margauda de Bearn	1303.
1303	10	Gaston	1	Joana de Artois	1315.
1315	11.	Gaston	2	Eleonor de Cornuge	1345.
1345	12	Gaston Phebus	3	Agnes de Navara	1391.
1391	13	Roger Bern.t	4	Constancia de Perez Iuna	1349.
1349	14	Roger Bern.t	5	Guiauda de Noailles	
	15	Matheu	1	D.na Juana de Arago	1398
1398	16	Isabel	I.	Casa ab Archimbaudo de Graille lo q.l mori en 1412 de Isabel no se sap.	
1412	17	Joan	1	Maria Navarra	Joana Joana de Arago 1434.
	18	Gastò	4	Eleonor de Navarra	1472.
	19	Gastò	5	Madalena de Franca	1472
	20	Fran.co Phebus	1	mori sens Casade en	1483.
	21	Chatarina	1	Casa ab Joan Sire de Albret mori	1517.
1517	22	Henrrich	1	Margauda de Orleans	1555.
1555	23	Joana de Albert	1	Casa ab Anton de Borbon	1572.

1572	24	Henrich	2	Maria de Medicis	1610.
1610	25	Lluis	1	Dña Maria de Espanya	1643.
1643	26	Lluis	2	Dª Maria Theresa de Espanya	1723
1723	27	Lluis	3	Maria Lenfinki de Polonia. ~~Va morir~~	1774
1774	28	Lluis	4	(XVI)	1792
1792	29	República	(Convenció, Directori, Consulat)		1804
1804	30	Napoleon I	Emperador		1814
1814	31	Lluis XVIII			1824
1824	32	Carlos X			1830
1830	33	Lluis Felip			1848
1848	34	República	Lluis Napoleon Piesident		1852
1852	35	Napoleon III	Emperador		
1870	36	Tercera	República	Mr. Tiers, President	1873
1873	37	"	"	" Mac-Mahon "	1879
1879	38	"	"	" J. Grevy "	1887
1887	39	"	"	" S. Carnot "	1894
1894	40	"	"	" Casimir Perier "	1895
1895	41	"	"	" Felix Faure "	1899
1899	42	"	"	" E. Loubet "	1906
1906	43	"	"	" A. Fallieres "	1913
1913	44	"	"	" R. Poincaré "	1920
1920	45	"	"	" ~~A. Millerand~~ P. Deschanel "	1920
1920	~~46~~ 46			A. Millerand	1924
1924	~~47~~ 47	"	"	" G. Doumergue "	1931
1931	48	"	"	" ~~G. Millerand~~ P. Doumer "	1932
1932	49	"	"	" A. Lebrun "	1932

§. I.

Comensa la Serie dels Comptes de Foix, desde la ereccio dela terra, o País de Foix en Comptat, fins al temps en que las Valls de Andorra los foren cedidas per Indivis.

1062 ... 1 Bernat 1. Compte de Foix fou fill de Roger Compte de Carcasona, germà de Ramon de Peu, y de Ermesenda. Son Pare Roger le deixà en son testament lo Comptat y totas las terras del Bisbat de Coserans, ab la mitad de Bolbestre, y la terra, o País, y Castell de Foix, en las Calendas de Abril de 1062 Regnant Henrrich Rey de França. Consta tot assò dela Copia o Extret de dit testament en lo tresor de Pau. Sa germana Ermesenda Casà ab Ramon Borrell Compte de Barna. en lo any 1001 y morí en 1058. Casà nostre Bernat de Foix ab Beatriu de Beziers; Fou home liberal, singularment ab la Abadia de Foix, ala qual deixà moltas terras, y bens morí en lo any 1036.

Petrus de Marca Histoire de Bearn. pag. 707. 710. 713 y 717.

1036 ... 2 Roger 1 Compte de Foix succehí a son pare Bernat proximament enunciat en lo article antecedent. Deixà ala Abadia de Foix entre altras terras, y senyorias, lo lloch de Carrat. Feu transportar las Reliquias de Sant Antonino ab solemne professó al Monastir de Pesat. morí en lo any ... 1050.

Marca d. loco pag. 717. 718. 719. Du Chesne Hist. en Recherche, des antiquités de France. La Perriere anals de Foix. Olagaray hist. de Foix. Olhenard hist. de Foix. De Thou hist. lib. 37. et 33.

1050..... 3 Roger. 2. Compte de Foix succehi a Roger son Pare. Casa ab Estefania, la qual li porta en dot lo Pais de les marches, dela baixa Provensa, y tingue un fill succesió un fill, Casa de segundas Nupcias abla Comptesa, Ximena, dela qual tingue a Roger, que li succehi en el Comptat de Foix. Segons bonas Conjecturas fundadas en dos Octavas, que en son Elogi li feu Honorat Bonet, mori... 1080.
Diuen las Octabas, que he volgut Copiar, per ser Concernents ala historia Com se seguix.

Authores supra citati, relati a Petro di Marcà dicto loco pag. 718. y 719.

Perço me fau Rogier nomar,
Car lo nom siec ala persona,
et sabi gros os rosegar,
Car he Conquistat Carcasona;
Encara cresi, que mon Cosier
Poira del Rose, a Barsalona,
Corre par tot, sans dangier;
Si Diu larga Vida me dona.

De Roger..... 2... Or me apella Rogier de Tibaut,
Senhor de la bassa Proensa;
Encara montare plus haut
per ardiment, et per Valensa.
Qui gausara culhir mon saut
Jo juri Diu, et ma Crezensa,
Que a mon hale no aura defaut
Per gran, que sia sa durensa.

1080... 4 Roger 3.... Fill del antedent, y de Estefania succehi a son pare en lo Comptat de Foix, y en la propietat del Castell de

Ancien inventaire du Tresor de Foix relatus a Marcà d. loco pag. 719. 720.
#titre seizieme

Mirepoix, la qual era dels Comptes de Foix. Casa ab Ximena Comptesa. Acerca sa Mort son varias las Opinions. Olhagaray diu de sa propia Opinio sens apoyo de titol, ni autor algun, que: Aquesto Roger (que ell confon ab Roger 2. despues de haver anat ala Casa dels Cuervos ab sa muller Ximena, avent se retirat pera refrescarse, prengue un petit bosi de pasta de porch sanglà, y despues volent beurer caigue del puesto, aont estaba sentat, y mori de repente en 1116. La Comptesa Ximena espantada de aquest improvis accident se llansà per terra, y agarrantse ab lo Cos de son Marit, mori tambe repentinament. Consta del referit Roger en un antich inventari enlo Tresor de Foix: saverdu. . . . . 1116.

Roger 3. Compte, y sa Esposa se moren los dos de repente per un raro accident.

1116. . . 5. . Roger Bernat. 1. Compte de Foix fill del proximament dit Roger, y dela Comptesa Ximena succehi a son Pare en lo dit Comptat, cerca del any 1114. Casa (segons diuen Mediá Villa, Squarrer, y lo Sr. Catel) ab Cecilia de Beziers, y en opinio dela Leyrric y de Bertrand Elias, Casa ab Cecilia filla del Compte de Barna. Ramon, cosina del dit Compte de Foix, mediant dispensacio acordada per lo Papa Eugeni. Mon Parer es, que fou Casat dos vegadas, essent una, y esta opinio seguida per molts autors, y aixi se concilian. Segons los uns Cecilia de Barna. fou sa primera muller, antes del any 1130. y Cecilia de Beziers enlo any 1151. Dona moltas terras, y drets al Monastir de Monjos Cistercienses de Bolbona. mori segons la mes comuna opinio en . . . . 1160.

Diago lib. 2 pag. 117. Zurita in Indice anno 1113. Ancien Inventaire de Foix relatu a Marcà de Loco pag. 720. 721. 722.

1188. . . 6 Ramon Roger. 1. fill del referit Roger Bernat, y de Cecilia Beziers, en opinio dels autors sobredits succehi a son pare en lo Comptat de Foix, y altras terras, senÿors, cerca del any 1188. acompaña al Rey Phelip de Fransa en lo viatge de ultramar, que feu per vellurar als Cristians dela perdua que havian fet de Jerusalem, y altras Ciutats, que los havia pres Sultan de Egipte. En lo siti dela

Zurita lib. 2 annal. cap. 28 Vallisarnensis hist. Albigen cap. 46 Chart. Palense. ancien Inb. dela maison de Foix Olhagaray in Raymund n. 6 omnes relati a Marcà dict. loco pag. 722. 724. 725.

Mori aun Turch en desafiu, que accepta Ramon.

Ciutat de acre Succehi, que un Turch, nebot del Satrapa Cazàcaux, Governador dela Ciutat, molt gran de Cos, usque dela Ciutat asetrada, menypreu als Cristians, los desafia a Tots, un, aun, lo que no podent Sufrir nostre Ramon, demanà llicencia al Rey, la qual Obtinguda, hix- que al desafiu, y per si, despues de un Terrible Combat mata al Turch avista de Tota la armada. Al Retorn de aquest Fatge de ultramar tingue molt que fer, per desembarassarse de molts negocis ab molts Señors sos Veins; perque Com diu Suzita ensos anals; en lo any 1198. Se Comensaren a formarse varias parcialitats, y Vandos entre los Srs de Cataluña, y de Aragò, per Ocasio de un incident, que hi ague entre Ermengol Compte de Vrgell, y Ramon Roger Compte de Foix. aquest ab la noblesa de Son partit passa ala Ciutat de Vrgell, la Pendé a forsa de armas, arruhinà, y feu molts mals en tots los Contorns de la dita Ciutat. aixi mateix Sa Altesa no Solament pillà, y Saquejà la Ciutat Si tambe ala Iglesia Cathedral, y posà als Canonges a Ranson, Segons lo Testimoni de Pere de Vallcarca en la historia dels Valdenses.

Foxas parcialitats dels Señors de Cataluña y Aragò contra lo Compte de Foix.

Desitjant aquest Compte apoyantse dins la Cataluña, a fi de poder aquí sustentarse per dita guerra ab mes poder, Casà a son fill Bernat Roger al Ermesendis filla unica de Arnaldo de Castellbo, Vescomte de dit partit, o de Cerdanya (per per lor ab mes propietat) fou tractat, y Convingut lo que se veu en los Capitols parats, y jurats en la Vila de Lazasco Comptat de Foix en lo dia 1o de Janer del any 1202. Tot lo que Nos ferem en lo libre 1. Cap. 6. de esta Obra a ont remito al lector; ara veura tambe, que aquest Casament y Constitucio de adot, y altres drets, que lo mencionat Arnaldo feu a sa filla Ermesendis; Como ara mateix la promesa feu al dit Ramon Roger

Casa a son fill ab la filla unica del Biscompte de Castellbò.

Nota bene

Bernat de Castello Bisbe de Urgell.

Vide lib 1. cap. 6.

Vide Catalogo de Bisbes. Verbo Bernardus de Castellione §.3 n. 50.

Vide Petrum de Urgio in catalogo Episcop. §. n.

Fonaments unique lo Compte de Foix pera pretendre, se li cedis lo Domini de Andorra.

de Cedale lo domini, potestat, y emoluments delas Valls de Andorra las quals tingue en feudo dels Bisbes de Urgell en cuya ajudas (lo que efectivament executa) contra la guerra li feya lo Compte de Urgell ab la noblesa ab ell aliada, arruinantli, ab sos Catalans, y Aragonesos sas terras, y vasalls, cometent nefandas y execrables cosas y delictes, y singularment en las Valls de Andorra: fou la ocasio, que despues prengue Bernat Roger Compte de Foix (com veurem despues, quant tractarem de ell, y es de veurer en dit llibre 1. cap. 6) per pretender ser absolt del sagrament, y homenatge devia prestar als Bisbes de Urgell; per ferse declarar tal Sr. de ditas Valls en Pariatges ab los Srs. Bisbes de Urgell, y foren estos dos pretextos los dos fonaments principals del honor, y dicha han tingut aquellas de ser subditas als antichs Comptes de Foix, y presentament als Christianissims Reys de Fransa com a Comptes de Foix. Perdoniassem esta digresio; pues la materia es utilissima de mos paisans.

Soldats del Compte de Foix foren batuts per los enemichs

Motiu de encendurse mes la guerra.

Continuant ab lo major vigor, entre los mencionats Comptes de Foix, y sos respectius aliats, tingueren los del Compte de Foix un rencontre molt contrari ab lo de Urgell en lo mes de febrer de 1203. Cuyas tropas consistint en 80 homens acavall y 500 a peu foren desfetas, y los xefes presos per lo Compte de Urgell. No obstant aquest accident no servi altra cosa, que avivar, y encender mes los animos, y foch delaguerra; demanera, que lo Rey En Pere de Arago tornat de Roma en lo any 1205. (dont avia anat pera ferse coronar Rey per lo Papa) tingue bastant pena, en fer deixar las armas asa noblesa, que estaba tota armada, per respecte de dita querella. Lo Compte de Urgell Ermengol mori en lo any 1208 lo qual deixa solament una filla, nominada Aurembiax, sa mare Elvira feu donacio al Rey En Pere de tot lo Comptat de Urgell del qual lo dit Rey sen feu amo absolutament, lo qual per satisfer alas pretencions, que en ella tenia nostre Ramon Bernat Compte de Foix y per tenirhi en son regne un po-

dezos Vasall; li feu donació del Vescomptat de Rosis, y de al-
tres Coses, qui per Cum de Melonia avia Confiscat a Bernat
de Millon Son Vescompte.

Consta de dit pasat en lo any 1208.

Gran gloria avia alcansat Ramon Bernat, qui lo feyan
famos per tota la Europa, sino agues destruit aquellas able
alianza, qui Contragué ab los Albigenses Herotges de Franza,
En la guerra, que Contra Ells feyan lo Papa, y lo Rey de Fran-
sa S.t Lluis, la qual li fou mol funesta Vespecte assos interessos,
y bens Temporals, Como ja li era detrimentosa Vespecte ass
anima, y bens Espirituals, Com a Protector dels Enemichs
de la Religio è Iglesia. Despues de haver destruit Simon de
Monfort, Valerosissim Xefe dels Catholichs ason Conjezma
Biscompte de Beziers, atacà fortament al Compte Ramon
Rogez de Foix, y lo obligà a una defensa de diversos Succesos
fins al any 1222. En que aquest Compte morí, dexant dins
tels Brasos de Son fill, y Succesor, Rogez Bernat aquest negocí
de Gran pes, y de la major dificultat, fins al any. 1223. En
aquest Conclogue sa pau abla Iglesia, y ab lo Rey S.t Lluis,
tot lo que li de Veures En Lezo de Marcà. Leu Ramon
Bernat Son Testament lo dia antes dels Idus de Maig de
1222. En lo qual instituí Erau a Son fill Rogez Bernat morí.... 1222.
De Resulta de las guerras, que avem dit ab lo Compte de Urgell,
y de Ellas los dobos, y depredacions feyan en la Terra de Foix los
Catalans, y Aragoneus, provenen los Empixus de Ordino, en las
Montanas de Siguer, Obligantse a defensar als Siguerans, y las
Paus -- que tots anys se juran en la Vila de Siguer

Conclou Son fill, y Succesor la pau ab la Iglesia, y ab lo Rey S.t Lluis.

Marca hist. de Bearn. pag. 721. 728. 729. et seqüent.

1222...7... Roge Bernat. 2.. Compte de Foix fill del difunt Ramon Do-
Hist. de Bearn. pag. 732. 738. 741. 747. 658. 754 756. 758. 760 761.
gez, y de Philipa de Aragó Succehí, a Son pare en totas las terras, y Senoria
Enlo any 1222. Casá pex las Rahons, que se han apuntat en lo nu-
mero antecedent ab Ermensendis de Castellbo filla unica de
Lo Bescomy de Castellbo dona sa unica filla Casada ab lo Comp.e de Foix los drets tenia en las Valls. Lib 1. Cap. 6.
Arnaldo Viscompte de Alle, la qual se donà pex adot en Capi-
tols matrimonials, que en dit n. habem apuntat entre altras
Cosas, y drets los que Arnaldo Son pare tenia en las Valls de Andor-
ra, Quals foren Ctes. Vide Lib. 1. Cap. 6. Casa de Segonat nupcias nostre

Lib. 1.C

Roger Bernat ab Ermangarda de Narbona. tingue aquest
Defensa à To- Compte moltas guerras. Defensa ala Ciutat de Tolosa Contra
losa Contra del Lluis, fill del Rey de Franssa se Submete al fi ab dit Rey,
Rey de Franssa y se acordà ab Ell. Ermunda de Castellbo, viuint encara,
Com Vista en temps de est acort de Son marit ab lo Rey
de Franssa, tingue gran Contento, y alegria; Se deu observar,
que en una Carta, que escrigue Roger Bernat, Contenint lo
Pren lo Comp. tractat de St Joan de Verges, pren lo Titol de Bucompte
de Foix lo titol de Castellbo, per ser usufructuari de dit Bucomptat, Durant
de Bucompte de le Matrimoni ab Ermesendi Sa muller, y despues de
Castellbò. haver mort Son pare, o Sogre respectivè Arnaldo; pues se
havia Bernat lo usufruit de moltas dellas terras. Morì
Arnaldo de Castellbo, feu Son Testament en 8 de las Calendas
de Set.bre de 1226. Deixà al Compte, y Comptesa de Foix tot
Son honor, y patrimoni, Com he dit en lo libre 1. Cap. 6. Morì
Lib. 1. Cap. 6. Sa filla Ermesendi obtengà Son Testament en 5 delas Calen-
das de febrer de 1223. Despora dell, que Son Marit Roger
Bernat, durant Sa vida, tingues la plena, y entera adminis-
tracio de Son be de Castellbo, ab la Expresio; ut Sit Dominus,
et Edens in omni Vita sua. y de aqui le venia, tal vegada,
lo prendre lo Titol de Bucompte de Castellbò, que mes
amunt avem dit, lo dit Compte Roger Bernat. Instì-
tuì hereu a Son fill Roger de Foix, al qual Substituì asa
filla, haguda del Matrimoni pudit ab Roger Bernat,
Llegà en Son y le llegà per una legada Solamente 1000 Sous milgarous, o
testament a sa milguriens, Sobre los Vesinguts, o Vendas tenia en las Valls
filla 1000 sous milgurins Sobre lo Vesin- de Andorra. Arnaldo de Castellbò fou Sepultat en
guat delas Valls lo Santuari de Custoja, y tant dll, Com Sa filla foren
Arnaldo de declarats hereges Albigenses per dos Comisaris Apostolichs,
Castellbo, y Sa fil- los bessons de aquell desenterrats, y Cremats publicamente
la la Comptesa de Foix declarats en 1270 Com llargament es de veure en lo libre 1.
hereges, y los altres de Esta Obra Cap. 6. Nostre Roger Bernat feu Son tes-
de aquell desen- tament en la festa S. de Maig. de 1241. y dll ab mes Sen
terrats, y Cremats

Universal a son amat fill Roger de Foix Bescompte de Castellbo, per estas paraulas: Ego Rogerius Bernardi Dei gratia Comes Fuxi instituo mihi heredem, Charissimum, et dilectum filium meum Rogerium de Fuxo, Vicecomitem Castriboni. Deixà grans y crescuts llegats a sas fillas, y demes fills. Elegí sepultura en la Iglesia del monastir de Bolbona. Morí lo 4. de las nonas de Maig de - - - - - - - 1241.

Clausula del testament de Roger Bernat, Compte de Foix.

1241 - - - 8 - - - Roger 4. Compte de Foix Bescompte de Castellbo, fill y hereu del referit Roger Bernat, y de Ermesinda de Castellbo, casà ab Brunisenda de Cardona, filla de Ramon Folch Bescompte de Cardona. Tingué de Ella dos fills; asaber es Roger Bernat, que le succehí en lo Comptat, y demes terras, y Senyorios, y Pere, y moltas fillas, a saber es; Sibilia, que casà ab Aymerich Vescompte de Narbona; Agnes, que casà ab Esquirsat, Compte de Bigorra; Philipa, que casà ab Arnaldo de España Bescompte de Coserans, fill de Roger de Comenge; Esclarmonda la mes petita, la mes bella, y honesta dama, y de las mes bellas qualitats, y prendas, que en ninguna altra Dama se ajan may vist (com diu Montaner autor Catala) la qual casà, no en vida de son pare, sino despues de sa mort, en temps de son germa Roger Bernat ab Jaume Rey de Mallorca fill del Rey D.n Jaume de Arago. Feu nostre Roger una declaracio (que se conserva en lo Tresor de Pau) en la qual se intitula, per la gracia de Deu Compte de Foix, Bescompte de Castellbo, y ab la qual desafia ab guerra, y envia al Compte de Tolosa, en favor del Rey, y de la Iglesia. La Casa de Foix aumentà molt sa dignitat en son temps, quedant exempta del homenatge en vers lo Compte de Tolosa respecte al baix Comptat de Foix, restant solament aquell

Auth relati, Marca, Histoire de Bearn pag. 762. 763. 764. 765. 766 Montaner in chronica Cap. 11.

Casaments insignes de las fillas de la Casa de Foix.

Titol se posà de nou lo Compte de Foix.

Desafia lo Compte de Tolosa.

Aumenta y Illustra sa Casa.

Tingue molt-
tas guerras
en Cataluña,
qui li foren
funestas.

rudament ala Corona. Tingue moltas guerras dela part de Ca-
talunya ab lo Rey de Aragò, y ablo Compte de Provensa Casi
seu Comensant Enlo any 1241. Respecte a dueños Castells, y
terras; demanera, que avent En Ellas tingut la fortuna Con-
traria, fonc al fi obligat a pagar 1000 milgurens al Com-
pte de Provensa per los gastos dela guerra, y tambe fonc
Compellit en aver de dexar entre las mans del Rey de
Aragò En Ostatge, y gatge dela promesa feya de no fer mes
guerra al Compte de Provensa, sino dexarlo ab tota
quietut, dich que agues de dexar los Castells de Evols, y de
Exils, y de Foix los quals li tornà encontinent lo Rey
de Aragò, a saber es; lo Castell de Evols, y de Exils a Urgel
de feudo, y lo de Foix libarment.

Tingue al-
tus debats
ab lo Compte
de Urgell

Tingue encara moles enu-
josos rugos En Catalunya a causa dels guerras, que per
diferents pretencions avian estat moguts per Ramon Ro-
ger Son avi, (que avem vist), y Renaldo de Castellbò, contra dels
Comptes de Urgell, y singularment, y singularment per las pre-
tencions, que estos tenian Enlo Compte de Urgell, Corona nostre

Se feu Religi-
os Cisterciench

tencions, que estos tenian Enlo Compte de Urgell, Corona nostre
Roger Compte de Foix gloriosament sa vida, ab la mes heroica
Corona, fent Son Testament, ab lo qual demanà ab la major
humilitat al Abat, y Capitol del Monastir de Balbona lo ha-
bit del Cister, qual aventhi atorgat, visqué en qualitat de Mon-

Fa, y deixà
molts llegats

je En dit Monastir. En Son Testament, que fonc En 1264. se
mana Sepultar En dit Monastir. Deu molts llegats a Son
fill Pere, y atotas Sas filles dalt mencionadas; auna filla
natural, que tingue, Casada ab un tal Pere Andreu; ases
Criats, y domestichs, y a moltas Iglesias. Instituí Sanhereu
Universal de Son Comptat de Foix, Bescomptat de
Castellbò, y demes terras, y Senyorios a Son amat fill
Roger Bernat, y nomenà Executors de Son Testa-
ment Armaneu Arcabisbe de aux; a Gaston
Bescompte de Bearn; a Ramon Bescompte de Cardona,

Marmessors
que nome-
na homens
los mes Illus
tres.

Edificà la Iglesia de Bolbona sobre lo Riu Lers què Cerca de Sta Gavela.

Asisten ala Sepultura un Arcebisbe, y dos Bisbes.

al Abat, y a sos Succesors del Monastir de Bolbona. morí a lo dia 24. de febrer, enlo dit Monastir, en Cuya Iglesia (que Ell havia Edificat a sos gastos, y Expensas baix la Invocació, y titol de Sn. Phelip y St. Jaume Apostols) fou Sepultat, asistint a son Enterro lo Vene-rable Arcabisbe de Aux; Ramon Bisbe de Tolosa; lo Sr. Bisbe de Comenge y molts altres Srs. dela primera distinccio, Enlo any del Sr. — — — — — — — — — 1264.

A. C. I. P. R. A.

§. 2.

Continua la Serie dels Comptes de Foix, desde el temps en que las Valls de Andorra los foren Cedidas per indivis, quedant Señors de ellas Sens alguna Contradiccio, fins al temps en que fou la Casa, y Comptat de Foix unida ala Casa de Navarra.

Primer Compte de Foix que se tróba Señor de Andorra

Ancien Imbentaire dela maison de Foix. Ex chart Palens. Raymund. Montaner. Cap. 11 in Sua Chronica. Surita annales de España lib. 4 Cap. 121. 83 lib. 3. V. G. Nangius in Vita Philipi de Rodiolaut Cap. 52. Scipion duplex in Vita d. Philipi. Marca hist. de Bearn pag. 776. 777. 778. 779. 1800

1264... D. Roger Bernat. 3. Compte de Foix, y Bescompte de Castellbò fill de Roger, y de Ermesendis dits enlo n. antecedent, Succehí en lo Comptat de Foix, Bescomptat de Castellbò, y a totas las demes Terras, y Señorios, y drets de sos Pares. Com aquest Compte de Foix sia lo primer, que en força y Virtud dela Sentencia arbitral Vulgarment nominada Pariatges governà las Valls de Andorra ab la qualitat de Son Sr. y Princep en pariatges per Indivis ab lo Sr. Bisbe de Urgell, com se pot Veurer en lo lib. 1 Cap. 6. de Esta Obra, per Esta Raho nos detendrem un poch mes en la narració de sa historia. Succehí tòrno a dir als Estats, terras y Señorios de sos pares, essent de menor Edat enlo any 1264. Contracta ab sa mare Ermesendis acerca lo usufruit que aquesta tenia en lo Bisbat de Urgell. Casà ab Margarida de Bearn,

Segona filla de Gastó de Bearn á temps de son Pare Ro-
ger, y de dit Gastó de Bearn, los quals avian ja Contrac-
tat aquest Matrimoni desde el any 1252 essent nostre
Roger Bernat, y la mencionada Margarida de curta edat.
Ses deu advertir de passo, que per respecte de aquest Casa-
ment Vingueren los Comptes de Foix á la Succesió dela Casa
de Bearn, Com veurem despues.

Nota. Lo Casament de [Ro]ger Bernat ab Margarida de Be[arn] fou la causa, [y] ocasió de haver [su]ccseit los Comptes [de] Foix ab la Casa [de] Bearn.

Essent ja nostre Roger Ber-
nat de major edat mogue terrible guerra, Contra del Bisbe
Pere de Urgell, nominat de Urgió, y Contra son Capitol destruintli,
y arruinantli sas terras ab son numeros exercit, prenent certas
terras, y drets enlas Valls de Andorra Com a succesor del
Bescomptat de Castellbò, que tenia son avi materno Arnaldo de
Castrobono; prenent mes la absolucion del Sagrament, y homenatge
que estaban obligats en prestar los Comptes de Foix als Bis-
bes de Urgell en forsa dela Cessió (ab esta condició) que del domi-
ni, Señorio, y potestat, que delas ditas Valls per indivis avia
fet a Ramon Roger, son Besavi Paterno lo Señor Bisbe Ber-
nat de Castellò Com avem vist, y en fin pretenent seli Confir-
mas per lo Papa a costas del Bisbe Pere semblant Cessió, com-
tambe la nominació de Notari, que pretenia tenir enlas ditas
Valls; tot lo que es de veurer en dits paratges respectivament,
en lo lib. 1 Cap. 2 de esta Obra, en lo Catalago de Bisbes, y
dels Comptes de Foix supra, avent deixat de seguir sem-
blants pretencions perla via delas armas, e interposició de
Santas, y ben intecionadas personas, que en dits paratges son
de veurer se terminaren aquellas per via de Justicia
per la referida Sentencia arbitral vulgo Pariatges, ab la
qual Confirmada per Sa Santedat lo Papa, quedà nostre
Roger Bernat, y han quedat sos succesors en lo Comptat de Foix,
ab la quieta, y pacifica posessió del domini, potestat, Señorio, y
drets de nostras Valls desde el any 1278. fins al temps pre-
sent sens oposició, ni contradició de persona alguna; y a estas

[Fun]daren Vari[as] pretencions [a]cerca las Valls, [y] guerra al Bisbe de Urgell.

Son dos los fona-[m]ents de sa pre-[t]enció.

Deixat lo ca-[mi] delas ar-[mas] se declarà Roger Bernat Se-ñor delas Valls, y la declaració Confirmada per lo Papa Martino

Nota. Consedeix, (y es lo primer que sellegeix Compte de Foix aver consedit) privilegis a la Valls. Vide lib. privilegiorum fol. transsumptum ab originalibus.

ha servit semblant apoyo dels S.rs Comptes del mes ferm, y segur baluart de sa conservació. Concedí Roger Bernat a sos Vassalls de Andorra entre altres, lo privilegi de franquesa de passatges de bestiars, y tots altres drets, en tot lo terreno, y districte del Viscomptat de Castellbó, essent lo primer Compte de Foix, que se troba aver concedit privilegis a las Valls de Andorra, comensant a donar exemple als Comptes successors, pera enriquirlas, (com han fet) de varios, exquisits, y inestimables privilegis que son de veurer en sos archius, y exercitar sa connatural beneficencia en vers unas Valls de son cariño, y pobras.

Pareix, que ab lo que tinch fins aquí ponderat (encaraque grosseramment) bastaria dela historia de nostre Roger Bernat, y que auria cumplert ab mon intent, y designe; pero seria fer dos notoris agravis, un a las admirables hazañas de dit Señor, y altre a mos Lectors, privantlos del gust tindrian de llegirlas, y saberlas: Per lo que me he resolt exposar alguna de ellas las principals; pues totas, aurian de menester un mes gran volumen, y altra pluma que la mia, per lo que resumiré estas.

Hazañas, y fets en armas de Roger Bernat, y altras cosas dignas de son Esperit.

Cassa Roger Bernat a sa bellissima, y incomparablement hermosissima Germana Esclarmonda ab Jaume Rey de Mallorca, fill de Jaume Rey de Aragó, al qual son Pare havia donat lo Regne de Mallorca, los Comptat de Rosselló, Cerdaña, Conflent, Vallespir, y la Señoria de Monpeller en lo any 1262. Derrotí Roger Bernat lo Castell de Haolpeus, y en ella matá molta gent, atacá al Senes-

Fou pres, y imquisitat son Castell de Foix en Philip Rey de Fransa.

cal de Tolosa, Rsurà de presentarse ala Cort del Rey, lo que Obligà al Rey Philip de Fransa de anar a atacar a son Castell de Foix Cuyo Sitj durant encara, lo Rey de Aragó, y Gastò de Bearn tractan la Pau del Comte, y aquest de persuasio daquells la possa ala discrecio del Rey, al qual tengue presoner, Sa Terra Conquistada, y Sa muller la Comtèsa Conduida a Paris. Torna lo Rey la Llibertat a Roger Bernat Com tambe tot lo demes, que li avia pres, y aixo despues de algun temps, aven Causat la tardança algunas pretencions, que tenia lo Rey de Aragó Sobre las terras, que Philep avia pres al Comte de Foix aixo fou fet En lo any 1274 per Letras patentes del Rey, atorgadas en Paris, lo divendres despues del Diumenge Reminiscere.

Fo Llibertat per lo Rey.

Roger Bernat, gosant, y possehint totas Sas terras ab la major quietut, y tranquilitat. no acomodantse Esta ason gerà Marcial, y belicos, mogue guerra enlo Comptat de Vigell, Contra Lere Rey de Aragó, que avia succehit a dit Regne per mort del Rey Dn. Jaume de Aragó Son Pare enlo any 1276 Entre tant que lo dit Rey Lere estava entretenguit, Enla guerra Contra dels moros de Valencia, los quals Se avian Rebellat. Entretant lo Comte de Foix, ab Son numeros y formidable Exercit lo any Seguent, enlo dit Comptat de Vigell, a fi de embestir certas plasas a forsa de armas, que eran Baix la Obediencia del Rey; pretenent que Ellas Especavan a Exmengol Compte de Vigell, Son Cosi Germa, fill del Comte Dn Alvaro. Sas tropas, que marchavan tambe Contra del Bisbe, y terras dela Iglesia de Vigell (primer designe,

Fa guerra contra lo Rey de Aragó, y contra lo Bisbe de Vigell en lo Comptat de Vigell.

Partes desigme de esta guerra encaraqui dus lo Bisbe de Vigell acerca las pretencions de las Valls.

Dona orde lo Rey de Arago, perque se socorria al Bisbe de Vigell.

Pren casi la Catalunya las armas contra del Rey de Arago.

Avent ocasionat molts mals lo Comte de Foix en la catalunya, y terras del Bisbe de Vigell, per hon acomodament se feren los celebrats Pariatges, o Sentencia arbitral.

Fou Roger Bernat de gent molt bel·licos, y per co digit per Generalissim de sas armadas per lo Rey Philip de Franssa.

El fil del Comte de Foix encaraqui pretextuat ab la guerra contra del Rey de Arago) seguin, y comensaren atzocs hostilitats enlas terras per aont parabam. Advertit lo Rey de Arago de estas sumstas novedats, y tribulacions, feu diligencia a nostre Comte, perque duxes lo Camí delas armas; Suposant que lo Bisbe de Vigell estava adret, Justicia en tot lo que dit, y lo Comte de Vigell son cosi germa, pretenian; y Ordena a Ramon Moncada Procurador del Rey, enlo Regne de Arago, que se avansas ab las forsas per socorrer al dit Sr. Bisbe, y lo Mateix Ordina als Batlles de Huesca, y Dallas, y als Veguers de Cervera, y Vigell. Enlo mateix temps la major part de Catalunya prenia las armas, baix lo pretext, que lo dit Rey no avia tengut Sas Corts, y estats en Barna. des de Sa Coronacio, ni confirmat Sos privilegis, usanses, y libertats. En fin Ocasiona nostre Comte de Foix tantas tribulacions, y mals en Catalunya, y enlas terras del Sr. Bisbe, y dela Iglesia de Vigell, que per bon acomodament se feren los Pariatges, o Sentencia arbitral dela qual tantas vegadas avem parlat en esta Obra, y en forsa dela qual Unguem los Comptes de Foix, indisputablement ases Srs. de nostras Valls, per indivis (y ases grans Senors) pues en aquest temps, y des de que Casa ab Margarida de Bearn, ja tenia la Casa de Bearn, (de cuyas forsas se valia en sas guerras Roger Bernat) unit lo Comptat de Bigorra, y moltas altras poderosas Senorias.

Fou ases Mateix nostre Roger Bernat tengut en tant alta Reputacio de Soldat, que lo dit Rey de Franssa Philip, lo nomena son general en Gefe enla guerra que tenia contra del dit Rey de Arago, com a aliat del Papa, per respecte al Regne de Sicilia, qual hi tenia

avem tocat llargament en lo lib. 1 Cap. 6 aont per no repetir dos vegadas una mateixa Cosa, y per evitar prolixitat remeto al lector. Allí veurà lo siti dela Ciutat de Gerona, y lo prodigios succes delas moscas de St. Narcís, Observarà al atenció, que al fi prevalexent lo Rey de Aragó Contra las armas del Papa, y del Rey Phelip de França son aliat, quanay confiscà al Compte de Foix lo Bescomptat de Castellbó, y lo drets que aquest tenia en las valls de Andorra: Sobre finalment la Causa, perque lo dit Bescomptat may mes ha tornat als Comptes de Foix, essent aixi, que las valls de Andorra luego tornaren al referit Roger Bernat Compte de Foix, sens aver exercit en ellas lo Rey de Aragó, ni la Reyna Da. Germana ala qual las avia donadas, lo mes minim acte de domini, ni senoria.

Prevaló lo Rey de Aragó a las armas del de França.

Bescomptat de Castellbó confiscat per lo Rey de Aragó y tambe de las Valls.

Valls de Andorra deixadas estar subjectas al Compte d'Foix.

Pro Cronide, se deu observar y advertir; Que Margarida de Bearn muller de Roger Bernat, succehí al Comptat de Bearn, y de mes senorias, que ja tenia anexas aquest Comptat, ja per aument de dot, que li'n feu son Pare Gastó de Bearn, quant la Casà ab Roger Bernat, en Cas, que sa filla Constansa de Bearn moris sens succió, ja tambe per la donació li'n feu en Cortes en 1276 any que se uniren estas dos poderosas Casas, despues de grans debats, y questions, que tengue ab sas germanas Constansa, y Guillerma de Bearn, y majors ab lo Compte de Armanach marit dela dita Constansa, las quals al fi foren terminadas ab molta quietut. Constansa posehia lo Comptat de Bigorra, del qual feu donació, veentse sens succesio asa Germana Margarida en aument de son dot, y a son Marit Roger Bernat, com apar del acte en lo tresor de Pau. Li feu aixi mateix donació dels drets tenia en lo Bearn, Gavardan, y Brulhes; de aont se veu Clarament, serja en aquell temps unit, lo Bescomptat de Bearn, Comptat de Bigorra, Senoria de Gavardan, y de Brulhes, y altres

Margarida de Bearn succeheix a totas las terras de son Pare Gaston.

Questions y debats de Margarida de Bearn ab sas Germanas y ab lo Compte de Armanach, acabadas en fin pacificament.

Vc. Moret anales de Navarra tom. 3 lib. 25. Cap. 3 § 6.

En temps de Roger Bernat jau vnuen a sa Casa de Foix, los Comptas de Bearn dos Vacas de Gules, abas bañas de Gules acolladas, y Clavinadas Bigorra, la Señoria de Gavardan de Bruthes, y altras.

al Comptat de Foix; Com tambe judico, avenie ja unit en dit temps las armas gentilicas de Bearn, que Consisteixen en de azur En Camp de Or, ab las armas Gentilicas de Foix que Consisteixen en Tres bazras Colzadas, En Camp de Or, per

Armas gentilicas de Bearn dos Vacas Colleradas en Camp de Or

Armas Gentilicias dela Casa de Foix 3 bazras Colzadas en Camp de Or.

de notar la unio de Casas dos podezosas Casas, desde aquest temps. Enguerer fill Roger Bernat, y Marzaruda de Bearn, a Gaston; que los Succehi; a Costansa, que Casa ab Joan de Leus de Murcia; a Bruniseda, que Casa ab Elias = Guillerm Comte de Lezignan; a Marzaruda, que Casa ab Bernat Jordà Senor dela Isle; y a Martha, que Casa ab lo Compte de Astarach. mori en..1303

Fill, y fillas de Roger Bernat, a tots los Quals Casa en Casas Illustrissim.

1303..... 10.. Gaston 1 Compte de Foix, Bercompte de Bearn, y Compte de Bigorra, Senor de Gavardan, Bruthes y altras; Segon Senor Compte de Foix dela Vall de Andorra, fill dels Sobredits Roger Bernat, y Marzaruda de Bearn, Succehi a totas las Senorias, terras, y drets de Son Pare, y de sa Mare. ason Pare en 1303. Segons la millor Chronologia del Temps, encara que hi ha autors que dihen que no le Succehi fins a 1306. en qualsevol pretengue morsi Son Pare. Casa Gaston ab Joana de Artois Era 1301. filla de Philip de Artois, Senor de Conche, y de Blanca de Bretana. Fou Gasto un Princep molt Generos, y que se adquiri molta Reputacio per sa bona Conducta, y Valor. Contom. 1. pag 1244. 1245. Verbo Foix fedi a nostras Valls moltes, e insignes privilegis, entre altres lo

Segon Compte de Foix Senor de Andorra.

De Cherin Vechercche des antiquites de France.

Le Pezziere an.s de Foix Olhagaray hist. de Foix.

De Thou. hist. de Foix. lib. 37. et 39.

Othenard omnes relat a Marca histoire de Bearn. l. 1. cit. pag 771.

Ex Chart. Palensi

Dictionaire hist.co de moreri.

lib. privil. fol. privilegi de.

, Morí Gasto a Sontouc en 13 de Xbre de 1315 Deixa fills Gaston 2. 1315.

Se continuà ab lo temps la Succesio dela Casa de Foix, per lo 2. fill de Gastò 1.

lo qual no Vsque de acort ab Sa Mare; a Roger Benat, lo qual Contunuà despues la posteritat dels Comptes de Foix Com Veurem; a Robert Senor de Onsa Bibe que fou de Lavaux En 1338 a Margarida dela qual no Se Sap ab qui Casà; a Blanca, que Casà ab Joan 2. de Graílli Mare que fou de Pere Captal de Buch Chevalier dela Jarretera, del qual/

ab lo temps de Comptes de Foix, y Succesiò dela Casa los fills de la 2. filla de Gaston 1.

en lo temps siguieren los altres Comptes de Foix Com Veurem a Joana, la qual Casà a Pere de Arago, Compte de Ampurias.

1303

Terer Compte de Foix Sr de Andor.

1315...11 Authors supra citati.

Gaston 2. Compte de Foix de Bearn, y Senor dels Valls de Andorra, fill del proximament dit Gaston, y de Joana de Albret Succehi ason Pare en lo Comptat de Foix, y de mes/ Senorias En 1315. Casa ab Leonor de Comenge fella de Bernat 5. Compte de Comenge. Tingue de est Matrimo- ni fills. Gaston Phebus, que li Succehi mori en la Ciutat de Se- villa de Andalusia de Espanya en ——————— 1345

Lib. privil. fol Concedi alas Valls los privilegis

4 Compte de Foix Senor de Andor. Authores Supra citati.

1345. 12 Gaston 3. dit Phebus Compte de Foix, y de Bearn E Senor dels Valls de Andorra, fill del proximament dit Gas- ton, y de Eleonor de Comenge Succehi ason pare en 1345. /

Pun lo nom de ell, y perque.

Prengue lo nom de Phebus que vol dir lo Sol: per que se Sirvi de aquest astre en sas armas, y Empresas Casi en lo any 1348 ab Agnes de Navarra filla de Philip 3. Rey de Navarra, y de Joa-

Fou, y es celebrat en los escriptors.

na de Vsanca germana de Carlos dit lo mal Rey de Navarra. Fou aquest Compte Gaston molt Celebrat per sas victorias, per sa

Generositat, pexlos grans, y Sumptuosos Edifics, que Estruí, y per
son poder igual ab de un Rey. Entre altres Libres, que com-
Fou home docte. ponguè fou un molt celebrat per la Cava, y altre que tenía
per Títol: lo Mirall de Thebes. Lo Rey Joan lo feu presoner
En París, perque no volie prestarli homenatge de Sas Terras,
y despues lo feu General de un Exercit, que envià a Guyenne.
Es presoner del Rey de Dona al Rey de Ingalaterra Carlos 6. lo Comptat de Foix,
França, y despues es son General lo qual Tornà als Seus, no volentli Cedir en generositat.
Mor fatal de son l. fill. Tingue fills, a Gaston Princep de Foix del qual lo fi fou dolto-
rament funest. Mantenia Gasto lo Lare del Thebes una
concubina (qui pe amo duen alguns Autors, que Agnes se
Petrà a Navarra) altres duen, que Gasto la hi envià. Lo
Princep son fill anà a veurer ala Mare, ab la intencio de
Reconciliarla ab son pare lo Compte. Lo Rey Carlos 2 de Navarra
Germa de Agnes, y Oncle del Princep de Foix, li dona uns
polbos, dientli quen poras En los manjars de son Pare; perq
tenian la Virtut de Reconciliar las Voluntats, lo que Candi-
dament Cregue lo Princep. Se descubrí aquest Con un fill
natural del diferit Compte, donantli poreo de dits polvos,
des quals avent fet experiencia lo Compte al qual los avia
donat Son fill natural, averiguà Ser unas metxinas Refinadas
mas. Feu terrible Carnech a son fill de que lo volgues enmet-
sinar, Se Escusa aquest ab sa bona fe; nobstants lo Compte
lo posá preso, y morí lo dit Princep En la preso de Lruig, y aqui
acabà la Succesio Legitima de Gaston d'Thebes Compte de Foix.
Un fill natural de Gastò casà ab la hereva de la Casa dels Ducbs de medina-Celi. Tingue A. fills naturals, Bernat, que Casà ab Isabel de La-
cida Dama de Medina Celi, del qual han Sigut los Ducbs
de aquest nom; Joan de Jobain de Bearn, lo qual se
Cremà miserablement en lo Hall dels Salvatges, que feya
En París lo Rey Carlos 6. en lo any 1392. dia 30 de Janer
en lo palacio de St Pau y fou Enterrat en lo Cartuxos;

Lèze naud, y Gracians. morè nostre Gaston d'Hebus en.... 1391.

lib. privil. fol. Donà alas Valls los privilegis

Compte de Foix
Señor de Andor.a

161. ....13.ª Roger Bernat 4 Compte de Foix & Señor delas Valls de
uth. supra Andorra, Señor de Moncada, y de Castellvell de Rosanes
ati.º En Cataluña, fill Segon de Gaston 1 Compte de Foix, y de
Joana de Artois, Com se ha dit, n'lo Succehí al Comptat de
Foix, Bescomptat de Bearn, y demes terras, y Señorias,
que foren de Son Pare, y de Son germa avent faltat la
Succesio legitima de Gaston d'Hebus Com se ha dit en lo
n. antecedent. Casà ab Costansa de Perez Luna, filla de
Artaldo de Luna, y germana de Lopez Compte de Luna,
dela qual tingue fills; asaber es; a Roger Bernat, qual li
Succehí; a Margarida, que Casà ab Bernat de Cabrera,
Compte de Osuna any 1350 y ablanca. morí nostre Ro-
ger Bernat Arca del any ---------- 1349
lib. priv. fol Consedí alas Valls los privilegis.

Compte de Foix
y delas Valls.

1349. ...14 Roger Bernat 5. Compte de Foix de Bearn Señor de
las Valls de Andorra, y altras terras, fill dels proxima-
ment Sesits, Roger Bernat, y de Constansa de Perez Luna,
Succehí al Comptat de Foix, y demes terras, y Señorias, que foren
de Son Pare. Casà ab Gisaude de Narbilla dela qual tingue
fills, asaber es; a Mathieu lo qual li Succehí despues de
Gaston d'Hebus, y lo qual morí enlo mes de Agost de 1398.
Sens dubte Successio de Joana de Artagò Sa muller; a Isabel,
qui Succehí enlo Comptat de Foix y demes terras Com
Veurem: no Se Sap lo any enque morí nostre Roger Bernat.
Consedí alas Valls los privilegis.

7 Compte de Foix
S.r de Andorra.
Auth.s supra Cit.

(446) 13... Mathieu 1. Compte de Foix de Bearn y Señor delas Valls de Andorra, Succehí alson Laxe Roger Bernat despues de son Germa. Gaston Phebus, que governa molt poch temps, o pochs dias, per haver mort immaturament. Casà ab Dna Joana de Aragó, y mori sens Succesio enlo mes de Agost de — 1391. Conseda alas Valls los privilegis.

Mor sens Succesio.

Lib. priv. fol.

8 Comptesa de Foix
S.a delas Valls.

1398. ..16.. Isabel 1. Comptesa de Foix de Bearn & Senora delas Valls de Andorra, filla de Bernat Roger 5. y de Gizaude de noailles succehí al Comptat de Foix, y demas Terras, y Señorias de son Pare, per aver molt sos dos Germans Gaston Phebus, y Mathieu sens Succesio, Casà ab Archimbaudo Señor de Graille, Capitol de Buch Bescomptel de Benauges, de Castillon, Señor de Puypaulin, de Castelnou & lo qual descendia ja dela Casa de Foix, per linea Materna, y prenent la descendencia, de Blanca filla de Gaston 5. de Foix, la qual Casa ab Joan Señor de Graille, como avem dit en numero 10. y de esta descendia lo Referet Archimbaudo, com a son net en quart grau. Ell dit archimbaudo porta tos sos bens nostra Isabel, a saber es lo Comptat de Foix, Bescomptat de Bearn Comptat de Bigorra, y altres molt Cuscuts. Tinguren fills; a Joan que le Succehí; Gasto tronch dels Comptes de Candale, y de Guxo, y dels Srs de Vilafranca dels quals isque mon.r lo Duch de Landan dit de Foix; Archimbaudo S.r de Naulles, al qual mataren sobre del pont de Montexreau; = faut = Jone 1419. aont Ell avia anat a acompanar a Joan Sans = Leux Duch de Borgona; Leu Cardenal de Foix del qual parlarem despues; Mateu, que fou Cavaller del Toison de Or, per aver Casat ab Margarida Comptesa de Comenge, Tots estos fills, y filles de Isabel de Foix, y de Archimbaudo de Graille prenguren lo nom, y armas de Foix. De Isabel no es sap, quant, ni dont morí; archimbaudo morí en — — — — — — — — — — 1412. Conseden alas Valls los privilegis.

Continua la posteritat dels Comptes de Foix.

Un fill de Isabel mort Violentament.

Cardenal de Foix fundador del Colegi de Foix de Tolosa fill de Isabel

Lib priv. fol.

1417

9 Compte de Foix S.r de las Valls.

1412.... 17. Joan 1. Compte de Foix, de Beaarn, y Senor delas Valls de Andorra. Fill de Archambaudo de Grailli, y de Isabel Comptesa de Foix, Succehi als Testaments de son Pare alias terras, domunis, y drets de Sa mare, molt majors, que aquells, y axi los uni tots. Casà de primeras nupcias ab Maria de Navarra, filla primera de Carlos tercer. Rey de Navarra, y de Eleonor de Castilla. De segonas nupcias Casà ab Joana filla de Carlos 1. Rey de Albret, y de Maria Dama de Sully, y de Craon. Casà de 3.as nupcias ab Joana de Aragò, filla de Joan 2. Rey de Aragò, Compte de Urgell. Del segon Matrimoni tingue a Gaston, que li Succehi; a Pere S.r de Lautrech; a Thomas S.r de Lescun; a Andreu S.r de Esparre, a Francisco. Morì Cerca del any 1434 no Se Sap de Sexo en quin, Se Judica. ---------- 1434.

3. Matrimonis tot Illustres Contragué Joan.

Lib. priv. fol.

Comuda alas Valls los privilegis.

1o Compte de Foix S.r de las Valls.

18.... Gaston 4 Compte de Foix, de Beaarn, y Senor de las Valls de Andorra fill de Joan, y de Joana 2 muller sua proxamament dits, Succehi a tots los Estats, terras, y Senoria.s de Son Pare. Casà ab Eleonor de Navarra Reyna de aquest Regne, filla de Blanca Reyna de Navarra, y de Son Segon Marit Joan 2. de nom, Rey de Navarra, y de Arago. Se Efectua aquest Casament lo any 1434. Los fills que tingué de dit Matrimoni foren gaston, que li Succehi; Pere Cardenal de Foix, dit lo Jove: Joan Descompte de Narbona; Jaume anomenat lo Infant de Navarra mort Sens Succesio; Maria primera muller de Guillem 4. Marques de Monferrat; Joana Casada ab Joan 3. Compte de Armanach; Margarida 2.a

Per est testament succehixen los Comptes de Foix a la Corona de Navarra.

2 Cardenal de Foix fill de Gaston.

Fills y filas de Gaston Casan Illustrament

1412.

Muller de Fran.co 2. Duch de Bretaña, mare que fou de Ana Bretaña, Reyna de Fransa; Catharina, que casà ab Joan de Foix Compte de Candale; y Eleonor, que morí sens succesio. Obrà nostre Compte moltas hazañas y admirables, de que van plenas las historias, ahont se poden veurer.

Parlan lo escriptors ab gran elogi de Gaston. La Reyna Eleonor morí en Tudela de Navarra en 12 de Febrer de 1472. Lo Compte de Foix Gaston morí en Roncesvalles any - - - - - - - - - - - - 1472.

Lib. privil. fol. Concedí a las Valls los privilegis

§. 3.

Continua la Serie dels Comptes de Foyx, de Bearn &c. desde el temps, que la Corona de Navarra fou unida a aquest Comptat, fins al temps en que se uní ab la Corona de Fransa.

11 Compte de Foix y 1 Rey de Navarra Señor de las Valls 19.. Gaston 5. Compte de Foix, de Bearn, y Señor de las Valls de Andorra fill del sobredit Gaston, de Foix, y de Eleonor Reyna de Navarra, fou Princep de Viaña, y succehí a son pare, y mare en tots sos Estats. Casà en St. Joan de Angeli dia 11. de Febrer de 1461. ab Madalena de Fransa, filla de Carlos 7. Rey de Fransa, y de Maria de Anjou. Morí avent deixat solament un fill nominat Fran.co Phebus, y una filla nominada Catharina de Foix en 23. de 9bre de - - - - - 1472. Fou sepultat en la Iglesia Cathedral de Burdeus.

12. Compte de Foix, y 2. Rey de Navarra S.r delas Valls.

20... Joan. Phebus. Compte de Foix, de Bearn Señor delas Valls de Andorra, Princeps de Viana, fill dels proximament referits, Gaston de Foix, y de Madalena de Fransa, morí sens averse Casat de Metsinas enla Ciutat de Pau, lo dia 23. de Janer del any - - - - - - - - - - . 1483.

Morí sens succe-sió, en metsinat.

13 Comptesa de Foix, y 3. Reyna de Navarra S.ra delas Valls.

21... Catarina, de Foix, Comptesa de Foix de Bearn S.a delas Valls de Andorra, Reyna de Navarra filla de Gaston de Foix Rey, y Succesor ala Corona de Navarra, y de Madalena de fransa, en numero 19 referits, Succehí ala Corona de Navarra per la mort de son Germa Joan.o Phebus proxímament referit enlo n. antecedent. Casa en 1484 ab Joan 2. de nom Sire de Albert, del qual Matrimoní tingue fills, a saver es; Henrrich, y altres. morí de enuig, y tristesa, per aver perdut son Regne, en lo mont de Marsan lo dia 12. de febrer del any tot lo que (com tambe las nostras Valls li quería, y Consfica lo Rey de Arago D.n Fernando, y las doná junt ab lo Viscomptat asa muller D.a Germana, qual pretenia Succeir al Comptat de Foix.

Perde lo Regne de Navarra, y morí de tristesa. Zurita anales de Aragon lib 10 cap. 63. año 1513. Instrum donationis Lib. 1.mo fol

Concordia ab las Valls acerca la Quistia.

Consedí alas Valls los Privilegis. 1.mo de que la Quistia acostumada pagar als Comptes de Foix, se reduís, y fixas de aquí en abant ala suma de mil Torneras, señalant alas Valls per son alvergue la Vila de Foix dont deguesen portar esta Suma y dont sels degues dona la apoca o Quitansa.

It. los Consedí los privilegis de

14 Compte de Foix, y 4 Rey de Navarra S.r delas Valls.

1517.. 22 Henrrich. 1. Compte de Foix, de Bearn S.r delas Valls de Andorra Rey de Navarra fill dels proximament referits Joan Sire

de Albret, y de Catarina Reyna de Navarra Succehi a dit Comptat, ala Corona de Navarra, y demes terras, y Senyorias de Sos Pares. Casà ab Margarida de Orleans-Angulesme en lo any 1527 Viuda, que Era de Carlos Duch de Alanson, y Germana del Rey de Franca Carlos 9. Deaquest Matrimoni tingueren a Joana de Albret, qual Succehi ala Corona de Navarra, Comptat de Foix de Bearn E Feu aquest Henrrich hazañas gloriosissimas, com es de Veurer enlos autors, que tractan de Ell Vargament. Mori de Edat de 52 anys, lo dia 25 de Maig de ---------- 1555

Diploma confir. lib privil. fol.

Confirmacio alas Valls los privilegis: E. Ratifica la Concordia otorgada per Sa mare Catarina acerca la Justia.

15 Comp. de Foix, y 5 Rey de Navarra Sa dilas Valls.

1555... 23... Joana Albret Comptesa de Foix de Bearn Sa dilas Valls de Andorra, filla dels proximament Defunts en lo N. antecedent, Henrrich, y Margarida de Orleans Succehi atots los Estats terras, y Senyorios de Son Pare, circa del any 1555. Se feya intitular Reyna de Navarra, no obstant de no posehir ja aquest Reyne. Fou Esta Sa una dilas Reynas, y Dames de mes Esperit, que se aya Fet en altre Sigle. Casà ab Anton de Borbon Duch de Vandoma, en Picardies del Borbones En lo any 1548. lo dia 20. de 8bre tingue de Saquest Matrimoni a Henrrich, que li Succehi en tots Sos Estats, y despues fou Rey de Franca, Com Veurem. Tingue norte Juana un animo invencible, y imperterrito. Fou prudentissima, molt Savia, de altissim Esperit, y Valor, que Excedia la Connaturalitat de Son Sexe; ab las quals qualitats, Sabe Sustenir, y Conservar Son Regne,

Es dama dilas majors prendas.

Casa ab Anton de Borbon.

de aquest matrimoni isque lo 1. dela Casa de Bourbon Rey de Franca.

En mitg de Moltas inquietuts, y pertorbacions, en lo mayor grau de Estimacio, y de Sobirania Fou S.ª doctisima, y de potencias molt Cultivadas En las Ciencias de Tal manera, que Compongue Varias Obras admirables en prosa, y en vers. Explicaba ab molta Claredat los misteris mes profundos dela Theologia, y en fin Com a Tant docta, y Savia, feu sempre gran Estima delas Ciencias, y dels homens de Letras. Fou S.ta doctissima.

Esta es aquella Heroina, que en mitg de tantas Calamitats, y persecucions fabricà a Son Fill Henrrich (ab la Elevacio de Esperit, que Sabe donarli) aquella grandesa dela qual, Com dela primera Pari, ha provingut en la Cura dels Temps, la Exaltacio de Sos Estats, y la immortalitat de Son nom; en grau tant heroich, y eminent, que Es lo pasme, terror, y admiracio de tot lo Univers. Fou en fin S.ª delas mes Esquisitas, y Elevadas prendas (per acabar de Seguir los exemples de Calvino) gran en efecte en boca de tot lo mon, sino las agudas Enguetes, ab lo borro dela heretgia de Calvino, que Obstinadament Segui, y defensà fins la mort que esdevingue de enfermetat ab uns guants Enlo dia 9. de Juny de any... 1572 Donà a Son Fill un educacio la mes admirable

Diploma Concedit a nostras Valls varios privilegis, Entre ells; Lo privilegi de Lib priv. fol. Concedit

Digresscio. Antes de passar ala Continuacio dela Serie, y genealogia dels Comptes de Foix, per la Succesio de Henrrich 4 dit lo gran, En Aqui Cap se unizen tots los Estats de Foix, de Bearn, de Bigorra, de Graille, de Andorra, y altres ala Corona de Navarra, y de Franca, no puch deixar de dir alguna Cosa de alguns insignes Herois, que entre altres, han illustrat, y donat immortal nom ala Casa de Foix, En armas, y letras.

Apendix.

Noticia de alguns infignes fills (en armas y lletras de la Casa de Foix.

Andreu de Foix. Senor de Leyaxe, fill 3 de Joan de Foix, y Germa dels Srs de Lautrech, y de Lescum, morí sens Sucesió de Franca de Bruchut ab la qual Casà. Conquistà Casi tota la Navarra, dont Casi no trobà Resistencia sino en Pamplona, que Perdé a Composicio. Passà despues alas Castillas, y asetià ala Ciutat de Logroño, aont los Fizeys de allí lo Sorpriguexen antes de arribarli de Franses 6000 hommes de Socorro, lo dezotazin, lo feriren enla Cara, de qual ferida perde la Vista, segons afirma Mon.r de Brantosme.

Es home marcial, Conquisto la Navarra, y la Ciutat de Logroño.

Te mal Succes en esta guerra.

Joan. de Foix. Senor de Candale, Duc de acre, despues de son Germa Cristofol en 1570 Comendador dels Ordes del Rey, fou fill de Gasto de Foix Comte de Candale, y de Martha de Estarach. Fou home doctissim en tota especie de Ciencia, y literatura; pero especialment Enlas matematicas. Tradui de llati en Francas lo Pimandro de Mercurio tresmegistro; Componguè los Comentaris de Euclides, y altras moltas obras dignas de monuments de sa virtut, y Saviduria, molts Secrets per la Conservacio dela Salut, fou Reputtat, y tengut molt temps En Opinio de Magich. morí en Burdeus de Edat de 30 anys en 1594.

Es home doctissim, y Componguè molts llibres.

Odet de Foix. Senor de Lautrech, Cavaller del Orde de S.t Miguel marixical de Franca, Governador de Guyenne, Ferrey de Italia, fou fill de Joan de Foix, y de Joana de Navarra fill del Compte de Comenge. dotta las armas luego, que uguè dela Infancia, se trobà en moltas batallas Perdé moltas Vanas, Seguè al Rey Lluis 12 En Italia; se trobà enla Batalla de Ravena, al Recobro de

Es home marcial, porta las armas ja desde su puericia.

Successos de ellas.

Julan, de Cuya Ciutat lo feu lo Duy Governador, Juana Bera
Vezona, y feu al Sat lo Stí de Parma. Fou tinent general de
la Liga Contra Carlos 5 Emperador. Guañá la Ciutat de Pavía,
y moltas altras. d'er fi obtingue grans glorias, y honors milí-
tars. morí de Malaltia Contagiosa En 15 de Agost de 1528.

Pau de Foix. Arcabisbe de Tolosa, despues del Cardenal Ja-
Fou insigne home, al qual enviaren los Reis a Varias Embaixadas
dí de Armagnh fou fill de Joan de Foix, Compte de Carmn,
y de Madalena de Caupene. Fou Conseller en lo parlament de
Lazis. Despues fou empleat en diferents embaixadas per los
Reys Carlos 9. y Henrrich 3. com a Polonia, Italia &. Estimaba
en estrem als homens doctes, per aso se li dedicaren moltes
libres, com a protector delas letras. morí en Roma, en lo any 1584.

Pere de Foix, nomenat per Excellencia lo Cardenal de Foix, fill
Estan las Valls mol obligadas al Cardenal.
de Archimbaudo Señor de Grailli, y de Buch, y de Isabel de Foix,
es un dels homens als quals nostras Valls estan mes obligadas,
per los beneficis ne han rebut. entra molt Jove nostre Arcide
Se fa Religios de Sn. Franscich
Foix en lo Orde dels Frares menors de St. Franscich prenit
lo habit en lo Combent de morlas. Se avansa tant en lo estudi
Fou home Sapientissim.
delas letras divinas, y humanas, que fou un pasme del mon.
Fou nomenat administrador dels Bisbats de Lescar, y de Com-
enge. Lo Antipapa Benet 13. o be per recompensarli son me-
rit, o be per lograr la proteccio dels Comptes de Foix, lo Cuà Car-
Es Cuat Cardenal.
dinal en 1329. Fou aquest Cardenal aficionadissim al dit
Benet 13. com dixia; mes vent despues sa Obstinacio, assis-
tint com assistí al Concili Constancense (en lo qual fou rebut
Fou un dels Pares del Concili de Constansa; es confirmat Cardenal, y enviat a Varias legacions.
en 1416. en la forma dita cy sanch y ason mirit, y con-
firmat en sa dignitat de Cardenal) se apartà com a bon
Cristia, y Catolic dela amistat del Antipapa Benet 13. nome-
nat antes Pere de Luna, fill dela Casa dels Comptes de
Luna de Aragó trobantse en la Eleccio del Verdadir Papa
Martino 5. a mediacio, y interposicio de nostre Cardenal
absolgue lo dit Concili dalas Excomunicacions als dobles de Bearn

Media; perque se absolguen dela excomunicacio las terras del Comt. de Foix, y ho logra.

y del Comptat de Foix, quals havian seguit lo partit del Antipa-
pa Pere de Luna. Fou elegit, y escullit en 1325. per anar a Pa-
ris a fi de dissipar las Reliquias, que encara avian quedat de
schisma en estos Regnes lo que logra ab felicitat. En aquest temps

Destruix lo Cisma en Aragò.

fou, y quant ab la Calitat de Legat Apostolich, trobantse en la
Vila de Organa Concedi ala Capella de S.t Antoni dela Grella de
las Valls de Andorra, la Indulgencia, que Consta ab una Bul-

Concedeix com a lugar dela S.ta Sede Indulgencia plenaria a la Iglesia de S.t Antoni dela Grella

la, o diploma del det Legat (que yo he llegit encaraqui de malus-
sim Caracter, o y aventhi' moltes abreviaturas, trobantlo casual-
ment en una Casa particular delas Valls Entre altres papers,
transumpta o Copij de bona letra, feu aprobar per lo Ordinari
de Vgell, y Notari enuna tauleta, o post, que es enla entra-
da de la Iglesia de S.t Antoni) en un segon Camí, que feu
ab esta Calitat de Legat deixa a Tots los Espirits discordes,

Alcansa lo nom de Bon Legat.

Calmats, y units, y tot lo Cisma dissipat. Lo Papa, los Cardenals
y tot lo mon Cristià aplaudiren lo dichos Suces de Pere de Foix,

Sen ba a Son Arcabisbat de Arles.

de manera que per Excellencia lo anomenaren lo bon Legat.
Lo Papa Eugeni 4. lo Crea Cardenal de Avinyo essent ja antes
Arcabisbe de Arles. Despues de Totas estas insulas a que nostre
Pere fou promogut Sen Vingue a provensa, a Son Arcabis-
bat à Cumplir ala Obligacio de Son ministeri

Fundà lo Colegi de Foix que ha produit grans homens.

Aquest fornos è
Insigne Prelat fou lo que fundà, y dotà lo Celebre Colegi
de Foix dela Ciutat de Tolosa, baix lo patrocani, y invocacio
de S.t Francesch, y de S.t Geroni. En ell destinà una beca a dasa
per un Estudiant delas Valls de Andorra, Volent, que estu-
dié la Jurisprudencia Civil. Aquest Colegi ha produit en
tot temps grans homens ala Iglesia Catolica y tot lo mon Cristià.
Celebrà en Avinon un Concili, a ont morí de Edat de 78 anys
y de 57 de Cardenal, lo dia 13 de Xbre de 1464. R. C. J. L. L. L.

Altre Cardenal de Foix home doctissim.

Pere de Foix. dit y anomenat, lo Jove, fill de Gaston de Foix,
de Leonor de Navarra, nasque enla Vila de Lauli en 7 de Febrer,

de 1449 era nuvot Valencià, o en Aterer grau del pro-
ximament dit Seu Cardenal de Foix, al qual aquest Crià,
y Educà, donantli una gran Elevació de esperit, y de doc-
Se gradua in utroque. trina, fentli estudiar las dos Jurisprudencias, Civil y Canoni-
ca En la Celebre Universitat de Pavia, En la qual fou deixe-
ble del Celebre Sandeus un dels mes Celebres Jurisperits, que
ha Conegut lo mon En aquella Universitat prengue Sos grans
Fins al de Dr. in utroque jure fou Creat Cardenal, y Elº
Fou Bisbe de Vannes, y Creat cardenal. git Bisbe de Vannes per lo Papa Sixto 4. En lo any 1476
Aquest Insigne Doctor, Bisbe, y Cardenal, feu Conexer los
grans talents, que Nre Sr li avia donat, la profundidat de las
Ciencias, y la Espedició, y acert, que tenia en los negocis,
Es enviat a Varias parts en qualitat de Embaixador, y de Legat Apostolich. En las diferents legacions, que tingue en Aragó, y Bre-
tanya aont feu Anos Patges, per merits de sa Casa Ladral
de Foix, Com Lambe en Napols, aont fou enviat per
lo Papa Innocencio 8º En qualitat de Legat Apostolich. Sa
Audiencia Celestia entet lo que Emprenia donant grans
Esperanses de felisos progressos, quant fou apartat del
Mori en la flor de la edat. mon malaurament per la mort, En la Ciutat de Roma
lo dia 18 de Agost de 1490 En la flor de sa Edat.

Thomas de Foix. Senor de Lescun, des de sa Juben-
Aprofita poch en las letras, Segueix las ar-mas, y obra pro-digis ab ellas. tut fou destinat alas letras, y al Estat Eclesiastich
En la Universitat de Pavia; pero feu pochs progressos
En las Ciencias; per lo que abrassa, despres la profesio
dellas Armas. Acompanà al Rey Fran. 1 de Transa
ala Espedicio de Italia, y del Ducat de Milan, de
la qual fou Tinent general. Despres fou Creat Mari-
cal de Transa. Se Acobà en lo Pendiment de Moltas
plasas, y en molts Batallas. Acompanà Segona Vega
da al dit Rey en Italia en lo any 1525. Fou pres
Fou pres en la batalla de Pavia. En la famosa Batalla, als Francesos, de Pavia, Es-
tant ferit de un Colp de arcabus En lo Venere

de Cuya ferida morí en 3. de Mars del mateix any.

Eſs lo Ingenier de S.t Llorens del Escurial, y de moltas altas fabricas, y maquinas.

Lluis de Foix. nasque en Lazis, Originari dela Casa de Foix, fou un dels mes Celebres Ingenièrs de Son Sigle. Estigue molts anys en España dont fou arquitecto del Famos Edifici del Escurial Com tambe del Monastir que allí feu Estruir Philip 2 Rey de España ab la grandesa y Sumptuositat propia de Son Espirit, y Magestat. Inventá la Maquina ab la qual Sepuja la aigua del Riu, dela part mes alta dela Ciutat de Toledo. Feu un llibre Cubert de planchas de asser, y de munt de Oz, Ularch de Sis polces, y ample de quatre, que pessaba Catorse Unzas, que Serví al Infant de España Dn.o Carlos lo qual volia pera matar un home, quant Combingues: al qual aixó mateix feu un Engenig pera

Eſs Causa de la mort de un Infant de Eſspaña.

tancar, y Obrir la porta del aponent dude el Llit. De tot lo que avent ne donat avis ason Pare, feu mort a Dn.o Carlos enlo any 1568 Despues avent nostre Lluis de Foix retornat a Francia entrepengue de tancar lo antich Canal de Cerca de Bayona, lo que Executá en 1579 Bas-

De Marca hist.t de Beарn. & De Thou hist.t Lib. 43.

te aixó mateix lo Natural que se anomena Sulzaxment lo Torre del Cordovan ala Embocadura dela Garona.

§. 4.

Continua la Serie dels Comptes de Foix, desde que lo Comptat de Foix fou unit, Com tambe los demes q.e portaba ab la Corona de Fra-Sa fins al pnt. any 1748.

15 Compte de Foix, 6. Rey de Navarra, y 1 Rey de Francia, S.t de las Valls.

1572....24.... Henrich 2. Compte de Foix, 4 de aquest nomb Rey de Francia dit, y anomenat per Excellencia, y antonomasia

Eloge de Henrich.

Henric lo Gran ab molta propietat, y Zelo per la gran-

desa de Son Inbencible animo, y perlas moltas Cosas grans
que Obrà, que han atmirat, y atmiran atot lo mú
dens, per aver estat lo Restaurador del Estat decayt
gut dela Fransa, Fou Fill de Antton Duch de Bour
bon, y de Joana de Albret Reyna de Navarra, Comp
tessa de Foix, Princesa de Bearn, Comptessa de Bigo
rra, y altras Terras, y Sra dela Ball de Andorra. Pera
Reseuir las Glorias, y Celebrar los dignes Encomis de aquest
gran Monarca (Verdaderament Gran Sens hipérbole) Sera
menester la pluma de un Demosthenes, de Ciceron, de un
Homero, o de un Virgili maron, no essent Capas la mia
Solament de formar una tosca figura, o un petit diseño, dig
ne de Tant gran Heroe; pero per no faltar al intent me
animare a dirlo que puga, y del millor modo, que Sera Ca-
pas ma insuficiencia, Suplirè lo defecte dela pluma, la bona
Voluntat, ab la qual desitge Servir amos patricios.

Nasque

Casa ab una Filla dela Casa di Fransa, dela qual se Separa.

nostre Henrrich enla Ciutat de Pau Capital del Com-
ptat de Bearn, Fou Educat ab aquella Elevacio de Espirit
propia deun Princep, per sa Mare Joana de Navarra, Com
se ha dit enlo n. antecident Casa ab Margarida de Valois
Filla de Henrrich 2. Rey de Fransa, y Germana del Rey Fran.
1. della aventse Separat per aver lo Papa Climent 8. declarat
nullo lo Matrimoni, ja per lo impediment de Consaguinitat,
y ja tambe per altras Concideracions molt Honorables, pren-
gue per sa Esposa a Maria de Medicis Filla del gran
Duch de Toscana enla Ciutat de Lion lo dia 27 de Xbre
de 1600 del qual Matrimoni tingue 3 fills asaber es;
Lluis que li Succehi; altre que morí molt Jove; Sens Sex
nomenat Encara; y Gaston-Joan Baptista de Fransa
Duch de Orleans; tingue tambe 3. Fillas, es a Saber; Isabel
que Casà ab lo Rey Philip 4. de Espania; Custina ab Vic-
tor Amadeo Duch de Saboya; y Henrriqueta Maria ab Car-

Casa ab Maria de Medicis.

Fills legitims de Henrrich.

Fillas legitimas de Henrrich.

Fill, y Fillas naturals de Henrrich.

los 4. Rey de Anglaterra. a mes de estos Fills, y Fillas tingue 8 fills naturals de quatre mestresas diferents, es asaver; de Gabriela de Estrec, a Cesar Duch de Vandoma; Alexandro gran Prior de Fransa; y a Catarina, que Casà ab Carlos Duch de Lorena 2 de nom Duch de Elbeuf. De Henrricheta de Belsach, de Entraigne, ala qual feu Marquesa de Vernovill, tingue a Henrrich Duch de Vernovill, y a Gabriela Angelica que Casà ab Bernat dela Valette, y de Foy, Duch de Espernon &. De Jaquelina de Biiel Comptesa de Moret, tingue a Anton al qual mataren en Castellnoudarri en 1 de 7.bre del 1632. De Carlota de Esars tingue a Joana Abadesa de Fontevrault, a Maria Enriqueta Abadessa de Challes.

Alevosa desgracia Succehida a Henrrich 3. Rey de Fransa antesessor a nostre Henrrich.

Herodot.

Afavorex Henric als Huguenots

Nom Huguenot ve de un portal.

Duraban en Fransa las terribles, y del tot sanguineas guerras dels Hugonots, ditas Guerras Civils de Fransa, que per lo espay de 40 anys turbaren y desasosegaren tot lo Regne, sens poderlos posar fre, a sas insolencias; Nam dificile est in magna licencia frenos imponere. Nostre Enrrich com a fill de Mare Huguenota, tambe Huguenot, afavori a lo partit de aquells, encaraque servia a favor delas armas de Henrrich 3. Rey de Fransa, Princep molt Catolich, encaraque tingut en reputacio de Huguenot (Cujo nom de Huguenot, diuen comunment los Autors, que be del Portal de Hugon dela Ciutat de Tours, per acostumar los protestants, y novators de Fransa tenir enlos principis sas ordinarias juntas en dit Portal). Essent engran part abonit lo dit Henrrich Rey de Fransa per la espresada sospita, que tenia de ell, un Religios del Orde de S.t Domingo, nomenat Jaume Clement natural del lloc de Sorbona, Bisbat de Sens, petit de Cos, barba Curta, y negra, de ulls grosos de edat de 28, ò 30 anys (no se sap de qui induit; pues N.e S.r que la veritat fos descuberta, per rahons ocultas de sos Divinos secrets y Judicis)

Resolt un llech Dominico matar al Rey de Fransa.

Mata al Rey de Fransa.

En fin aquest desapiadat Clement Cque ha fixat pera Sempre una vergonosa marca, y negra Señal Sobre del portal de Sant Santa Religió, Com es la de S.t Domingo, qui en tot temps ha produït tant gran fruit ala Iglesia, en tants Sabis Doctors, Prelats y Doctíssims theolechs) aquest torno a dir Cruel desapiadat Clement fingint, que portaba alguna Carta al Rey, y que tenia, que Comunicarli un gran Secret de part del Comte de Búrne primer president del Parlament de Paris, bon afecte al Rey Cal pas que tota la Ciutat li era Contraria, y perço la tenia lo Rey asetiada Resident, y havitant Sa Magestat en S.t Cloud, distant aont donava Sos Ordes) Obtinguda audiencia, al temps, que lo Rey, despues de aver fet apartar alos Cuats para lo ouhla al dit Religios per oir lo Secret, arrancant aquest desvergonit que ja portaba previnguit lo Enfonsa En lo ventre del Rey. als Clamors dita Magestat pertrubat lo Religios, y aventse posat en mitg de dos llits, que hi avia en la estancia, aventse tant los Cuats lo mataren a estocadas, y lo llansaren per una finestra, lo despedasaren los Soldats, Cremaren los trosos de Sos Cos, y ventaren las Cendras. Lo en la nit del mateix dia ab bellissima disposicio de Esprit, dia Verdaderament fatal, que fou lo 12 de Agosto del 1589. Y cruell se acabà la branca dels Valesios, que avia Regnat En Fransa 161. any Comensant En Philip. 6. la Qual fini al dit Henrrich li ha donat 13 Reys. Fou depositat en S.t Cornelí de Compiegne E. De resulta de esta mort fou publicament lo Prior de P.P. Dominicos de Paris, y altre, set, quatre trosos per 4 Cavalls per que se tengue una Suspita Verisimil, que avia influit a tant atros Exercidi.

Lo Religios Parricida es mort y despedassat.

Acaba en Henrrich 3. la prosapia dels Valesios.

Lo Prior de Dominicos de Paris es ajusticiat.

Entra a succehir en dret de Sanch nostre Sr Henrrich la Corona de Fransa.

Aquest fou lo tragich fi de Henrrich 3. Rey de Fransa, y de la Sr. Casa de Valois al qual Com a Primer de Sanch, despues de Moltas Contendas, dificultats, y debats Cque son de Veures llargament

enlos historiadors) Com a decendent per linia masculina
del Rey St. Lluis, fill de Robert Compte de Clermont, germa
del Rey, que succehí a St. Lluis, succehí al referit Rey, y ala
Corona de Fransa nostre Henrrich de Navarra Compte de
Foix, de Bearn, de Bigorra Señor de nostras Valls, y molts altres
Vnich obice de ser Huguenot. Estats, que ja avia succehit per la mort de sa mare; De Manu-
za, que sos Contraris no trobaban dificultat, en que Henrrich fuc-
cís ala Corona legitimament, per lo dret de Sanch, sols se asclaban
del Obstagle de ser Henrrich Huguenot, dient y alegant; Que no
podia ser Rey de Fransa, qui no tenguis la qualitat de Catholich
Abjura sa erronea religio, yes Catolich ortodoxo. Ortodoxo. En fin Henrrich ben instruit delas Verdaes Ortodo-
xas, per llevar tot impediment a sa Succesio, feu abjuracio dela
heretgia enla Iglesia de St. Dionis, entre las mans de Renaldo
de Beaume Arsabisbe de Burges lo dia 25 de Juriol de 1593.
Fou Consagrat en Chartres lo dia 27 de Febrer del any Seguent.

Estableix lleis ordes, y tota la Monarquia admirablement. Deixan a part, y posant en Silenci lo gran modo, que tingue
Henrrich enlo Govern dela Monarquia las lleys admirables, que
Establí, las Continuas guerras ab que estigue, ya ab los parcialitas de
Fransa sos Contraris, ya tambe ab los Españols, que se aurria menes-
ter un gran Volumen per a narrar totas Estas Cosas en particular;
Referiré solament las desgracias, y calvosias, que Sufrí en sa persona,
per las quals morí a mans de un Traidor Com veurem.

Estantaquer

Desgracia succehí a Henrrich. Rey Gran, per son naixement, gran en Espert, y gran en Sa-
ber, Valent, pero Piados, Ocupat enlas Recipcions de aquells, que
anaban a Submetres lo any 1594 un Jove Estudiant, nomenat
Joan Castell fill de un marchand de panos dela Ciutat de
Vn estudiant li pega enla caza una gavinetada. Paris dugat dila ma del Altisim, pega una gavinetada en
la Caza del Rey, dela qual arribo aquest Cas ala mort; ab tot
lo Rey lo volia perdonar, mes lo parlament lo Condemne a mort,
avent dit Estudiant Confesat ensas deposicions; Que ho avia Exe-
cutat, per Conexer perdo dels pecats, se morraba aun Sanap

Suplici del Parricida estudiant

Tira, Rebelde ala Iglesia; fou manat perlo parlament, que lo atrocissim Parricida, posto enlo Camí del Suplici lo gavinet instrument de tan gran delicte, Compost de sofre, pega oli, y plomb peganteli foch al traurel dela presso, ligat enla mà; que son Cos fos atenallat, y son Cos fet trosos per 4 Cavalls los quals lo arrastrassen per tot Paris, se Cremasen despues, se llansassen las Cendras al Vent, y sos Pares fosen desterrats de França, tot lo que se executà aixi mateix.

Fou Causa la dita alevosia de molts mals.

No parà aqui la tragedia, antes be fou Causa de altra la mes llastimosa, que se aja vist may, avia aquest perdudissim Jove, y celerat fins a insania, estudiat algun temps en las aulas dela Comp.ª de Jesus perloque, perloq., y tambe per haver encontrat enlo escriptori del P.e Guignart Jesuita, enlo temps, quela Justicia, feja lo reconexement de papers a fi de se podia encontrar algun señal de Conjuracio, unas Epigramas, Contra Bernaneusem (aixi sollan

Mou lo Rector dela Universitat de Paris, y los Huguenots moltas calumnias contra dels Jesuitas.

nomenar a Henrrich en temps delas guerras Civils) mogue tal tempestat Contra los miseros Jesuitas lo Rector dela Universitat de Paris, home turbulent, y Enemich declarat de aquells Cooperant (Vent la seua) los heretges, y huguenots sos Enemichs Conjuratissims servintlos esta ocasio (Com tambe als Catholichs sos mal afectes) de malcuy, de Cremenar de vomitar lo veri, que nudrian, y alimentaban en sas entrañas, ab un vomit spurcissim de mentidas, y Calumnias Contra los miseros Inocents: que al P.e Guinart al qual tan enorme Crim y delicte, jamas li passà per lo Cap, lo penjaren publicament, y al P.e Gueret perque avian vist, que en algun temps

P.e Guignart penjat, altre Jesuita tormentat.

Confessaba alguna vegada al referit estudiant fou atrocissimament atormentat.

Jesuitas desterrats de França

Tots los Jesuitas foren desterrats de França, als quals marchant, y partint de Paris, y del Regne los anaban seguint ab llagrimas molts homens de ajustada Conciencia, y de bon esperit, llastimantse, que los miseros Inocents aguessen de lluir, y pagar la desesperacio, y insania de un Celerat, en algun temps deixeble seu. En la Casa

La casa del Parricidi se destruix se sembra de Sal y se hi alsa una Piramide.

del Parricida, que se demolí, y Sembrà de Sal, fou Erigida una Piramide, que Contenia Contra de Ell, y dels Jesuitas, Sembrada de atroces, y infames Versos, que los hereges y academichs Catolichs, impostors, y Venenosos enimichs dels Jesuitas Componguren, aventos allargat la Fama ason furor, pera malei, y Vomitar injurias

Componen Versos infames contra dels Jesuitas.

Restableix Henrrich en Franssa als Jesuitas los funda Colegis y dona molts privils.

Pero Deu N. S.r que permet algunas vegadas Semblants persecucions ason Siervos, y Escullés pera probar sa Virtut, y for talesa, y per major Gloria Suya, torna per la Inocencia dels mateixos Jesuitas; perqu lo mateix Henrrich A. los restituí en Sapiencia Universitat, los fundá molts, y Sumptuosissims Colegis, los Consedi varios y insignis privilegis, entre lo major Protector de la Compª que se aja Vist en Temps algun, Eligint per Son Confessor y Predicador al P. Pere Cotton al qual Estimà Com a fill y Venerà Sempre Com a son Pare; Confessant moltas Vegadas Henrrich devant de Testimonis majors de Toto Espacio, que avia Espellit als Jesuitas de Son Regne, impellit dellas Calumnias dels Hereteges, y dels Catholichs malevolos. Tenguè tot lo Temps de sa Vida Confessor Jesuita, Com tambe lo han tengut Sos Successors fins al dia present; de manera que aquellas persecucions, han servit ala Compañia de Pauzels, y Coronas, ab las quals ha Volgut N. S.r Coronar Especialment la Franssa, atant Santa apostolica, y profitosa Religion

Pren Confessor Jesuita.

Declara las Calumnias dels Contrarijs dels Jesuitas quals obligaren a desterrarlos.

Servixen sas passadas Calamitats de Coronas ala Compañia.

Se Observa, que mes de Sinquanta his-
Molts escriptoradors, y mes de 300 Entre panegiristas, Doctas, y Oradors han tots han alabat, y escrit de Henrrich. parlat ab Elogis Extrems de aquest gran Monarca, y per ass yo no ni Edat algun. Esta sa vida fou admirable en lo de Ley, Sols la mort no agues Estat tan deplorable, Com fou. Fatal mort la Sclaus Fatal, y desgraciat fi de Henrrich nominat los Gentils decretada y destinada per los hados, Cuja Sort deyan era impossible a qualsevol Fugir ni Evitar, Segons Herodoto: Sortem Fato destinatam effugere naturâ impossibile: Quod Fatis decretum est id nemini licet Evitare. Per los Christians abhorrint de Semblants Superstitions ho devem tot atribuir a una Especial providencia, y als inscrutables Judicis de Deu, Com ho atribuim, Ilustrats de la Fe.

Fatal, y desgraciat fi de Henrrich.

Herodot.

Gosa gran quietut la Fransa ablo govern de Henrrich.

Estaba ab lo vellissim govern de nostre Henrrich gosant ja tot
lo Regne de una apacible Quietut. y ab principis de una Pau Oc-
taviana; y Com no hi ha gust algun que no vinga mesclat,
de algun pesar, Semblant lo portà a aquella Monarchia
lo gust dela tranquilitat, y Repos universal. Las forsas
humanas pareix, no eran bastants, a Matar a un Princep
tant Valeros: eran flacas, y temerosas per intentar algun
Colp Contra sa persona. Perço lo Infern Vomità desos abismes
una desas Furias, que intentas la mes horrenda maldat, y
lo mes execrable Colp; no del Cel, sinos del Infern, y no
de una Judith Contra Holofernes, no de un Aod Contra
Ichu, no de una Jael Contra Sisara, no de un Cherea Contra
Caligula, no finalment de un Castillo Contra Christierna;
sinos Colp propi de un Vil traste, de un Execrabilissim trai-
dor Contra lo Josias, y lo Antonino de Fransa, y de las

Capitol.

Valls de Andorra: Quia multis nō pot. Occidi, ab uno occiditur.
matant un home, al que no havian pogut molts. Aquest Tigre
Cruel, pitjor, que un os Salvatges, Aquesta Furia Infernal fou

Parricida de Henrrich Fran.co de Revaillach home Vil y desestimat.

Fran.co de Ravaillac mestre de primeras lletras, o de minons na-
tural dela Ciutat de Angulesma, home perdut, desestimat, y
misero, del qual Com tambe desos Pares avia pres possessio la
miseria, necessitantlos a Veurer mendigant, despues de aver per-
dut una Causa enlo Parlament de Paris. Moguet de sa men-
dicitat Entrà enla Religio del P.P. Fuillans, dela qual fou per
estos despedit, atenent la debilitat, y flaquessa de son Cervell.
avia 3. antes dela execucio de son execrable Colp, maquinat
Contra la Vida del Rey, y alimentat en son pit tant abominable
ponsoña. En fin un dia en que lo Rey Contra lo parer dela Reyna,

Pronostichs se feyan a Henrrich perque no anes a passejar.

di molts S.rs quals tot li pronosticaban fatals Vaticinis, y succesos
fundats en visions, Somnis, y en algunas profecias de alguns Adivi-
nos (Tot lo que despreciá la Magnanimitat del Rey) Volgue eixir
a passejar per la Ciutat de Paris, y Veurer lo aparato delas festas
que se devian fer per la Coronacio dela Reyna, que se devia fer

464 un dia antes; despues de despidirse de esta abuena desacostumada ternura, entrà en lo Coche en Companyia del Duch de

Isque Henrrich a passejar en coche, ben acompanat

Espernon, del Mariscal de Lavardin, y del Duch de Monbason, y del Marques dela Forsa. Isque del Palacio, y lo Traidor estaba esperant, per a executar son malvat designe entre una, y altra porta del dit Palacio; lo que no pogue executar son malvat per ocupar lo puesto del Coche, que ell pensaba, que ocuparia lo Rey, lo Duch de Espernon.

Marchà lo Coche envers los Innocents,

Camí feu lo Coche. Succes en un Carrer.

passant per un Carrer, nomenat dels Ferroniers en cuyo temps acertant a venir per dit Carrer dos Carretas, una Carregada de vi, y altra de Erba, aguè de detenirse lo Coche Real per poder passar y esta detenció donà lloch al depravat Tigre (que ja estaba esperant) de passar per entremitg del gran Concurs dela gent, portant la Capa sobre del musle esquer, lo Sombrero en la mà, y dins de ell un gavinet ben afilat, per encaminarse al coche, per posar lo peu en un Raig de sas Rodas, y de aquí pegà tres

Pega Ravaillach 3. gavinetadas a Henrrich, y qual mori luego.

gavinetadas al Rey, seguidas una tras altra, una entre la primera, y segunda Costella, altra entre la 5. y 6. Costella, y altra que pegà en lo gipo del Duch de Espernon. Ha primera gavinetada digue lo Rey: Mon Dieu je suis blessé: mes encara no tingue casi temps de dir: N'est Rien, que dela segona, caent en los braços del Duch de Espernon, comensà a soltarli la Sanch per la boca, a borbollons, de manera, que antes de arribar al Palacio de Louvre, jà fou mort, segons la mes segura opinió; pues que en la Ubertura de son Cos se li trobà que la 2 gavinetada li passà una delas membranas del Cor. Tot Paris se consternà, la Reyna, y lo Delfí cuidaren morir de sentiment asso succehí lo dia 14 de Maig de 1610. .... 1610.

Segons lo testament que ja tenia fet Henrrich es son Cor portat ala Iglesia dels Jesuitas de Paris

Dia verdaderament fatal als vasalls de tant afable Cariños y Generos Rey. Son Cos fou sepultat en la Iglesia de St. Dionisi, y son Cor portat a la Iglesia del Colegi dela Fleche dels Jesuitas (que ell havia fundat, y dotat tant opulentament)

Segons ho avia disposat jo en son Testament.

Suplica del fil Parricida. Als matexos se avia fet tirosos del Traidor Parricida, Sino que lo Duch de Espernon ab gran gús manà no li fessen Cosa alguna de Mal. Se li formà proces, procurant si podian averiguar alguna Conspiracio. Fou atormentat Cruelment, no Resultant de la Tortura Cosa nova; Sino que era dementat. La Execucio dela Sentencia se feu dela manera Seguent 1.° ab Estenallas ardents, fou atenallat en las mamellas, Cuixas, Camas, y en las Espatlles, y infundit Oli bullent, Pahino, Sofre, pega, y plomb dezzitat en los llochs Cumats. 2. La ma dreta tenint al gavinet instrument abhominable del Parricidi, untat de Sofre, y pega, Seli Cremo tota. 3. Son Cos fou despedassat viu per 4 Cavalls, y los trossos arrastrats per tota la Ciutat de Paris, despuis Cremats, y llansadas las Sendras al Vent. 4. Tots Sos bens foren Confiscats, y Sa Casa derruida del Tot, y Sembrada de Sal. 5. Sos Pares desterrats per Sempre dela Franca manantlos mudar lo apellido de Ravaillach, y prohuintlo en Franca, pena Sepultat perpetuament la memoria de Aun nefando Parricidi.

Las Valls de Andorra li Son deutores de gran affecte, lley, y de molts privilegis los Concedi entre altres: de mute en ellas a Peticio delas Valls, y tolera que estas Voluntariament se Subjectassen al Sant Tribunal dela Inquisicio de Barna.

Diploma confirmat. lib privil. fol.

2 Confirmà y Ratifica la Concordia dela Lluisia.

3 Concedi Licencia per Estraurer los Andorrans de sos Reynes, y domini de Franca, blat, bestiars grosos, y menuts per Son us Sens pagar drets.

4 Prohibi que ningun Oficial, ni general de sas armas se atreva de portassen Violentament de ningun lloch, o Casa de

466 las Valls blat, xa, vi, oli, volateria, herva, palla, ni altre Cosa
baix la penas allí Expresadas.

5 Que En qualsevol lloch, aont les paregues be posauen los Andorrans tas Salvaguardas, armeñas , y bastons reals que los Concedia.

6 Que tant En temps de pau, Com de Guerra entre Fransa, y España, puguen servir a una, y altra, sens nota de Infidelitat; Com tambe, que En dit temps pugan Comerciar ab una, y altra Corona.

16. Compte de Foix 7. Rey de Navarra y 2. Rey de Fransa. 57 de las Valls.

1610.....25 Lluis 1. Compte de Foix, de Bearn &. Sr. de las Valls de Andorra; dit, y anomenat Lluis 13. lo Just. Rey de Fransa, y de Navarra, fill del proximament dit Henric, y de Maria de Medicis sa muller nasque en lo any 1601. Succehi a son Pare en lo Regne de Fransa, de Navarra Comptat de Foix, y demes terras, y Señorios, y en nostras Valls. Quedá per la fatal mort de son Pare, noy de 9 anys, En cuya Edat fou proclamat Rey, lo dia 17 de 8bre de 1610 Casa ab Dna Ana Maria de España, Germana del Rey Phelip 4. de la qual tingue dos fills, Lluis que li succehi en lo Regne y Philiph Duch de Anjou y duques de Orleans. Fou Lluis un gran Princip molt pradós, Casto, y magnanimo. Se tornaren asuscitar en son temps las Guerras Civils, que la autoritat de Lluis, y la astucia, Industria, y Sagacitat del Cardenal de Richelieu, son primer ministre, Save Extinguir en sos principis. Mori nostre Lluis al tornar del siti, y Conquista de Perpiña y de tot lo Rosello lo dia 14 de Maig de 1643 ———— 1643.

Fou proclamat Rey de edat de 9. anys.

Se torna a encendrer las guerras Civils; pero Lluis las extinguiro en sos principis.

als 41 anys de sa edat, y 7 mesos; 32 anys de Regne. Queda Lluis son fill, petit.

noy, de Molt Curta Edat, baix la Tutela de Sa Sapientissima Mare, la qual pringue per son Testament al Duch de Orleans. Y En ausencia de aquest, al Princep de Condè Cap. del Consell.

Diploma Confir. in lib pri vil. fol.

Confirmà dits Valls sos privilegis, trobantse en lo Camp devant dela Ciutat de Perpinà En Roselló. Declarà lo dret tenen en una Casa del Colegi de Tolosa, dela Ciutat de Tolosa, y los ne Concedí altres de nous, Com es de veure, En lo Index del privilegis, que gozan las Valls, dela prè Obra.

17 Compte de Foix 8. Rey de Navarra, y 3 Rey de Franca Señor dels Valls.

1643..... 26

Elogis del Rey Lluis 14.

Lluis 2. Compte de Foix de Beaarn. 8. Señor dels Valls de Andorra, Rey de Navarra, Rey de Franca, dit y anomenat ab tota propietat Lluis 14. lo gran, lo Imbencible, y sempre Vencedor, fill del proxamament dit Lluis 13. y de Maria Ana de Espanà fou proclamat Rey de Franca, Essent de la Curta Edat de 4. anys. Si las hazanas, proesas, y glorias, de aquest Rey, se havian de ponderar al llarch, serian menester molts Resmas de papel, mol temps, y altra pluma mes ben templada, que la mia, per Pesarlas dignament; pues en mon Concepte no bastaria la de Homero, aixi Com basta per lo famos ulises; ni la de Virgili Com basta per son Celebrat Eneas. Leu Vulla Veures algunas, las trobaza en Vazios Autors. Jo Solament dixi engeneral; Leu aquest Rey ha Esta lo major, lo mes magnanimo, lo mes poderos, lo de millors Consells, lo de mes gran Cor, que se ha Conegut en lo Mon despues del Rey Salamò, y ho dich Com ho Sento, Sens Sombra de hiperbole. Leu guerria En un matteix temps a Tota la Europa, arribant a tenir Sobre las armas, Sis cent mil homens. Ell engrandi, y enriquí ala Franca

y feu flouir las Vellas artz, y Comerç en caza en temps de guerra Sobent Compondrer estas dos Contrarietats; pues En Semblant temps, y Riquesas, Cíncias, artz, y Comerç tot pren notable decadencia, Com ho experimentam totz los dias. Ell arreglà la Transa, y la posà enlo peu dela mes Savia, Civil, y poderosa Monarquia. Ell li donà la Gloria de que gossa aquesta Corona, y la disposà de tal manera, que la gossa perpetuament. Ell enfin donà la Ley Casi a Tota la Europa, no haventhi Cosa per Ell Imbencible, y Sixint Vencedor detot; y son tantas, y tant grans las Cosas, que millor de encarrecer abl Silenci, que ab totas las Retoricas. Fou Coronat Rey En la Ciutat de Rems En 1663.

Casà ab Dª Maria Theresa de Espanya, filla de Philip 4. lo dia delas nonas de Juny de 1660. dela qual Sangue 6 fills, a saver 5; Lo Delfi, y altres 5. Casa a son fill lo Delfi ab Maria Adelayde de Saboya dela qual Sangue agiust al Duch de Borgona al Duch de Anjou, al qual estabi Lluis 14 en la Monarquia de Espanya, baixo lo nom de Philip 5. lo Animós despues de Moltas Guerras, y Contendas ab lo Archiduch de Austria (nomenat en Espanya Carlos 3.) ab lo Rey de Inglaterra, Olanda, Saboya, Portugal, y al Duch de Bexu, que morí molt Jove. Lo Duch de Borgona, Sanguo de Maria Adelayde Saboya Esposa a Lluis, det lo delfi al qual Lluis 14. son besavi le feu Coronar Rey antes de morir baixo lo nom de Lluis 15. De manera que ni lo delfi fill de Lluis 14. ni lo Duch de Borgona, se veguessen may Reys de Franca aventse sempre quedat la Corona Lluis 14. passantla despues immediatament a son Besnet Lluis 15. aventt viscut' nostre Lluis 14. 77 anys, y viscut de estos

Casament, y fills de Lluis.

Asenta ala Monarquia de Espanya a son net Philip 5.

Te per asso terribles guerras per logra son fi.

Corona a son Besnet Lluis 15. Rey de Franca.

En Qualitat de Rey 13. passa a millor Vida lo dia 14 de Maig, 469
del any 1715. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 1715.

Diploma con firmat. in lib. privil. fol. Confirmà a nostras Valls tots sos privilegis, delarantlas francas, y exemptas de tots drets, de Franchfiechs, noveau, atquets, de drets de amortisacio, de drets de joyeux avenement ala Corona, de nourriture, passage des troupes, y Entretenement degens de guerre, y altres, que expressa son diploma de Confirmació, Com tot En Ell es de veurer, y tot en forsa de sos antichs privilegis, Com ho expressa dit Diploma Real.

18. Compte de Foix, 8 Rey de Navarra, y 3. Rey de Fransa Sr. de las Valls.

1723.... 27.. Lluis 3. Compte de Foix de Bearn &. Señor de las Valls de Andorra Rey de Navarra, y de Fransa dit Lluis 15 gloriosament regnant fill del Duch de Borgoña, que morí Delfí, y de Maria Adelayde de Savoya sa Consorte succehi ala Corona de Fransa, y demes terras, y Señorios qs. Esta tenia units, Com tambe alas nostras Valls de Andorra, y a son Besavi Lluis 14. (Com se ha dit enlo n. antecedent)

Casament, y fills de Lluis. lo dia 1 de 7.bre de 1725 Casà ab Maria Leninski filla de Stanislao de Polonia, dela qual te fills a saver es; al Delfí Casat ab la Infanta de España Da. Maria Theresa En 1745. la qual morí dins de un any de Matrimoni Enlo de 1746 a Lluis Elisabet, que Cassa ab lo Infant de España Dn. Phelip a Maria Ana Enriqueta; a Maria Adelayde, a Victoria - Maria - Theresa; a Sophia Philipina - Elisabet - Justina; y a Lluisa Maria. Ha tingut

Ha tingut guerras las mas terribles. las Guerras tan Ruydosas En Polonia, Napoles, y Sicilia que

1710 Sap tota la Europa enlos anys y actualment Sus
tenta las mes terribles guerras, enlo Rin, Flandes, Alsacia, y
Italia, Contra la Casa de Austria, y Sos aliats, Inglaterra,
Olanda, Savoya, y altres. Protrahat Deus. Op. M. ejus vitã
pro Andorrentium Votis, in longevos nestoris annos.

Diploma confirmationis. Privil. in lib. privil fol.

Confirmà ja Casi enlo Comensament de Son govern ablas
millors, y majors Espressions de Cariño, y benevolencia alas
nostras Valls tots Sos privilegis S, aixi Com ho avian fet los
Seus predecesors, y Singularment Son besavi Luis 14 de glo
nosa memoria.

2475

1,76

478

480

2481

Libre 6.

Cap. VIIIch Maximas Christianas, de Verdadera Politica, y Solida prudencia, las mas utiles per la conservacio del Estat de les Valls de Andorra.

186

24

Prelud

Llibre. 6.

Cap Vnich. Maximas Christianas, de Verdadera Política, y Solida prudencia, las mes utiles per la conservacio del estat delas Valls de Andorra.

Preludi. Com ignoriant moltas persones las Verdaderas Maximas, y Regles dela Conservacio del Estat de nostra Terra; Sabentlas, y aventlas practicadas de tot temps altres homens del Concell, dotats de Juna Madura, prudent, y Christiana direccio, de tal forma, (que despues dela especial Providencia ab la qual Deu N. S.or ha volgut per sa infinita bondat, Conservar estas Valls, en una Santa, y honesta libertat, que es la embidia, y admiracio de totas las nacions, qui la saben) se pot atribuir Sens temeritat la Conservacio ala bona Conducta, ab que las han sabudas governar per tot temps, tant de Pau, Com de guerra, los Principals dellas Valls, y Concell; Com las maximas, y Regles no se hixedian Regularment, y per Consequent, no se sapian, me ha paregut notar algunas, de Ellas las mes principals, a fi de que puguen llegirlas, y imbuirse de Ellas los del Concell, y despues passarlas ados fills, afi de que sempre stingan las Valls persones, que las sapian, y Concorran ala millor Conservacio.

No Escrich Cosas novas mias, sino apreses de aquells

Lex los quals Escuch, y usadas per lo Concell ja desde el temps de la antiquitat. No son estos preceptes al Concell sinos Exemples del Mateix Concell, del Concell, y sos Individuos, que han menescut nostras Valls, es tot lo que expresso aquest tractat; pero Com sian tants los pareys, quants sian los homens, me ha paregut prevenir, Que si entre estas maximas se encontraren algunas limpias de tota escoria, y texas sens taca alguna, llegescantlas tots; Si altras ben digeridas, probiantlas los homens mes madurs, Si modestas en fin, Vulla Deu se impremescan enlos Cors dels lectors, y que servescan ab mayor gloria y per la millor Conservacio delas Valls. Se escriuen estas maximas puras, y peladas y despuis se segueix un petit Coment, o Declaracio de quescuna de ellas, y las Citas enlo marge.

Maxima. I.

Suma Veneracio ala Excellencia, y Magestat de Deu al qual de precisa Obligacio se deu servir ab lo degut Culto, Com atant gran Principi, y Sobera Monarca de tot lo Cuat.

Coment.

Es tant gran la Magestat de Deu, y tant natural y arraygada enlos animos dels homens la Reverencia, y Culto, que seli deu, que totas las Republicas, Provincias, y nacions del Mon, per barbaras, y ciegas que ajan estat, sempre han tingut per lo primer, y mes principal negoci, lo de la veneracio ala Magestat de Deu; persuadidas unas, y altras nacions (Cab Paho) que no sepodian Conservar las Republicas, y Estats sens esta

Maxima. a Ella Conforma tota la Saho natural, Estas las divinas Escripturas: y de Ella Resulta nostre principal interes, que es la Sabiduria; Prus est altissimus et Sapientiam suam prebens diligentibus se. Sosa desa misericordia ab los qui lo venexan, quant sian millars de millars: faciens misericordiam in millia millium iis qui diligunt eu. ab Ella se asseguran Sas bendicions Enlas Cosas temporals, las Callitas, y fruits dela Terra Segons la infalible promesa del mateix Deu: Si Obediatis mandatis meis, et diligatis Dominum Deum Vestrum, ese esto Cor de Vestre, anima, et mente Vestra; dabo Vobis pluviam temporaniam, et serotina, ut Coligatis fructum Vini et Olej, et Granum eo agri. En fin esta maxima aconsellan tots los autors, tant Christians, com Gentils. Vide Plutarchum lib. adver Colot.

Maxima 2.

Sumo Cuidado al Culto dela Religio Catholica Romana, y En buscar entotas las Cosas primer la honrra de Deu.

Coment.

Com la Religio Catholica Romana sia la unica Verdadera Religio, y totas las demes falsas, y plenas de Superstitions; se deuen endrissar, al Culto, y Conservacio de tant Sacrosanta Religio los nostres principals pensaments. Esta deu ser la et siqui nostra principal mira, y Saho Com deu Lapidiano Iuris- ff de Relig. consult: Summa Satis est, que pro Religione facit: y per Consequent duem tenir tot Cuydado, que una Cosa tant Sacrosanta se guarde inviolablement, y que no se ponga en dut; S. Aug. de Civit Dey lib. 4 Cap 32. perque de Ella dependeix la Conservacio, o Ruyna de la Republica, Com ho afirma Sant Agusti.

Maxima 3.

No tractar, ni Voldre Cosa contra la lley de Deu, sia perlo que sia.

Coment.

En fin lo guardar, y Observar entot la Ley de Deu, y no Voldrer Cosa Contra de Ella, es lo millor Conell, Com diu lo Phal. 118. St. Esperit per lo Profeta: Concupiu meum justificaciones tuq. Si lo medi mes eficas per lo logro dels felicitas, y abundancia de bens tant Espirituals, Com temporals: Si Obediatis mandatis mis. Segons la promesa del mateu S.to Escrita enla maxima 1.a la qual se Atinga aqui per Repetida.

Maxima 4.

Mostrarse lo Conell, y Comu dels Valls, insigne protector dels Temples, y ministres de Deu.

Coment.

Son los temples las Casas de Deu ab especialitat, y Alcaraes dela Relgio; Pusidi, o Fortaleza Contra del Diable. Segons St. Crisostomo: Pusidium instrue Contra Diabolum hoc est enim Ecclesiam. Fort Espiritual del anima; Casa Real tal, qual es lo Cel: Aula Regia est talis, qualis Celestis. Locus Angelorum; Locus Archangelorum. aula Dey, Celum ipsum. Son los Sacerdots ministres de Deu Sol, y Verdader. ab quins alls deuen estar mixats aquells, als quals lo St. Espirit en sas Divinas Escripturas anomena Deus, Angels del S.to Doctors, Portas del Cel.l ab qual Reverencia, y acatament deu ser tractats aquells, que tenen potestat donada per lo mateu Deu, pera librarnos del pecat, y fernos fills de Deu.l Que tenen potestat pera obrir las portas del Cel, y tancar las del Infern.l

Chrisost. Homil. 18 ex acto. Idem homil. 15. in epistol ad Hebreor. Idem. Homil. 36. in 1 Chronic.

Maxima .5.

Obrar Sempre entot ab Rectitut de intencio, Recta, qui ne arriba y tenirla Sempre per nivell del govern, y Regimen.

Coment.

No es altra cosa la intencio Recta, que un amor si dela Divinitat, un Ralcu de totas las Vertuts; totas las Vertuts y Com Son V. G. la Misericordia ablos pobres, lo dejuni, la aspresa, y Mortificacio, Si Se Exercitan per lo Motiu de agradar a Deu, pasan al Supremo grau dela Noblesa; diu lo doctisim Blosio: Simples intencio ea est, qua non expectat nisi Deum; Ipsa Virtutum Omnium finis, Initium Decus et Ornamentum est. En fin Sia en Menjant, Sia en bebent, Sia sent, y Obrant qualsevol altra Cosa, Sia tot set ala major gloria de Deu, diu lo Apostol: Sive Ergo Manducatis, Sive bibitis, Sive aliud quid facitis, Omnia in gloriam Dey facite. y ab la Vectitut de un bon Consell, que val mes, que tot Segons lo Eclesiastich: Cor bonum Concilij Statue tecum: non Est enim tibi, aliud plusis illo.

Blosius in Sarrag. Instit.

D. Paul. ad Thessal. 1. cap. 10. v. 31.

Ecclesiastici cap. 37. v. 17

Maxima. 6.

Escullir per las Empreuas, y Empeños, los homens mes integros, ducts, y Esperimentats.

Coment.

Esta maxima es Certa, mirada atotas Horas, y atots Estats per totas sas parts; per que ningu dissempenara millor una Empresa, o Empeño, que aquell que es Savi, per la Esperiencia de altres; aquest Sabia ducsnix lo temps, Hoch, Ocasso, y Circunstancias; y en fin tenint un animo Entex, Se portara ab la mayor Exactitut, y Vualtat; de cant es que lo Consell deu Hanjar me per Escullir Sindichs, de aquellas persones, que Sapian tractar ab Valor, y blanduza los negocis, que degan tractar, que Sapian donar facil eixida alas dificultats, que Se ofersen, y Sobre tot, que Sian Rongels de pau, antes que atisadors de Foch, que per Encendrse de una petita Centella.

Maxima. 7.

Entots los negocis ardus, despues de haver Suplicat a Deu Sa Santa Gracia; Valse ab tota ducsnio dels Consells de persones Esperimentadas, doctas, y Exemplars.

Coment

Es la Millor regla dela Prudencia, per no Errar, demanar primer a Deu sa divina gracia, y assistencia, y despues no Obrar, ni Executar las Cosas de Capritcho, ni sos pensaments, ni fe' arte d'ensa prudencia, com ho diu lo S.t Espirit: Non innitaris prudencia tua; Sino demanar Concell, y direcció a persones Exemplars, doctas, y Experimentadas, y no fer Cosa sens ell, com aixi' tambe ho aconsella lo S.t Espirit; abla promesa, que si' ho fem de esta manera no nos penedirem despues de haverho fet; Fili' sine Consilio nihil facias, et post factum nihil penitebit. Lu fentho aixi' nos acreditarem de astuts, y Sagasos, y al Contrari nos acreditarem de Ximples y fatuos: Astutus omnia agit Cum Consilio, qui autem fatuus est aperit stultitiam.

Maxima. 8.

Examinar los negocis, y Cosas de Espacio tant, quese puga, determinarlas ab madur Consell; pero determinadas Executarlas ab prestesa, en averthi' Conjuntura.

Coment.

Antes de Comensar se deuen Consultar las Cosas a Sanchs fxedas (com Solem dir) y aixi' mateix determinarlas; pero luego de Consultadas, y Resoltas Executarlas, a Sanchs Calentas ab Eficacia, y fervor, en averthi' Ocasio, la qual fuig, y bola ab molta prestesa; demanera, que nos pot tenir Cosa Segura, Sino la que tenim enlas mans, a Causa delas mudansas, y Volubilitat del Temps, y delas Cosas humanas; lota Esta doctrina Es Consell de un Filosof moral, lo qual diu: ante quam incipias Consulto: ubi Consulueris mature, facto opus est. Deant nasque aquella tant Celebrada maxima, Cifrada en dos Uetras, en una dicco: Festinalente: Vol dir donar prissa de Espacio.

Salust in prohem. in Cato.

Maxima. 9.

Conuxer ab prudencia (que es la Virtut, que Regla las demes) las inclinacions, y propietats delas persones delas quals se aja de valer, per algun negoci o empeño.

Coment.

Es gran Regla de Prudencia Conuxer las inclinacions, y propietats delas persones, que deuen Elegirse per lo manuig dels negocis: pera Saber donar a Cada un, lo que li Combe. Dex que Si Son Mossos, y joves Regularment Son mes habils pera negocis de brio, y Valor; los Vells, y madurs per lo Consell; los Sabis se deuxan Enganar mes facilment del interes; los Richs, y poderosos dela ambicio, y Sanitat.

Maxima. Io.

Y etllar ab Cudado, y discreció Sobre las persones Escullidas per Sindichs, per lo govern, y manuig dels negocis.

Coment.

No obstant de haver Escullit per lo manuig dels negocis dlas persones de Esperiencia, Am Se ha dit enla maxima, de Cuyo probitat Se Tinga Certesa, per ser la millor Siencia, y doctrina la Esperiencia, qual ensenia lo que Si Cert, tot Com diu lo adagi Filosofich molt Vtbut, y Consequentment Estarle Esperimentat menos Subjecte a Errar, ab tot no es menester descuidar Sino Vetllar ab discrecio Sobre de Ellas, per qué hi ha moltes, que Conuxen enlo home; y aixi Com se mudan totas las Cosas dela Terra, Se muda Encara ab mes facilitat la Cor del home, ab lo mando, y govern; de manera que aquell que en algun negoci dona bon Compte de Si, y dita Conducta, no es infalible; que en tot lo aja de donar aixi mateix. ni los bons fins Corresponen infaliblement als bons, y lloables principis.

Maxima. II.

No durar molt temps enlo govern, y manuig delas Cosas

f.94 a aquella persona dela qual se tinga mala Satisfaccio, fundada enjusta, y provada Raho.

Coment.

Deuar enlo govern, y manug delas Cosas ala persona dela qual sete mala Satisfaccio (com se hadit) es flaquesa deplorable Enlo Superior, y avegadas Concencia; no essa persona deu Continuar lo govern; pus de ell pouan Seguirse los disgustos, y disobediencias dels Subdits, y Sempre lo disgust, y Zozobra del Superior

Maxima. 12.

Conuser las inclinacions, y humors delas persones ab las quals se deu tractar, tentar lo vado, y lo pols als negocis, mirar, y atender las Circunstancias del Temps.

Coment.

Conseguit lo humor, y inclinacio de aquella persona ab la qual se deu tractar algun negoci, mes facilment se poden aplicar los medis, que Sian mes proporcionats ason genu, y ala Consecucio del fi, que se pruten. Las Cosas se deuen fer de manera que la gent Savia, y grave los tinga per acertadas; dic̃o quant se diga Empendre algun negoci o Cosa grave, es gran regla, antes de tot lo proposarla enlo Corro, o Conversacio dissimuladament, no Com acosa que Vulga fer, sino Com acosa que dessia fer, y Veure si la gent la aprova, o no; si la aprova, ferla, y sino la aprova, no ferla. De esta prudencia se valian lo Papa Dalilo 3. y lo Rey de Espanya Dn. Fernando ab lo qual foren alabats, y tinguts en gran Reputacio de Princeps molt prudents, y sas Cosas eran Ben Rebudas, y Reuxan be.

Maxima. 13.

Gastar quant sia menester gastar, y ahorrar, o Estrenyer los

gastos, enlo demes temps.

Coment.

Regla es esta, que Sr be se examina la enseña la matena naturalesa; Sino gastam Sino que ahorram, quant no es menester gastar, acomulam Caudals, per quant los ajam menester; als hores, gastarlos ab discrecio, Si, y aixi se logran las empreses. tant quant gran, y laudable es la Economia, de Reservar, quant no se deu gastar, tant gran, y Vituperable indiscrecio, y Laupesie Seria no gastar, quant se deu gastar.

Maxima. 14.

Ha Justicia Sere deu tenir sempre gran amor, y Veneracio; Procurar que esta gloriosament regni en los Valls; pues sempre es lo fonament dela Conservacio.

Coment.

Despues dela Virtut dela Religio, y Pietat, es la Justicia la Virtut mes Excellent, y Resplandent entre totas las demes; es la que dona ab igualtat a Cada un lo que es seu. Digna y defensa als bons, y Castiga, y perseguix Santament als mals. Es tant necessaria, per la Conservacio dels Republicas, y Estats, que deu lo Esperit S.t per Salamo que ab la Justicia se Establex, y assegura un Regne, y Republica, y per falta de Ella se destruex, y Sepert

Princip. Inst. Justinia. de Justitia et Jure.

Prov.

Esta es la que alguricapi, funda los Regnes, Esta la que despues los amplifica; Esta la que dona la quietut tota, y la Universal de que gosan. Esta es la que Cura los Vagos dels Pobles, Sossega las Seduccions, mitiga los animos Exasperats y dona lo Oscul dela Reposada, y admirable pau: Inter Lopulos Sempiternanes-cuntur discrimina; ubi fuerit Justicia Custodita. deu lo Doctisim Casiodoro. Justicia et pax Osculata Sunt. Deu lo Profeta David. Esta es la que Ama als Pobles, y alas gents

Casiodorus lib. 7. var. epist. 23 Phalm.

Prov. 14. v. 34 Justicia elevat gentem. esta la que libra al que gober-
Prov. 11. v. 6 nan: Justicia electorum liberabit eos. esta, y no las
riquesas, y poder es la que dulluira, y aprofita enlo
dia dela Vengansa del Senor. Non prodesunt divitiæ
Prov. 11. v. 4 in die Ultionis Justitia autem liberabit eos. En fin
despues de mi encomu, y elogiu, que atant Sobezana,
y Sagrada virtut, dona lo St. Espezit enlo divinas le-
tras, me ha pareguit condoure lo gne coment ab dos
los mes elevants; lo un se llegeix enlo y diu;
que aquell, que ama, y venera ala Justicia, es amat, y
estimat perlo Sr: Jucundatus Justitiam, diligite
Daniel cap. 12. n. 3. a Domino. Lo altre en lo Cap. 12 n. 3 de Daniel, y diu:
Jue tots aquells, que se interessaran de ensenar a Molts,
a amar, y Venerar la Justicia, Resplandiran com estrellas en
perpetuas eternitats enlo Cel: Jui ad Justitiam erudiunt
multos, fulgebunt, quasi Stelæ in perpetuas eternitates.

Maxima 15.

Donar la ma, y auxiliar ala Justicia ab forsa, y denes qu-
ant sia menester: pues tot Redunda en benefici de la Eterna

Coment.

Es tant gran lo fruit, que resulta als Regnes, provin-
cias, Ciutats, y pobles, que la Justicia se administria exacta-
ment, que no hi ha llengua, que puga arribar a explicar-
los; de tal manera, que per exprimir lo St. Espezit quan
devem ajudar, y interessarnos perla Justicia, diu, que devem
per ella exposar la vida, y batallar fins a morir; per
que ella virtut, que dita auxosa, y Obria sos deguts effects:
Eccles. cap. 4 v. 33. Pro Justicia agonizare in anima tua, et usque ad mortem
certa pro Justicia. De aqui se veu, quant lo Comu de las
Valls deu interessarse per ella

Maxima. 16.

No permetter, ni tolerar dissolucions, sinos Castigar, que se Castiguen Exactament.

Maxima 17.

Cuydar, y interuenir, no Solu en que se Castiguen los defectes y Culps graues, Sino tambe los mes leues, y lleugers afi de precaurer aquells.

Coment alas 2 Maximas.

Si se miran, y Llegeixen atentament las historias, se veura En ellas: Que totas las Ruinas, y perdicions dels Regnes, Provincias, y Republicas, las ha Causadas, Com a Causa prin: cipal la poca Justicia, que En ellas se ha guardat; tole- rant las faltas leues, y Cuent de graue, engrau, enlas mes graues, y deuant dunas, y altras de Castigar. Ab la Justicia se Conserua, y se Conserua un Regne dnu lo S.t Esperit, fal tant esta, se assola, y destruuix Justitia Stabilitur et firma tur Regnum, Sinon fuerit Justicia destruetur. Devem guardar, y interuarnos enlos Judicis de la Justicia, deu fer Judici, y Justicia: Custodite Iustitia Justicia; Facite Judicium et Iustitiam. Disposant las Leys; y preceptos dela Justicia En una bona Concordia, Justicia leges disposuerunt in Concordia. De Manera, que se Castigue encara que sia de Mort, lo Reo, que ho merexe, altrament, podem digna- ment temer la dissolucio de nostra Republica, y la amenasa que feu Deu N.r S.r per lo profeta al Rey Acab, perque avia dexat Libre, un home, que merexia la mort, lo que ocas- siona la mort al dit Rey, y la perdicio dun Regne: Qui occidit Sap. Cap 18.v.4
occidit liberum hominem, dignum morte, erit anima ea 3 Reg. Cap. 20.
(idest Vita) pro anima Ejus, et populus (peribit) pro eo. Si morixes per All, y tot ton poble Sera Castigat, y destruit, y assi Succehi En breu temps. Lo mateix es cometer lo delic- te, que impidir, o tolerar, que no sia Castigat; tenim per cert, que si los delictes no se Castiguen ab la deguda mode- racio, la Republica perira, y se destruira; dix lo Cardinal

Sigonio. Alas maldats ultimu, y atrocs, deuen imposarse tambe ultims Suplicis, demanera, que ningu pezeca, sino aquell, que tambe es sa Combenencia, per son Castich, lo mozir. Vltima Suplicia Sceleribus ultimis imponenda, ut nemo pereat, nisi quam perire etiam pereuntis interesi, diu Seneca. En fin Deu estima mes la dexecucio dela Justicia, que no los mes elevats Sacrificis, com diu enlos proberxis: Initium vie bone es facere justitiam accepta est autem magis apud Deum, quam immolare hostias.

Prov.

Maxima. 18.

Fugir Sempre Contencions ab los Ministres dels Suncps, y Evitar Enfadosas disputas de Jurisdiccions.

Coment.

Son Semblants Contentacions impedetivas dela Justicia, y perconsegient deuen Evitarse, tant Com se puga. Cau san Turbulencias, y axegadas mortals disgustos alas Republicas, de Squi ne ban les Historias plenas. y ano Constar Clarament, que lo qui se fa per los Ministres de Justicia, es Expresamens Contra privilegis delas Vally, deixan Obrar sens inquietarlos, y Encara en aquell Cas, Sels deu Representar ab tota moderacio, y modestia.

Maxima 19.

Desvetllarse En que los Pobles no se axaugen Bandos, y Enemistats, antes be Reduir a tots a una Santa y Cristiana Pau.

Coment.

Es la Pau, y Concordia dels Pobles la Carrosa, en que descansa la Caritat Reyna delas Virtuts; demanera, que units en la Caritat los animos, gosaxaxan una alegria y Serenitat Emula dela gloria: Gloria in excelsis Deo et in terra Pax

. Luca cap. 2. v. 14

hominibus bonæ Voluntatis; és la Pau; y Concordia lo 199
Uoch, y habitacio propia del Senor, Factus est in pace locus Phal. 57. n.3
Ejus. Demaneta, que aont la pau, y Concordia no Regna,
no habita lo S.r, ni per Sombra dell S.t Geroni: Non est
umbraculum Domini, ubi pax no est. Lector lo que es
insigne Elogi, y alabansa dels que gobernan, y dels Pays
de Republica, Conciliar los animos dels Pobles Com dell Di-
nio: O Veu Princeps al que Consulis laus, Reconciliare
Sumentes populos, Sumentes animos, non imperio magis, Plinius panig.
quam Pacione Compescis.

Maxima. 2o.

Seguir los Uoables Estils dels antipassats Regla Segura per
no Errar.

Coment.

Es esta Maxima al peu dela Uetta del profundum,
y maxima Dr. dela Iglesia S.t Geroni: Facta et Consuetudi- S.t Hieron. cap.
nes predecessorum, et nostrorum majorum Semper Veneranda: 6
Hieron Cap. 6. ibi: State Super vias, et interrogate de Semitis
antiquis, qui sit Via bona, et ambulate in ea, et invenie-
tis Requiem animabus Vestris. Dell lo S.t Dr. pregunten los Camins,
y medis per los quals se governaben nostres predicessors, y majors;
Se hi ha Cami bo, que anem per Ell, y anirem ab totes
Cans de animo. No iscam fora dels Camins, medis, y termis an-
tichs, que posaren nostres Pares, dell lo Sp.t S.t: Ne transgre- Prov. cap. 22.
diaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tuos; y
per lo Eclesiastich; Dell nos olvidem dellas Cosas, que nos
han Contat, y Pasat los antipassats, o dels antipassats; por que
Ell tambe o pregunta ren dessos pares; dels que nos resulta-
ra un gran do de Enteniment, y en temps de Ocupa-
cio, y necessitat Sabrem donar Espida alas Cosas, y tendrem
la Resposta arma; Ibi; nonne pertranseat narratio Seniorum ipsi

Enim adiscunt a patribus suis; quoniam ab ipsis disces intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.

Maxima. 21.

Conservar las antigallas, tant sepugas; perque encaraque algunas parexen a primes vista ridículas, es perque no penetran be sa finesa.

Coment.

Son Robes antigalles fermes, y seguras Costums, y per consequent se deuen conservar, sens reprocharlas. Ninguna cosa entre las leys humanas, es mes poderosa, y suprema que la Costum, y aixi ninguna se deu millor respectar, y seguir deu Seneca Princep dela filosophia moral; Consuetudo vitæ humanæ, omni lege valentior. Es cert que los Costums dels pobles, mes facilment se stirban, que se milloran ab nobedats diu Luciano: Sepe numero mutatio in melius, majorum malorum consuevit esse principium. Loca Taho tinduam (diu St. Bernat) si voliam anteposar nostre cel, y cordura rompent los loables estatuts, que ab madur Consell duparen introduits los antipassats: Numquid patribus nostris doctiores, aut devotiores sumus? periculose presumitur, quidquid ipsorum intalibus prudentia præteriit. Si dont es molt Conforme ala Taho, y al interes propi, Conservar allo ab que se ha medrat. No Son ridículas moltas de aquellas antigallas, que a nosaltres nos parexen tals, Son molt be estableritas ab Sonpremagi, y Continuacio de practicarlas; pero Com nosaltres no las avem vistas Comensar, ni saben la Taho que hi ague per a introduirlas, las Calificam de Ridículas, y es que no penetram be sa finesa, y Solicitat.

Seneca. de benef. lib. 5. Cap. 11.

Lucian. lib. 1. Var histor.

D. Bernard. Epist. 174.

Maxima. 22.

No multiplicar Estatuts, Ordinacions, ni arrestos sino Con-

Seruarse Exactament (entant Sepuga) ab los antiqus y Sabuts, quals deu Ser guardats ab tot Pigor.

Coment.

La Multiplicacio delas Leis, y Ordinacions Causa als Subdits gran Confusio. Los Superiors Son Omisos en Executarlas, Sino los de algun interes, y Se pert la Reputacio, quant las disposicions no Son Observadas; pero Combe, quelas Ordinacions, Arrestos, Estatuts, y decrets Sian pochs, y ben mirats, y Sabuts, Combe, que no Se Muden facilment, ni se alterian, y que Sian guardats inviolablement juntablos antichs que Sian adaptables al Temps, y alas Circunstancias del Sloch.

Maxima 23.

Obeir Sempre als mandatos Superiors; pero interessarse enquer aquells, no Se fassan moltas Leis, Sino Observar las antigas ab las quals Se ha viscut enpau fins al Temps present.

Coment.

Es Clara maxima del prudentissim Casiodoro; la Obediencia als mandatos Superiors; o en Cas de no poder donar Vahonable Causa, que altrament Se Sustindria ab impaciencia, Serablat inobediencia; ibi: aut mandatum nostrum diligenter adimplias, aut per literas tuas, quam adimplere non possis Rationabilem Causam Ostendas, quin pacientes Sustinebimus Si non feceris. Es Conforme atotas las disposicions de dret Civil, y Canonich. Entant quant deu Ser la Obediencia, alas Lleis, y mandatos, deu interessarse lo Comu en que no Se multipliquen per Evitar Confusio; y perque la Multiplicacio de Leys Es poch Observada per poch Sabuda, y Sempre es millor Conservarse ab las Sabudas, y de molt temps practicadas.

Casiodor. lib. 6. epist. Cap. finial de Rescrip.

Cap. final de Rescript. Cap. cum teneamur de Prebtn. l. Universa Rescripto l. nec clam. de precibus Imperat. offer.

Maxima 24.

Estar ab Cuidado Sobre las necesitats dela Terra Remediarlas, y prevenirlas.

502 Es lo mes heroich dela providencia dels Paris de Republica remediar las necessitats presents, y prevenir, y precaucionarse per las edvenidoras. Mes que persi mateixos due desvetllarse lo Pare de Republica, procurant las Conveniencias de aquells, que te recomanats, tractantlas com apropias. Dichos, y feliz es aquell (diu lo Esp.t S.t) qui pensa, y se desvetlla, per assistir, y aliviar als pobres; Beatus qui intelligit super egenum, et pauperum. No diu: Dichos, y benaventurat es lo que dona als pobres; sino; dichos, y benaventurat es aquell, que enten, que pensa, y discorre, com remediar, y socorrer las necessitats dels pobres; diu lo Eminentissim Cardenal Belarmino: Non dicit Beatus, qui dat, sed qui intelligit, id est, qui prudenter considerat pauperum necessitates, ut ipsis subveniatur &.

Phal. 4. v. 1

Ames, que ab tant sant desvallament alcansa gran estimació, y fama, que arriva fins alas regions, y provincias estrangeras; com succehi a Joseph Governador de Egipte.

Maxima. 25.

Procurar que los individuos delas Valls cultivian sas terras, a fi de que ellas estigan abastadas, la primera cosa de blat. Es consecutoria dela maxima antecedent.

Coment.

Entre los majors cuydados dela Providencia economica lo major es, de que la Republica sia rica, y abundant. Las riquesas solen abundar, o perque las porten de defora, o per las naturals, que la terra produeix, y estas la sol produir tant mes copiosas, quant mes cultivada es, y llaurada ab major diligencia, y cuydado. No hi ha trevall mes ben empleat, que en cultivar la terra, per que es travall honest, just saludable, profitós, y necessari, sens lo qual nos pot passar la vida. Es trevall que toca a tots, conserva, y exercita lo cos, y aparta el anima de molts vicis, y es lo medi mes conduent, a que la terra estiga ben abastada de blat, principal atenció y economia, que deuen sempre tenir los Paris dela Republica; aixi lo encarrega lo doctissim Boecio, dient;

Que la Ciutat ben governada te de abundar mes de blat que de altra Cosa: *De frumento debent magis esse soliciti et bene instituta Civitates*; per que en faltar provisio de blat, y pa no faltan may tumultos, y Ruidos, Com diu Seneca: *Dificile est Quirites ad Carentes auribus Ventrem Verba facere, nam Venter precepta non audit.* De aont es, que als Consols Consellers, y Pares de la Republica, que tenen lo pais, y terra ben provehida de blat, los donan los Poblès mil bendiccions, y en lloch de estas Varions maldicions, si falta eixa providencia.

Boecius de Repub. lib. 3 cap. 8. fol. 158.

Medi.

Per lograr un fi tant sant, y lloable, son Conduentes dos providencias, una es, que lo Comu no permitia, que los particulars fassen provisio de blat, sinos per son us, y no per tornar a vendrer enla Republica, perque no atraguen assi lo poble; o Comprar tot lo blat, que venga dins las Valls a Compte del Comu. altra; Que se anomenen Comissaris, o perfectes de abast, *Eo* Ministres providos de Conciencia integre, refinats patricios, per la provisio del blat, a imitacio dels probehidors de blat nominats *Ediles* que posaren los Romanos, y Julio Cesar, per tenir abastada de aquest genero la Republica Romana. O a imitacio de aquell, prefecte, o probehedor, que de Consell de Jph nomena lo Rey Farao per fer la provisio de blat en Egipte Com se llegeis enlo Cap. 41 del Genesis per estas paraulas. *Nunc ergo provideat Rex Virum Sapientem, et preficiat eum terra Egipti, qui Constituat prepositos, per Cunctas Regiones, et fructus per Septem annos fertilitatis, qui jam nunc futuri sunt, Congreget in horrea omne frumentum, sub Pharaonis potestate Condatur, Serveturque in urbibus.*

Genesis cap. 41.

Enlo qual Consell del savi Jph son de notar tres Cosas, que poden molt be adaptarse a nostras Valls. 1. que lo Comissari, o Prefecte nomenat Constituesca sos Coadjutors, o bladers en diferents Regions.

o llochs, que Compruan. 2ª que la provisio se fasma enlos anys de Fertilitat, y abundancia; que a estos los es mes facil, menos costos, y Sezeix de gran precaucio, y prevencio. 3ª Que lo blat se guardie en granis enlas Ciutats, o Pobles. Adaptie lo Consell las Circunstancias. Confesso, que me he allargat en aquest dexiasi, o Coment, Escusam, que tambe es lo assumpte que en las Pals sermenposta la gumeza atencio, quant ala Economia de Ellas.

Maxima. 26.

Afavorir als Traballadors, Singularment als pagesos, y patrocinar als Mercaders.

Coment.

Los Pagesos deuen Ser afavorits en primer lloch ab honrras del Consell; perço la Republica Romana tuya dels Camps aos pagesos, no Sols per la milicia, pero Encara per Consols, y Dictadors, y per los principals Magistrats, que la avian dego-vernar, que del Arzeu y dela auxido eixian, y eran Capitans, y Excellentissims homens en lo goviern, los quals despues de aver Complert ab son ofici, o Encarrech, Sen tornaban a son Traball dels Camps. Axi ho feren Cincinnato, Fabricio y Curio Dentato; de aont es: Que deuen Ser Especialment afabo-rits los que se aplican, y al Contrari, se deu procurar Sian Castigats, los Ocios, y negligents. Perque dels Pagesos, los Mercaders, y Traficants: negocians deuen Ser afavorits, y patrocinats; perque ab Sa industria Se Trau dela Republica lo que Sobra en ella, y Entra lo que falta, y Esta abasta-da de Totas las Cosas, y per medi de Ells hi ha Comunicacio Entre diversas nacions, y Camb di unas mercaderias ab altras.

P. Pat. de instit. Reypublica lib. 1. tit. 7

Maxima. 27.

Cudar dela bona Educacio dela Jubentut enlo Sant te-mor de Deu, bonas Costums, y Cultiuo de Letras.

Coment.

Son los Joves la llavor, o Semilla del fruits delas dipublicas. De Ells se forman los que governan, los que se Emplean en las altas dignitats, y Emplos Eglesiastichs y Seculars ells Son lo honor o deshonrra dela Patria de Pares: que si se Cuida be dsa Educacio, y Elevacio enlas bonas Costums, y lletras, pere beis de Ells la Republica grans fruits, y lur redunda gran honor; pero si Son discolos y mal educats a mes del deshonor, quiten redunda, li poden Occasionar grave danys.

Maxima 28.

Tolerar alguna Cosa, y fer del duents assi de evitar algun gran dany, o lograr algun profit.

Coment.

Aquesta Maxima, y Regla es molt ha assentada lo tolerar alguna cosa, y fer del Cego, mut, y Sort, per no patir algun grave dany, y tambe per lograr algun profit. Fer en fin del Andorra (com se Sol di per tota Cataluña per Espuar la tacaturnitat y grudencia) per lograr Sa honesta Combenencia, perque dlo Contrari, Sino quelas Cosas fossen Contra la honestedat, y be publich, se Seguirian a Regadas deplorables Consequencias.

1.Reg. cap. 12. Roboam, fill de Salomo, perde de dotze tribus los deu per no aver volgut Consentir, parlar, y aver respost als aperus dlo que lo dolt demanaba, al qual auria guanat la voluntat, si agues tolerat lo que demanaba, com lo hi aconsellaban los Savis, y Vells, Concellers Seus, y de Semblants Exemplars Estan plenas las historias.

Maxima 29.

No Carregar (constant que Sepuga) de Mals, y tallas als individuos dlas Vallz.

Coment.

Als Subdits sels deuen donar mals, y tallas que sia facil lo suportarlas. Deu lo Concell intimar al bon Pastor, cuida be de Son bestiar, Curantlo dela Pona, y defensantlo dels Lops &. y aixi Com lo ganader tond lo bestiar, aprofitantse dela Llana, y nol escorcha; y per Conseguent, cada any te nova Tosa, y nou profit, y aixi Com sels escorchaba, y le llebaba la pell lo perdria tot; y aixi mateix se deuen tractar los Subdits, En Orde alas tallas, mals, y pagaments, y per esta Concideracio digue lo Emperador Tiberio: Boni Pastoris officium est tondere pecus, non deglubere. Que lo buen Pastor deu tondre Son bestiar, no escorcharlo. Als Concell general lo bon Pastor dels Pobradors delas Valls; por trai donchs Com a tal enveis elly.

Maxima 30.

No apretar als Subdits, fins al ultim Estrem, ni cuzar ab foch, y ferro (com solem dir) lo que pot cuzarse ab Penes suaus, y untuzas, ni tirar tant la Corda, que vinga a Rompres.

Coment

Los discontents de una Republica son regularment molts, per ser molts los que estan disgustats del govern. Estos sempre desitjan novedat, y encaraque elly no la busquen; pero la aguardan; y si son discontents arriba a desperacio, buscan Ocasio de Mudarse, la procuran, y maquinan; Encara que sia apezill delas Vidas, y haziendas; perque es gran Regla de Prudencia no apretar fins als Estrems.

Maxima 31.

Portarse en tot ab moderacio, muclar la blandura ab la severitat.

Coment.

Esta Regla es Conclutzia dela antecedint; perlo que es molt loable, y Saludable la moderacio, y Saber muclar la blandura ab la severitat, y rigor; pesant las Cargas ab las forsas dels Subdits, y lo govern ab lo temps; y si alguna Vegada se ha de usar de algun Castich Estiaordenat, conve se fasio ab tal temperament, que tots entengan, que no naixo lo tal Castich de Lluimera, y Rigor, sino del Zel de lo publich, que forsa, y necessita a fersse assi.

Maxima 32

Fer las Cosas ab tanta prudencia, y Consell, que ningu puga Reprehunderlas ab Raho; pero si alguns sens Zell; o fesen no dexen Cosa.

Coment.

Es lo Rulgo Bestia de molts Caps, y no pot Saver las Causas, y motius, que Se lo bon Superior per fer lo que fa demanera que son tant diferents los Judicis del Superior ab los del Rulgo, que no es possible, que tengan los dos un mateix Concepte delas Cosas. Lo mateix, que dich dels Judicis, dich delas Voluntats, las quals den menospreciar labon Superior, quant los mals, los discolos, y viciosos lo aborresen; perque lo miran com a Jutge, Fiscal de sos vicis. Bastali, que los bons y Cuerdos lo estimen y amen. Tinga presente lo que digue Alexandre Magno; Que es propi dels que governan lo fer be, y ser mormurats. No esta la grandesa del que guberna que ningu diga mal de Ell, Sino En que ningu, puga ferli mal.

Maxima 33.

No voler arrancar las Cosas de Colp, que estan molt Vsudas, y assentadas, encara que sian Malas.

Coment.

La naturaleza no sufreix repentinas mutacions, y estremadas mudanzas. Las Cosas ja de molt temps ha assentadas se han fet naturaleza, o se han connaturalizat (per millor dir) Lexo si son malas se duuen anar pelant poch a poch, com una Cua de Cavall, que no got arrancarse de colp, y tota junta, lo que se le foya, com seria una Cosa molt violenta, lo obligaria a tirar Cossas, se precipitaria, y anantla arrancant poch a poch, no se sent, ni sen adona.

Maxima. 34.

Preveure las Cosas de tal manera, que ninguna sia nova, y Repentina.

Coment.

No espantan los Succesos per graves, y tristos, que sian, o no turban ne discomponen al Magnanimo; perço esta magnanimitat de alcansa preveuent las Cosas, de tal manera, que al Succehir ninguna sia nova, y Repentina sino pensada, y probeida antes.

Maxima. 35.

Preveure los mals, sangrantes antes no vinga la malaltia.

Coment.

Si diz, que antes no vingan los trencacaps, y disgustos previnerlos, costejant encaraque sian algun interes, y perjudicar se en alguna Cosa, per evitar algun grave dany, mes Excellent genero de Medicina, y temuy es precaucionar, y preveure la malaltia antes que vinga, que no curarla despues, que hauet apagar una petita centella; perque de no ferho, arrezadas se

abrasa tota una Republica.

Maxima. 36.

Portara de las valls ab igualtat, tant respecte a Franca com a Espanya, parlar be, y assistir auna, y altra Corona.

Coment.

Las Valls de Andorra tenen gran, y suma dependencia delas dos Coronas, de Franca, Com a Vasalls del Señor Comte de Foix, de Espanya per lo Comtat, y per la protecció de dictas Valls, que tenen los Reys Catholichs, Com a Subdictes, y Vassallas (dela manera, que se puga dir) de dct Rey. Aixi que se procurara en tot temps, no fer alas dictas Valls odiosas a ninguno delas Coronas, ni en Obras, ni parlaulas.

Maxima 37.

En temps de Guerra entre Franca, y Espanya no demostrara ab particularitat parcial de una Corona, contra dela altra, sino Conservar sa neutralitat.

Coment.

Son los naturals, y moradors delas Valls, havils, pera Comerciar ab los Vassalls de una, y altra Corona, y per servir a una, y altra, Encaragu sa en temps de Guerras entre Ellas, per inapreciable privilegi dels Monarcas de Franca, y Espanya a Ellas Concedit; di aqui: Que en temps tants Catholichs, Com son las guerras, deuen portarse ab la major imparcialitat, sens fer demostracio alguna general per una Corona, prou clara.

Maxima. 38.

Pedra no passen delas Valls las Cosas, que per son us les Concedeix, lo Rey de Franca, y prohibeix passar a Espanya, et sic de ceteris.

Coment.

Es tant Consequent, y Conforme ala Sancta Regla, que la Contrari seria poch Conforme, y podria se engrasedany, y me-

noscaus dulas Valls; Der que si lo Monarca de Espanya las Coras que te prohuvidas passar absolutament en Franca, y altras, que Solament permet passarlas hi, pagant los drets Establerts, li permet francament, y lluvralment alas Valls persons propis, y manutencio, Contemplantlas Com a part y porcio del principat de Cathaluña, y posadas baix de Son amparo, y pattonat, Com a datio dula mitra de Vigell, y Volerlos Conservar a Sos insignes privilegis dins dits dominis; se valla una gran Sinrrahe, que los havitants dulas Valls se valguessen, de Semblan benefici, per fraudar ara Magestat Catolica enos Ordes, y drets. Si lo Rey de Franca Concedis franca ment alas Valls dites, Contemplantlas Com a Vasalls Seus, les Coses que te prohuvidas passar a Espanya, o als dominis de aquest Monarca, Seria ara mateix posta Sinrrahe fer armas del ma teix benefici, y exposarse, a no gosar de Semblans libertats, y benificis

Maxima 39.

En temps de pesta (Com Succehi en franca enlo any 1721 En Marsella admetre las linias (per la preservacio dela peste) de Espanya a petitio de esta Corona, y fer guardar los passans, preservant las fronteras de tant terrible mal, pero tot representantho ala Cort de franca antes, y admetre las linias de Espanols de longerms et vice versa Semblan per esta maxima los Coments dels dos antecedents 36 y 39

Maxima 40

En temps Calamitos, de guerras, y tribulacions, se fan las ab Penigracio, y abanan lo Cap, a fi de poderlo tornar a alsar despues de finidas.

Coment.

Es la guerra Com una gran Caudal; o arrenguda de Riu molt furiosa, que es lo que passe en Cata? se encontran en la Via, o marge del Riu alguns abres, y alguns juncks; los arbres ven-

tosos dita fortalesa Vall, y poder, y pompositat no volen doblar-
se al aigua, antes be impedeixen lo Curs dela aigua, y avingu-
da, lo que succeix es; que la aigua los arrenca de soca Vael,
y selsne arrosega, demanera, que dells non queda Vaca, ni
Senal, o Soli ne queda los toros, y debrassos. al Contrari lo fundy,
Com si Conexian la gran furia dela avinguda se doblan y ten-
deixen, y abaixan lo Cap; passa la aigua sens violencia especial,
no trobant enells violencia Resistencia, y passo no fa Cabal, y pas-
sado, que ha la furia dela avinguda tornan a abaixe Com de antes,
y quedan be. Valga aquest Simil, o Exemple, En Comen dela
predita maxima.

Maxima. 41.

No Consentiz, ni tolerar en la Vall als deveitos de una y
altra Corona de Franca, ni Espanya, antes be procurar Ran
de ellas Expellits per los ministres dels Princeps; Com tambe
providenciar, no se guien o Oculten, per ningu, ni que sels Com-
puia Coras de Rey, Com son Armas, Cavally, Roba &.

Coment.

La Cosa mes vidriosa Espinosa, y que mes Senten las Corts, es
lo Refugi dels deveitos, y lo Comprarlos las Coras, que son de Rey;
y per Consiguient la Cosa mes ocasionada per Causar Sentibilissim dis-
gusts alas Valls es lo Refugi dels Deveits, lo tolirar sels Compuian
las sobreditas Coras, seguien, y Ocultenn, de dont es: Diu be lo Concell deu
intervenire totis viribus en que no sels Compuia Cosa, ni se Refugien
En Ellas.

Maxima. 42.

Intervenire, en que no se Refugien en las Valls facinerosos, lladres,
y altres homens de Semblants generas qualitats, Comtamb no se-
frui En Ellas Vagamundos, y mal Entretenguts.

Coment.

Son los Llochs de Refugi per las honestas gents alas quals per
sas disgrasias los ha succehit algun lastre, y mala fortuna Com

Solem dir), y no per traidors, facinorosos, lladres, y altres Gus-
dem fazina, los quals no portan, ni poden ocasionar cosa bona,
sino moltes malas allí, aonr se azziman, y com son gent de
anumo, y Conciencia depravada, lo Regular es Corresponder, ab sas
acostumadas maldats als beneficis, que han rebut. Son la polilla,
y Corroo dela Terra los Vagabundos Viciosos, y mal Entretenguts.
Deu N.e S.r y la Terra se ofenen de gent de una y altra Casta de
las Nfendas. Per estes, y altres Rahons, se deuen Evitar, y Estra-
ñar dels Valls, y los homens de honor, y de honestas Costums se
deuen amparar: aso es Conforme ala Caritat, y allo ala Justicia.

Maxima. 43.

Procurar en no afillar enlas Valls als forasters, y que ninga, que
no sia fill delas Valls, entre en lo Concell, y manejo de sas Cosas,
Encara, que sia Casat en ellas.

Coment.

Política es esta tarne fina, que sempre se ha practicat enlas
Valls, y Voldria se Continuas ab tota Exactitut, y en terme ha-
bils, en ellas pera Sempre; perque los forasters Especulativa-
ment parlant, may portan aquell amor, que es Connatural, y
ingenit als naturals. Es Contingent Sen tornan avuy per dema
a sa Patria, o que Sen Vagian a altra part, Encara que sian Casats, o
per averse Envellat, o per gustarlos aixi, los quals se Saben las Cosas
del govern interior de ellas, por venir lance en que los fasian
mal o informian Siniestrament Contra de ellas. Si se afillan
no poden Expellir de ellas sens justa, y legitima Causa, sino se
afillan basta la mes minima Sospita, pera ferlos Fudar, y Expe
llirlos ala mes minima Sens ferlos injuria, y Valentse dels mi-
nistres Supremos de Justicia.

Maxima 44.

Continuar los acostumats Regalos de Cada any als Xefes de

Ina, y altra provincia de Cathaluña, y de Foix.

Coment.

Sempre alas Valls los Esta molt a compte la Cozrua de bona Conformitat ab una, y altra Cozona de Stranya y España. Es per aquest fi gran medi lo tenir de Sagant als Xefes ó als que governan las provincias Veñinas alas Valls de un, y altre Regne, los quals se Solen Regularment guanar ab presents, y Regalos; puis no te dupte que las dadivas logran moltas amistats; de aont es Que los de Consell fazan sempre be, en Continuar, y Conservar la bona Costum, que han apres dels antepassats Continuant los acostumats Regalos als dits Xefes. Es axis enti, Cosa de poca Substancia, y Serveix molt y podria Servir molt mes tempi a Venir

Maxima 45.

En Cas de plets ab algun Ministre de Stranya o España, si se Conex qui la Sentencia ha de Ser Contraria, Recorrer alas Respectivas Cors de Stranya ó España, per la Conservacio dels privilegis dels Valls, antes dela declaracio de aquells.

Coment.

Sempre, y Quant lo Comu dels Valls tenga algun litigio plet Respecte a sos privilegis, y franquesas ab la Intendencia Sup. de ó altre Tribunal Supremo de Cataluna, o de España, y no obstant de haver donat lo Concell, o Sindich los degutz y Convenients passos, se Vezia de declaracio, o Sentencia Contraria, es molt bon Consell, y maxima, no donarse per Inteso, guardar Silenci, dissimular, y interesar al Sr Bisbe (lo qual diu de Obligacio) y a altre Senior de podiros patrocini, y si Combe ala Cort de Paris, o Rey de Stranya, y abun, o molts de aquestos podiros medis Recorrer ala Cort de Madrit, o de España, per lo logro dessas justas pretencions, y Justicia. Observant lo mateix Vers, si la Causa o plet es en algun parlament, Intendencia,

o al Tubunal Superior de Strania, En Cuyo Cas, Sera molt bo Empenar al Sr Bube, al Veguer de Stransa, als Governadors, o intendents dilas fronteras, o altres Srs de aquella Corona, y Recorrer a Paris, o al Rey, gastas, lo que gastra.

Maxima. 46.

Procurar en Acort los Camins Reals limpios abla millor disposicio.

Coment.

Sempre als Valls ha fet gran honor la politica se ha tingut En Ellas enlos Camins, amu de ser allo molt Conforme al Comun, y alo que totas las nacions han practicat, y practicant millor Vuy dia, que jamay, y per allo es lloable la providencia, ab que las dos, o tres Vegadas, lo any se fan limpiar, y azumar las pedras; pero Com la Experiencia ensena, que no sefa Res dibo en limpiarlos, de tal manera, que Com no azumen be las pedras, tornan Estar al Camin lo Endema, y queda aquest enlo mateix Estat, enque se trobaba antes de limpiarlo, Com ponderlo, Esent lo trabali Sens profit, Sera bona entots los arrestos de acomodar Camins Reals, Observar la providencia, que se Espressa enlo 3. Libre, Capitol de Camins Reals dont me Remito; y En quant als Camins delsports, Comunicarse En Converzacions de Paris, a fillg la fina Regla depolitica, que de tot temps han tingut los mes Savis y astuts de las Valls.

Maxima 47.

Privarse Voluntariament de allo, que pot Causar gran dany alas Valls, o algun disgust.

Coment.

Los Privilegis, que las Valls tenen, Son privilegis a Ellas acordats per la benivolencia dels Princeps; de dont es: Que Solenestos

pasar per demunt de ells, vinga, ono vinga, a dret, sempre, y
quant dita Observancia, sels seguis a son estat, o dret, o hasendas
algun detriment, y aixis porian privant alas Valls de sa Juris-
diccio, y facultats, sino usan be, o abusan dits privilegis, y de
aquellas; y per esta Raho faza sempre be lo Concell, Dn privarse
Voluntariament de aquellas Cosas, delas quals pot venir algun
grave disgust ala Terra, Encaraque ellas sian de alguna uti-
litat. Silo Concell, o lo Comu las priva, pot permutarlas, o tole-
rarlas despues, ab las mudansas delas Circunstancias del temps,
y per si Conserva sa Jurisdiccio, y facultats. Si axiwan apro-
varlas los Princeps, Encaraque no gusan, moralment parlant,
se pot dir, que quedan privadas Regularment per sempre,
com ho Ensenan En varias parts del mon Esperiencias, y
En fin per ext, o se disminuissen al Concell sa Jurisdiccio, privi-
legis, y facultats.

Maxima. 48.

Per ningun motiu Redimirse dela Iunta, y dits, que les Valls
pagan aios Princeps, y Srs Bisbe de Vgell, y Compte de Foix,
ni tampoch procurar altra Justicia que la que han tingut fins
al present.

Coment.

Lo mes Solido, y ferm fonament, y delas millors disposicions
dela Conservacio delas Valls, Ents natural y Fisich, ha Estat lo ad-
ministrar Justicia per medi de sos ministres, En ellas lo Sr Bisbe
de Vgell, y lo Sr Compte de Foix, Com a Srs per indivis de Notas
ellas; y la Iunta, y drets, que dits Srs se hapagat ja desde el temps
dela antiguetat, Casi sempre sens aument, ni disminucio. Asso tam-
be los ha merescut grans, e insignes privilegis, tant de part dels
Srs Bisbes, Com dabant de sa Santedat (per Succesio) a aquell en
les Valls En las Temporalitats dels Vacants) Com Rambe de part
dels Compte de Foix, Princeps de Bearn y Reys de Navarra, y
Reys de Fransa; lo qui en molts de dits privilegis, se Expressa
de cions es; que per ningun motiu deuen buscar las Valls altra

Justicia, ni Sez governats per altra, ni Redimirse delas Justias, y altres dits, que alternativament pagan esos Srs. Encaraque los donassen la Justicia, y las Justias, y drets de franch; pues ablo temps Sería la Ocasio, y Causa dela perdicio delas Valls. Lo Fet Es Conservarse, Com fins aza, Sens Voler, ni Buscar novedats.

Maxima. 49.

No demostrar may Riquesas, ni progalar poder, y forsas, Sinos predicar miserias, y flaquesas delas Valls; pues es aixi.

Coment.

Ab aquest motiu o motius lograren los antichs Andorrans, los magnu privilegiu, franquesas, llivertats, y exempcions, de que per la bondat, y misericordia del S. logran las Valls. Aixis Se llegeix en molts de dits privilegis, lo quals Especulativament parlant, no aurian lograt Si aguessen Espresat riquesas, faus to, y Veritat fullerasca (que Sen la en porta lo vent); diuent Es: Que Sara Sempre molt be lo Conselh, y los particulars delas Valls, de Seguir tant ben assentada maxima; antes be Espre sar Sempre flaquesa, y pobresa delas Valls, la que Son ben naturals, y notorias a tots los particulars; Essent tambe, Com Es Esta maxima Rebuda Assi entots los Comuns, mus ben Reglats, tant Eclesiastichs, Religiosos, Com Seculars.

Maxima 50.

Procuran en Sens enlo axchu, un Repuesto de dinera, per la mellor y mes pronta Execucio de Justicia, Confirma cio de privilegis, y per altras Urgencias.

Coment.

La Justicia es, Com en esta Obra se ha dit, Varias Vegadas

la qui Conserva las llurextats honestas, la pau, y quietut de las Rpublicas. Lexa per lo Cas, qui no pogue efectuarment, y prontament Executarse per falta de aver en la Cort, lo gran poli tica lo Suplir com Supleix lo Comu delas Valls, y avansar alla Cort: Y per millor practicarse, ja que la terra pertabeix, y Cull los fruits dilo qui Sembra la justicia, y a Ella lin Te dunda tot lo profit, que es la pau, quietut, y Repos dels mo rzadors, es molt bona Regla; Lui lo Concell general, en una de Sas Sambleas, la mu proporcionada, Jassia portar als Consolats unas 20 ₰ a Cuscun, Cuscun any, y possarlas en lo Calaix del archiu, distinat a aso en una bossa Titulada: Lio Justicia Executiva, et alij urgentioribus; de Cuya maxima se Segurra; qui en lo Cas, hi aura dont Recorrer, y los Consols, no Sentiran, aver de buscar de nou, 50.60 o mes Lliures de Repente.

Maxima. 51.

Continuar las Presons dels delinquentes Com fins al temps present.

Coment.

En aquest punt tant dificultos, de Moldre, qui no Sabia abolicament, qui dir: Si es mu util alas Valls lo ser, y tener presons publicas, Com tenen totas las Rpublicas del Mon, Eglesiasticas, Com Seculars, o Valixe de Casas de particulars, per presons, incomodant aquells, y guardas los pre Sonets? Especulativament parlant, es Cert Sera millor lo tenir publicas Custodias, y prijons a imitacio dels demes Comuns. Enla practica mu atench, qui es millor no tenirne, Es la Raho: per qui Com la Justicia delas Valls, Resulta per in divis, de dos ministrs de dos Diuncps y S.rs y de un Judge podran aquestos dixar, o per Son Capritcho, Enemells, o per altra Causa, molt temps als Criminals majors en las

Presons Maximè si Joven pobles; Com axis succehí en totalas
presons Capitals, las quals sempre estan plenas de presoners,
y de estos hi ha molts, que estarian dos, dotze, vint y trenta
anys Enlas presons, lo que encara millor succehiria en
Andorra, per Respecte de haverlas sos seguers regularment
fora delas Valls, axis Com los Jutges delas Capitals viuen
En ellas, y ab tot los presoners, se fan vells enlas presons;
Com per Respecte de no haverhi publicas presons, han de
estar los presoners, En Casas particulars, incomodant
molt aquellas, y tambe alas Guardas; Si motiu que se
Solicita se dispachen prest, fentlos prompta Causa, y pro-
ces, dilo que Resulta, que may enlas Valls acostuman estar
los majors Criminals dos mesos enlas presons, ni Regular-
ment se veuen presoners En ellas, una delas majors de-
chas, que son dignes de atmirar per tot lo mon. A mes;
que aventse governadas las Valls tant be per los antichs, Com
Es notori, y ha estat la atmiració delas provincias Vehi-
nas, no es presumible, que no aguessen ates auna Cosa
tant necesaria disposada per lo dret, Com son las publicas
Custodias, y presons, y dela primera atenció; practida per
tots los pobles majors y Republicas del mon, Sino aguessen
tenit Rahons Solidissimas, que priponderassen en Contrari,
ateses las Circunstancias del govern, armonia, y disposicions
delas Valls; di dont es: que inferesch yo, que en aquas particu-
las, di no tenir, ni Consentir publicas presons se endon algun
gran mitxi, que no puch penetrar a fons, y aixi que es millor,
Conservarse Com fins ara, Encaraque Sia guardant los preso-
ners; pues patria Ser que ablo temps, se hi aixa publicas pre-
sons, nos fen Veurer la Esperiencia, que lo treball dels parti-
culars En guardar los presoners, no incomoda tant a Estos; y

tambe al publich, y Comu delas Valls, Com incomodarian aquellas. 519

Maxima. 52.

Interessarse usque ad effusionem Sanguinis juntablos Srs Duxcapi; perque enlas Valls no se Conegan altre Sr que dits Senas; que no se paguen Censos, y llurme en ningun dominj, ni se admetta fundacio, ni Casso de Religioss, mayorment di aquells, que directa o indirectament poden tenir propis.

Coment.

La abundancia, y mescla de dominis, y Jurisdiccions es la Causa de la Confusio, y perturbacio dels pahisos, aont se Atoban, Com en aquells se Esperimenta sobradament, y se plora tots los dias. La Capa, o pretest de Pietat, o Religio de fundacions de Religioss mayorment de aquells que poden tenir propis, y bens, o directament, o indirectament, o per fas, o per nefas sol, y acostuma ser molt Enganosa, danosa, y detrimentosa als pobles ablo temps; y pahisos aonts se funda, Com ho fa Veurer la Esperiencia; que en Sena que ha gochs anys de fundacio, la major partt dels bens, y los millors venen ser dels Combents, y Casas de Religioss en detriment dels naturals, y moradors; devio moltas quimeras que ocasionan en moltas Casas, quals grupondezan albe, que porian fer, Com ho fa Veurer, y ho fa plorar la Esperiencia atots los pobles aont hi ha Combents; devio; que atotas las Religions, los es facultatiu lo pendre la mia Casa, lo meu hort, en fin lo meu predi, si Ells lo volen per Casa, o havitacio Sua, o per Son hort, Obligantme a pendrelo Velis nolis, segons dispose de dret, y practica Observada; de aont es: Que Com alas Valls, ab Sos Regimatchs nols faltra, ni ya faltat may (per la misericordia de Deu) la assistencia Espiritual, no deuen Estos Consentir, antes be deuen oposarse totis viribus (a imitacio dels antipassats, que no obstant de voler fundar Religiosas may han volgut Consentir) a Qualsevol fundacio de Religioss, Convent, o Casa de aquestos, de qualsevol Religio Sian, ni que tongan enlas Valls la mes menuma havitacio, o propi, baix pretest

algun encara que sia de un simple Caso de Estu, o recreació Comprant antes los bens, que Ells los posoescan, y si los hi poseheixen, procurar En Comprarlals a Ells mateixos, a fi de llevarlos tota Ocasió de fundació, per si Caritat, y quant mes grossa multa als que hi tenen las heredads, o Llegas; pero altrament viurer ab los Eglesiastichs acostumats delas Valls; ques ab ells, y sa Compañia se ha viscut be, y han medrat las Valls fins ara, tant enlo Espiritual, com enlo temporal ab molta pau, y quietut.

Maxima. 53.

No pendrer lo Comu General, ni particulars delas Valls diners a Censal a ningun de son gremi, que ho sia actualment, o que enlo temps ho puga ser.

Coment.

Es lo interes propi una forta passió, bastant a perturbar la Christiandat, y virtut mes solida, y a ofuscar las potencias mes elevadas; si lo Comu general, o particulars delas Parroquias delas Valls en alguna urgencia prenen diners a Censal, o a interes, o empeñan alguns de sos propis a algun de son gremi, o Consell, o de son Comu, que actualment ho sia, o que enlo temps ho vinga a ser; Com aquest tinga son interes particular en que no se li quitia lo que te empeñat, o lo Censal, quele Correspon lo Comu, ofusca (especulativament, y regularment parlant) sas potencias per elevadas, que sian, tota sa recta intenció, que en totas altras Cosas, y detal manera perturban sa Christiandat y virtut la passió del interes propi, que lo fa judicar, y apprehendrer, que sa propia Conveniencia, y interes # publich; y per

propi prepondera ala Conveniencia y interes

Conseguent no vota, no Consent, antes be, si pot destorba, no se li quitia, son interes, Ocasionant moltas vegadas sobrada perturbacions enlos Concells lo que en la practica han demasiadament Experimentat las Valls; de aont es: Que sempre que

algun Comu aja de pendre diners a censo, o aja de empenar algun Comunal, ano podense fer menos, tanch per mellor, y mes acertat, que nols prenga, ni lo empenie a ningun de sos individuos, que sia o que puga ser de son gremi.

Maxima 54.

En cas de haver de empenar algun Comunal, o pendre diners a Censals empenarlo, o pendre a un Estrany antes que aun del Consell o gremi.

Coment.

Si ningu del Concell o gremi, te interes enlo Censal, o empeno dela montana, o Comunal, tot ell y qualsevol dels individuos generalment, y Cocgitara, se interessara molt particularment en trobar mitia para la lluicio, y dissempeno lo que fa menester la Quotidiana exigencia, y al Contrari excogitara mitia se interessara molt particularment, Obiant, y destorbant semblant lluicio, y dissempeno si hi te algun interes particular; de antes: Que en lo dupte, o problema, si es millor empenar Comunal, o comprar Censal aun propi, y individuo del Comu o aun estrany de ell especialment parlant diria, que aun estrany, y las rahons son las ja exposadas en esta, y enla antecedent maxima, y altras de igual forsa, y evidencia, y per consequent sempre que lo Consell general, o algun particular delas Balls, aja de empenar algun propi, o pendre diners a Censal, aconsellara fundat en moltas rahons, que no expose, per evitar prolixitat; Que antes empenar o prene lo Censal a alguna administracio de Causa pia, delas mateixas Balls, o de alguna provenda, o Veneficci Eclesiastich de alguna Iglesia de ellas, y en fin quant aqui no sepuga, al altre administrador pias de defora, antes que ningun particular delas Balls.

Maxima 55.

Finalment procurar Regne, y Florexca en las Valls Pietat y Deliegio al Culto de Deu, la Justicia la Pau, y la abundancia.

Per si en esta maxima estan Comprezas totas las demes; pues en Ella estan Comprezas totas las Virtuts. Esta en Ella Compres tot lo que Consenten las dos taulas dela Ley, que es la Caritat y amor de Deu, y la Caritat, y amor al prosim; lo Cumplimen de nostra Obligacio, En lo que mira a Deu N.o S.r y En lo que mira a nostre prosim, al qual duem Conservar, no Solament en una Santa y Recta Justicia, y pau, Sino, que tenint Carrechs, y Ofici Publich, duem al publich procurar la abundancia.

§ 24

525

926

Resumen dela present Obra, y Idea general delas Valls de Andorra.

Per que no es facil a totas las persona de Consell llegir tota la Obra Com-tambe a qualsevol seria bastantment penible, y per Consequent no-dar formar una Idea delas Valls, Respecte a sus inagreciables felicitats Sens Exemplas, preheminencias, prerrogativas, privilegis, usos, y Consu-tuts, y finalment, no ser facil lo formar Caval Concepte, y impo-sarse en las Circunstancias, quelas acreditan dichosas entre tots los Paisos, Regnes, Provincias, y Republicas, me ha paregut, formar lo pnt Resumen de ellas, y sas Cosas, a fi de que llegint, o sint llegirlo, puga facilment qualsevol persona, Concebir una idea general dels que son las Referidas Valls, y tenirlas en la mes alta, y estimable Consideracio.

Se Creu Verosimilment, que antes de la Entrada dels Moros En la Peninsula de Espanya, eran nos-tras Valls governadas per las nacions, y dels Godos, que Gover-naren per moltas Centurias tota aquella Monarquia. Axi que foren Ocupadas per los Moros, Com tot lo demes de dita Penin-sula, y Restauradas dela Tirania en una Ocasio per lo Empera-dor y Rey de Franca Carlo magno, y aventlas tornadas ocupar, per Ludovico Pio Emperador, auxi mateix Emperador y Rey de Franca, los quals los donaren lo nom de Andor, o Andorra, a Similitut de Socorros dela guerra, Es diuinguts en ellas, ab los que Es diuinguexen en lo Vech, o Vall de Andor dela Palestina, unas y altras Guerras de Fidels Contra Infidels; y Es mes Verosimil los donas aquell nom lo Emperador Carl Magno, o sos Capitans, o Gefes de son Exercit, que no lo Empera-dor Ludovico Pio.

Aquest nom sent Justificat en ellas atots los Moros

Z possat fi asas glorioas Conquistas, donà en ellas homens, quelas poblassen dexantlos libres de tot tribut, y pecho; de tota Senyoria directa, y alodial, y de tots altres drets dominicals Consedintlos la facultat de usar librement de totas Sas Cosas, Camps Montañas, ribas boscos aiguas, y de tot lo demes. Com tambe la facultat de Conexer mutuament de totas Sas Causas, a excepció delas de Homicidi, Violencia, y Incendi, las quals Reservà al Compte de Vigell, y asos Successors aquí dona la Senyoria Jurisdiccional, obligant als dits morados en enviar quiscun any apres tax homenage al dit Compte un de Sos homens, y Reservantse lo menaonat Emperador lo Imperi Supremo de ellas, al sola regoneixensa, que devian ferli duno, o dos peixos quiscun any lo qual al Tornarsen a Franca, fixà una argolla gran de ferro en una delas montañas del Port de Fontargent, en Señal de aver enlas Valls fi' nit la Conquista Contra dels Moros; y dusi aquest temps se deuen Contar las libertats admirables preheminencias privilegis libertats, y prerrogativas dels homens delas Valls, y de Estas.

El Compte de Vgell Sr. delas Valls de Andorra, cedi lo Imperi, o domini Supremo, y demes drets, que en ellas se havia Reservat lo Citat Emperador Ludovico Pio, Son fill Carlo, Carlos Calvo tambe Emperador, y Rey de Franssa, abent ja antes lo dit Compte de Vgell y Emperador Ludovico Pio En lo any 819. Enlo acte de Consagració dela Iglesia Cathedral de Vgell, donat al Bisbe de Vgell y asos Successors totas las ditas Valls; Com tambe avent ja antes Concedit En feudo al dit Compte de Vgell a Son Cosi lo Bescompte de Castellbò, lo Castell de St. Joan dela Montaña de Monclar, algunas Cosas, y la facultat de po-

der poblar, y edificar las dites Valls. Finalment als Bisbes de Vigell, transferiren donacions, y Cediren los Comptes de Vigell, tot lo Domini, Imperi, drets, y pertinencias, que en dites Valls tenian, y los expectaban; essent desde aquell temps las dites Valls, y Constituint un Principat apart Substituit per si sol governantse per Son govern, y lleys particulars, tant en lo de Justicia alta, mitjana, y baixa, Com en lo Respectiu de la Policia, y Economia; neutral o independent dela Corona de Franca, Navarra, y Comptat de Foix, Principat de Cathaluña, Corona de Aragò, y de Espana, y de tots altres Regnes, y Provincias pendent dessas Leys, Justicia, y Costums, ni Enclos en ningun; governantse per Sas lleys, y usos patrios, y peculiars; per las lleys, y disposicions Comus, y per Sos peculiars ministres de Justicia, ab tota independencia de tot altre Tribunal de Franca, Cataluña, y Espana; Essent aixis tant antiga la Sobirania, neutralitat, y libertat, y Independencia delas Valls, Com es en Ellas antiga la llibertat alcansada delas Tirania dels moros, y la denominacio de Andorra. Prerrogativas, que per la Misericordia de Deu han Sabut Conservar fins al Temps present Sens descriptar algun, que se Sapia en lo mon.

Construidas, y disposadas las Valls dela manera, que se ha dit, baix lo domini dels Srs Bisbes de Vgell desde lo any 813. Esent governadas per aquells, y los Ministres, y en lo Respectiu ala Policia, y Economia per los naturals, y Domiciliats, o incolas de Ellas; gosant de una Suma, y honesta llibertat, neutralitat, y Independencia. Continuaren los Mensos Srs Bisbes de Vgell son Respectiu govern Sols, Sens Compania de Altre fins al any 1278. En que per terminar los Estragos dels Cruelissimos guerras, que Ocasionaban als Vasalls dela Iglesia de Vgell las pretensions, que Roger Bernat Compte de Foix, tenia Sobre nostras Valls, ja Com a Successor

del Bescomptat de Castellbó, ya en forsa de cerro de ellas, qui aseverabo esser seta de ditas Valls, per indivís al Compte de Foix. Sos antepassats per los Bisbes de Vigell per averlos ajudat, y defensat en las guerras qui contra ells feyan Sanguentament lo Compte de Vigell, y altres Srs de Catalunya, y Aragó, foren cedidas, y declaradas pertanuper, y pertocar per indivís, o en pariatge als Comptes de Foix, y Bisbes de Vigell per los Srs Arbitres, y Compromissaris elegits per ditas parts, a fi de terminar sos difezents, ab las Clausulas homenatges, y Condicions. aposadas en la Sentencia Arbitral, Vulgarment nomenada Pariatges, qui fon mazon las ditas parts, los Arbitres, tot lo Capitol de Vigell, lo Rey de Aragó, y molts altres persons del Estat Eglesiastich, y Secular, y qui fou Confirmada per la Santedat del Papa Martino 4.

Essent desde dit any 1278 las Valls Subjectas a dos Srs per Indivís, o en Pariatge, Resultant aixi dels dos un Sol, o Indivís gabern en Pariatge, y Conservantse lo mateix, qui tenian antes de dita declaracio quant tant Solament Conexian per sos Srs als Srs Bisbes de Vigell, han Conservat aquest Sens alteracio, ni diminucio alguna, y Sens la mis minima decadencia (Cosa digna dela major admiracio) baix de sos S. Princeps los Bisbes de Vigell, y dels Comptes de Foix, y dels Succesors de estos los Princeps de Bearn, Reys de Navarra, y Reys de Arania fins al temps present, y no Solament han Conservat sos antich goxan, Llibertats, neutralitat, Soberania, e independencias, sos privilegis, usos Costums, y prerrogativas; sas authoritats, y llibertats Respectivas, ala Policia, y Economia de la Terra, peculiars de sos Consells, o Comuns, y Especialment del Consell General delas Valls, sino que han lograt

molts escrits o privilegis dels Princeps declaratius respectivament, y ampliatius desas primitivas, y antiguissimas llivertats, y privilegis; podense dir sin hyperbole ni froco; que las llivertats prerrogativas, y govern delas Valls de Andorra, y Sos Moradors es lo mateix enlo temps present, y Son las materias que gosàren luego de llivertada la Patria dela opressio y tirania dels Reys.

Vistas, dela manera que Anch explicada las Valls de Andorra, Sas llivertats, prerrogativas, y govern En Compendi o Resumen, y per Conseguent Brillant de Ell una general, y apreciativa Idea de Sos Admirables Constitutius, y Circunstancias; Espero que mos Lausans la formaran encara mes Elevada, y la Concebiran molt mes apreciable, si seriament meditan, y atenen las Concideracions Seguents, las mes ingenuas, y mes limpias de Rota passio, que Solament tocare per Epigraphe.

Las Valls de Andorra, ja dude el principi de Son nom Se han governat ab aquella Especie de Govern, que en opinio de Rots los authors, y Segons la Esperiencia de Rots los temps, y de tots los Regnes, provincias, y Republicas es lo millor, y mes perfet, Com es lo govern, Mixto de Monarchich, y Aristocratich; pues lo govern de ellas no es, ni pur Monarquich, ni pur Aristocratich, o Popular. De aqui es, que lo dit gobern no es facil degenerar en lo depotisme, Com ha succehit a Molts Regnes del Mon, que Seria facil Esprimir, Cuio govern Era puramint, y meramint Monarquich, ni que las Valls patescan los desordes Confusions, y per-

turbacions, que ocasiona lo govern Monarquich, Libertino, o mixtament popular, Compost de homens bons, y mals sens distinció, del Democratich, y del mixtament Aristocratich, Com ho ensena la Esperiencia en moltas provincias, Reygnes, y Republicas, que Segovernaren ab aquestas Especies de Govern, y han vingut a una Miserable decadencia, y en moltas Republicas, que encara huy endia Segovernan ab estas Especies de Govern, las quals estan ab una Continua Confusio, y perturbacio. Se Conservaran las Valls (ab lo favor de Deu) ab aquella Libertat, tranquilitat, y Sosiego, que se han Conservat desde Sa Ntauzacio ab Son assentat apreciable govern, Monarquich, o dels Princeps, Bpecte axon Latzorini, protecio, y administracio de Justicia Civil, y Criminal, y Aristocratich o de homens bons Respecte ala policia y Economia delas Valls, y Administracio de Justicia Civil en aquellas Causas, que se tenen las facultats dels Comuns, y Consells delas Latzoquias, y Singularment del Consell general Segons Sos privilegis.

De aquis; Quelas Valls han Conservat Sas privativas, y antiquissimas Libertats de Tot dominii directe, alodial, y de tot altre dret Dominical Esent aquiscu libre lo Vendre, y Comprar Sens haver menester aprobacio, ni authorizacio alguna, ni Sens Ser Obligat Enpagar Cosa, ni lo Comprador, ni lo Venedor; diferencia dels que se practica en Molts altres Reygnes provincias, y Republicas, enlas quals nols es absolutament libre ni lo Vendre, ni Comprar, o en Cas de Serlos libre, Estan Subjectes los Compradors, y Venedors a molts Enfados, y moltas Causas, plets, y gechos.

De aqui Resulta aixi mateix la Conservacio dels Usos y patrias, de Son dret Comu, delas

Costums, y usos, sens aumentar, ni acomular lleys tots los dias, ¿33
com es dit, en la major part dels Regnes, Provincias, y Re-
publicas, alas quals Causa una deplorable Confusio, y Sensi-
bles guerras. Admirables lleys Estableix Hermes Trismegis-
to en Egipte; Licurgo en Esparta, o Lacedemonia;
Solon en atenas, y Minos en Creta, per las quals foren
aclamats, y Celebrats, tots aquells pobles per los mes ben
arreglats, y govern del Mon, y per aixo de ells prenguere
lo modelo de Son govern los Romans; ha ocasionat en to-
tas Regadas pero aun, y altre lo no Observar sas assen-
tadas lleys, y govern, Com tambe als Romans, ha ocasio-
nat en Varias Regadas, la Vaxetat de govern ja populat
ja despotich, ja Monarchich, y altre que Sensiblement han
Esperimentat, y Esperimentan, y las decadencias de sa pri-
mitiva, y Celebrada grandesa, y de sas libertats que tan
sensiblement ploran. Las Valls de Andorra ab sas assen-
tadas antigas lleys, y govern (no se si diga millors que las
lleys, y govern de aquells) se han Conservat en un ma-
teix Estat, y libertat Sens decadencia alguna, per la
misericordia, y bondat del S.r per lo temps, y espay de
nou Sigles, o Centurias dede el principi del vuyte Sigle
fins al present de 1748.

Ab ellas, y son govern han ev-
tat las Guerras Civils que tant han arruinat la
Flandes, Inglaterra, Olanda, Irlanda, y altres paisos
de que duran, y duraran, perpetuos, y tristes monuments,
com tambe las guerras forasteras, las quals may se Sap,
ayan Esperimentat dins de ellas G.s a Deu, encara que
ayan Sentit los efectes algunas Regadas, de las guerras

Setas als pobres Vehíns, ja de Sguansa pe de Espana, lo
que es inevitable en temps tant turbulents, pero sempre es
molt menos, que sufrirla dins de Ells mateixas: dicha
tant elevada, que na pot de Ella gloriarse la millor ni
mes ben governada Republica del Mon.

A la Observancia, y
practica di Son govern han en tot temps evitat los Falls
los homicidis, y dezzamament de Sangs, furts, robos, y insolen
sias nefandas, que se han deplorablement per molt temps,
y molt sovint esperimentat en altres Regnes, y provincias,
y de que tant extremament se exulta la bondat del Senor.
Assi mateix han lograt aquella admirable Sumisio, y
loable Obediencia, que sempre se ha esperimentat enlos
Morradors dels Falls, respecte ala Justicia, y aso mayor;
aquell exercici di una natural, y espedita libertat, mo-
derada ~~mente~~ solament per las ditas lleys, y govern, dins la
esfera dels qui es licit, y honest; aquella exactitut, promp-
titut, y espedicio de la Justicia, avent esta Regnat, y Cam-
pejat en tot temps ab tanta bizarria enlas Falls, y exac-
titut, aquell just, y digne estrago enlos Rics, que abonan los
insufragables testimonis dels processos, que se guardan en la
Curia de Ells, y que los ha merescut los celebrats Elogis,
y Encomis dels provincias Vehina, de Falls Justas, y Reglades.

Segons la Armonia, y disposicio dels Falls Sas lleys, y go-
vern se veu practicada y esperimentada de tots temps en
Ells, aquella dichosa maxima, que Varas Regadas se es-
perimenta en altras parts; Que los que governan deuen go-
vernar solament pera ser dichosos als Pobles, y pera serlos

Sentir, y experimentar los efectes de Son duvetllament, y
bondat, y no per la ambicio, interes, y Conveniencia. Verdade-
sament, que si atentament se Reflecciona, sobre lo govern dels
Reguers, y encaragui sia dels Prínceps, Batlles, Síndichs Consols,
y Consellers, y dels Oficials de Justicia, se veurá comunament
parlant, practida en Aquest temps, y al peu dela letra la sobre-
dita maxima; pues ni auns, ni altre servici son govern, mi-
nisteri, y respectiu ofici, ne pot servir de ambicio, ni interes,
o si servirá, es aquest molt poch; si poble, y persones, que do-
minan Respectivament, y governan.

En Suma; dela disposicio armo-
nia, y Compaginacio delas Valls, Sas Lleys, y govern, resulta la
dicha que experimentan, de veurerse en ellas pochs plets,
Causas, o processos, que tant atrauan a infinits pobles, y par-
ticulars, de fora de ellas; se evitan las declinacions de fori, Con-
tencions, que tant enrreda, y embaraua lo Curs de la Jus-
ticia, Com ho ensenia en altras parts la Continua experiencia;
se evitan los innumerables, y miserables prisones, que en altras
parts envelluexen per lo temps de Su dotce, y vint anys mi
serablement en las prisons; se evita impost de Alcavalas,
Vectigals Estanchs, aduanas, utensilis, Vendas, bagatges allosa-
ments Lleuas, Juntas, pas de Aygas, y Sa manutencio, Castells,
Fortalesas, y Murallas, que tants disgustos, Ruinas, y miserias
han ocasionat a tants Pobles Regnes, y provincias, antes be goran
dela inesplicable dicha de Ser pais libre, franch, liberal, y Obert
a Qualsevol persona, y nacions; Circunstancias la mes Conformes
alas Lleys dela naturaleza, al dret delas gents, Consorcio, y hu-
mana Societat.

Finalment se logra, y ha lograt sempre enlas

Valls, lo devuer agermanadas florir, y campejar las Virtuts dela
Religio, Veritat, y Justicia, aquella Conservant a Deu lo Culto,
y Veritats Ortodoxas, Sens mescla de Error algun, en lo temps,
y Espay de nou Sigles, Sens la mes mínima decadencia. Estas no
permetent, ni encara tolerant divisions, trampas, y enredos,
que en altres parts se tolleran per aver ja Cauit passat a ser
moda, y ser dificultosissim lo Remediarse; antes be ensos grun-
cipis, los han fet aquella justa guerra, que semblants vicis se
merexen, y desterrat delas Valls, ab cuyo Exercici de tant grun-
cipals, y Santas Virtuts, han alcansat las especials providencias
y misericordias del S.r per la Conservacio del Estat, y llivertats
de que gossan Sens immutacio. Pulla lo mateix S.r per sa
infinita bondat donar alas Valls mes abundants gracias, per la Conti-
nuacio de son acert govern, y Conservarlas dell, Entots los
Sigles, fins alasi del Mon. Amen

598

540.

2C

1741

342

N543
J43

544

Г45.

(546)